

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

О. О. Нестуля
С. І. Нестуля

СОЦІОЛОГІЯ: ПРАКТИКУМ

МОДУЛЬНИЙ ВАРІАНТ

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
“Центр учбової літератури”
2009

УДК 316(075.8)
ББК 60.5я73
Н 56

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18-Г-2320 від 19.08.2008)*

Рецензенти:

Варв'янський С. М. – доктор філософських наук, професор;

Нічуговська Л. І. – доктор педагогічних наук, професор;

Шуст Н. Б. – доктор соціологічних наук, професор.

Н 56 Нестуля О. О. Соціологія: **навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.]**/ О. О. Нестуля, С. І. Нестуля – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 272 с. – ISBN 978-966-364-835-4

У книзі узагальнено досвід викладання курсу «Соціологія» за кредитно-модульною системою навчання для студентів економічних спеціальностей. До кожної теми пропонується опорний конспект вивчення нового матеріалу, виконаний у схемах і таб-лицях, додаються індивідуальні завдання різного рівня складнос-ті, спрямовані на розвиток соціологічного мислення майбутніх фахівців, тестові завдання для самоперевірки знань.

Для студентів і викладачів вищих навчальних закладів.

**УДК 316(075.8)
ББК 60.5я73**

ISBN 978-966-364-835-4

© Нестуля О. О., Нестуля С. І. 2009.
© Центр учбової літератури, 2009.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	6
1. Навчальна програма	8
2. Тематичний план дисципліни «соціологія»	15
3. Методичні рекомендації до вивчення дисципліни «соціологія»	16
4. Плани, завдання та тести до семінарських занять	19
4.1. Соціологія як наука	19
4.1.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	19
4.1.2. Опорний конспект	21
4.1.3. План семінарського заняття	26
4.1.4. Практичні завдання	26
4.1.5. Питання для самостійного вивчення	34
4.1.6. Перевір себе (тестові завдання)	34
4.1.7. Інформаційні джерела	38
4.2. Становлення і розвиток соціології	40
4.2.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	40
4.2.2. Опорний конспект	44
4.2.3. План семінарського заняття	49
4.2.4. Практичні завдання	49
4.2.5. Питання для самостійного вивчення	55
4.2.6. Перевір себе (тестові завдання)	55
4.2.7. Інформаційні джерела	60
4.3. Суспільство як соціальна система	62
4.3.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	62
4.3.2. Опорний конспект	65
4.3.3. План семінарського заняття	70
4.3.4. Практичні завдання	70
4.3.5. Питання для самостійного вивчення	76
4.3.6. Перевір себе (тестові завдання)	77
4.3.7. Інформаційні джерела	81

4.4. Методика і техніка соціологічних досліджень	83
4.4.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	83
4.4.2. Опорний конспект	87
4.4.3. План семінарського заняття	92
4.4.4. Практичні завдання	92
4.4.5. Питання для самостійного вивчення	96
4.4.6. Перевір себе (тестові завдання)	96
4.4.7. Інформаційні джерела	101
4.5. Соціологія конфлікту	102
4.5.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	102
4.5.2. Опорний конспект	104
4.5.3. План семінарського заняття	108
4.5.4. Практичні завдання	109
4.5.5. Питання для самостійного вивчення	112
4.5.6. Перевір себе (тестові завдання)	112
4.5.7. Інформаційні джерела	116
4.6. Соціологія особистості, сім'ї та молоді	117
4.6.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	117
4.6.2. Опорний конспект	119
4.6.3. План семінарського заняття	124
4.6.4. Практичні завдання	124
4.6.5. Питання для самостійного вивчення	130
4.6.6. Перевір себе (тестові завдання)	130
4.6.7. Інформаційні джерела	134
4.7. Соціологія культури, релігії, науки та освіти	136
4.7.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	136
4.7.2. Опорний конспект	140
4.7.3. План семінарського заняття	145
4.7.4. Практичні завдання	146
4.7.5. Питання для самостійного вивчення	150
4.7.6. Перевір себе (тестові завдання)	151
4.7.7. Інформаційні джерела	154
4.8. Соціологія економіки	156
4.8.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	156
4.8.2. Опорний конспект	158
4.8.3. Практичні завдання	162
4.8.4. Перевір себе (тестові завдання)	164
4.8.5. Інформаційні джерела	167
4.9. Соціологія праці та управління	169
4.9.1. Методичні рекомендації до вивчення теми	169
4.9.2. Опорний конспект	174

4.9.3. Практичні завдання.....	181
4.9.4. Перевір себе (тестові завдання).....	183
4.9.5. Інформаційні джерела	187
4.10. Соціологія політики.....	189
4.10.1. Методичні рекомендації до вивчення теми.....	189
4.10.2. Опорний конспект.....	193
4.10.3. Практичні завдання.....	195
4.10.4. Перевір себе (тестові завдання).....	198
4.10.5. Інформаційні джерела	203
5. Індивідуальні завдання	204
6. Карта самостійної роботи студента з дисципліни «Соціологія»	234
7. Порядок і критерії оцінювання знань	235
8. Контрольні завдання за I модулем	242
9. Контрольні завдання за II модулем	244
10. Перелік питань для підготовки до підсумкового контролю.....	246
11. Практичні завдання для підсумкового контролю	248
12. Зразок модульного завдання.....	263
13. Зразок екзаменаційного білета	264
<i>Додаток.</i>	<i>266</i>

ВСТУП

Об'єктивні цивілізаційні зміни й тенденції розвитку, характерні для світової спільноти в цілому і для України зокрема, складають підвалини сучасних трансформаційних змін в освіті. Перехід від індустріального виробництва до суспільства інформаційних технологій, а потім – до суспільства знань неможливо здійснювати без модернізації освіти, яка передбачає, перш за все, підвищення рівня її якості через впровадження в життя концепції удосконалення освітньої діяльності. Реалізація концепції залежить від обох суб'єктів навчальної діяльності: викладача, який відповідає високим вимогам професіоналізму і має взяти на себе підвищене навчально-методичне навантаження, і студента, який повинен оволодівати методикою поглибленого самостійного навчання і саморозвитку під консультативним керівництвом педагога.

Всі згадані вимоги повною мірою стосуються й процесу викладання та засвоєння основ соціології – науки (навчальної дисципліни), що вивчає суспільство і сприяє утвердженню погляду на нього, як на взаємопов'язане ціле. Сьогодні соціологія зайняла чільне місце серед інших соціогуманітарних дисциплін. У вищих навчальних закладах України відкриваються нові факультети й кафедри соціологічного напрямку. Зацікавленість до соціології проявляє й середня школа.

Сучасна соціологічна наука являє собою гігантську систему соціальних знань, дослідницьких технологій, методик, за допомогою яких вона охоплює соціальну реальність, процеси і явища соціального життя, інші соціальні сфери. Цей масив невпинно поповнюється новими знаннями.

Освоєння курсу соціології дозволить також оволодіти фундаментальними основами важливих знань, уміннями та навичками з підготовки й проведення конкретних соціологічних досліджень.

Всі вище згадані обставини вимагають постійного удосконалення методичного інструментарію викладання й засвоєння соціологічних знань, актуалізують потребу у спеціальній навчально-методичній літературі. З іншого боку, до особливостей кредитно-трансферної системи (ECTS) навчання належить узгодження базових понять, взаємне визнання та однакове їх тлумачення з метою забезпечення прозорості навчальних програм, створення умов для можливості їх порівняння, творчої співпраці вищих навчальних закладів. Система ECTS сприяє й полегшенню визнання та об'єктивної оцінки навчальних досягнень студентів.

Автори пропонованого «Практикуму» виходили з наступного:

Метою викладання дисципліни «Соціологія» є:

- формування основ знань про соціальну систему суспільства;

- розуміння сутності соціального життя та структури суспільства;
- з'ясування місця і функцій кожного соціального явища та процесу в межах цілого.

Основні завдання, які вирішуються в процесі вивчення дисципліни «Соціологія», полягають в наступному: студенти мають опанувати сутність теорії і методології соціологічної науки, практики організації соціологічних досліджень, набути навичок соціальної діяльності та поведінки, самостійної наукової роботи. Курс має сприяти розвитку соціологічного мислення майбутніх спеціалістів.

Вивчення студентами дисципліни «Соціологія» передбачає такі види навчальної роботи:

1. Лекційний курс.
2. Самостійна підготовка та участь у семінарських заняттях.
3. Самостійна робота над окремими темами і питаннями, визначеними викладачем згідно з програмою.
4. Індивідуальні, консультативні заняття під керівництвом викладача.
5. Модульно-рейтинговий контроль знань студентів.
6. Складання іспиту.

У ході впровадження кредитно-трансферної (ECTS) системи оцінювання знань у курсі «Соціологія» для активізації навчального процесу передбачені такі методи та засоби:

- використання інноваційних технологій проведення занять:
 - читання мультимедійних лекцій;
 - проведення семінарських занять;
 - комп'ютерне тестування;
 - застосування інтерактивної методики проведення занять;
 - використання глобальної мережі Internet;
 - застосування діяльно-творчих невербальних способів отримання знань.

- стимулювання науково-дослідної роботи студентів;
- стимулювання розвитку особистісного компонента самопізнання,

самовдосконалення, морального самовизначення і духовного зростання особистості.

Пропонований «Практикум» відрізняється від раніше виданих як за структурою, так і за змістом. Його підготовлено з врахуванням накопиченого досвіду у процесі тривалого викладання соціології для студентів економічних спеціальностей. Автори пропонують вивчення дисципліни з застосуванням науково-педагогічного обґрунтування методу конструювання системи результатів навчання з використанням компетентнісного підходу. Сподіваємося, що «Практикум» стане у нагоді викладачам та студентам вищих навчальних закладів.

1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

МОДУЛЬ I

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ

Тема 1. Соціологія як наука

Теоретичні, наукові, соціокультурні передумови виникнення соціології як науки. Місце та взаємозв'язок соціології з іншими соціо-гуманітарними науками: філософією, історією, політологією, економічною теорією.

Соціологія — система знань, єдність теорій особистості та спільноти, теорій про суспільство та суспільні відносини. Структура соціологічної науки. Макро- та мікросоціологія.

Специфіка об'єкта і предмета соціології. Соціологічні закони та категорії. Структура соціальних законів.

Методологічні основи соціології як науки. Всезагальні та конкретно-наукові методи соціального пізнання. Основні принципи у соціологічному знанні: об'єктивності, історизму, системності, комплексності. Порівняльно-історичний, структурно-системний, соціально-типологічний та соціально-генетичний методи в соціології.

Основні функції соціології як науки: теоретично-пізнавальна, практично-перетворювальна, світоглядно-ідеологічна. Специфічні функції: прогностична, гуманістична, просвітницька, інструментальна, соціально-технологічна. Значення соціології як науки для розв'язання проблем наукового управління суспільством, соціально-економічних та політичних перетворень на шляху модернізації українського суспільства.

Тема 2. Становлення і розвиток соціології

Найважливіші етапи становлення соціологічних знань: прото-соціологічний, академічний, сучасний.

Передумови виникнення соціології як науки. Найдавніші форми відображення дійсності — міф та епос. Проблеми суспільства та соціального пізнання у працях античних мислителів: Демокрита, Платона, Аристотеля. Соціальні вчення Середньовіччя.

Теологічні погляди на суспільство Августина Блаженного. Соціальні вчення в епоху Відродження. Соціальні утопії Т. Мора і Т. Кампанелли. Н. Макіавеллі та сучасні принципи соціального менеджменту. Знання про суспільство у XVII–XVIII ст. Теорія природного права та суспільного договору. Томас Гоббс. Погляди просвітителів на суспільство. Жан-Жак Руссо, А. Сен-Сімон про науку, людину суспільство.

Становлення і розвиток соціології у XIX ст. Вплив позитивізму О. Конта та подальший розвиток науки. Органістська школа в соціології. Герберт Спенсер. Напрями в соціології: соціал-дарвіністський, расово-антропологічний, географічний.

Соціальна теорія марксизму. Вплив психологічного напрямку на розвиток соціології XIX ст. Формальна соціологія Г. Зиммеля. Теорія соціальної дії та ідея «розуміючої соціології» М. Вебера. Теорія суспільних форм та поняття соціального факту, концепція «соціологізму» Е. Дюркгейма.

Особливості розвитку соціології у XX ст. Теорія функціоналізму.

Теорія соціального конфлікту. Дж. Хоманс і П. Блау про механізми соціального обміну. Символічний інтеракціонізм Ч. Кулі, К. Дж. Міда. Чикагська соціологічна школа про соціологію міста, проблеми соціальної екології, девіантну поведінку.

Соціологічні проблеми в психоаналізі З. Фрейда.

Формування емпіричної та індустріальної соціології.

Теорія соціальних змін в структурно-функціональній соціології Т. Парсонса. Р. Мертон про соціальну структуру й аномію. Інтегральна соціологія П. Сорокіна.

Основні соціологічні парадигми сучасної зарубіжної соціології.

Історія становлення та розвитку соціології в Україні. Спроби осмислення соціального буття за доби Київської Русі.

Ідеї природного права та суспільного договору XVI ст. С. Ориховського.

Внесок у розвиток соціальної теорії Г. Сковороди. Соціальні проблеми у творчості Т. Шевченка. Розвиток суспільно-політичної думки у XIX ст. М. Драгоманов, М. Костомаров, О. Потебня, І. Франко, М. Ковалевський. Соціологічні ідеї XX ст. М. Грушевський, М. Ліпінський, К. Грушевська.

Тема 3. Суспільство як соціальна система

Суспільство як соціальна система. Типи суспільства. Соціальні закони та соціальні відносини. Соціальна діяльність і соціальна дія. Соціальні зв'язки та соціальна взаємодія.

Соціальна орієнтація. Типи організацій і бюрократія. Соціальна спільнота і соціальна група. Соціологія малих груп. Поняття соціального інституту як регулятора суспільства. Структура відносин, механізм функціонування соціальних інститутів. Інституціоналізація. Типи соціальних інститутів. Основні функції соціальних інститутів. Соціальний контроль. Соціальна норма і соціальні санкції.

Поняття соціальної структури суспільства. Соціальна спільнота та типологія соціальних спільнот. Особистість, соціальні групи, соціальні організації, соціальні інститути як основні елементи соціальної структури суспільства. Види соціальних груп: соціально-класові, соціально-демографічні, соціально-етнічні, соціально-професійні, соціально-територіальні. Порівняння соціальної структури первісного та сучасного суспільства. Українське суспільство та проблеми соціоструктурних змін.

Соціальна нерівність та соціальна стратифікація. Соціальні групи як страти. Типи соціальної стратифікації (відкрита, закрита). Рабство, каста, стан, клас. Соціальний прошарок та соціальний клас. Соціальне розшарування.

Поняття соціальної мобільності та її види. П. Сорокін про соціальну стратифікацію та соціальну мобільність. Міжпоколінна, внутрішньопоколінна, вертикальна, горизонтальна мобільність. Концепція вертикальної мобільності (за П. Сорокіним).

Середній клас та дискусії про нього. «Маргінальність».

Соціальна структура сучасного українського суспільства як система груп та прошарків. Основні зміни у соціальній стратифікації українського суспільства.

МОДУЛЬ II

ЕМПІРИЧНА СОЦІОЛОГІЯ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ СЕРЕДНЬОГО РІВНЯ

Тема 4. Методика та техніка соціологічного дослідження

Сутність соціологічного дослідження та його різновиди. Поняття та етапи організації соціологічного дослідження.

Програма соціологічного дослідження та її основні компоненти. Взаємодія структурних компонентів програми.

Формування гіпотез у соціологічному дослідженні. Процедурний розділ програми. Стратегічний план дослідження. Основні

нормативні вимоги до організації соціологічного дослідження. Підготовка виконавців: необхідні знання, вміння та навички виконавців.

Значення методу вибірки у соціологічній практиці. Способи формування вибіркової сукупності. Вимоги забезпечення якості та надійності вибірки. Види помилок вибірки. Аналіз результатів вибірки.

Опитування як метод збору соціологічної інформації. Різновиди опитування. Переваги й недоліки різних видів опитування. Спількування соціолога з респондентом. Анкетне опитування і його специфіка. Поштове та експертне опитування. Типи питань, особливості їх використання. Проблема анонімності письмових опитувань. Типові помилки в анкетуванні, шляхи їх усунення.

Метод інтерв'ю у соціологічному дослідженні. Мова інтерв'ю. Логіка питань. Вимоги до інтерв'юєра. Управління ходом інтерв'ю.

Характеристика соціологічного спостереження. Місце спостереження серед інших видів збору первинної соціологічної інформації. Прогнозування спостереження. Розробка програми спостереження. Мета і завдання, предмет і об'єкт, ситуація спостереження. Способи реєстрації спостереження. Використання технічних засобів у спостереженні. Обробка результатів дослідження.

Аналіз збору документів як метод соціологічного дослідження. Поняття документа в соціології. Класифікація документів. Види документів у практиці органів державної влади. Проблема вірогідності документальної інформації. Кількісний (контент-аналіз) змісту документів. Поєднання різних видів соціологічних досліджень.

Тема 5. Соціологія конфлікту

Історичні та методологічні основи соціології конфлікту. Виникнення та основні етапи розвитку соціології конфлікту. Предмет і метод соціології конфлікту. Природа, динаміка та механізми виникнення соціального конфлікту. Поняття, причини, мотивація, функції та структура, стадії соціального конфлікту. Типологія і класифікація конфліктів, методи їх вирішення і попередження. Управління соціальним конфліктом. Профілактика конфліктів, управління поведінкою особистості з метою запобігання конфліктам.

Тема 6. Соціологія особистості, сім'ї та молоді

Поняття «особистість». Соціологія особистості. Основні ознаки особистості. Періодизація розвитку особистості (за А. Еріксоном). Поняття «соціальний статус» та «соціальна роль» (А. Маслоу, Ф. Херцберг). Потреби, інтереси, цінності, ціннісні орієнтації. Особисті та суспільні інтереси, їх співвідношення.

Соціалізація особистості, її етапи. Вплив соціальних чинників на соціалізацію особистості. Структура соціалізації: адаптація, інтеріоризація, формування особистості. Соціальна адаптація та соціально-рольовий конфлікт. Ресоціалізація особистості та її проблеми в умовах трансформації суспільства.

Соціальна активність особистості та її роль як об'єкта та суб'єкта суспільних відносин на шляху модернізації українського суспільства і входження України у Європейський Союз та світовий простір.

Сім'я як соціальний феномен. Поняття сім'ї. Шлюб і сім'я — об'єкти соціологічного дослідження, основні соціологічні аспекти вивчення сім'ї. Соціальний інститут сім'ї та шлюбу. Класифікація сімейно-шлюбних відносин. Види шлюбу за юридичним оформленням, за процедурою. Моногамний, полігамний шлюб. Сім'я — найскладніша система шлюбних відносин. Типи сімей: проста (нуклеарна), розширена. Сім'я і жінка. Діти, сім'я і соціальне оточення.

Функції сім'ї: виховна, господарсько-побутова, економічна, первісного соціального контролю, духовного спілкування, соціально-статусна, дозвільна, емоційна, сексуальна. Напруження, конфлікти у сім'ї, шляхи їх подолання. Проблеми сучасної сім'ї, тенденції розвитку та демографічна політика. Місце соціально-демографічних груп у структурі суспільства. Молодь як специфічна соціально-демографічна група суспільства. Сучасні соціальні проблеми молоді: спосіб життя, праця, побут, суспільно-політичне життя і культура. Соціальна зрілість як риса духовного світу молодої людини. Мораль як свідомість і мотив поведінки молодої людини. Соціальні цінності, їх місце у мотивації поведінки молоді. Роль молоді в системі суспільних структур. Проблеми якості освітньо-професійного рівня молоді на шляху до інтеграції в європейський простір.

Тема 7. Соціологія культури, релігії, науки та освіти

Поняття, форми, види та соціальні функції культури. Теорія культурної детермінації як спосіб пояснення економічної поведінки. Цінності, норми та санкції як регулятори економічної взаємодії.

Економіка — сукупність форм самореалізації людських індивідів. Взаємодія культури й економіки. Нова соціально-культурна реальність в Україні.

Предмет і об'єкт соціології релігії. Соціологія релігії серед інших наук. Становлення соціології релігії як наукової дисципліни. Соціальні функції релігії. Структура релігії як соціального інституту. Сучасна релігійна ситуація в Україні.

Наука — соціальне явище. Соціальні функції науки. Система управління розвитком науки. Соціальні, економічні, політичні фактори підвищення ефективності науки. Соціальні показники розвитку науки в Україні.

Зміст і роль освіти в житті суспільства. Навчання — соціокультурна діяльність. Соціальні функції і мета освіти.

Основні умови реалізації функцій освіти. Глобальна криза освіти та шляхи її подолання. Соціологічні дослідження системи освіти в Україні, шляхи її вдосконалення. Україна на ринку освітніх послуг. Болонський освітній процес. Реалії та перспективи України на шляху інтеграції вищої освіти в європейський освітній простір.

Тема 8. Соціологія економіки

Економічна соціологія — новий напрямок соціологічної науки. Становлення економічної соціології як соціологічного наукового напрямку та її основні методи.

Поняття «економічна діяльність» як основа задоволення матеріальних потреб людини. Економічний і соціологічний підхід до проблеми раціональності. Економічні погляди на природу інтересу. Інтерес як мотивація діяльності людини. Основні характеристики економічного інтересу: суб'єктивні, об'єктивні, загальні, особливі, приватні. Соціальна дія за способом мотивації: цілераціональна дія, ціннісно-раціональна дія, афектна дія, традиційна дія. Сутність соціальної поведінки людини у сфері економічної діяльності. Типи економічної поведінки: доринковий, ринковий, індивідуальна, колективна. Соціальні механізми регуляції трудової поведінки. Соціальний контроль та його місце у трудових відносинах. Соціальні аспекти сучасних економічних процесів в Україні. Безробіття та його форми — соціальна проблема ринкової економіки.

Тема 9. Соціологія праці та управління

Предмет та об'єкт соціології праці. Основні категорії соціології праці. Формування соціологічних ідей про працю, західні школи соціології праці (Ф. Тейлор, Е. Мейо, Б. Скіннер).

Праця як вид соціальної діяльності. Характер і зміст праці. Соціальні функції праці. Ставлення до праці та проблеми мотивації трудової діяльності. Трудова поведінка, її форми. Трудовий колектив як соціальна організація, види трудових колективів. Значення соціології праці у вирішенні соціально-економічних проблем.

Соціологія управлінської діяльності. Соціальне прогнозування, його методи. Соціальне проектування. Методи та види проектування. Рівні та форми соціального планування. Соціальні технології.

Тема 10. Соціологія політики

Соціологія політики про взаємодію соціальних спільнот, політичних інститутів, громади. Політична влада та політичний вплив у суспільстві. Соціологія політичних партій, громадських об'єднань та рухів, соціологія представницьких інститутів держави.

Політична культура та політична ідеологія, політична поведінка. Електорат. Влада. Міжнародні політичні відносини.

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ»

№ з/п	Назва розділу, модуля, теми	Кількість годин за видами занять						
		Разом	Аудиторні				Позааудиторні	
			лекції	семінарські	практичні	лабораторні	індивідуально-консультативна робота	самостійна робота
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Модуль I. Загальнотеоретична соціологія								
1	Тема 1. Соціологія як наука	10	2	2			1	5
2	Тема 2. Становлення і розвиток соціології	13	4	2			2	7
3	Тема 3. Суспільство як соціальна система	14	4	2			2	6
Модуль II. Емпірична соціологія та соціологічні теорії середнього рівня								
4	Тема 4. Методика та техніка соціологічного дослідження	16	2	4			2	8
5	Тема 5. Соціологія конфлікту	12	2	2			2	6
6	Тема 6. Соціологія особистості, сім'ї та молоді	13	2	2			1	6
7	Тема 7. Соціологія культури, релігії, науки, освіти	10	2	2			1	5
8	Тема 8. Соціологія економіки	8	2	—			1	5
9	Тема 9. Соціологія праці та управління	6		—			1	5
10	Тема 10. Соціологія політики	6	—	—			1	5
	РАЗОМ	108	20	16			14	58

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ»

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Шановні студенти, запропонований вам курс «Соціологія» розділений на 2 модулі у відповідності до рівнів структури соціологічної системи знань.

До першого модуля входять теми, що розкривають загально-теоретичний рівень, до другого модуля входять: емпірична соціологія та соціальні теорії середнього рівня, або їх іще називають спеціальними соціологічними теоріями.

Перший модуль об'єднує теми: «Соціологія як наука», «Становлення і розвиток соціології», «Суспільство як соціальна система». У структурі другого модуля наступні теми: «Методика і техніка соціологічного дослідження», «Соціологія конфлікту», «Соціологія економіки», «Соціологія особистості, сім'ї та молоді», «Соціологія культури, релігії, науки, освіти». Тематику «Соціологія політики» і «Соціологія праці та управління» вивчаються студентами самостійно.

У чому ж полягають переваги кредитно-модульної системи навчання над традиційною? Справа в тому, що остання не завжди сприяє постійній кропіткій праці кожного із вас над собою. Іноді студент вдається до «штурмівщини», як правило, перед сесією, аби надолужити пропущене. І тоді спрацьовує механічне запам'ятовування, відсутня глибина і системність знань. Модульно-рейтингова система оцінювання знань полегшить вашу працю, оскільки змусить вас щоденно працювати над самовдосконаленням, а це означає, що системність і ґрунтовність знань вам забезпечені. Не потрібні будуть «штурмівщина» і «надлюдські» зусилля лише перед сесією. Якщо ви навчитеся концентрувати і правильно розподіляти свої зусилля, то в майбутньому станете хорошим спеціалістом, зможете вміло розпоряджатися своїм робочим часом.

Якщо Ви системно і ґрунтовно будете готувати кожен модуль, проявлятимете активність під час навчальних занять,

отримуватимете необхідну кількість балів за роботу, ваша праця відкриє вам шлях до можливості одержати найвищий бал за підсумковим контролем.

Навчальні завдання кожного модуля складені таким чином, що дозволяють реалізувати основні компоненти сучасної парадигми освіти: *когнітивний* дає знання про класичні і сучасні концепції розвитку суспільства; *діяльно-творчий*, або поведінковий, озброює вміннями і навичками соціальної взаємодії та професійної комунікації; *аксіологічний*, або оцінний, вводить студента у світ загальноприйнятих цінностей; *особистісний* забезпечує самовдосконалення.

На що вам слід звернути увагу у процесі підготовки до кожної окремої теми певного модуля.

Щоб підготувати тему і отримати відповідну кількість балів, ви маєте прослухати і тезово законспектувати лекцію викладача по темі. Самостійну роботу слід розпочати з відтворення у пам'яті прослуханої лекції, звернувшись до власного конспекту. Вам допоможе також «Опорний конспект», який подається у запропонованому вашій увазі практикумі з кожної теми. Структурно-логічні схеми «Опорного конспекту» є наочними і сприятимуть кращому запам'ятовуванню основних положень змісту теми.

Наступним кроком є ознайомлення з літературою, рекомендованою викладачем, та у списку літератури до кожної теми. Якщо ви хочете мати ґрунтовні знання і відповідно найвищу кількість балів, не слід обмежуватися одним підручником. Викладач, як правило, рекомендує кілька джерел, де тема висвітлена найкраще.

Опрацювавши літературу, переходьте до роботи над тестами, вправами та завданнями до окремої теми.

Зверніть увагу, що перша група завдань у всіх темах має **відтворювально-репродуктивний** характер. Це найелементарніший рівень, який дасть вам можливість тренувати пам'ять і забезпечить основу, базу для подальшої роботи над матеріалом. Не слід нехтувати цим видом роботи або ставитися до нього небало, оскільки без знання понять та їх дефініцій не може бути розуміння змісту як матеріалу теми, так і усвідомлення реально існуючого навколишнього світу.

На цьому етапі роботи варто було б завести словник соціологічних термінів і заносити до нього нові поняття. Якщо ви не будете ставитися до цієї роботи як до механічної, а спробуєте записати дефініцію з пам'яті, це закріпить ваші знання і ви вже ніколи цей термін не забудете.

Якщо перша група завдань носить **відтворювально-репродуктивний** характер, то наступні завдання, як правило, розраховані на *розуміння* вами суті цих понять. Це вже складніший рівень, що вимагає більших зусиль. Він виконує евристичні функції. У ході виконання цих завдань ви набуваєте вміння знаходити нові для вас знання.

І третя група завдань — це найскладніший рівень, який вчить вас **творчо осмислювати і застосовувати** набуті вами знання.

Усі зазначені види завдань мають бути виконані у письмовому вигляді в зошиті для семінарських занять або надіслані викладачеві на електронну адресу. Невиконання у письмовому вигляді завдання позбавляє студента відповідної кількості балів і не дає підстав вважати його підготовку до теми семінару ґрунтовною, а тому позбавляє можливості отримати найвищу кількість балів.

Якщо ви самостійно і якісно виконали всі рівні завдань і дотрималися наведених вище рекомендацій, можете сміливо, аргументовано і фахово ділитися своїми знаннями на семінарському занятті з колегами-студентами і переконувати викладача у ґрунтовності вашої праці і здобутих вами знань.

Не бійтеся бути активними на семінарському занятті, пам'ятайте, що від вашої активності залежить не тільки відповідна сума балів на цьому занятті, але і знання ваших колег, адже обмін інформацією збагачує кожну людину, а можлива дискусія дасть вам практику відстоювання своєї позиції на основі здобутих знань. Це важливий елемент самоствердження. Зрештою, в дискусії народжується істина.

4. ПЛАНИ, ЗАВДАННЯ ТА ТЕСТИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

4.1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА

4.1.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Використовуючи наведений нижче «Опорний конспект», спробуйте актуалізувати ваші знання з теми, набуті на лекції, у відповідності до запропонованого плану (логіки) засвоєння матеріалу:

1. Специфіка предмета наукового вивчення соціології.
2. Структура соціологічної науки, методи соціології, категорії.
3. Функції соціології та її місце в системі наук.

У процесі вивчення теми радимо обов'язково використати вказану у списку літературу, зокрема, перший розділ «Місце соціології серед різних царин знання, її взаємовідносини з іншими науками» у книзі Попова І.М. Соціологія. Пропедевтичний курс: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. — 2-ге вид. — К.: Тандем, 1998. — С. 6–47 та розділ «Введение в социологию» С. 14–38 книги Смелзер Нейл. Социология / Пер. с англ. — М.: Феникс, 1994 р., а також відповідні розділи запропонованих Вам навчальних та наукових джерел.

Розпочати вивчення теми слід, перш за все, із визначення походження самого терміна «соціологія», який складається з двох слів

«*societas*» (лат.) — суспільство та «*logos*» (грецьк.) — знання, вчення. **Соціологія** — наука, яка вивчає людське суспільство і поведінку людей у соціальних обставинах. Специфіка об'єкта соціології полягає в тому, що він може вивчатися різними науками. Зокрема, суспільство вивчається історією, філософією, етнографією, політологією. Проте **об'єктом** соціологічного пізнання виступають соціальні зв'язки і соціальні відносини. Предмет чітко окреслює сферу і мету дослідження. Відтак, **предметом** соціології є діяльність особи, соціальних спільнот та різноманітних верств людей у суспільному житті.

Нині існує більше 100 дефініцій соціології. Це пов'язано з різним підходом до трактування предмета соціології. Одні трактування підкреслюють об'єктивний характер соціальної дійсності, отже, ідею об'єктивної закономірності; інші на перше місце виводять активний фактор у соціальних відносинах (суб'єкт дії, дійову особу), виділяючи поняття соціальної спільноти як основоположної категорії соціологічного аналізу.

З'ясовуючи структуру соціології, слід відштовхуватись від того, що соціологія — це система знань, а відтак, наявність стійких зв'язків між елементами, що утворюють цілісність, є найважливішою властивістю системи. Структура соціології, як і будь-якої науки, завжди зумовлена тими завданнями, що їх ставить наука, і тими функціями, що їх здійснює і відіграє наука у суспільстві. **Соціологічні знання** — це єдність теорії та практики. Тому структура соціології представлена загальнотеоретичною соціологією, соціологічними теоріями середнього рівня (спеціальні теорії), емпіричною соціологією.

Готуючи відповіді на питання до семінарського заняття, слід звернути увагу на те, що категорії в соціологічній науці відображають властивості об'єктивної реальності, яка була виділена практикою людей і стала об'єктом даної науки.

Найпоширенішими категоріями соціології є: соціальне, соціальне явище, соціальні відносини, соціальний закон, соціальний статус, соціальна роль.

Щодо функцій, які соціологія здійснює у суспільстві, виділимо найважливіші:

- теоретично-пізнавальна (пов'язана з вивченням закономірностей соціологічного розвитку, тенденцій зміни різних соціальних явищ і процесів);
- практично-перетворювальна (зумовлена участю соціології у виробленні практичних рекомендацій щодо поліпшення ефективності управління різними соціальними процесами);
- світоглядно-ідеологічна (завдяки їй соціологія бере участь у формуванні наукового світогляду).

Крім того, соціологія виконує ще специфічні функції — прогностичну, гуманістичну, просвітницьку, інструментальну, соціально-технічну.

4.1.2. Опорний концепт

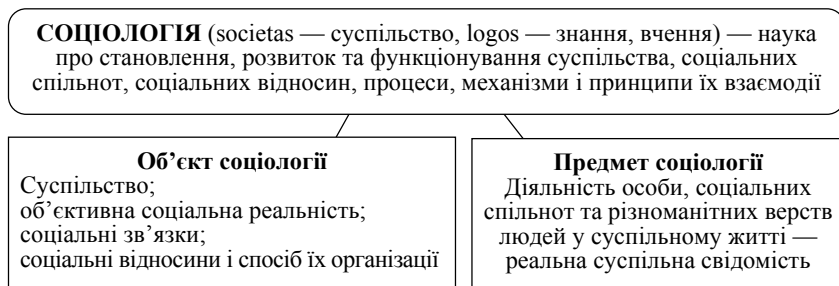

Рис. 1. Соціологія як наука. Об'єкт та предмет соціології

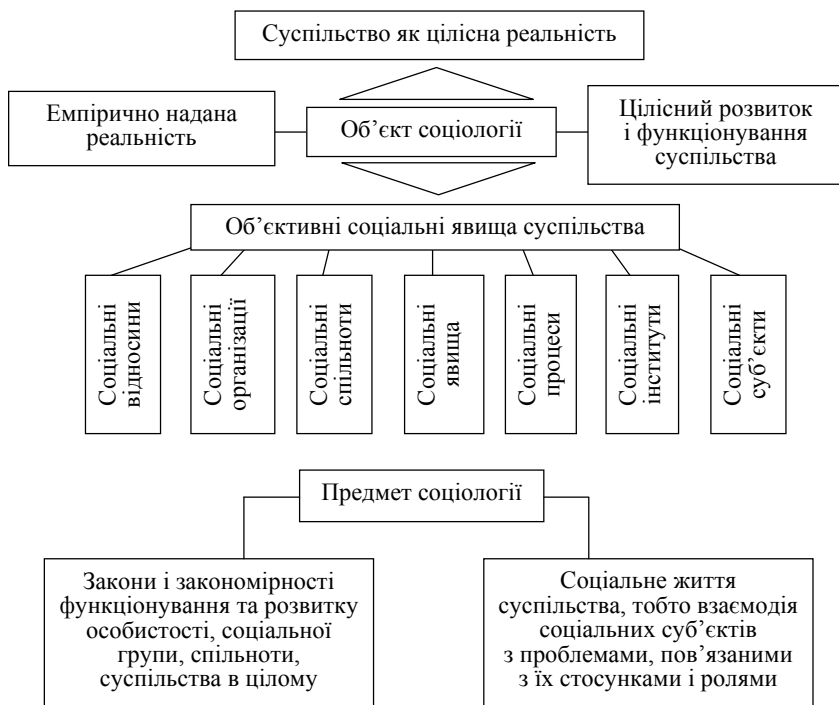

Рис. 2. Об'єкт та предмет соціології за М.В. Примушем

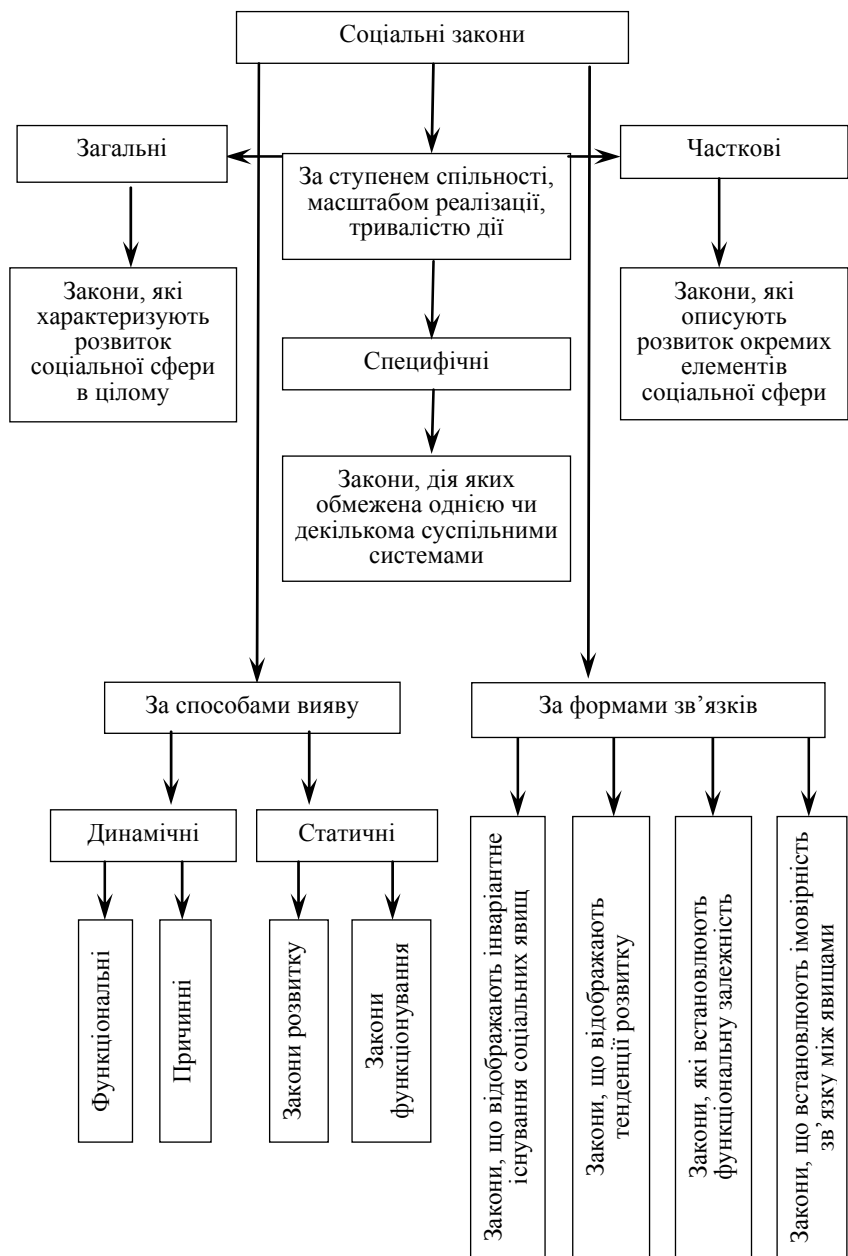

Рис. 3. Структура соціальних законів

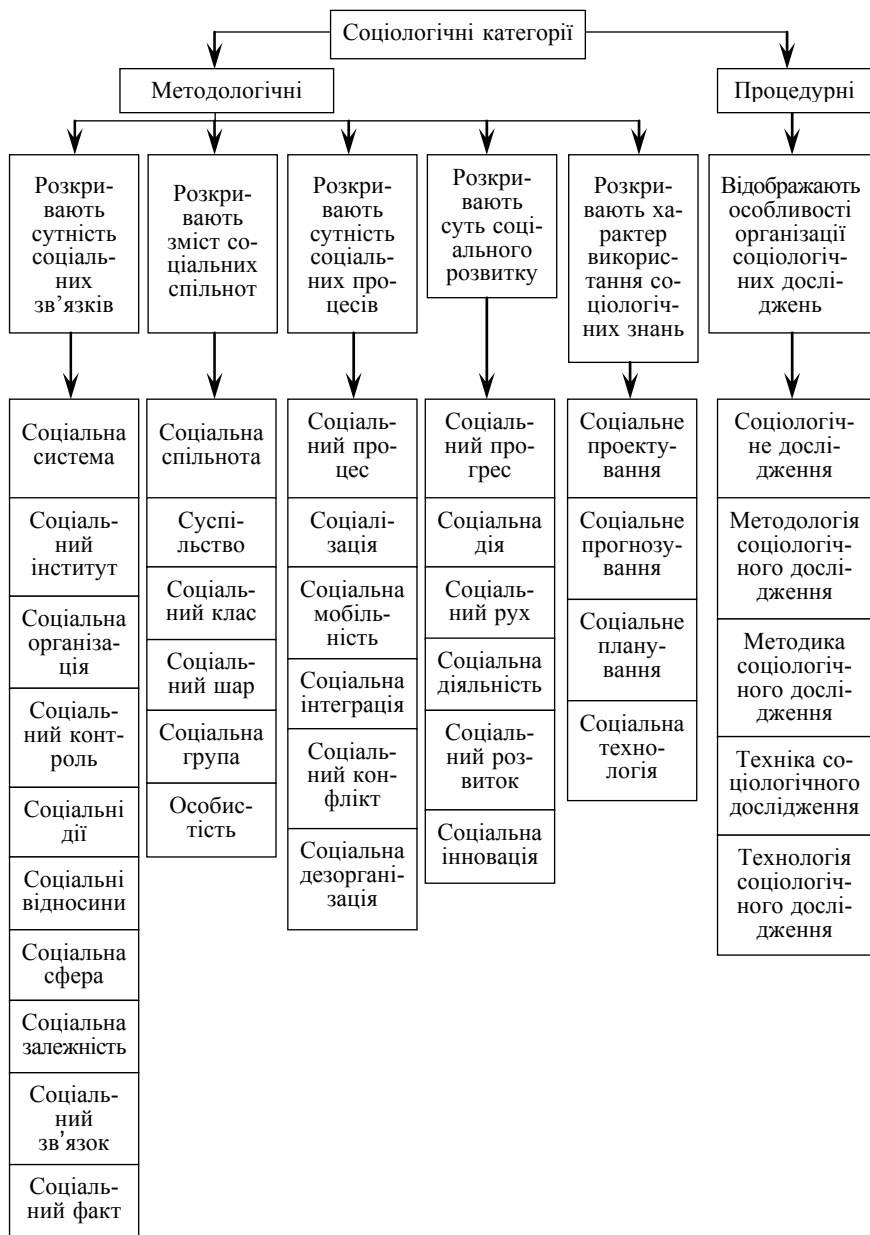

Рис. 4. Структура соціологічних категорій за М. Лукашевичем та М. Туленковим

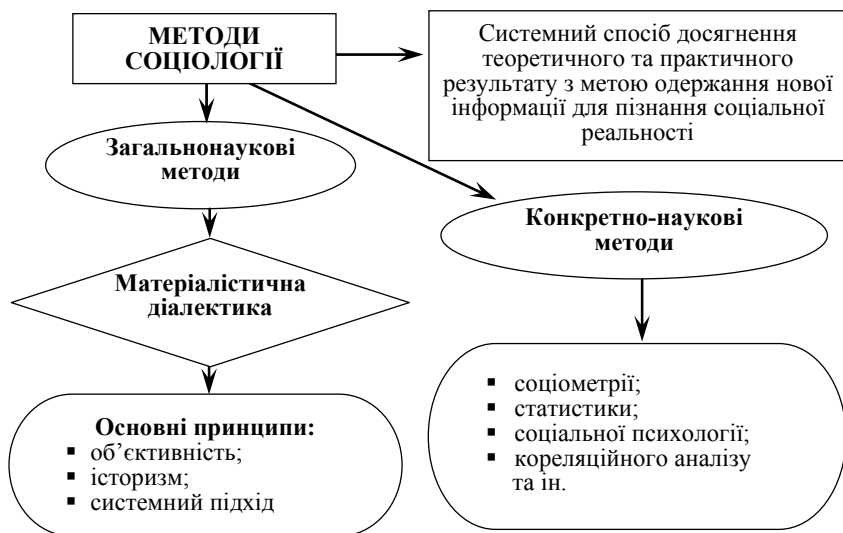

Рис. 5. Методи соціології

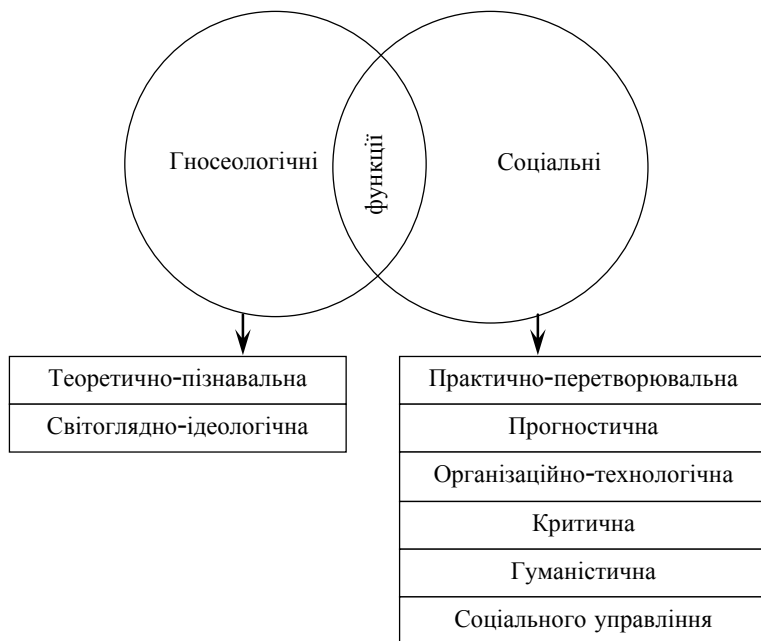

Рис. 6. Основні функції соціології за В.Г. Городяненком та ін.

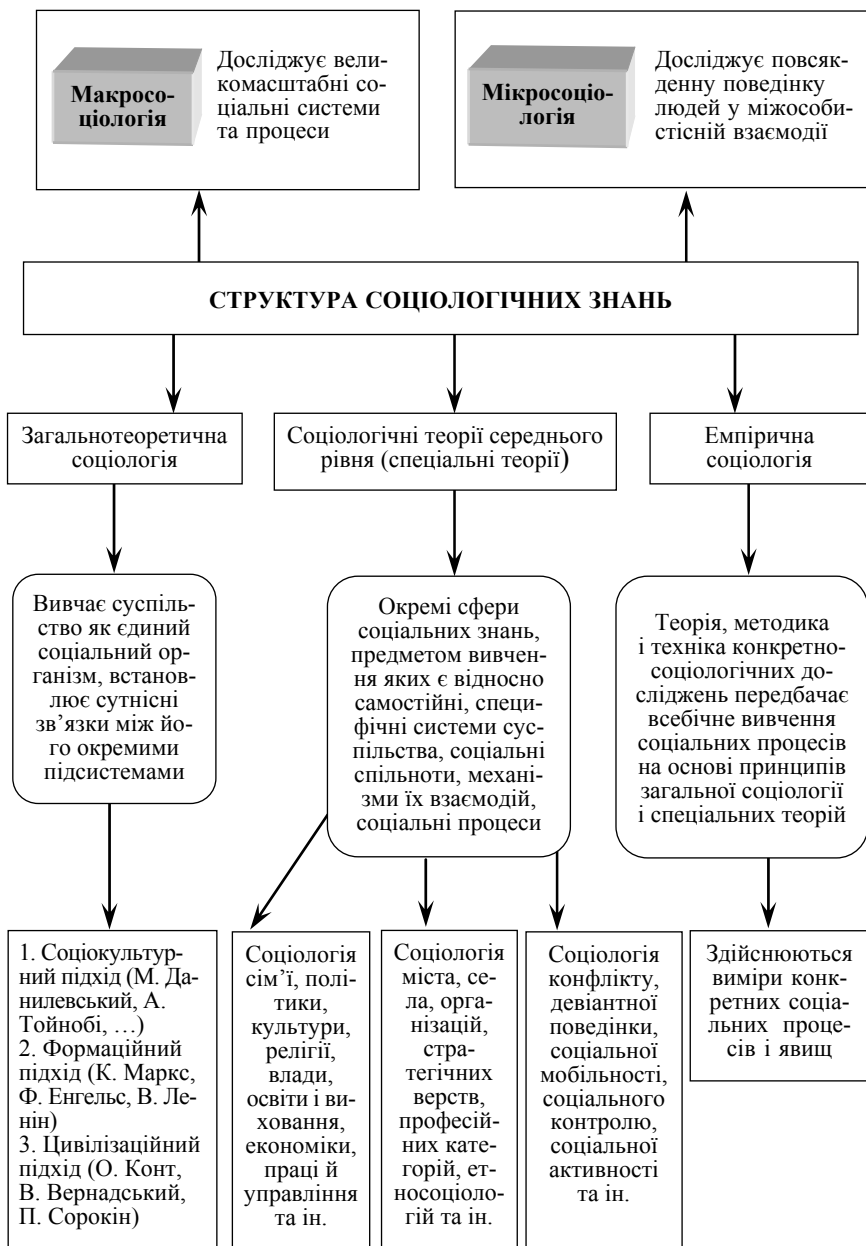

Рис. 7. Структура соціологічних знань

4.1.3. План семінарського заняття

1. Соціологія — наукове знання про суспільство. Доведіть це.
2. Що значить мислити соціологічно і навіщо висококваліфікованому фахівцеві XXI ст. соціологічна уява?

Щоб підготувати відповідь на перше питання семінару, Вам варто дотримуватися логіки підбору матеріалу за послідовністю, вказаною у методичних рекомендаціях до теми. Практичні завдання, запропоновані Вам нижче, допоможуть у реалізації поставленої мети. Не намагайтеся перескакувати через завдання, оскільки, якщо Ви уважно читали загальні вступні рекомендації до курсу, маєте пам'ятати, що кожне завдання має вищий ступінь складності, ніж попереднє, отож, мислячи індуктивним методом — від простого до складного — Ви швидше зорієнтуєтесь у безлічі інформації і оперативно вибудуєте логічно-послідовний ланцюжок знань з відповідної теми.

Використовуючи матеріал при підготовці до заняття у тій послідовності, яка вказана вище, Ви зможете навести беззаперечні аргументи в ході виконання наступних завдань, переконатися самі і переконати колег, присутніх на семінарі, у тому, що соціологія — це наукове знання про суспільство. Виконання завдань, а особливо індивідуальних і творчих, дасть можливість Вам сформулювати вичерпну відповідь на друге питання плану семінарського заняття. Працюйте з натхненням і у Вас усе вийде.

4.1.4. Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям та дефініцією:

Поняття:

- а) соціологія;
- б) категорія;
- в) предмет соціології;
- г) об'єкт соціології;
- д) соціальні відносини;
- е) соціальний закон;
- є) теоретично-пізнавальна функція;
- ж) світоглядно-ідеологічна функція.

Дефініції:

1. Об'єктивний і повторювальний причинний зв'язок між соціальними явищами і процесами, які виникають унаслідок масової діяльності людей.

2. Суспільство як цілісна соціальна реальність, сукупність соціальних зв'язків і соціальних відносин.

3. Відображення якісної конкретності та цілісності досліджуваного об'єкта, суттєвих властивостей, рис, характеристик, можливостей його розвитку і вдосконалення.

4. Самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражають діяльність соціальних суб'єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві та роллю в суспільному житті.

5. Діяльність особи, соціальних спільнот та різних верств людей у суспільному житті, або реальна суспільна свідомість.

6. Наука про становлення, розвиток, функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодії.

7. Функція, спрямована на забезпечення наукової дискусії між концепціями, поширення наукової ідеології, формування соціологічного стилю мислення, підготовку компетентних спеціалістів, глибоке, всебічне засвоєння ними наукової ідеології.

8. Функція, спрямована на вироблення нового соціологічного знання, пов'язана з вивченням закономірностей соціального розвитку.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

1. Позитивізм.
2. Макросоціологія.
3. Мікросоціологія.
4. Соціальне.
5. Теоретична соціологія.
6. Теорії середнього рівня.
7. Соціальна проблема.
8. Соціологічна проблема.

Завдання 3. Використовуючи навчальні посібники за редакцією Андрущенко В.П., Попової І.М., Примуша М.В., інших авторів, порівняйте поняття: повсякденне знання, гуманітарне знання, наукове знання, висловіть власну думку, яке знання можна вважати позанауковим, чим воно відрізняється від наукового?

Завдання 4. Прочитавши уривок із праці російсько-американського соціолога Сорокіна П. Структурная социология // Человек. Цивилизация. Общество. — М., 1992. — С. 161–163., визначте особливості і відмінності об'єкта та предмета соціології у порівнянні з іншими науками.

«У великій групі соціальних і гуманітарних дисциплін, які мають справу з надорганічним світом, соціологія розв'язує своє власне певне завдання й здійснює свої функції способами, які відмінні від інших наук. По-перше, на відміну від історії та інших наук, які індивідуалізують, соціологія є наукою, яка генералізує. Якщо історія концентрує свою увагу на вивченні соціокультурних феноменів, які є унікальними й неповторними у часі й у просторі (Сполучені Штати як певна нація, християнство як унікальна релігія, Авраам Лінкольн як певна людина. Тридцятирічна війна як відмінна від інших війн), то соціологія вивчає властивості надорганіки, які повторюються у часі й у просторі, тобто є спільними для всіх соціокультурних феноменів (загальна соціологія) або для всіх видів конкретного класу соціокультурних явищ — для всіх війн, всіх націй, усіх революцій, усіх релігій тощо (спеціальна соціологія). Завдяки цій генералізуючій якості соціологія докорінно відрізняється від історії та інших гуманітарних дисциплін, що генералізують.

Не меншою мірою завдання соціології відрізняється від завдань таких соціальних наук, що генералізують, як економіка, політологія та право. Економіка також є наукою, що генералізує, оскільки вона намагається виявити й сформулювати властивості, відносини й закономірності, які повторюються у часі й у просторі та є спільними для всіх економічних явищ певного класу. Те саме можна сказати, з відповідними поправками, про будь-яку іншу соціальну науку, що генералізує.

Соціологія відрізняється від таких дисциплін у кількох відношеннях. Перш за все, кожна з цих наук має справу лише з однією сферою соціокультурного простору: економіка з економічними відносинами, політика з політичними відносинами. Соціологія має справу за своїми спеціальними напрямками з усіма сферами цього простору. Наприклад, економіка вивчає господарські структури як інваріант суспільства; політологія аналізує державу як тип суспільства; релігієзнавство досліджує церкву як особливий тип суспільства. Метасоціологія досліджує суспільство як рід, з притаманними йому властивостями та відносинами, які виявляються у будь-якому суспільстві, нехай то буде фірма, церква, держава, клуб, сім'я та ін. Або інший приклад: економіст має справу з виробничими циклами, флуктуаціями, політологія вивчає цикли та флуктуації (випадкове відхилення величини) у політичному житті. Соціологія ж розглядає цикли та флуктуації як родову ознаку соціальних явищ, яка виникає практично в усіх соціальних процесах, нехай то будуть економічні, політичні, творчі,

релігійні, філософські, в їх взаємозв'язках один з одним. Те саме можна сказати про такі соціальні процеси, як змагання та експлуатація, панування та підпорядкування, стратифікація та диференціація, солідарність та антагонізм тощо. Кожний з цих процесів виникає не тільки в окремих сферах надорганіки, але практично в усіх відсіках соціокультурного життя й, будучи таким, вимагає вивчення свого родового виду та зв'язку між кожним окремо взятим видом та іншими спеціальними підвидами цього самого процесу. Таке вивчення переходить межі окремої дисципліни. Воно вимагає існування особливої науки, яка розглядає родові види всіх цих явищ і взаємозв'язки між ними. Це завдання розв'язує соціологія.

Поряд з цією доглибинною відмінністю між завданнями соціології та завданнями суспільних наук, що генералізують, існує важлива відмінність у їхніх головних припущеннях, які стосуються природи людини та відносин між соціальними явищами. Дискретний характер економіки спонукає її постулювати наявність *homo economicus* — суто економічної істоти, керованої економічним інтересом та утилітарною раціональністю, що призводить до повного виключення неекономічних релігійних вірувань та неутилітарних моральних переконань, антиєгоїстичного альтруїзму та художніх цінностей, які не приносять доходу, нераціональних звичаїв та ірраціональних пристрастей. Відповідно до цього економічні явища сприймаються як цілком ізольовані від інших соціокультурних феноменів і непідвладні релігійним, юридичним, політичним, художнім або моральним силам. Так само одностороннім шляхом реалізується ідея про *homo politicus* у політичній сфері, так само як і *homo religiosus* у царині релігії.

На відміну від таких припущень *homo socius* соціологією розглядається як родовий і багатогранний *homo*, одночасно й нероздільно економічний, політичний, релігійний, етичний, художній, почасти раціональний та утилітарний, почасти нераціональний і навіть ірраціональний і при всьому цьому такий, що відрізняється неперервною взаємодією всіх цих аспектів. Відповідно кожний клас соціокультурних явищ розглядається соціологією як пов'язаний з рештою класів (щоправда, з різною мірою взаємозалежності), які перебувають під впливом решти соціокультурного простору й, у свою чергу, впливають на нього. У цьому розумінні соціологія вивчає людину й соціокультурний простір такими, якими вони є насправді, в усій їх різноманітності, як справжні сутності, на відміну від інших наук, які у цілях аналітики розглядають явища, штучно відокремлюючи їх і цілком ізолюючи від решти».

Завдання 5. На основі уривків із праць учених-соціологів П. Сорокіна (див. завдання 4) та М. Вебера (наведеного нижче) дайте відповіді на такі питання: Соціологія — це наукове вивчення суспільства. Як це можна довести? Чи можна назвати соціолога універсальним ученим?

Вебер М. Наука как призвание и профессия // Избранные произведения. — М., 1990. — С. 707–735.

«Дилетант відрізняється від фахівця, як сказав Гельмгольц про Роберта Майєра, тільки тим, що йому бракує надійності робочого методу, й тому він переважно не в змозі перевірити значення раптово промайнулої здогадки, оцінити її й утілити в життя. Раптова здогадка не замінює праці. І з іншого боку, праця не може замінити або примусово викликати до життя таку здогадку, так само як цього не може зробити пристрасть. Тільки обидва зазначені моменти — й саме обидва разом — ведуть за собою здогадку».

«Навіщо наука займається тим, що у дійсності ніколи не закінчується й не може закінчитися? Передусім виникає відповідь: задля суто практичних, у більш широкому розумінні слова — технічних цілей, щоб орієнтувати нашу практичну дію відповідно до тих очікувань, які підказує нам науковий досвід. Добре. Але це має певний сенс лише для практика. А якою ж є внутрішня позиція самої людини науки стосовно свого фаху, якщо вона взагалі прагне стати вченим? Вона стверджує, що займатися наукою треба «задля неї самої», а не тільки задля тих практичних і теоретичних досягнень, які можуть полішити харчування, одяг, освітлення, управління».

«Дедалі більша інтелектуалізація й раціоналізація не означають зростання знань про життєві умови, за яких доводиться існувати. Вона означає децю інше: люди знають або вірять у те, що варто тільки забажати, й у будь-який час усе це можна взяти; що, отже, принципово немає ніяких таємничих, не піддатних урахуванню сил, які тут діють, що, навпаки, всіма речами у принципі можна оволодіти шляхом розрахунку. Останнє, у свою чергу, означає, що світ звільнений від чарів».

Завдання 6. Визначте три рівні структури соціологічної системи знань. Дайте відповідь, до якого рівня відносяться нижче наведені теорії:

а) теорії, що займаються вивченням конкретних проблем суспільного життя;

б) теорії про закони розвитку та відтворення окремих соціальних спільнот (місто, село);

в) теорії, що вивчають фундаментальні наукові проблеми, пов'язані з формуванням знань про соціальну діяльність;

г) галузеві соціологічні теорії;

д) теорії методики та техніки конкретних соціологічних досліджень;

е) теорії, що аналізують окремі елементи соціального механізму.

Завдання 7. Як відомо, метод соціології — це систематичний спосіб досягнення теоретичного та практичного результату з метою отримання нової інформації для пізнання соціальної реальності. Один із методів, яким користується соціологічна наука, спирається на принципи об'єктивності (об'єктивна, незалежна від людини доказовість, науковість, аргументація), історизму (зв'язок із іншими явищами і подіями), системного підходу (окреме в поєднанні з цілим).

Назвіть метод, який опирається на вказані принципи. До якої групи методів він належить? Які інші методи використовує соціологія (назвіть не менше 3-х методів).

Завдання 8. Використовуючи підручники за редакцією В.Г. Горюдянка (Соціологія. — Вид. 2-е, перероб., доп. — К.: ВЦ «Академія». — 2003, 2006), Примуша М.В. (Загальна соціологія: Навч. посіб. — К.: ВЦ «Професіонал». — 2004), інших авторів, сформулюйте ґносеологічні та соціальні функції соціології. На прикладі однієї із функцій поясніть Ваше розуміння відповідної функції науки.

Завдання 9. Дайте відповідь на поставлене питання. Обґрунтуйте свою відповідь, використовуючи конкретні соціологічні категорії, попередньо давши їм визначення: соціальне, соціальне явище, соціальні відносини.

Жінка купує чотири путівки в будинок відпочинку в Криму, де вона та її сім'я будуть відпочивати два тижні. Визначте, що в цій ситуації зацікавило б соціолога в першу чергу:

а) розглянув би придбання путівок щодо того, яким є бюджет сім'ї, структура та джерела доходів, рівень забезпечення інших потреб;

б) з'ясував би, чому жінка вибрала саме це місце для відпочинку з урахуванням природних та кліматичних умов;

в) відмітив би, що разом із жінкою, яка купила путівки, їдуть відпочивати її чоловік та двоє дітей; зацікавився б тим, наскільки та яким чином вони могли вплинути на її рішення.

Завдання 10. Індивідуальне творче завдання. Перед виконанням завдання зверніться обов'язково до розділу 5. «Індивідуальні завдання» і познайомтеся з прикладами, які допоможуть Вам виконати це завдання.

Соціолог Ентоні Гіденс наводить приклад, як соціологічна уява дозволяє «мислити себе» поза звичайним перебігом особистого повсякденного життя, щоб поглянути на нього по-новому. Він розглядає з соціологічного погляду таку просту дію: «Ви п'єте каву?».

СОЦІОЛОГІЯ КАВИ

1. **Символічна цінність.** Для багатьох мешканців Заходу вранішня чашка кави — це персональний ритуал, після чого вдень п'ють каву в товаристві, що вже має більш суспільний характер.

2. **Використання як наркотики.** Багато людей п'є каву заради «збадьорення». Деякі культури забороняють її споживання.

3. **Суспільні та економічні відносини.** Вирощування, пакування, розподіл кави та торгівля нею — це індустрія глобальних розмірів і пов'язана з кількома культурами, соціальними групами та організаціями всередині цих культур і тисячами індивідів.

Більшість кави, що споживається в Європі та Сполучених Штатах, імпортується з Південної Америки.

4. **Минулий суспільний та економічний розвиток.** «Кавові відносини», що нині дуже активно задіяні, існували не завжди. Вони розвивалися поступово, і в майбутньому цілком можуть урватися.

Отже, начебто нецікава з погляду соціології дія може мати соціологічне звучання.

Соціологічна уява дозволяє нам бачити, що багато подій, які, здавалося, стосуються лише індивіда, насправді віддзеркалюють набагато ширші проблеми.

Суть завдання: спробуйте розвинути свою власну соціологічну уяву та підібрати приклад, який можна розглянути із соціологічного погляду.

Завдання 11. Індивідуальне творче завдання.

Проілюструйте казку чи уривок із казки, використовуючи всі поняття та функції, які на сьогодні відомі Вам з курсу «Соціологія»: соціальна проблема, соціологічна проблема, мікросоціологія, соціальне, соціальне явище, соціальні відносини, соціальний закон, знання, прогностична функція, наука та інші поняття.

Приклад:

Сюжет: казка Ганса Христіана Андерсена «Свинопас».

Сюжет казки про принца невеличкого збіднілого королівства, який захотів одружитися на доньці імператора і надіслав їй дарунки, яких вона не оцінила. Тоді він, перевдягнувшись у свинопаса, змайстрував чудернацькі речі, що захопили принцесу. Маючи непереборне бажання отримати їх, вона розрахувалась із свинопасом поцілунками. Дізнавшись про це, батько виставив її разом із свинопасом за межі королівства. Згодом вона почала жалкувати, що не дала згоди принцу. А принц не захотів одружитися на принцесі, бо дівчина не вміла цінувати краси природних речей, віддаючи перевагу штучним витівкам.

Коментар: казка концентрує в собі мудрість і образність, силу переконання і доступність сприйняття.

Казка — це один із перших досвідів *соціалізації* особистості (оскільки вводить індивіда у суспільство шляхом засвоєння ним елементів культури, норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості).

З перших рядків казки Андерсена «Свинопас» ми зустрічаємося із поняттям **соціальне**: «Жив був бідний принц». (*Соціальне — сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтег-*

рована індивідом чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, явищ і процесів суспільного життя). Принц розумів, що його королівство було невеличке і збідніле, але, маючи честь і гідність, цінуючи красу, він ризикнув випробувати долю, і, керуючись **цінніснораціональною** дією (дія, в основі якої лежать етичні і моральні норми і правила загальноприйняті суспільством), надіслав принцесі найкращі дарунки, які мав.

У казці «Свинопас» дії розгортаються на рівні **мікросоціології**, (оскільки рівень соціологічного аналізу, орієнтований на безпосередню взаємодію між людьми у повсякденних мінливих соціальних обставинах).

Соціальне явище, (коли дії одного індивіда обумовлюються діями іншого), постає перед нами у казці постійно, коли принц наймається до короля свинопасом; коли принцеса відправляє фрейлін дізнатися вартість «горщечка із дзвіночками»; коли свинопас відмовляє зустрічним вартісним умовам принцеси, — в усіх випадках учасники **взаємодії** (інтерації) керуються **вмотивованими діями** (дії, що мають певні духовні чи матеріальні мотиви). (уважно дивіться приклад у розділі 5).

4.1.5. Питання для самостійного вивчення

1. Наукові дискусії навколо предмета соціології.
2. Макро- і мікросоціологічні підходи в соціології.
3. Роль і завдання соціології в суспільному реформуванні українського суспільства.

4.1.6. Перевір себе (тестові завдання)

1. Виберіть із запропонованих визначень саме те, яке відповідає визначенню соціології:
 - A. Соціологія — це система ідей, поглядів, уявлень, що містить у собі теоретичне осмислення політичного буття з точки зору інтересів, потреб, цілей, ідеалів соціальних груп та верств, національних утворень.
 - B. Соціологія — це галузь науки про людську поведінку, яка ставить за мету розкриття причинно-наслідкових зв'язків, що утворюються в процесі соціальних відносин між окремими людьми та людськими спільнотами в ході розподілу матеріальних, духовних благ, ролей та функцій, вивчає форми взаємодій та взаємозв'язків між індивідами і групами.

- С. Соціологія — це наука про закономірності становлення, розвитку і функціонування суспільства, соціальних спільнот, соціальних відносин, соціальних процесів, механізмів і принципів їх взаємодії.
2. *Предметом наукового вивчення соціології виступає (виберіть правильну відповідь):*
- А. Політична свідомість та державний устрій.
 - В. Людська індивідуальна свідомість та психологічні особливості суспільства.
 - С. Реальна суспільна свідомість та форми життєдіяльності суспільства.
 - Д. Національна культура та її естетика.
3. *Об'єктом соціології як науки виступає (виберіть правильні відповіді):*
- А. Політика.
 - В. Суспільство.
 - С. Реальна свідомість та поведінка людей.
 - Д. Економіка, господарська діяльність.
4. *До категорії яких наук належить соціологія?*
- А. Про людську поведінку.
 - В. Про психічні якості людей.
 - С. Про політичну діяльність людей.
 - Д. Про історичний розвиток подій.
5. *Предмет наукового вивчення соціології виступає предметом наукового інтересу інших наук?*
- А. Так.
 - В. Ні.
6. *Об'єкт соціології як науки є спільним з політологією чи якою-небудь іншою наукою?*
- А. Так.
 - В. Ні.
7. *Антропологія, історія, політологія та соціологія мають спільні _____ наукового вивчення.*
- А. Предмети.
 - В. Об'єкти.
8. *Однією з найуживаніших соціологічних категорій є:*
- А. Соціальне.
 - В. Політичне.
 - С. Загальнолюдське.

9. *Соціальні відносини це:*

- A. Сукупність типових і відносно сталих прийомів впливу керівника на підлеглих з метою реалізації його управлінських рішень.
- B. Спонукування людей до праці, підвищення трудової ініціативи.
- C. Відносно самостійний, специфічний вид суспільних відносин, який відбиває діяльність соціальних суб'єктів з приводу неоднакового становища в суспільстві та ролі в суспільному житті.

10. *Яке з визначень є найбільш повним? — «Соціальне явище це — ...»:*

- A. Конкретна змістова ситуація, запропонована респонденту як основа вибору чи відхилення інших членів групи.
- B. Комплексна програма взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розвиток соціальних процесів у трудовому колективі, регіоні.
- C. Явище, обумовлене соціальною взаємодією двох і більше осіб.

11. *Соціальне — це (яке з визначень є найбільш повним?)*

- A. Сукупність індивідів, яка існує реально, фіксується емпірично, характеризується відносною цілісністю та є самостійним суб'єктом історичної, соціальної дії, поведінки.
- B. Процес засвоєння індивідом протягом його життя соціальних норм і культурних цінностей суспільства, до якого належать.
- C. Сукупність певних властивостей і особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами в процесі їх спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя.

12. *Соціальний закон — це:*

- A. Визнане правило, зразок поведінки чи дій індивідів, соціальних груп.
- B. Об'єктивний та повторювальний зв'язок між соціальними явищами і процесами, які виникають завдяки масовій діяльності людей.
- C. Значущість явищ і предметів з точки зору їх відповідності чи невідповідності потребам суспільства, соціальних груп і особистості.

13. До загальних соціальних законів належать:

- A. Товарно-грошові відносини.
- B. Нагромадження первинного капіталу.
- C. Задоволення зростаючих матеріальних потреб.

14. Визначте функції соціології як науки.

- A. Світоглядно-ідеологічна.
- B. Теоретико-пізнавальна.
- C. Інтегративно-комунікативна.
- D. Практично-перетворювальна.

15. Специфіка соціального характеризується такою головною рисою:

- A. Соціальним явище чи процес будуть тільки тоді, коли стан навіть одного індивіда обумовлюється впливом чи взаємодією з іншим індивідом чи спільнотою, незалежно від їх фізичної присутності.
- B. Соціальне в явищах чи процесах виникає лише тоді, коли стан індивіда обумовлюється поведінкою іншого індивіда чи спільноти при їх обов'язковому безпосередньому впливі.

16. Соціологічні категорії _____

- A. Відображають якісну конкретність і цілісність досліджуваного об'єкта, суттєві властивості, риси і характеристики, а також характер і тенденції його розвитку.
- B. Відображають сукупність певних властивостей і особливостей суспільних відносин, інтегровані індивідами чи спільнотами в процесі їх спільної діяльності в конкретних умовах, які виявляються в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві тощо.
- C. Відображають розмаїття форм дійсності, в яких всесвіт і буття постають перед людиною.

17. Мікросоціологія — це:

- A. Галузь соціологічних знань, що вивчає взаємодії між особами, всередині груп та повсякденну поведінку людей.
- B. Галузь соціологічних знань, що вивчає великі елементи соціальних структур, їх стан та взаємодію.
- C. Галузь соціологічних знань, що вивчає генезис, сутність, функції, спільні закономірності розвитку етносів.

18. Макросоціологія — це:

- A. Галузь соціологічних знань, що вивчає взаємодії між особами, всередині груп та повсякденну поведінку людей.

- В. Галузь соціологічних знань, що вивчає великі елементи соціальних структур, їх стан та розвиток як складника цілісного соціального організму.
- С. Галузь соціологічних знань, що вивчає генезис, сутність, функції, спільні закономірності розвитку етносів.

19. Теорії середнього рівня — це:

- А. Галузь соціологічних знань, що вивчає великі елементи соціальних структур, їх стан та взаємодію.
- В. Галузь соціологічних знань, що містить теорії, які займаються вивченням конкретних проблем суспільного життя та мають тісний зв'язок з емпірикою.
- С. Галузь соціологічних знань, що вивчає взаємодії між особами, всередині груп та повсякденну поведінку людей.

20. До якого рівня соціологічних знань належать теорії соціальних інститутів, теорії соціальних спільнот та теорії спеціалізованих соціальних процесів?

- А. Макросоціологія.
- В. Мікросоціологія.
- С. Теорії середнього рівня.

4.1.7. Інформаційні джерела

1. Вебер М. Избранные произведения: Пер с нем. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с.
2. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. — К.: Основи, 1998. — 534 с.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. — К.: Основи, 1994. — 261 с.
4. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология: Учеб. для вузов. — М.: Гардарики, 1998. — 432 с.
5. Гіденс Е. Соціологія: Пер. з анг. — К. 1999. — 726 с.
6. Городяненко В.Г. Социологический практикум: Учебн. метод. пособ. — К.: Изд. центр «Академия», 1999. — 160 с.
7. Дворецька Г.В. Соціологія: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 1999. — 338 с.
8. Джери Дэвид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.
9. Жоль К.К. Социология (в систематическом изложении): Учеб. пособ. для ВУЗов. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: ЮННТА — ДАНА, 2004. — 431 с.
10. Казаринова Н.В., Филатова О.Г., Хренови А.Е. др. Практикум по социологии: Учеб. пособ. — М. — NOTA BENE, 2000. — 272 с.

11. Кравченко Л.И. Социология. — М.: Логос, 1999. — 382 с.
12. Кравченко А.И. Социология: Учеб. для ВУЗов. — М.: Академический проект, 2000. — 382 с.
13. Краткий словарь по социологии / Под ред. Д. Гвишнапи, Н. Лапин, Н. Наумова; Сост. Є. Коржева. — М.: Политиздат., 1988. — 479 с.
14. Кушерець В.І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій. — К.: Знання України, 2004. — 248 с.
15. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: Підруч. — К.: Каравелла, 2004. — 456 с.
16. Нестуля О.О., Нестуля С.І. Соціологія: Навч. комплекс дисципліни. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2005. — 67 с.
17. Піча В.М. Соціологія: Курс лекцій. — К.: Заповіт, 1996. — 344 с.
18. Попова І.М. Соціологія. Пропедевтичний курс: Підруч. для студентів вищих навч. закл. — 2-е вид. — Київ: Тандем, 1998. — 272 с.
19. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посіб. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
20. Сірій Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії / Навч. посіб. — К.: Атіка, 2004. — 480 с.
21. Система социологического знания: Учеб. пособ. / Сост. Г. Щекин. — К.: МАУП, 2001. — 208 с.
22. Смелзер Нейл Социология: Пер. с англ. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
23. Сорокин П. Система социологии. — Т. 1. Социальная социология. — Ч. 1. Учение о строении простейшего (родового) социального явления. — Сыктывкар: Коми, книжное издательство, 1991. — 188 с.
24. Соціологія: Підруч. / За ред. В.П. Андрущенко та М.І. Горлача. — Київ — Харків, 1998. — 624 с.
25. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. С.О. Макеєва. — 2-е вид. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 455 с.
26. Соціологія. Посіб. для студентів вищ. навч. закл. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: ВЦ «Академія», 2003. — 384 с.
27. Социология. Основы общей теории: Учеб. пособ. / Т. Осипов, Л. Москвичев, А. Кобища. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 461 с.
28. Спеціальні та галузеві соціології / За ред. В.Є. Пилипенко. — К., 2003. — 304 с.
29. Шаповал М. Загальна соціологія. — Видання III. — К.: Український центр духовної культури, 1996. — 368 с.
30. Юрій М.Ф. Соціологія. — К.: Дакор, 2004. — 552 с.
31. Ядов В.А. Размышление о предмете социологии // Социологические исследования. — 1990. — № 2.

4.2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЇ

4.2.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Вивчення теми розпочніть з пригадування лекційного матеріалу. Для цього зверніться до власного конспекту лекцій та використайте нижченаведений опорний конспект теми лекції.

План (логіка) засвоєння матеріалу:

1. Зародження соціологічних знань.
2. Становлення соціології як самостійної науки у XIX ст.
3. Сучасні соціологічні парадигми.
4. Соціологічна думка України.

Пригадайте з курсу філософії та історії, що у найдавніші часи знання людей про навколишній світ знаходили своє відображення у міфологічному світогляді, який мав соціоантропоморфний характер: життя людей залежало від волі богів, тож все, що оточувало людину, наділялося живою душею. В античну епоху з'явилися перші соціальні теорії. Так, причини соціального розшарування, моделі ідеального соціального устрою розглядали у своїх працях видатні філософи Стародавньої Греції: Демокрит, Платон, Аристотель та ін.

Соціальні вчення раннього Середньовіччя носять чіткий відбиток християнського провіденціалізму, головними теоретиками якого виступили Августин (Блажений) Аврелій та Фома Аквінський.

В епоху Відродження була започаткована нова система соціальних і моральних цінностей. У цей час виникає також і соціальна утопія, як відповідь на вічні пошуки ідеально справедливого суспільства. Найвідоміші утопічні теорії сформулювали

італієць Т. Кампанелла та англієць Т. Мор. Вагомий внесок у розвиток принципів «соціального менеджменту» зробив Н. Макіавеллі.

Значний вплив на розвиток суспільної думки справили концепції Т. Гоббса, перш за все його вчення про суспільний договір. Теоретичну розробку соціальних проблем продовжили мислителі епохи Просвітництва: Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, А. Сен-Симон. Саме вони здійснили глибокий аналіз реальної соціально-економічної ситуації, виклали основи функціонування суспільних відносин та вказали на роль людини як активного учасника історичного процесу.

Соціологія виникла на основі ідей «просвітителів» та як реакція на Французьку революцію. Таким чином, вона є продуктом свого часу та суспільства, однак надалі сама стала впливати на соціальну дійсність.

Термін «соціологія» вперше ввів у науковий обіг французький філософ-позитивіст О. Конт (1798–1857). Він застосував науковий метод для вивчення суспільства. Вважав, що за допомогою соціології можливо пізнати приховані універсальні суспільні закони. Соціологію (яку ще називав соціальною фізикою) поділяв на соціальну статистику, яка має справу зі сталими умовами існування будь-якого суспільства, та соціальну динаміку, яка вивчає закони суспільного розвитку.

Функціонально-біологічну концепцію суспільства розробив англійський філософ і соціолог Г. Спенсер (1820–1903). Він порівнював суспільство з живим організмом, яке подібне до людського тіла. «Тіло» — суспільство, за Г. Спенсером складається з багатьох частин, кожна з яких відіграє свою певну функцію: економічну, військову, релігійну та ін. Чим складнішу функцію виконує той чи інший «орган», тим важче його замінити. Подальшою розробкою та доповненням ідей, висунутих Г. Спенсером, займаються сучасні соціологи — прихильники теорії *функціоналізму*.

Вагомий внесок у розвиток соціології здійснив французький філософ та соціолог Е. Дюркгейм (1858–1917). Він обґрунтував соціологію як емпіричну науку, вказав на необхідність розглядати соціальні факти як продукти загального суспільного зв'язку, а не як ознаку індивідів чи груп. Також він вважав, що будь-яке соціальне явище виникає з потреб суспільства.

Німецький соціолог М. Вебер (1864–1920) головне завдання соціології вбачав в інтерпретації суб'єктивних мотивів індивідуальної дії. У методології соціальних наук він висунув теорію іде-

альних типів як засіб пояснення та узагальненого вивчення індивідуальних явищ.

Сучасна західна соціологія відзначається різноманітністю течій, які притримуються різних концепцій: теорія розуміючої соціології (М. Вебер); теорія формальної соціології (Г. Зиммель); теорія структурного функціоналізму (Т. Парсонс); теорія соціального конфлікту (Ч.Р. Мисс); теорія соціального обміну (Д. Хо-манс, П. Блау); інтегральна соціологія (П. Сорокін); символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, М. Кун); психологічні теорії (З. Фрейд, Г. Леон, Л.Ф. Уорд, Ф. Гіддингс).

При вивченні теми слід звернути увагу на те, що соціологічна думка в Україні як цілісний еволюційний процес практично ще недостатньо досліджувалась аж донедавна. Втім українська соціально-політична теорія має давню історію. Перші спроби осмислення соціального буття ми зустрічаємо в «повчаннях», «проповідях», «патериках», «житіях святих» та літописах доби Київської Русі. В оригінальних літературних творах, як «Слово про Закон і благодать» митрополита Іларіона, «Повчання Володимира Мономаха дітям», «Слово о полку Ігоревім» відображено не тільки моральні принципи і настанови, але й роздуми про історію вітчизни, значення влади у побудові сильної державності. У «Повісті минулих літ» Нестора, Галицько-Волинському, Київському та інших літописах ми зустрічаємо відомості про склад населення, густоту розселення та його розшарування, маємо відомості, що у 1257 р. відбувався перший перепис населення для сплати данини.

Червоною ниткою через усі літописи проходить ідея єдності руських земель. Київська Русь — Козацька держава — Запорізька Січ — стали символом українства.

Історія суспільно-політичних ідей в Україні має особливості у зв'язку з відсутністю протягом багатьох століть своєї державності.

В епоху литовсько-польської доби думки соціальної справедливості, збереження культури, мови та православ'я знаходимо у полемічній літературі І. Вишенського, братів С. і Л. Зизаніїв, З. Копистенського, братів Г. і М. Смотрицьких.

Значну роль в обороні батьківської віри і культури відіграли Братства як специфічний соціальний інститут.

У XVI ст. ідеї природного права та суспільного договору розробляв С. Ориховський.

Вагомий внесок у розвиток соціологічної теорії зробив Г.С. Сковорода (1722–1794), який найголовнішою з наук вважав

науку про людину та її щастя. Його концепція спорідненої праці, що становить не лише засіб існування, а й найвищу насолоду для людини, має актуальність і донині.

У розвитку соціологічної проблематики України слід звернути увагу на діяльність інтелігенції, що опікувалася становленням в Україні вищих навчальних закладів: І. Шада, В. Каразіна, П. Лодія.

Обов'язково треба звернути увагу на розвиток національно-визвольної ідеї Кирило-Мефодіївського братства та праць М. Костомарова, Т. Шевченка, П. Куліша, що формували соціально-політичну та соціологічну думку.

Початком української соціології прийнято вважати кінець XIX — початок XX ст. Серед учених, які досліджували проблеми українського суспільства, слід виділити насамперед М. Драгоманова, Х. Вовка, І. Подолинського, М. Ковалевського, О. Потебню, Б. Кістяківського, М. Шаповала, В. Ліпінського. М. Драгоманов вірив у невідворотність соціального прогресу, ідеалом суспільно-політичного устрою був для нього західний парламентаризм у поєднанні із земським рухом як опорою у боротьбі із централізацією влади.

Автор двотомної праці «Соціологія» М. Ковалевський вважав, що тільки соціологія здатна відкрити чинники, необхідні для існування суспільного порядку та блага, дотримувався позитивістської класифікації наук О. Конта.

Потебня О. першим започаткував в Україні дослідження проблематики, що в західній соціології відома як «психологія народів», вивчав мову як основу етносу.

Вагомий внесок у розвиток вітчизняної соціології зробив М. Грушевський. У своїх численних працях він довів, що українська державність веде свій родовід ще з Київської Русі, яка була першою державою саме українського народу. Справжнім осередком вітчизняної соціології стала створена і оголошена ним у 20-х р. XX ст. Кафедра соціології при соціально-економічному відділі ВУАН.

Насамкінець варто відзначити для становлення української соціології значення діяльності соціолога і публіциста Микити Шаповала, який один із перших зрозумів практичне значення соціології як науки. Ним був створений у 1924 р. у Празі Інститут громадознавства, де був відділ соціології і політики для дослідження соціальних процесів українського життя.

На жаль, з кінця 20-х і до середини 80-х років соціологія як наука була заборонена в СРСР. З початком перебудови вона відновила свій статус в Україні. Нині вітчизняна соціологія активно інтегрується у світовій соціологічній науці.

4.2.2. Опорний конспект

Рис. 1. Етапи розвитку соціологічних знань

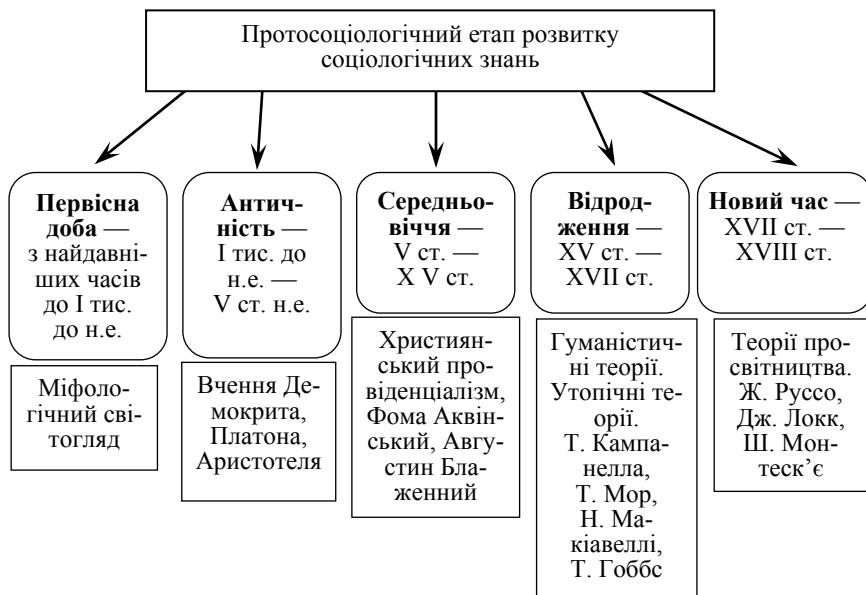

Рис. 2. Протосоціологічний етап розвитку соціологічних знань

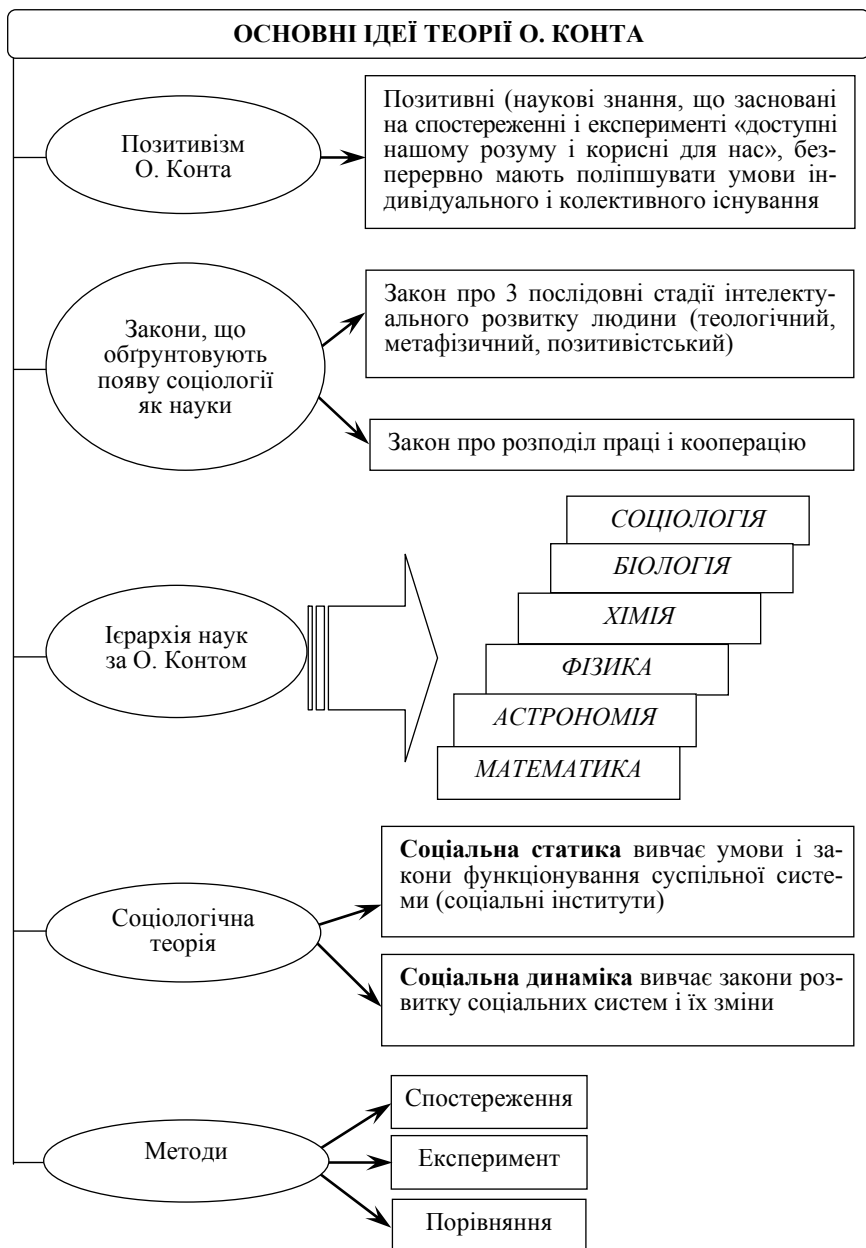

Рис. 3. Основні ідеї теорії О. Конта

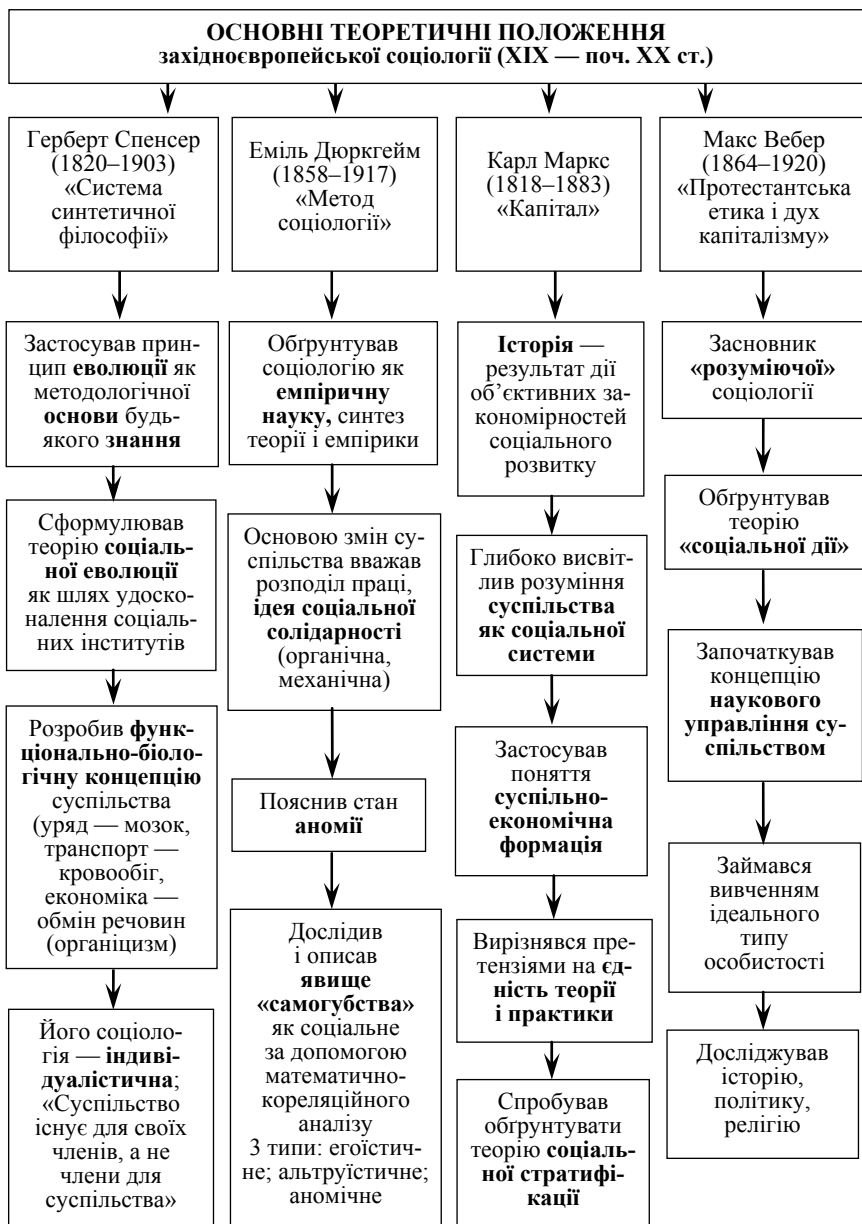

Рис. 4. Основні теоретичні положення
західноєвропейської соціології (XIX — поч. XX ст.)

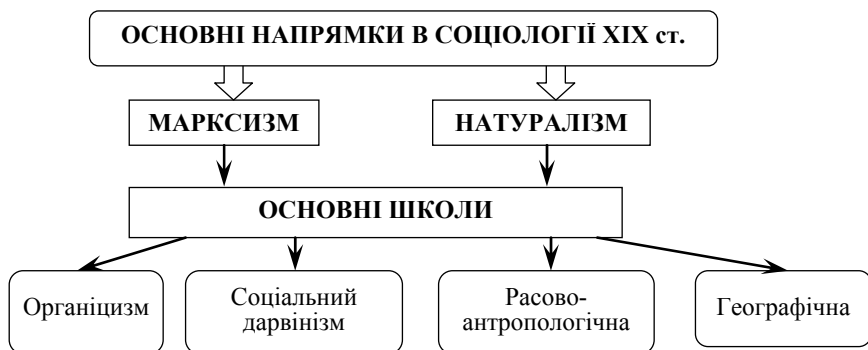

Рис. 5. Основні напрямки та школи в соціології XIX ст.

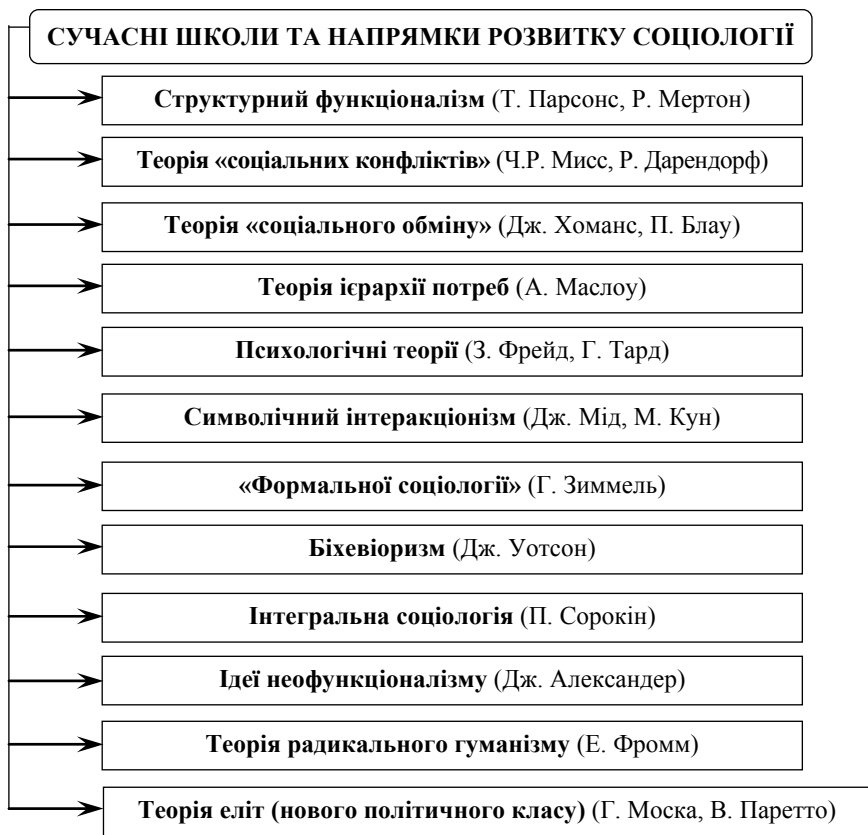

Рис. 6. Сучасні школи та напрямки розвитку соціології

Українські автори та твори	Період теоретичних розробок	Основні соціологічні ідеї
Іларіон — «Слово про закон і благодать»; Нестор — «Повість временних літ»; Володимир Мономах «Повчання дітям»	Київська Русь XI–XIII ст.	— Самостійність Русі, її захист — Єдність та незалежність Русі — Моральні принципи, настанови — Взаємна допомога у боротьбі з ворогами — Місце та роль держави
Д. Наливайко, І. Вишенський, П. Могила, Ф. Прокопович та інші	Запорізька Січ. Визвольна боротьба XV–XVII ст.	— Демократизм, справедливість — Турбота про соціальний розвиток освіти, виховання — Самостійність та незалежність України — Національний патріотизм — Завдання держави: забезпечення потреб людини
Г. Сковорода та інші	XVIII ст.	— Рівність між людьми — Права людини на щастя та свободу. — Виховання людини через самовиховання — Самореалізація індивіда через «сродну працю»
М. Ковалевський, М. Драгоманов, І. Франко та інші	Початок XX ст.	— Рівність та справедливість — Конституційне право людини та суспільства — Самоврядування — Прогнозування соціально-демографічного розвитку — Національне визволення
М. Грушевський, В. Ліпінський, М. Шаповал	Початок XX ст.	— Сутність суспільства та його генеза — Трансформація суспільства від традиційних форм до індустріальних — Спеціалізація праці та перетворення людини — Якісні характеристики української нації — Необхідність незалежної, національної церкви

Рис. 7. Розвиток соціологічної думки в Україні за В. Білоусом

4.2.3. План семінарського заняття

1. Теоретичний внесок учених у становлення і розвиток соціологічних знань (міні-конференція)

Виконуючи запропоновані нижче завдання за вже попередньо відомою вам послідовною логікою підготовки від 1 до 13 завдання, з особливою ретельністю підготуйтеся до рольової гри (див. індивідуальне творче завдання № 13).

Виступіть на семінарі, відстоюючи теоретичні положення того ученого, чію роль ви для себе вибрали.

4.2.4. Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям та дефініцією.

Поняття:

- а) органіцизм;
- б) соціальна статика;
- в) соціальна динаміка;
- г) феноменологія;
- д) біхевіоризм;
- е) аномія;
- є) патерналізм;
- ж) плюралізм.

Дефініції:

1. Концепція, що обґрунтовує соціальну політику в галузі відносин, проявляється в показній «благодійності» (або політика великих держав, спрямована на поневолення економічно слаборозвинутих країн під виглядом «піклування про слабкі народи».

2. Такий стан суспільства, коли значна частина його громадян розуміють свої обов'язки, але ставляться до них байдуже або не-дбало.

3. Напрямок у філософії та соціології, який розуміють як суто фізіологічні реакції на стимули.

4. Концепція, в основу якої покладений метод аналогії між біологічним організмом, його еволюцією, і соціальним; ґрунтується на тому, що і там, і там відбувається перехід від простого до складного.

5. Множинність думок, поглядів, напрямів тощо, як фундаментальний принцип будови правового суспільства.

6. Одна із основних частин соціології О. Конта, яка досліджує суспільство як систему.

7. Вчення про розвиток людської свідомості як саморозвиток духу.

8. Одна із основних частин соціології О. Конта, що вивчає закони розвитку соціальних систем і їх зміни.

Завдання 2. Сформулюйте визначення поняття:

- а) позитивізм;
- б) соціальний дарвінізм;
- в) символічний інтеракціонізм;
- г) «соціологізм»;
- д) розуміюча соціологія;
- е) неофункціоналізм;
- є) технократизм;
- ж) структуралізм.

Завдання 3. Використовуючи рекомендовані підручники та посібники, визначте, кому із учених у протосоціологічний період належать такі думки (можливо кілька варіантів):

1. Демокрит. а) розробив принципи, що лягли в основу сучасної теорії соціального менеджменту;
2. Платон. б) вважав, що громадяни добровільно обмежують власну свободу, отримуючи натомість надійний захист;
3. Аристотель. в) наполягав на думці, що розвиток знань не тожний розвитку мудрості людей, і що суспільство само привело себе до нещастя і страждань;
4. Августин Блажений. г) розглядав розшарування суспільства, що є основою сучасної теорії соціальної стратифікації;
5. Нікколо Макіавеллі. д) вважав, що закони створюються людьми штучно, а істинні із них лише ті, що направлені на благо, при цьому рабство вважав законним і необхідним явищем;
6. Томас Гоббс. е) вважав, що все належить усім, і ніхто нічим не володіє, наполягав на меритократії у суспільстві (наявність людей, гідних влади);
7. Томас Мор. є) визначав людину як політичну тварину;
8. Жан Жак Руссо. ж) вважав, що суспільство процвітає, коли його основу становить середній клас;
з) на його думку, громадянське суспільство породжене страхом одних проти інших, страх не роз'єднує, а об'єднує;
і) вважав, що в основі відчуження одних людей від інших лежать загальнокультурні причини, зокрема, брехливість і фальш протискаються у стосунки між людьми;

- й) прихильник теорії християнського провіденціалізму, вважав, що розвиток суспільства — це випробування волі людей до добра, вищим ідеалом будь-якого суспільства є модель теократичної держави;
- к) вважав, що потреби людей є вчителями життя;
- л) вважав, що лідер має бути сильним як лев і хитрим як лис;
- м) вважав, що людина — істота соціальна, а саме її життя полягає у досягненні вищого блага через розумну діяльність.

Завдання 4. Заповніть табличку за такою схемою:

Значення соціології О. Конта	
Внесок	Певні недоліки
1	1
2	2
3	3
4	4

Завдання 5. Які з ідей О. Конта:

- а) отримали розвиток у подальшому;
- б) справили вплив на сучасну соціологію;
- в) залишились незатребуваними.

Ідеї О. Конта:

- 1) суспільство у своєму розвитку проходить три стадії (теологічну, метафізичну, позитивну);
- 2) соціологія в класифікації наук має більш високий ранг ніж математика, фізика, біологія;
- 3) в основі соціальної системи лежить інтеграція і стабільність;
- 4) суспільство являє собою єдине ціле.

Завдання 6. Розкрийте суть ідей Герберта Спенсера:

Ідея еволюціонізму	Ідея організму	Ідея індивідуалізму	Ідея класифікації суспільства за ступенями складності

Завдання 7. Важливою віхою на історичному шляху становлення соціології стало соціологічне вчення Карла Маркса і Фрідріха Енгельса, які збагатили соціальну теорію, зробивши марксизм одним із найвпливовіших соціальних учень XIX і особливо XX ст. Використовуючи рекомендовані вам підручники та посібники, запишіть сильні і слабкі сторони марксистської теорії соціального розвитку:

1) сильні сторони марксизму:

а)

б)

в)

2) слабкість теорії:

... і т. д.

Завдання 8. Позначте в таблиці, яким типам соціальної дії відповідають наведені нижче приклади. Аргументуйте свої відповіді, даючи визначення різним типам дій за Максом Вебером. Табличка із кн.: «Нетрадиционные методы преподавания социологии» / Учеб. пособ. под ред. И.Д. Ковалевой. — Х., 2001. — 328 с.

	Приклади	Цілераці- ональна	Ціннісно раціональна	Афектна	Тради- ційна
1	На міжнародних змаганнях футболісти збірної перед початком матчу виконують гімн своєї країни				
2	Щоб зварити юшку, рибалка має піймати рибу				
3	9 травня ми вшановуємо усіх загиблих у війні хвилиною мовчання				
4	У деякі японські храми відвідувачі мають заходити босоніж				
5	Приймаючи присягу, військовослужбовці клянуться у вірності батьківщині				
6	Ми удобрюємо ґрунт, щоб росли красиві троянди				
7	Ризикуючи життям, пожежники виносять із полум'я дитину				

	Приклади	Цілераці- ональна	Ціннісно раціональна	Афектна	Тради- ційна
8	Розгнівана матуся карає розбещене дитинча				
9	Отримавши хороші результати аналізів обстеження після довгого лікування, Олена кидається подрузі на шию				
10	Не маючи підручника вдома, студент іде працювати до читальної зали бібліотеки				

Завдання 9. Розкрийте суть теорії Е. Дюркгейма за такими позиціями:

«Соціологізм»	Ідея соціальної солідарності	Синтез теорії і емпірики в соціологічному дослідженні, поняття аномії

Завдання 10. Хто із соціологів XIX ст. стояв біля витоків соціології конфлікту; у чому зміст сучасної конфліктологічної парадигми:

- а) Г. Зиммель;
- б) Е. Дюркгейм;
- в) К. Маркс;
- г) Ф. Ратцель?

Завдання 11. Якщо для О. Конта і Е. Дюркгейма головне — стабілізація суспільства, то для К. Маркса — його знищення і заміна новим, більш справедливим. Прокоментуйте це судження.

Завдання 12. Хто із учених розробляв у XX ст. сучасну теорію структурного функціоналізму, у чому суть цієї теорії?

Із наведених нижче положень знайдіть ті, які характерні для функціоналізму:

а) конфлікт між соціальними групами — природний стан суспільства;

б) суспільство в рівновазі — суспільство без конфлікту, де кожен знає свою роль;

в) дисфункційні форми поведінки підлягають контролю;

г) завдання соціології — виділення компонентів соціальної взаємодії і виявлення їх значення в суспільстві.

Завдання 13. Звернувшись до розділу 5. «Індивідуальні завдання», уважно прочитайте вимоги і рекомендації до виконання творчого завдання, дотримуючись вказаної схеми, підготуйтеся до рольової гри:

«Віртуальний міжконтинентальний науковий симпозіум учених усіх століть: «Найважливіші проблеми соціології», вибравши собі одну із ролей ученого соціолога XIX, XX ст. або сьогодення.

А) Запропонуйте коротку характеристику епохи ученого, країни, яку він представляє, та опис його зовнішності.

Б) Викладіть основні теоретичні погляди, які б ваш герой відстоював у дискусіях.

Вихідна система ролей:

- 1) О. Конт;
- 2) Е. Дюркгейм;
- 3) М. Вебер;
- 4) Г. Спенсер;
- 5) К. Маркс;
- 6) Ф. Тьоніс;
- 7) Ф. Знанецький.

Представники сучасних напрямків і концепцій:

- 8) структурний функціоналізм (Т. Парсонс, Г. Мертон);
- 9) теорія соціальних конфліктів (Ч. Мисс, Р. Дарендорф, Л. Козер);
- 10) символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, М. Кун);
- 11) теорії соціального обміну (Дж. Хоманс, П. Блау);
- 12) теорії «розуміючої соціології» (А. Шюц);
- 13) теорії «формальної соціології» (Г. Зиммель);
- 14) концепція «соціологізму» Е. Дюркгейм);
- 15) інтегральна соціологія (П. Сорокін);
- 16) неофункціоналізм (Дж. Александер);
- 17) теорія радикального гуманізму (Е. Фромм);
- 18) теорія еліт (Г. Моска, В. Парето);
- 19) біхевіоризм (Е. Уілсон);
- 20) психоаналітичні теорії (Ч. Кулі, М. Дугал, З. Фрейд)
- 21) та інші за Вашим вибором.

4.2.5. Питання для самостійного вивчення

1. Соціологічна думка України:

- а) структура суспільства часів Київської Русі;
- б) проблеми соціального життя українського суспільства в по-
лемічній літературі XIV–XVI ст.;
- в) політична соціологія Михайла Драгоманова;
- г) «генетична соціологія» Михайла Грушевського;
- д) теоретична спадщина Микити Шаповала;
- е) теорія еліти В. Ліпінського.

4.2.6. Перевір себе (тестові завдання)

1. Соціологія як самостійна наука виникла у :

- A. Стародавній Греції в V–IV ст. до н.е. (Платон, Аристотель).
- B. Німеччині XVII ст. (І. Кант).
- C. Франції XIX ст. (О. Конт).

2. Які положення були характерні для соціальної теорії Платона?

- A. Соціальна структура суспільства будується внаслідок дії надлюдського розуму.
- B. Запорукою стабільності у суспільстві виступає «середній елемент».
- C. Задля забезпечення соціальної рівності необхідно скасувати сім'ю.
- D. Взаємини громадян у суспільстві засновані на обміні певними благами.

3. Які положення були властиві соціальній теорії Аристотеля?

- A. Соціальна структура суспільства будується внаслідок дії надлюдського розуму.
- B. Запорукою стабільності у суспільстві виступає «середній елемент».
- C. Задля забезпечення соціальної рівності необхідно скасувати сім'ю.
- D. Взаємини громадян у суспільстві засновані на обміні певними благами.

4. Характерними рисами соціологічної думки Середньовіччя були:

- A. Церква повинна підпорядковуватись державі.
- B. Суспільний устрій обумовлено надлюдською волею.
- C. Людина є центром Всесвіту та творцем власної долі.
- D. Світська влада повинна підкорятися церкві.

5. Авторами соціальних утопій епохи Відродження були _____
- A. Боккаччо і Данте.
 - B. Мор і Кампанелла.
 - C. Бруно і Галілей.
 - D. Макіавеллі і Петрарка.
6. Визначте, які положення були характерні соціальним поглядам Макіавеллі.
- A. Відсутність приватної власності можливе тільки при скасуванні сім'ї.
 - B. Раціональний правитель повинен поєднувати у собі риси лева і лисиці, а в надзвичайних умовах застосовувати надзвичайні заходи, навіть репресії.
 - C. Великі за розміром держави не можуть існувати без деспотичного правління, яке тільки страхом перед лютим покаранням змушує віддалені окраїни підкорятися центральній владі.
7. Англійський мислитель XVII ст. Т. Гоббс розробив _____
- A. Теорію соціальної нерівності.
 - B. Теорію ідеальної держави.
 - C. Теорію відчуження.
 - D. Теорію суспільного договору.
8. Французький мислитель XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо сформулював _____
- A. Теорію соціальної нерівності.
 - B. Теорію ідеальної держави.
 - C. Теорію відчуження.
 - D. Теорію суспільного договору.
9. Англійський соціолог XIX ст. Г. Спенсер порівнював суспільство з:
- A. Машинним механізмом.
 - B. Хімічним процесом.
 - C. Живим організмом.
 - D. Фізичним процесом.
10. Поняття «ідеального типу» за М. Вебером — це:
- A. Сукупність технологічних, соціальних, культурних змін, спрямованих на вдосконалення системи в цілому.
 - B. Певний образ-схема станів та процесів, якби вони проходили без відхилень і перешкод, яка розглядається як найбільш зручний спосіб упорядкування емпіричного матеріалу.

- С. Стан суспільства, за якого певне коло його громадян, знаючи про існування обов'язкових норм, ставиться до них негативно або байдуже.

11. Позитивізм — це:

- А. Певний образ-схема станів та процесів, якби вони проходили без відхилень і перешкод, яка розглядається як найбільш зручний спосіб упорядкування емпіричного матеріалу.
В. Соціологічний напрям, головна особливість якого полягає у відмові від абстрактних міркувань про суспільство, створенні позитивної, тобто заснованої на досліді соціологічної теорії, яка повинна бути такою ж доказовою і загальнозначимою, як і природничі теорії.
С. Стан суспільства, за якого певне коло його громадян, знаючи про існування обов'язкових норм, ставиться до них негативно або байдуже.

12. Французький соціолог XIX ст. О. Конт називав соціологію

- А. Соціальною хімією.
В. Соціальною механікою.
С. Соціальною фізикою.
D. Соціальною математикою.

13. Поняття соціальної аномії за Е. Дюркгеймом — це:

- А. Стан суспільства, за якого певне коло його громадян, знаючи про існування обов'язкових норм, ставиться до них негативно або байдуже.
В. Сукупність технологічних, соціальних, культурних змін, спрямованих на вдосконалення системи в цілому.
С. Певний образ-схема станів та процесів, якби вони проходили без відхилень і перешкод, яка розглядається як найбільш зручний спосіб упорядкування емпіричного матеріалу.

14. Теорія функціоналізму —

- А. Концепція сучасної західної соціології, яка розвиває положення К. Маркса про неминучий конфлікт між соціальними класами. Сучасні представники, як Р. Дарендорф, надають більше значення проблемі розподілу влади, ніж економічним чинникам.
В. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Р. Мертон, К. Девіс) виступають послідовниками Г. Спенсера і розглядають суспільство як систему взаємозалежних частин, кожна з яких має вплив на функціонування цілого.

- C. Концепція сучасної західної соціології, представники якої (М. Вебер, Т. Парсонс) пояснюють різноманітні соціальні явища через суб'єктивну рефлексію учасників дій.
- D. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Дж. Мід, М. Кун) розглядають взаємодію між людьми як безперервний діалог, в процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного та реагують на них.

15. Теорія соціальної дії —

- A. Концепція сучасної західної соціології, яка розвиває положення К. Маркса про неминучий конфлікт між соціальними класами. Сучасні представники, як Р. Дарендорф, надають більше значення проблемі розподілу влади, ніж економічним чинникам.
- B. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Р. Мертон, К. Девіс) виступають послідовниками Г. Спенсера і розглядають суспільство як систему взаємозалежних частин, кожна з яких має вплив на функціонування цілого.
- C. Концепція сучасної західної соціології, представники якої (М. Вебер, Т. Парсонс) пояснюють різноманітні соціальні явища через суб'єктивну рефлексію учасників дій.
- D. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Дж. Мід, М. Кун) розглядають взаємодію між людьми як безперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного та реагують на них.

16. Теорія конфлікту —

- A. Концепція сучасної західної соціології, яка розвиває положення К. Маркса, про неминучий конфлікт між соціальними класами. Сучасні представники, як Р. Дарендорф, надають більше значення проблемі розподілу влади, ніж економічним чинникам.
- B. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Р. Мертон, К. Девіс) виступають послідовниками Г. Спенсера і розглядають суспільство як систему взаємозалежних частин, кожна з яких має вплив на функціонування цілого.
- C. Концепція сучасної західної соціології, представники якої (М. Вебер, Т. Парсонс) пояснюють різноманітні соціальні явища через суб'єктивну рефлексію учасників дій.
- D. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Дж. Мід, М. Кун) розглядають взаємодію між людьми як безперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного та реагують на них.

17. Теорія символічного інтеракціонізму –

- A. Концепція сучасної західної соціології, яка розвиває положення К. Маркса, про неминучий конфлікт між соціальними класами. Сучасні представники, як Р. Дарендорф, надають більше значення проблемі розподілу влади, ніж економічним чинникам.
- B. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Р. Мертон, К. Девіс) виступають послідовниками Г. Спенсера і розглядають суспільство як систему взаємозалежних частин, кожна з яких має вплив на функціонування цілого.
- C. Концепція сучасної західної соціології, представники якої (М. Вебер, Т. Парсонс) пояснюють різноманітні соціальні явища через суб'єктивну рефлексію учасників дій.
- D. Концепція сучасної західної соціології. Її представники (Дж. Мід, М. Кун) розглядають взаємодію між людьми як безперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного та реагують на них.

18. Видатний український мислитель Г. Сковорода вважав, що:

- A. Відсутність приватної власності можливе тільки при скасуванні сім'ї.
- B. Смысл людського буття становить праця, а щастя — праця за покликанням.
- C. Запорукою стабільності у суспільстві виступає «середній елемент».

19. Український вчений XVII ст. С. Ориховський-Роксолан вважав, що:

- A. Великі за розміром держави не можуть існувати без деспотичного правління, яке тільки страхом перед лютим покаранням змушує віддалені окраїни підкорятися центральній владі.
- B. Відсутність приватної власності можливе тільки при скасуванні сім'ї.
- C. Королівська (державна) влада дана не Богом, а виникла внаслідок договору між людьми, які слухаються правителя добровільно.

20. Вагомим внеском М. Ковалевського у вітчизняну соціологію було те, що він:

- A. Вважав, що завданням соціології є визначення домінуючого соціального чинника суспільного життя.

- В. Обстоював у соціології системний підхід, стверджуючи, що не існує одного визначального соціального чинника.
- С. Стверджував, що соціальні процеси відбуваються під впливом кліматичних чинників.

4.2.7. Інформаційні джерела

1. Арон Реймон. Етапи розвитку соціальної думки. — К.: Юніверс, 2004. — 688 с.
2. Білоус В.С. Соціологія у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицах: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2002. — 140 с.
3. Вебер М. Избранные произведения: Пер с нем. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с.
4. Вебер Макс Протестантська етика і дух капіталізму: Пер з нім. О. Погорілого. — К.: Основи, 1994. — 261 с.
5. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология: Учеб. для вузов. — М.: Гардарики, 1998. — 432 с.
6. Джери Дэвид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.
7. Добренков В.М., Кравченко А.М. Социология: Учеб. — М.: Инфра — М, 2007. — 624 с.
8. Западная социология / И. Громов, А. Мацкевич, В. Семенов. — СПб.: СПб., 1997. — 372 с.
9. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). — К.: Либідь, 1993. — 336 с.
10. История социологии: Учеб. пособ. / А. Елсуков, Г. Соколова, Т. Румянцева и др. — Мн. — Вышэйш. шк., 1997. — 381 с.
11. История социологии в Западной Европе и США: Учеб. для вузов / Отв. ред. Г.В. Осипов. — М.: Изд. группа Норма — ИНФРА, 1999. — 576 с.
12. История теоретической социологии. Т. 1, 2 / Сост. и ред. Ю. Давыдов. — М.: Канон, 1997. — Т. 1. — 496 с. — Т. 2. — 560 с.
13. Кравченко А.И. История зарубежной социологии: Учеб. пособ. для ВУЗов. — М.: Культура, Академический проект, 2005. — 704 с.
14. Краткий словарь по социологии / Под ред. Д. Гвишнапи; Н. Лапин, Н. Наумова; Сост. С. Коржева. — М.: Политиздат., 1988. — 479 с.
15. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття: Посіб. — К.: Либідь, 1996. — 224 с.
16. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посіб. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
17. Смелзер Нейл. Социология: Пер с англ. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
18. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні галузеві теорії: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2004. — 480 с.

19. Современная западная социология: Словарь / Сост. Ю. Давыдов, М. Ковалева, А. Фоменков. — М.: Политиздат, 1990. — 432 с.
20. Социология. Наука об обществе: Учеб. пособ. / Под общей ред. В.П. Андрущенко, Н.И. Горлача. — Х.: Глобус, 1996. — 688 с.
21. Социология: Учеб. пособ. для студентов высших учебных заведений. — Минск: Тетра Системс, 1998. — 300 с.
22. Социологическая энциклопедия / Под ред. А.Н. Данилов. — Мн.: Белорусская Энциклопедия, 2003. — 384 с.
23. Соціологія: Навч. посіб. / Упорядник П.П. Марчук. — Тернопіль: Астон, 1998. — 300 с.
24. Соціологія: Посіб. для студентів вищих навч. закл. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: ВЦ «Академія», 2003. — 560 с.
25. Соціологія: Навч. посібник / За ред. С.О. Макєєва. — 2-е вид., К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 455 с.
26. Соціологія: Підруч. / За ред. В.П. Андрущенко та М.І. Горлача. — К. — Х., 1998. — 624 с.
27. Соціологічна думка України: Навч. посіб. / М.В. Захарченко, В.Ф. Бурлачук, М.О. Молчанов та ін. — К.: Заповіт, 1996. — 424 с.
28. Шаповал М. Соціологія українського відродження. — К.: Україна, 1994. — 45 с.
29. Щербина В.В. Социальные теории организации: Словарь. — М.: ИНФРА — М., 2000. — 264 с.
30. Юрій М.Ф. Соціологія. — К.: Дакор, 2004. — 552 с.
31. NEUBECK, Kenneth J Sociology: A Critical Approach/Kenneth J/ Neubesk\$ Davita Silfen Gcasberg. — New-York: McGRAW-HILL, inc, 196 — 574 с.

4.3. СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА

4.3.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Як завжди, підготовку до вивчення теми розпочніть із пригадування лекційного матеріалу. Використайте нижченаведений опорний конспект лекції, а також запропонований план (логіку) засвоєння матеріалу:

1. Суспільство, типи та характерні ознаки.
2. Соціальні спільноти та статусно-рольові складники суспільства.
3. Соціальні інститути, їх функції.
4. Соціальні процеси.
5. Теорія соціальної стратифікації.

Готуючись до семінару, пригадайте відомі Вам із історії філософії, політології дефініції терміна «суспільство».

Знайдіть і порівняйте визначення суспільства у О. Конта, М. Вебера, Т. Парсонса. Вчитайтесь у визначення терміна «суспільство» в опорному конспекті лекцій. Пригадайте або знайдіть у науковій літературі, які типи і види суспільств Вам відомі.

Вихідним моментом у підготовці теми має стати розуміння, що суспільство — це соціальна система, а соціальна система — це цілісне соціальне утворення, де основним елементом є люди, їх зв'язки і стосунки.

Кожна людина у суспільстві має свій *соціальний статус* і соціальну роль. Статус — це позиція людини у суспільстві, пов'язана з певними правами і обов'язками, яка визначається соціально значущими для даної суспільної системи ознаками. Статуси бувають соціальні й особисті, мають певні ранги. *Соціальна роль* — це модель поведінки у відповідності зі статусом. Всі люди зі своїми статусами і ролями вступають у складну систему со-

ціальних зв'язків, яка згуртовує індивідів у єдине соціальне ціле — *соціальну спільноту*. Соціальні спільноти бувають масові й групові. Групові соціальні спільноти, або соціальні групи, розрізняються як *первинні* та *вторинні*, *формальні* та *неформальні*.

Усі індивіди, що об'єднуються у спільноти, мають соціальні потреби, які задовольняються не автоматично, а за допомогою стійких форм організації і регулювання спільної діяльності людей, що називаються *соціальними інститутами*. Основними з них є економічні, політичні, сім'ї, освіти, релігійні соціальні інститути. Їх основними функціями, крім задоволення соціальних потреб, є ще й соціальне управління та соціальний контроль.

Суспільство — це система соціальних інститутів, їх регулятори постійно перебувають у процесі оновлення. Ніщо у суспільстві не може відбуватися поза соціальним процесом. Соціальний процес — послідовна зміна явищ суспільного буття, соціальні зміни в динаміці.

За рівнем соціальної системи розрізняються процеси:

- внутрішньоособистісні;
 - міжособистісні;
 - процеси, що відбуваються між індивідом і групою;
 - процеси, які змінюють відносини між двома групами (спільнотами);
 - процеси, які змінюють організацію і внутрішню структуру спільноті;
 - процеси, які змінюють глобальну структуру суспільства.
- Їх ще розрізняють, як
- особливі (урбанізація, адаптація);
 - загальні (пов'язані з діяльністю соціальних інститутів);
 - соціетальні (глобальні процеси зміни структури суспільства).

Для кращого розуміння суті соціальних процесів слід розглянути поняття: *соціальна мобільність*, *співробітництво*, *приспосовування*, *дезорганізація*, *міграція*.

Соціальна мобільність — це процес переміщення індивідів між ієрархічними або іншими елементами соціальної структури.

Соціальна структура — це анатомічний скелет суспільства. У соціології соціальна структура розглядається як в широкому, так і у вузькому значенні. В першому випадку соціальну структуру розуміють як поділ суспільства на сфери життя людей (економічну, соціально-політичну, духовну) — на виробництво, обмін, розподіл, споживання.

У більш вузькому значенні аналізуються соціальна стратифікація та соціальна диференціація, яку розуміють, як усі відмінності між людьми в процесі їх життєдіяльності.

Загалом, соціологія виділяє два головних елементи соціальної структури:

1. Соціальні інститути = безособова система ролей і статусів.
2. Система класів, верств, професійних та інших груп.

Ці підходи є взємодоповнювальними. Соціальні інститути являють собою більш або менш рухому суспільну форму організації й регулювання діяльності соціальних груп.

Соціальні групи, які виступають активним суб'єктивним компонентом соціальної структури, інтегруються в неї, якщо це відповідає їх потребам, інтересам та цінностям, або її відхиляють.

Прийнято виділяти такі види соціальних структур:

- соціально-класова (класи, соціальні верстви, соціальні групи, прошарки, стани);
- соціально-демографічна (вік, стать);
- соціально-територіальна (міська, сільська спільноти, населення агломерацій, переселенські групи);
- соціально-професійна;
- соціально-етнічна та ін.

Різноманіття відносин, ролей, позицій призводить до відмінностей між людьми в кожному конкретному суспільстві. Для опису системи нерівності між групами (спільнотами) людей у соціології використовується поняття *соціальна стратифікація*.

Виділяють дев'ять типів стратифікаційних систем, які можуть бути використані для опису будь-якого суспільства:

- фізико-генетична;
- соціально-професійна;
- рабовласницька;
- класова;
- кастова;
- культурно-символічна;
- станова;
- культурно-нормативна;
- етакратична.

Ці типи стратифікаційних систем існують у сучасних суспільствах у складних, змішаних комбінаціях взаємодоповнюючи одна одну.

Соціальна стратифікація означає не тільки різне становище у суспільстві окремих індивідів чи родин, а саме їх нерівність. При цьому важливим положенням теорії стратифікації є проблема соціальної мобільності, яка ставить питання про методи зміни особистістю чи групою свого соціального становища. Виділяють два основні шляхи підвищення соціального рангу: *аскрипція* та *досягнення*.

Вивчення соціальної структури має велике значення, оскільки саме вона виступає головним регулятором еволюції суспільства.

Ретельно виконуючи завдання за завданням у вищевказаній логічній послідовності, намагайтеся якомога глибше розібратися з кожним поставленим завданням, використовуючи літературу до теми. Це стане запорукою того, що Ви зможете підготуватися до відповіді на питання плану семінарського заняття.

4.3.2. Опорний конспект

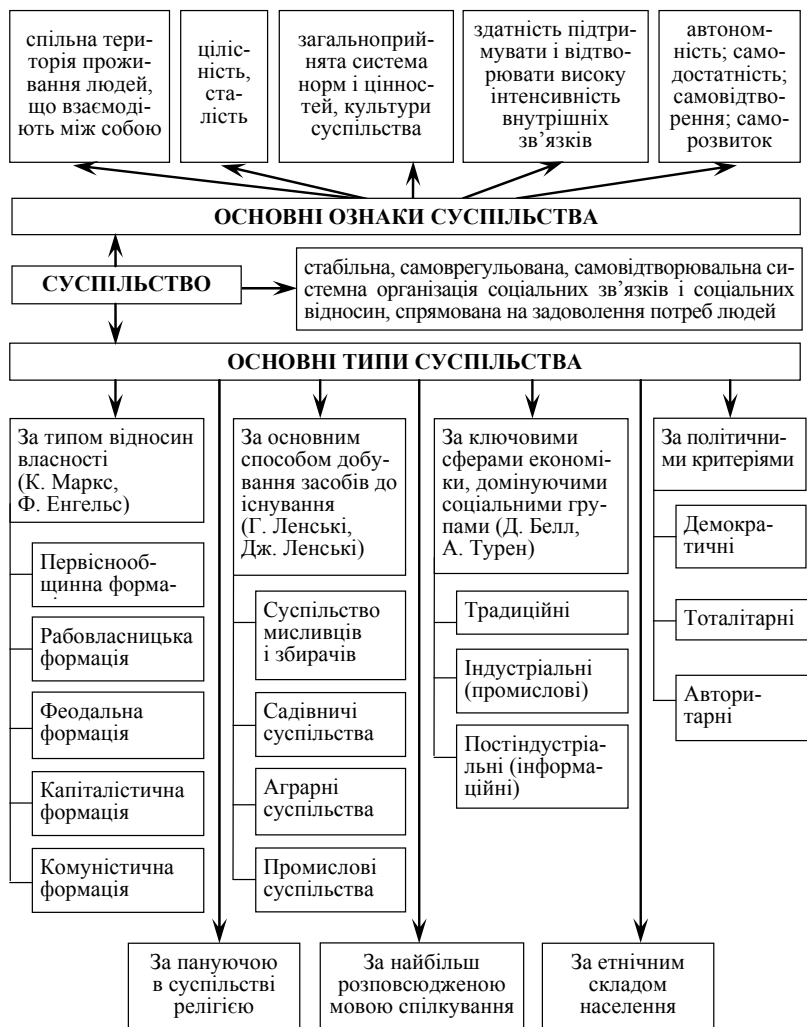

Рис. 1. Суспільство, його основні ознаки та типи

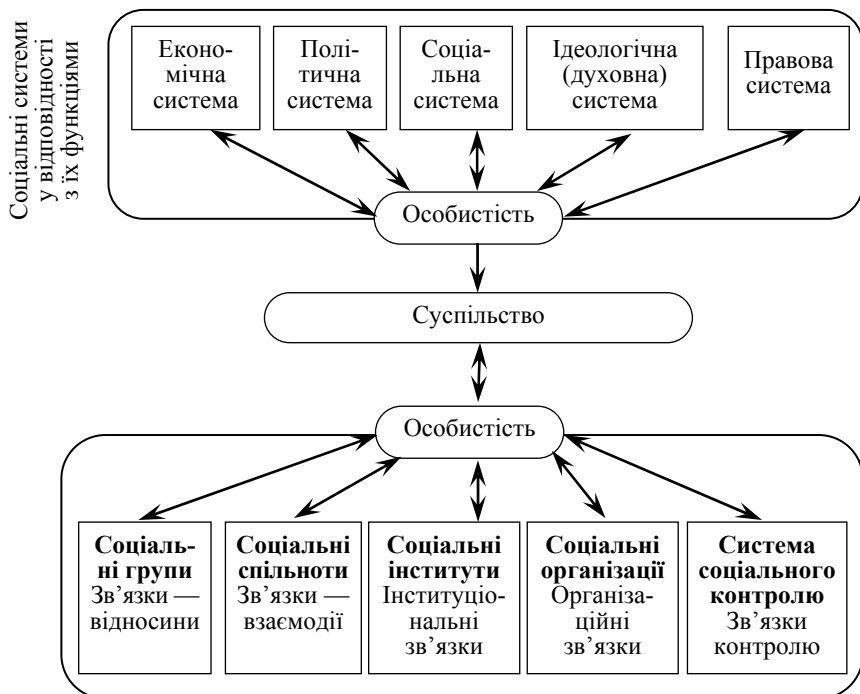

Рис. 2. Структура соціальних систем суспільства за функціями та типом зв'язків

Рис. 3. Основні види соціальних спільнот за В.С. Білоусом

Рис. 4. Основні види та функції соціальних інститутів

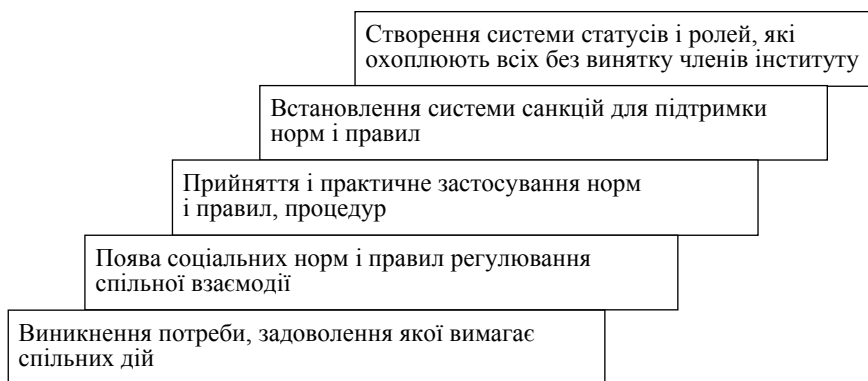

Рис. 5. Основні етапи становлення соціального інституту

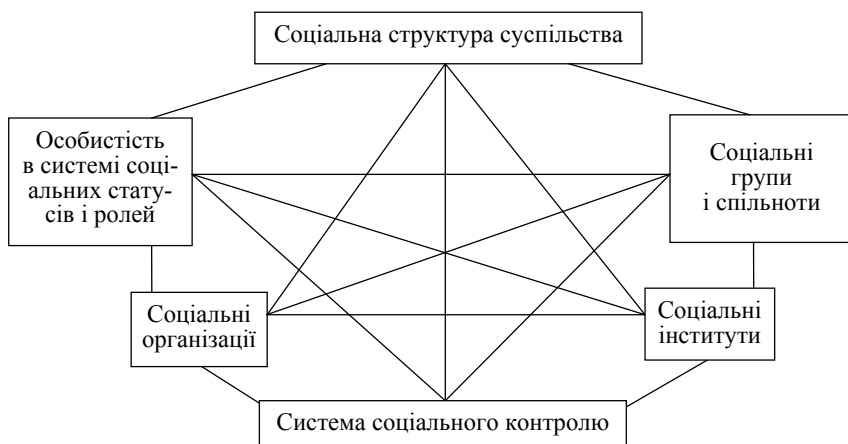

Рис. 6. Соціальна структура суспільства

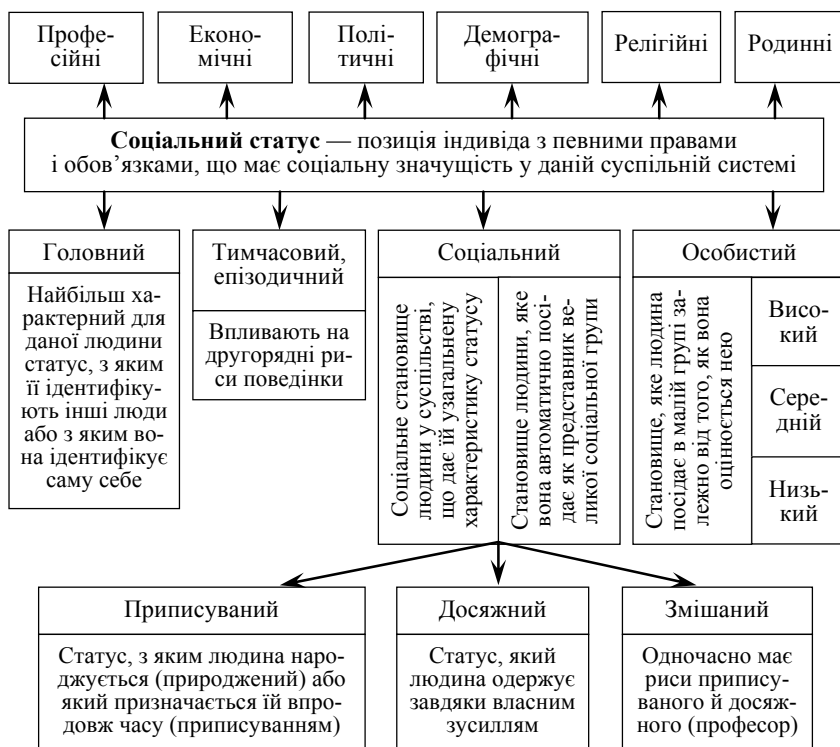

Рис. 7. Соціальні статуси та їх різновиди

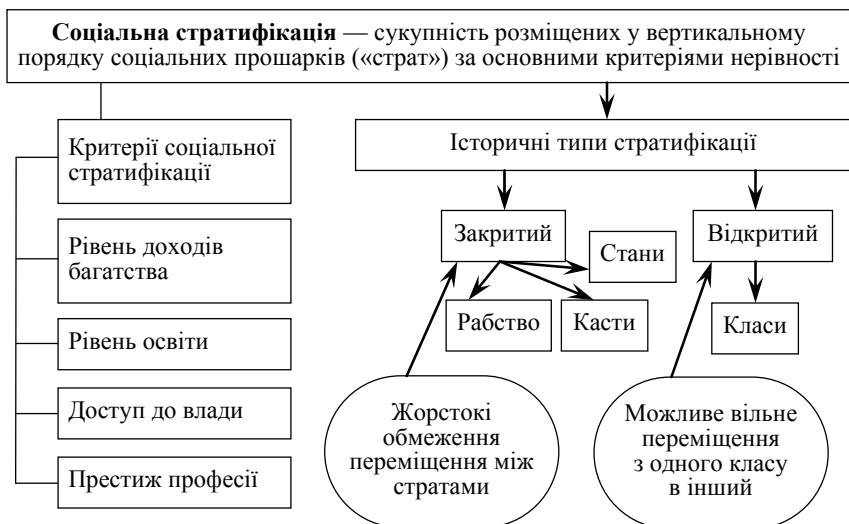

Рис. 8. Критерії та історичні типи соціальної стратифікації

Рис. 9. Типи соціальної мобільності

4.3.3. План семінарського заняття

1. Як розуміння Вами суспільства як соціальної системи може вплинути на визначення Вашого власного місця у соціальній структурі суспільства?

2. Теорія соціальної мобільності Питирима Сорокіна.

4.3.4. Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям та дефініцією:

Поняття:

- а) соціальна спільнота;
- б) соціальна група;
- в) соціальний інститут;
- г) соціальна стратифікація;
- д) соціальна мобільність;
- е) міграція;
- є) маргіналізація;
- ж) соціальна роль.

Дефініції:

1. Сукупність розміщених у вертикальному порядку соціальних прошарків бідних, заможних, багатих.

2. Стійкі форми організації і регулювання спільної діяльності людей, або безособова форма ролей і статусів.

3. Процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп, їх переміщення в інший район чи в іншу країну, а також переселення із села в місто або навпаки.

4. Сукупність індивідів, яка існує реально, визначається емпірично, характеризується відносною цілісністю, є самостійним суб'єктом соціальної дії, поведінки.

5. Втрата особистістю об'єктивної належності до соціальної спільноти без наступного входження до іншої, втрата норм і цінностей відповідної субкультури.

6. Модель поведінки відповідно до соціального статусу.

7. Сукупність людей (сім'я, плем'я, етнос тощо), об'єднана відносно стійкими соціальними зв'язками, відносинами, яка має загальні ознаки, що надають їй неповторної своєрідності.

8. Процес переміщення індивідів між ієрархічними або іншими елементами структури суспільства.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

- 1) соціальний статус;
- 2) масова соціальна спільнота;
- 3) соціальна структура суспільства;
- 4) страта;
- 5) соціальний процес;
- 6) нерівність;
- 7) первинна соціальна група;
- 8) суспільство.

Завдання 3. Визначте і розпишіть, які соціальні статуси із «статусного набору» Роберта Мертонна ви маєте на сьогодні, обґрунтовуючи зміст відповідного статусу.

Завдання 4. Наведіть приклад рольової ідентифікації і рольового дистанціювання, попередньо розкривши зміст понять: соціальна роль, рольове дистанціювання, рольове очікування.

Завдання 5. Визначте, до якої спільноти можна віднести нижчезапропоновані соціальні спільноти, охарактеризуйте їх, попередньо давши їм визначення:

— до масової соціальної спільноти: а) за кількістю; б) за тривалістю в часі; в) за щільністю зв'язків;

— чи до соціальної групи: а) первинна; б) вторинна; в) формальна; г) неформальна.

1. Члени клубу «Шкіряний м'яч».
2. Студентська група.
3. Сім'я.
4. Концертна аудиторія.
5. Футбольна команда.
6. Трудовий колектив.
7. Кримські татари.
8. Прихожани церкви «Відродження».
9. Учасники з'їзду аграріїв.
10. Редколегія журналу «Здоров'я».
11. Члени партії «Демократичні ініціативи».
12. Молодь села.
13. Троє справжніх друзів.

Завдання 6. Визначте три головні функції, які властиві всім соціальним інститутам без винятку. Розподіліть, які з нижченаведених функцій належать окремим соціальним інститутам, впишіть їх у нижчеподану таблицю:

- 1) функція політичної соціалізації;

- 2) функція професійної соціалізації;
- 3) функція задоволення конкретних потреб людей;
- 4) функція науково-дослідна;
- 5) функція підтримки та розвитку суспільного поділу праці;
- 6) функція соціального управління;
- 7) функція підсилення стимулів до праці;
- 8) репродуктивна функція;
- 9) генетична функція;
- 10) функція соціального контролю;
- 11) світоглядна функція;
- 12) ілюзорно-компенсаторна функція;
- 13) ціннісно-нормативна функція;
- 14) виховна функція;
- 15) господарсько-побутова функція.

Для всіх соціальних інститутів	
Соціальний інститут політики	
Соціальний інститут економіки	
Соціальний інститут сім'ї	
Соціальний інститут культури і освіти	
Соціальний інститут релігії	

Завдання 7. З точки зору процесу інституціоналізації, про що можуть свідчити такі фактори, як:

а) зміна правил проведення виборів до місцевих органів влади вже у процесі виборної кампанії;

б) неефективна робота системи організаційної комунікації, коли розпорядження вищої керівної ланки виконуються неточно або взагалі не виконуються, не відлагоджена система горизонтальних зв'язків в організації (наприклад, керівником дається розпорядження — працівниками воно не виконується).

Завдання 8. Визначте, до якої групи процесів (загальні, особливі, соціетальні) відносяться наведені нижче процеси, попередньо давши визначення поняття «соціальний процес», аргументуйте свою відповідь:

- а) процес функціонування системи охорони здоров'я;
- б) процес урбанізації;
- в) процес виховання;

- г) процес глобалізації;
- д) процес управління системою охорони здоров'я;
- е) процес адаптації;
- є) процес функціонування соціального інституту;
- ж) процес дезорганізації;
- з) процес еволюції;
- і) процес стабілізації;
- й) процес реструктуризації підприємства;
- к) процес соціалізації;
- л) процес асиміляції;
- м) процес освіти.

Завдання 9. Назвіть не менше 6 характеристик, що властиві будь-якому соціальному процесу, аргументуйте свою відповідь.

Завдання 10. Використовуючи матеріали підручників та посібників, намалуйте схему соціальної структури суспільства.

Завдання 11. Заповніть таблицю, характеризуючи зміст певного історичного типу стратифікаційної системи:

Рабство	
Касты	
Стани	
Класи	

Завдання 12. Визначте, які з наведених нижче суспільств відносяться до історичних типів стратифікаційних систем закритої, відкритої чи змішаної. Обґрунтуйте, що значить закрита, відкрита чи змішана стратифікаційна система. Назвіть конкретний історичний тип стратифікаційної системи:

- 1) Стародавня Індія;
- 2) Буржуазна Франція;
- 3) Стародавня Греція;
- 4) Феодальна Іспанія;
- 5) Японія XIX ст.;
- 6) Київська Русь X ст.;
- 7) Росія XVIII–XIX ст.;
- 8) Візантійська імперія IV ст.;
- 9) Радянська Україна;
- 10) Імперіалістична Німеччина.

Завдання 13. Давши пояснення, що таке соціальна мобільність, проаналізуйте, до якого виду соціальної мобільності можна віднести той чи інший соціальний процес:

а) студент, відчуваючи дискомфорт у групі, переходить з дозволу деканату в іншу групу;

б) студент, отримавши три двійки на іспитах, відраховується із університету;

в) студент за відмінне навчання та активну громадську діяльність відзначається іменною стипендією і обирається до ради університету;

г) студент, працюючи офіціантом у вільний від навчання час, переходить на роботу до іншого ресторану, бо він знаходиться ближче до його місця проживання;

д) студент випускного курсу, який працює у вільний від навчання час за плаваючим графіком на одній із фірм менеджером-стажером, після отримання диплома спеціаліста був зарахований у цій фірмі на посаду менеджера;

е) студент випускного курсу за результатами рейтингу серед 28 студентів упродовж усього терміну навчання отримує сімнадцятий рейтинг, через це позбавляється права вступу до магістратури, про яку мріяв на першому курсі.

Завдання 14. Згідно з теорією соціальної стратифікації, використовуючи критерії стратифікації, розмістіть себе у певній страті, порівнявши з одним із колишніх однокласників, віртуально спрогнозувавши свої і його можливості через 10 років. Обґрунтуйте.

Завдання 15. Індивідуальне творче завдання.

Американські соціологи П. Бергер і Т. Лукман найважливішою умовою формування соціального інституту називали необхідність його *легітимації*, тобто «пояснення» і «виправдання» його існування для нових поколінь. Вони відзначали, що діти не зможуть осмислити оточуючий соціальний світ, спираючись на спогади про ті обставини, при яких вони (соціальні інститути) або їх частини були створені, тому виникає необхідність в інтерпретації соціального інституту. Так, панування чоловіка пояснюється або фізіологічно — «він сильний» і зможе забезпечити свою родину засобами існування, або міфологічно — «бог створив спочатку чоловіка, а із його ребра — жінку».

Інституційний порядок, що розвивається неначе дах, з яким наступні покоління знайомляться в процесі соціалізації.

Таким чином, аналіз знань людини про соціальні інститути є частиною аналізу інституційного порядку. Причому це можуть

бути знання на дотеоретичному рівні у вигляді прислів'я, повчань, вірувань, міфів, а також складні теоретичні пояснення. У цьому випадку немає жодного значення, чи відповідають вони дійсності.

Наведіть відомі вам пояснення (почуті від батьків, бабусь, з телебачення, газет, вчителів, друзів...), що виправдовують і доводять необхідність трьох з наведених нижче позицій:

- а) затвердження національних свят;
- б) виборів депутатів;
- в) збереження інституту президентства;
- г) отримання вищої освіти;
- д) реєстрації шлюбу;
- е) дотримання черги в крамниці;
- є) перехід пішохода в зазначеному місці;
- ж) придбання квитка в громадському транспорті.

Завдання 16. Індивідуальне творче завдання. Щоб виконати завдання, одразу зверніться до розділу 5 «Індивідуальні завдання», прочитайте методичні рекомендації, які допоможуть Вам у підборі матеріалу.

Як Вам відомо, маргінальність — це термін, яким позначають перехідний, структурно не визначений соціальний стан суб'єкта. Маргінали — це люди, які з різних причин випали із звичайного соціального середовища і не здатні примкнути до нових соціальних спільнот (іноді з причин культурної невідповідності) люди, що відчувають сильну психологічну напругу і переживають кризу самосвідомості.

У науковій літературі знайдіть ширшу інформацію про маргіналізацію.

Уважно прочитайте наведений нижче матеріал і дайте відповідь на поставлене запитання.

«Ван Гог родився в Голландии, в семье протестантского пастора. Вся его жизнь представляла непрерывную цепь разочарований и неудач. Поступив в компанию по торговле произведениями искусства, одним из совладельцев которой был его дядя, он какое-то время жил в Лондоне, пока несчастная любовь не вынудила его оставить службу. Потом Ван Гог пробовал стать священником, но и эта карьера не удалась. Пытаясь найти выход эмоциональному и духовному напряжению, он обратился к искусству. Ван Гог писал картины всего 10 лет, но созданные им полотна поражают количеством и своеобразием. Невиданная выразительность линии позднее оказала огромное влияние на фови-

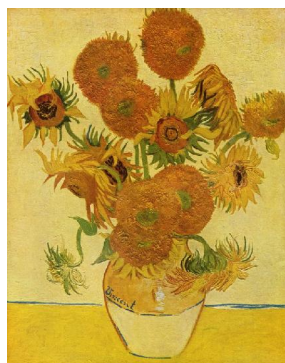
стов и экспрессионистов. При этом за всю свою жизнь Ван Гог сумел продать только одну свою картину. Усиливающаяся душевная болезнь приобрела такую остроту, что под конец жизни большую часть времени художник проводил в психиатрических клиниках, где продолжал трудиться. В 1890 г. он перебрался в Овер-сюр-Уаз, городок на севере Франции, чтобы быть поближе к брату. Там после вспышки творческой активности, когда за полтора месяца он написал около 70 полотен, Ван Гог скончался через двое суток после выстрела себе в живот. Ныне произведения Ван Гога знамениты на весь мир. Репродукции с его картин расходятся миллионными тиражами, а сами картины продаются за десятки миллионов долларов. Но жизнь Ван Гога, неудачника и отверженного, была печальной противоположностью его запоздалой славе».

Роберт Камминг. Художники. Жизнь и творчество 50 знаменитых живописцев. — Лондон. Нью-Йорк. Сидней. Москва, 1998. — С. 90–91.

Портрет Ван Гога

«Соняхи»

Чи можна назвати Ван Гога маргіналом? Обґрунтуйте свою відповідь. Наведіть приклад — (маргінальних типів) із кінематографа чи художньої літератури, аргументуйте свою відповідь.

4.3.5. Питання для самостійного вивчення

1. Характерні риси індустріального та постіндустріального суспільства.
2. Феномен «середнього класу» та його соціальні функції.
3. Маргінальні групи в сучасній Україні.

4.3.6. Перевір себе (тестові завдання)

1. *Соціальний інститут — це:*
 - A. Навчальний заклад де вивчається структура міжособових стосунків.
 - B. Сукупність сталих форм життєдіяльності, ролей та статусів, спрямованих на задоволення певних потреб.
 - C. Сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, які впливають на її свідомість та поведінку.
2. *Інституціоналізація — це:*
 - A. Навчання в інституті.
 - B. Соціальний обмін.
 - C. Вироблення оптимальної соціальної політики.
3. *Визначальною умовою появи соціальних інститутів виступає:*
 - A. Соціальна мобільність.
 - B. Соціальна потреба.
 - C. Соціальна стратифікація.
4. *Необхідною умовою функціонування соціального інституту є:*
 - A. Регулювання соціальних відносин між різними соціальними групами, розв'язання соціальних проблем, забезпечення ефективного впровадження соціальних резервів виробництва.
 - B. Виконання індивідами своїх соціальних ролей, засноване на здійсненні очікуваних дій та здійсненні очікуваних дій і дотримання зразків (норм) поведінки
 - C. Процес соціального відтворення, внаслідок якого верстви, групи, класи виявляються нерівними між собою та групуються в ієрархічно розміщені страти.
5. *Соціальна спільнота — це:*
 - A. Об'єднання людей, яке має закріплену спільну територію, спільні культурні цінності та соціальні норми, які характеризуються усвідомленням соціокультурної ідентичності.
 - B. Сукупність індивідів, зайнятих економічно і соціально рівноцінними видами праці, які відповідно отримують приблизно однакову матеріальну і моральну винагороду.
 - C. Сукупність людей, об'єднана відносно стійкими соціальними зв'язками, відносинами, яка має загальні ознаки, що надають їй неповторної своєрідності.

6. *Спільна діяльність людей породжує складну систему соціальних зв'язків, яка згуртовує індивідів у єдине соціальне ціле — _____ і через неї в соціальну систему:*
- A. Соціальну страту.
 - B. Соціальну спільноту.
 - C. Соціальну верству.
7. *Масова соціальна спільнота — це:*
- A. Група людей, між якими майже відсутні емоційні зв'язки і їх взаємодія зумовлена прагненням досягнути певної мети.
 - B. Сукупність індивідів, яких об'єднують певні спільні погляди, схильності, смаки тощо.
 - C. Група людей, між якими існують прямі контакти, що відображають різні аспекти їх особистостей.
8. *Соціальна група — це:*
- A. Сукупність індивідів, яких об'єднують певні спільні погляди, схильності, смаки тощо.
 - B. Сукупність індивідів, яка існує реально, фіксується емпірично, характеризується відносною цілісністю, є самостійним суб'єктом історичної та соціальної дії, поведінки.
 - C. Група людей, між якими майже відсутні емоційні зв'язки і їх взаємодія зумовлена прагненням досягнути певної мети.
9. *Первинна соціальна група — це:*
- A. Група людей, між якими майже відсутні емоційні зв'язки і їх взаємодія зумовлена прагненням досягнути певної мети.
 - B. Сукупність індивідів, яких об'єднують певні спільні погляди, схильності, смаки тощо.
 - C. Група людей, між якими існують прямі контакти, що відображають різні аспекти їх особистостей.
10. *Вторинна соціальна група — це:*
- A. Сукупність індивідів, яких об'єднують певні спільні погляди, схильності, смаки тощо.
 - B. Сукупність індивідів, яка існує реально, фіксується емпірично, характеризується відносною цілісністю, є самостійним суб'єктом історичної та соціальної дії, поведінки.
 - C. Група людей, між якими майже відсутні емоційні зв'язки і їх взаємодія зумовлена прагненням досягнути певної мети.

11. Соціальна структура — це:

- A. Об'єднання людей, яке має закріплену спільну територію, спільні культурні цінності та соціальні норми, які характеризуються усвідомленням соціокультурної ідентичності.
- B. Сукупність індивідів, зайнятих економічно і соціально рівноцінними видами праці, які відповідно отримують приблизно однакову матеріальну і моральну винагороду.
- C. Сукупність соціальних, соціально-демографічних, професійно-кваліфікаційних, територіальних та етнічних спільнот, пов'язаних між собою відносно сталими стосунками.

12. Визначте два головних елементи соціальної структури:

- A. Система класів, верств, професійних та інших груп.
- B. Система символів, норм, правил.
- C. Соціально-територіальні спільноти, етнічні групи.
- D. Соціальні інститути, безособова система ролей і статусів.

13. Соціальні класи — це:

- A. Велика соціальна група, яка відрізняється від інших за критеріями доступу до суспільних багатств (розподілу благ у суспільстві), влади, соціального престижу.
- B. Соціальна група, створена з метою задовольнити прагнення її членів до визнання, поваги, незалежності.
- C. Об'єднання людей, яке має закріплену спільну територію, спільні культурні цінності та соціальні норми.

14. Соціальна стратифікація — це:

- A. Просування соціальними «сходінками» завдяки зовнішнім, незалежним від індивіда, групи властивостям (соціальному становищу, фізичним даним).
- B. Міжгрупова та просторова рухомість населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень.
- C. Процес соціального відтворення, внаслідок якого верстви (страти), групи, класи виявляються нерівними між собою і групуються в ієрархічно розміщені страти з різним престижем, власністю, владою.

15. Соціальна верства — це:

- A. Сукупність соціальних, соціально-демографічних, професійно-кваліфікаційних, територіальних та етнічних спільнот, пов'язаних між собою відносно сталими стосунками.
- B. Сукупність індивідів, зайнятих економічно і соціально рівноцінними видами праці, які відповідно отримують приблизно однакову матеріальну і моральну винагороду.

- С. Сукупність індивідів, яких об'єднують певні спільні погляди, схильності, смаки тощо.

16. Маргіналізація — це:

- А. Процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп, їх переміщення в інший регіон чи в іншу країну, а також переселення із села в місто або навпаки.
- В. Втрата особистістю об'єктивної належності до даної соціальної групи без наступного входження до іншої, а також втрата особистістю норм та цінностей відповідної субкультури.
- С. Процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп, їх переміщення за межі даного суспільства.

17. Соціальний статус — це:

- А. Значення, придбане індивідом у суспільстві завдяки його власним зусиллям.
- В. Становище індивіда в суспільстві, пов'язане з певними правами та обов'язками.
- С. Соціальне становище в суспільстві, приписане індивіду на основі його віку.

18. Соціальна мобільність — це:

- А. Просування соціальними «сходінками» завдяки зовнішнім, не залежним від індивіда, групи властивостям (соціальному становищу, фізичним даним).
- В. Міжгрупова та просторова рухомість населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень.
- С. Здобуття індивідом чи групою певного статусу завдяки безпосередньо власним успіхам.

19. Існує два шляхи підвищення соціального статусу. Це:

- А. Аскрипція.
- В. Адаптація.
- С. Досягнення.
- Д. Реорганізація.

20. Аскрипція — це:

- А. Просування соціальними «сходінками» завдяки зовнішнім, не залежним від індивіда, групи властивостям (соціальному становищу, фізичним даним).
- В. Міжгрупова та просторова рухомість населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень.
- С. Здобуття індивідом чи групою певного статусу завдяки безпосередньо власним успіхам.

21. Досягнення — це:

- А. Просування соціальними «сходінками» завдяки зовнішнім, не залежним від індивіда, групи властивостям (соціальному становищу, фізичним даним).
- В. Міжгрупова та просторова рухомість населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень.
- С. Здобуття індивідом чи групою певного статусу завдяки безпосередньо власним успіхам.

4.3.7. Інформаційні джерела

- 1. Білоус В.С. Соціологія у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2002. — 140 с.
- 2. Беляк Л. Шлях до маргіналів. Який він? // Людина і влада. — 2001. — № 4.
- 3. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура Украины: оценка уровня и перспектив развития. — К.: Наукова думка, 1993. — 143 с.
- 4. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология: Учеб. для вузов. — М.: Гардарики, 1998. — 432 с.
- 5. Джери Дэвид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.
- 6. Казаринова Н.В. и др. Практикум по социологии: Учебн. пос. / Н.В. Казаринова, О.Г. Филатова, А.Е. Хренов. — М. — NOTA BENE, 2000. — 272 с.
- 7. Касьянов В.В. Социология для экономистов: Учеб. / В.В. Касьянов. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. — 288 с.
- 8. Катаев С.Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посіб. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 200 с.
- 9. Косале Л.Я. Социальный механизм инновационных процессов. — Новосибирск: Наука, 1989. — 287 с.
- 10. Косов Ю.В. В поисках стратегии выживания. Анализ концепций глобального развития. — СПб.: Изд. Санкт-Петербургского университета, 1991. — 120 с.
- 11. Кравченко А.И. Социология. — М.: Логос, 1999. — 382 с.
- 12. Краткий словарь по социологии / Под ред. Д. Гвишяпи, Н. Лапин, Н. Наумова. — М.: Политиздат, 1988. — 479 с.
- 13. Лукашевич Н.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: Підруч. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
- 14. Маркович Д.Ж. Общая социология: Учеб. — М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 1998. — 432 с.
- 15. Нечаев В.Я. Институционализация как феномен и категория социологии / Вестник Московского университета. — Серия 18, социология и политология. — № 3. — 2002.
- 16. Піча В.М. Соціологія: Курс лекцій. — К.: Заповіт, 1996. — 344 с.

17. Піча В.М. Соціологія. Навч. посіб. — К.: Каравела. — 2000. — 248 с.
18. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посіб. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
19. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні галузеві теорії: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2004. — 480 с.
20. Смелзер Нейл. Социология: Пер. с англ. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
21. Сорокин П. Система социологии. — Т. 1. Социальная аналитика. Ч. 1. Учение о строении простейшего (родового) социального явления. — Сыктывкар: Коми, книжное изд-во, 1991. — 188 с.
22. Соціологія: Посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: ВЦ «Академія», 2003. — 560 с.
23. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. С.О. Макєєва. — 2-е вид. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 455 с.
24. Соціологія: Підруч. / За ред. В.П. Андрущенко та М.І. Горлача. — Київ — Харків, 1998. — 624 с.
25. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / За ред. В.І. Волович, В.І. Тарасенко. — К.: Укр. центр духовної культури, 1998. — 736 с.
26. Соціологія: Конспект лекцій / Герасимчук А.А. та ін. — К.: НМК ВО, 1992. — 244 с.
27. Социология. Наука об обществе: Учеб. пос. Под общей ред. В.П. Андрущенко, Н.И. Горлача. — Х.: Глобус, 1996. — 688 с.
28. Социология: Учеб. пос. / А.И. Елсуков, Е.М. Бабосов, А.Н. Данилов и др.; под ред. А.Н. Елсукова. — Минск: Тетра Системс, 1998. — 560 с.
29. Социология. Основы общей теории: Учеб. пос. / Т. Осипов, Л. Москвичев, А. Кобища. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 461 с.
30. Социология. Основы общей теории: Учеб. пос. / Под ред. Г.В. Осипова, Л.Н. Москвичева. — М.: Аспект Пресс, 1996.
31. Фролов С.С. Основы социологии: Учеб. пос. — М.: Юрист, 1997. — 344 с.
32. Фролов С.С. Социология: Учеб. — Изд. 3-е доп. — М.: Гардарики, 1993. — 344 с.
33. Харчева В.Г. Основы социологии: Учеб. — М.: Логос, 2000. — 302 с.
34. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. — Львів: Кальварія, 1996. — Вип. 4. — 80 с.
35. Шаповал М. Загальна соціологія. — Видання III. — К.: Український центр духовної культури, 1996. — 368 с.
36. Юрій М.Ф. Соціологія. — К.: Дакор, 2004. — 522 с.

4.4. МЕТОДИКА І ТЕХНІКА СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

4.4.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Вивчення теми традиційно розпочніть із опрацювання лекційного матеріалу та відповідних розділів підручників і посібників з курсу «Соціологія». Сподіваємося, що в нагоді Вам стануть також опорний конспект та план (логіка) засвоєння матеріалу:

1. Поняття соціологічного дослідження, його види.
2. Програма соціологічного дослідження.
3. Методи добору та опрацювання інформації.

У найбільш загальному вигляді соціологічне дослідження можна визначити як систему логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, пов'язаних між собою єдиною метою: отримання достовірних даних про явище або процес, які вивчаються, про тенденції та протиріччя їх розвитку. Отримані дані використовують для збагачення наукового знання або у практиці управління соціальним життям.

Соціологічне дослідження включає в себе послідовні етапи: розробка Програми та інструментарію; добір інформації; підготовка добраної інформації до опрацювання та її опрацювання; аналіз отриманої інформації, підведення підсумків дослідження, формулювання висновків та рекомендацій.

Незважаючи на те, що кожне соціологічне дослідження включає вищезазначені етапи, єдиної, уніфікованої форми соціологічних процедур, придатних для вивчення проблем різної складності, не існує.

Поділ соціологічних досліджень на види залежить від ступеня складності, актуальності, мети, потреб замовників, наукової спроможності тощо.

Залежно від завдань соціологічні дослідження поділяють на:

1. Фундаментальні, які спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані, як правило, з вирішенням складних проблем суспільства та його масштабних складових частин.

2. Прикладні дослідження, які використовують для вивчення шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів.

3. Комплексні дослідження, що проводяться з міждисциплінарної проблематики, які поєднують елементи попередніх видів досліджень.

Дослідження залежно від часу дії поділяють на довгострокові (від 3 років і більше), середньострокові (від 6 місяців до 3 років), короткострокові (від 2 до 6 місяців).

Залежно від статусу замовника та оплати праці розрізняють держбюджетні та госпрозрахункові види досліджень.

Щодо об'єкта дослідження розрізняють монографічні, порівняльні, тендові та генетичні види соціологічних досліджень. До монографічних відносять дослідження, в яких об'єкт визначається як представник класу подібних об'єктів (робітники, студенти тощо). Порівняльні дослідження мають декілька різновидів. Так порівнювати можна об'єкти за відповідними ознаками у різних умовах чи в однакових умовах за різними ознаками, у різний час та ін. Дослідження, в яких порівнюють одні і ті ж особи, що належать до вибіркової сукупності, називають панельними. Тендовими називають повторні дослідження на тому самому об'єкті без вимоги збереження попередньої вибірки. Генетичними вважають дослідження процесів становлення та змін соціального об'єкта.

Стосовно об'єкта пізнання тієї чи іншої сфери дійсності, системи відношень виділяють соціологічні дослідження у сфері управління, промисловості, освіти, науки тощо.

У кожному конкретному соціологічному дослідженні роль стрижневого кореня виконує *програма соціологічного дослідження*, яка обумовлює його змістовно-смыслову цінність, якість та надійність здобутої інформації.

Програма соціологічного дослідження складається з багатьох компонентів. До головних компонентів програми відносять:

1. Вихідну методологічну парадигму, світоглядну позицію дослідників, яка обумовлює методи, логіку та результати соціологічного дослідження.

2. Мету дослідження, яка об'єднує інтереси вчених та замовників.

3. Об'єкт і предмет соціологічного дослідження.

4. Завдання дослідження (основні та допоміжні, першо- та другорядні).

5. Понятійно-категоріальну структуру дослідження.

6. Моделювання шляхів вирішення досліджуваної проблеми.

7. Вироблення гіпотез дослідження.

8. Планування дослідницьких робіт.

9. Вироблення методики дослідження.

10. Забезпечення зв'язку між усіма компонентами.

11. Підготовка звіту.

У процесі проведення соціологічного дослідження найбільш часто плануються такі основні методи добору інформації: аналіз документів, опитування, спостереження. Слід розібратися з ними детальніше.

Аналіз документів. Цей метод дозволяє отримати відомості про минулі події, спостереження за якими вже не можливі. Джерелом соціологічної інформації, як правило, є текстові повідомлення, які містяться в доповідях, протоколах, публікаціях, листах тощо. Особливу роль виконує соціальна статистична інформація, яка в більшості випадків використовується для характеристики конкретно-історичного контексту розвитку процесу або явища, що досліджується. Важливою особливістю всіх статистичних даних є їх співвіднесення до певної групи як до цілісності.

Незамінним методом підбору текстів є **контент-аналіз**, який активно використовується у процесі вивчення засобів масової інформації. Аналіз здійснюється через використання однотипних стандартизованих показників (індикаторів) для пошуку та підрахування масовості тих чи інших характеристик тексту.

Опитування — найуживаніший метод добору первинної соціологічної інформації. За його допомогою одержують майже 90 % усіх соціологічних даних. Виділяють два головних різновиди соціологічного опитування: анкетування та інтерв'ювання.

При анкетуванні опитуваний сам заповнює анкету. За формою проведення воно може бути індивідуальним та груповим, а також очним і заочним. Найбільш розповсюджені форми заочного опитування: поштове опитування; опитування через газету, журнал.

Інтерв'ювання передбачає особисте спілкування з респондентом, при якому дослідник (або його представник) сам ставить питання та фіксує відповідь. За формою проведення опитування може бути контактним і опосередкованим, наприклад телефоном.

Залежно від джерела первинної соціологічної інформації розрізняють опитування масові та спеціалізовані. При масовому опитуванні головним джерелом інформації виступають представники різних соціальних груп, діяльність яких безпосередньо не пов'язана з предметом аналізу. У спеціалізованих опитуваннях головне джерело інформації — компетентні особи, чії професійні або теоретичні знання, життєвий досвід дозволяють зробити авторитетні висновки. Тобто учасниками таких опитувань виступають експерти, здатні дати зважену оцінку з приводу цих питань. Тому ці опитування ще називають експертними та оціночними.

Наступним методом соціологічного дослідження є спостереження. Спостереження являє собою цілеспрямоване та систематизоване сприйняття процесу або явища, що вивчається, риси, якості та особливості якого фіксуються дослідником. Форми фіксації можуть бути різні: щоденник спостереження, фотоапарат, відеокамера або інші технічні засоби.

Особливість спостереження як виду дослідження полягає, по-перше, в можливості аналізувати життєвий процес у всьому його розмаїтті, проявляти різні враження про досліджуваний об'єкт, по-друге, в неможливості повторювання спостереження.

Спостереження рекомендується для вивчення ступеня активності людей на мітингах, інтересів слухачів у процесі навчання, поведінки учасників масових суспільно-політичних заходів тощо.

Новим методом вивчення соціальної реальності є фокус-групи. Дослідження за цією методикою зводиться до проведення інтерв'ю за заздалегідь підготовленим сценарієм у формі обговорення в певній групі людей. Головною методичною вимогою до складу цієї групи є її однорідність (приблизно один вік, однакове матеріальне становище, одна стать), що виключає можливість прямого або опосередкованого впливу одних членів групи на інших. Формування цих груп має охоплювати основні групи населення, щоб можна було уявити переважні орієнтації у свідомості та поведінці людей.

На завершення слід відмітити, що в практиці соціологічних досліджень достатньо широко використовуються такі методи, як соціометричний та експертні опитування, тестування та багато інших засобів, придатних для специфічних форм аналізу. Отже, соціологічне дослідження дає можливість формувати конкретні заходи щодо вдосконалення соціальної дійсності.

4.4.2. Опорний конспект

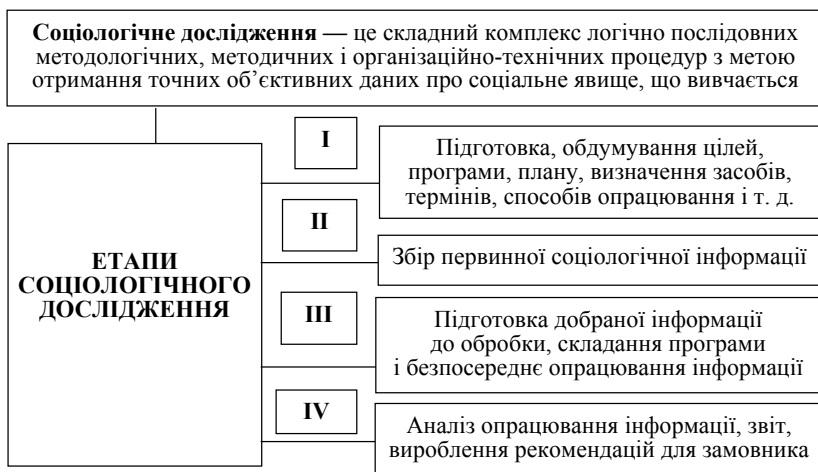

Рис. 1. Етапи соціологічного дослідження

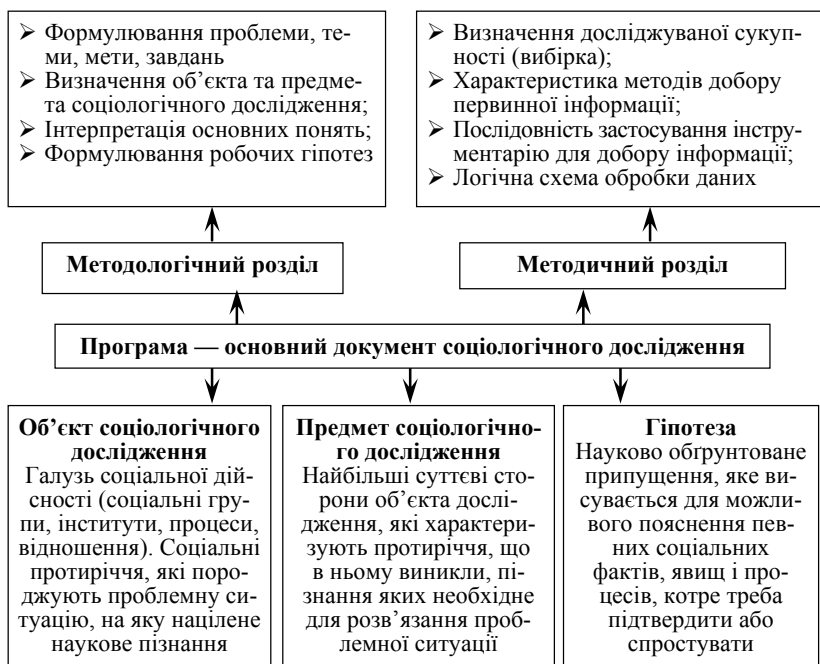

Рис. 2. Програма соціологічного дослідження

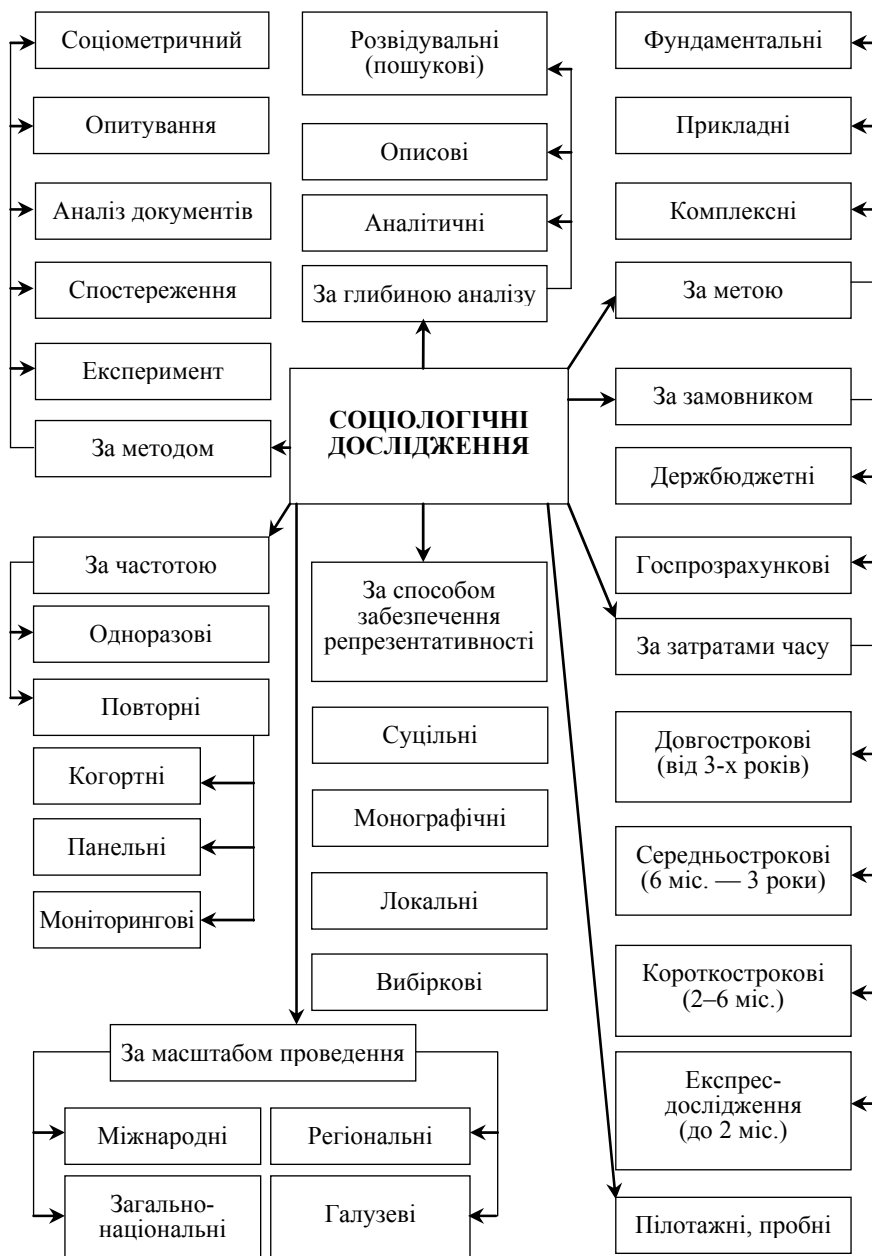

Рис. 3. Види соціологічних досліджень

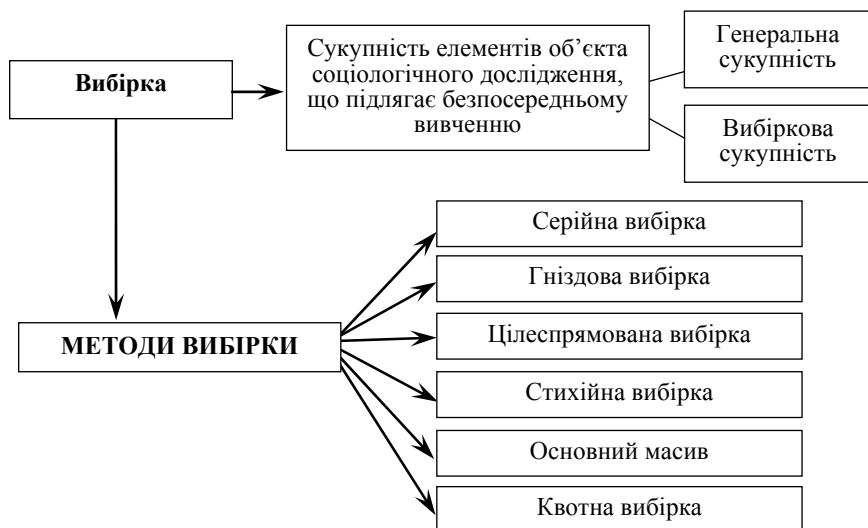

Рис. 4. Методи вибірки в соціологічних дослідженнях

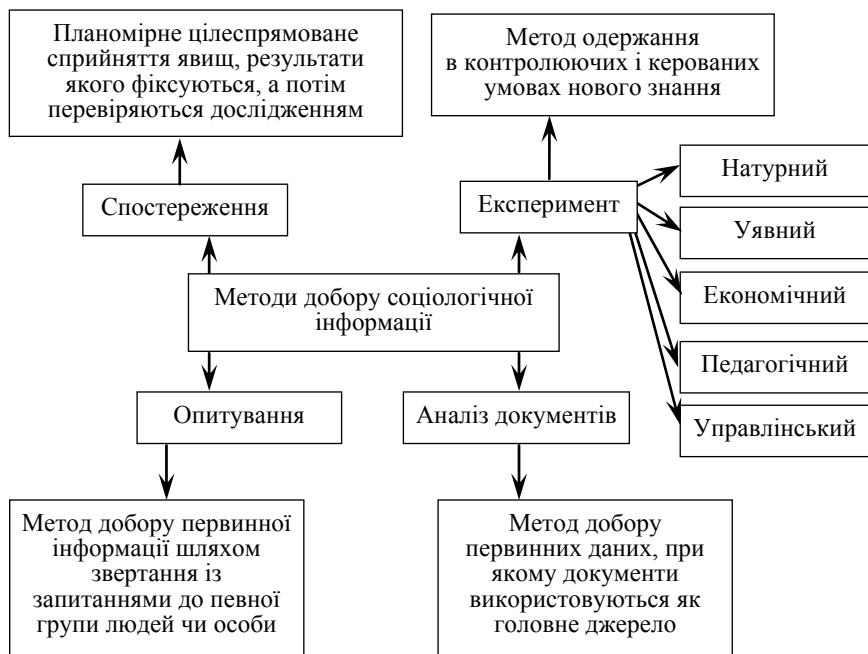

Рис. 5. Методи добору соціологічної інформації

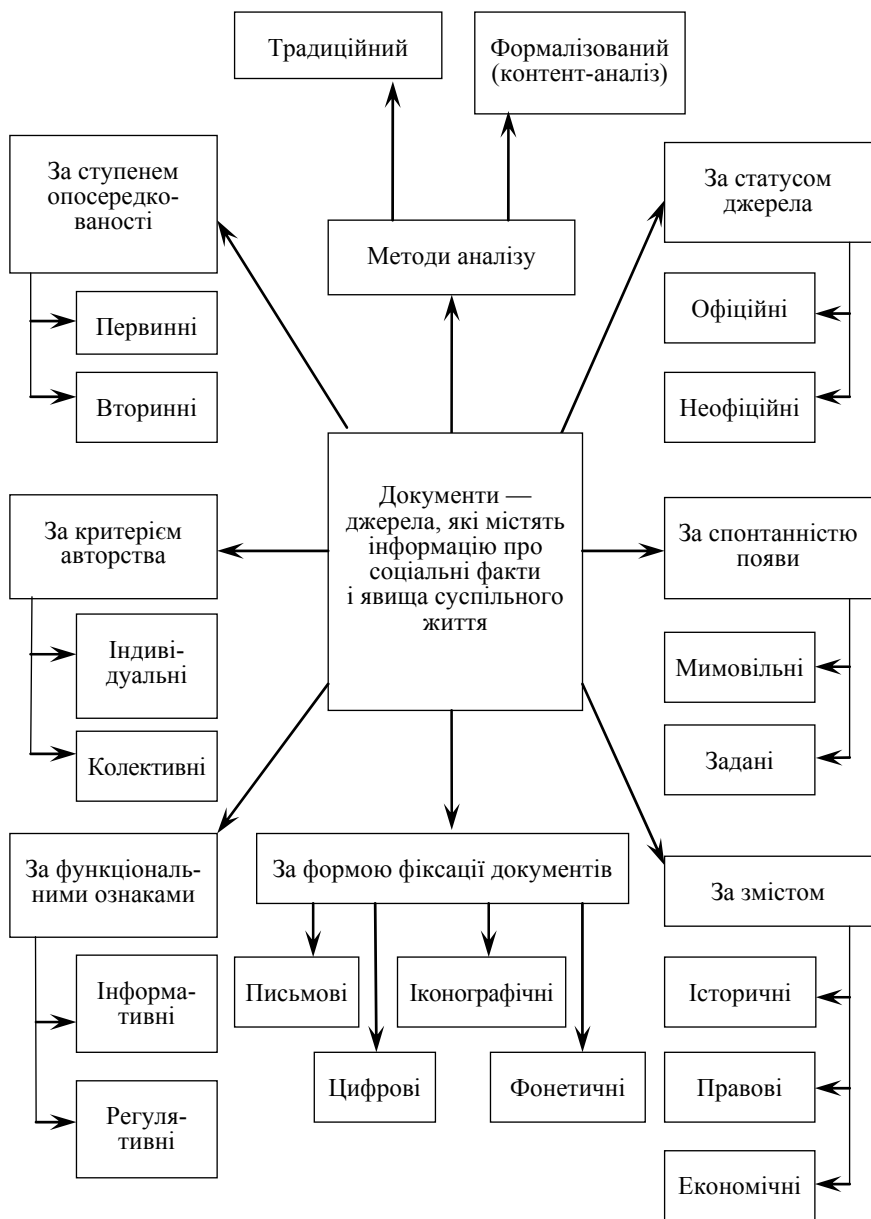

Рис. 6. Класифікація документів та методів соціологічного аналізу

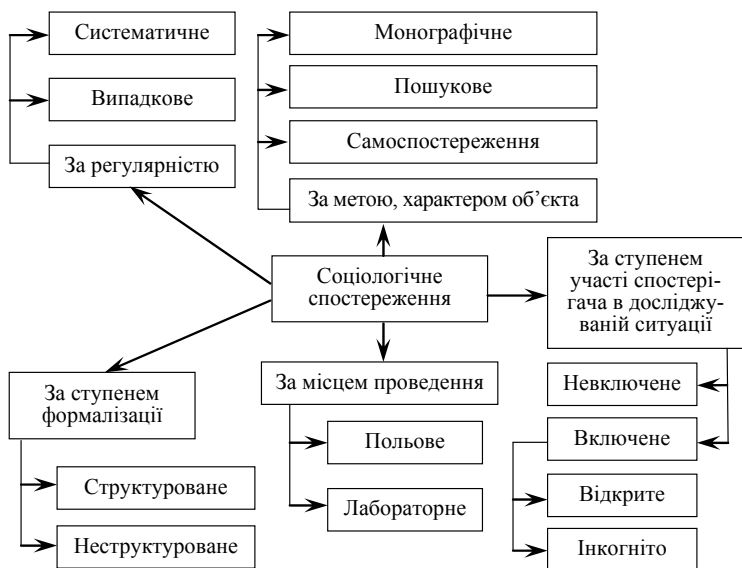

Рис. 7. Класифікація видів соціологічного спостереження

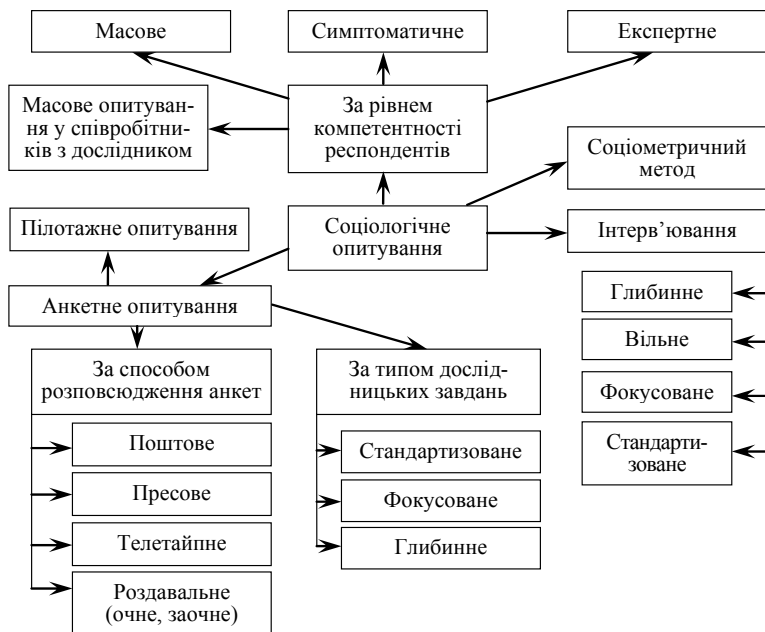

Рис. 8. Класифікація видів соціологічного опитування

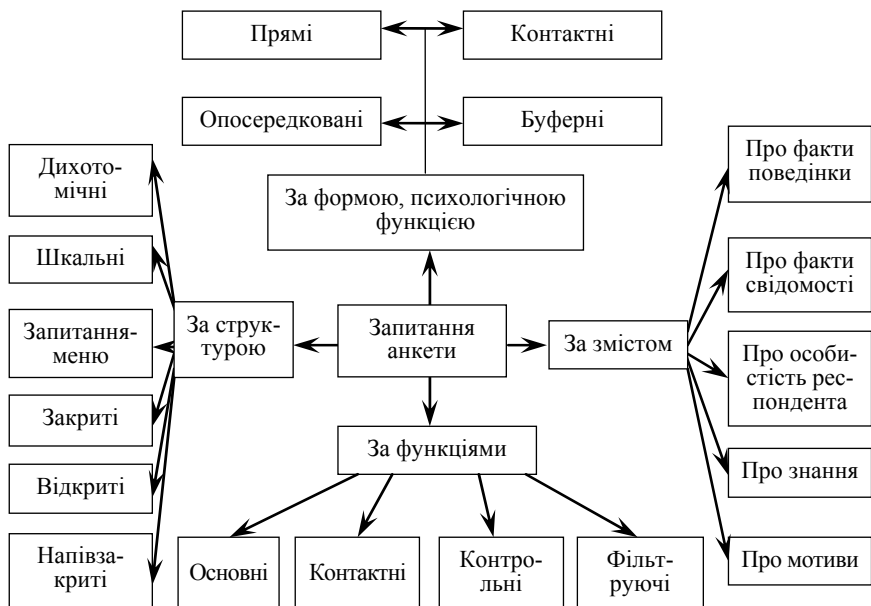

Рис. 9. Класифікація різновидів запитань анкет

4.4.3. План семінарського заняття (4 год)

1. Презентація групового проекту віртуального соціологічного дослідження за вибраною темою.

Щоб презентувати власний проект, кожен студент спочатку має виконати всі практичні завдання. Завдання 8 і 9 виконуються групою в складі 3–4 осіб.

4.4.4. Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям та дефініцією:

Поняття:

- а) передбачення;
- б) гіпотеза;
- в) генеральна сукупність;
- г) вибірка;
- д) аналіз документів;
- е) аналітичне дослідження;
- є) фундаментальне дослідження;
- ж) анкета.

Дефініції:

1. Дослідження, що виявляє соціальні тенденції, закономірності розвитку, пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем суспільства.

2. Опитувальний листок, що самостійно заповнюється респондентом за вказаними правилами.

3. Науково обгрунтоване припущення, яке висувають для можливого пояснення нових соціологічних явищ і процесів, яке треба підтвердити або спростувати.

4. Метод конкретного соціологічного дослідження, в якому використовують документи як засоби закріплення інформації щодо фактів, подій, явищ об'єктивної дійсності й розумової діяльності людини.

5. Обгрунтоване припущення про майбутній стан явищ природи і суспільства або про явища, не відомі в даний час, але які піддаються виявленню.

6. Науково обгрунтований підхід, що дає змогу робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише окремих його ознак.

7. Найсерйозніший вид соціологічного дослідження за характером поставлених цілей, яке не лише описує елементи явища чи процесу, але й дозволяє з'ясувати причини, що покладені в його основу.

8. Об'єкт соціологічного дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

- а) контент-аналіз;
- б) вибіркова сукупність;
- в) програма соціологічного дослідження;
- г) соціологічне дослідження;
- д) прикладне соціологічне дослідження;
- е) об'єкт соціологічного дослідження;
- є) моніторинг;
- ж) предмет соціологічного дослідження.

Завдання 3. У чому полягає кожна із функцій соціологічного дослідження:

- пізнавальна;
- методологічна;
- практична;
- інформаційна;
- управлінська.

Завдання 4. Що таке Програма соціологічного дослідження?

Визначте, які з пунктів стосуються методичної, а які методологічної частини Програми соціологічного дослідження:

- а) розробка стратегічного плану дослідження;
- б) вибір і опис методів добору первинної соціологічної інформації;
- в) формування та обґрунтування проблеми;
- г) визначення досліджуваної сукупності, розробка вибірки дослідження;
- д) розробка мети і завдань дослідження;
- е) визначення об'єкта і предмета дослідження;
- є) опис схеми аналізу отриманих даних;
- ж) формування робочих гіпотез дослідження;
- з) системний аналіз об'єкта дослідження;
- й) інтерпретація основних понять дослідження.

Завдання 5. Що таке гіпотеза у соціологічному дослідженні, які бувають гіпотези, яким вимогам має відповідати гіпотеза?

Завдання 6. З метою розвитку туристичної галузі в Україні група дослідників на замовлення виконала певну роботу і склала відповідні рекомендації. У ході роботи дослідниками були використані відеоматеріали, порівняльні таблиці, схеми і програми маршрутів, точне дослідження змісту текстових масивів з метою виявлення чи виміру соціальних тенденцій, репрезентованих цими масивами.

Визначте, якими методами соціологічного дослідження користувалися дослідники, обґрунтуйте відповідь.

Завдання 7. У чому полягає зміст методу спостереження, які бувають спостереження?

Завдання 8. Творче завдання. Складіть анкету для віртуального соціологічного дослідження, дотримуючись вимог до анкетних питань (спираючись на теоретичний матеріал лекції) за вибраною Вами темою (теми запропоновані нижче). (У розділі 5 подивіться приклад виконаного завдання).

Завдання 9. Обґрунтуйте Ваше віртуальне соціологічне дослідження за вказаним зразком.

1. Що таке соціологічне дослідження.
2. Етапи Вашого соціологічного дослідження, на якому етапі Ви складатимете Програму Вашого дослідження.
3. Мета Вашого соціологічного дослідження.

4. Що є об'єктом Вашого соціологічного дослідження?
5. Що є предметом Вашого соціологічного дослідження?
6. Класифікуйте Ваше соціологічне дослідження:

А. <i>За часом</i>	експрес
короткострокове
середньострокове
довгострокове
Б. <i>За видами завдань</i>	фундаментальне
прикладне
комплексне
В. <i>За характером поставлених цілей</i>	розвідувальне
описове
аналітичне
Г. <i>За замовником</i>	госпрозрахункове
держбюджетне
Д. <i>За об'єктом</i>	монографічне
порівняльне (панельне,
тендове, генетичне).

7. Чи будете Ви використовувати Вибірку (генеральну чи вибірку сукупність)?

8. Аргументуйте, які за формою питання Ви використовували при складанні анкети (відкриті, напіввідкриті, шкальні, альтернативні, питання з преамбулою, питання таблиці).

9. Які питання за предметним змістом зустрічаються у Вашій анкеті (про факти, про знання, про думки, про мотиви)?

10. Який спосіб розповсюдження анкет Ви будете використовувати (роздатковий, поштовий, телетайпний)?

Тематика соціологічних досліджень

1. Чи вважаєте ви актуальною проблему здоров'я у нашому суспільстві?

2. Фактори, що впливають на рейтинг професій.

3. Вплив на вибір абітурієнтом форми навчання.

4. Вільний час та світ захоплень студентів.

5. Студентський гуртожиток. Проблеми та перспективи.

6. Взаємовідносини студентів у групі.

7. Чи подобається Вам університетська ідальня?

8. Чи допитлива сучасна молодь?

9. Джерела інформації для студентів.

10. Морально-етичні норми. Пережиток минулого чи необхідна вимога — існування суспільства?

11. Засоби зв'язку у житті сучасної молоді.
12. Чим ви керуєтеся при виборі парфумів?
13. Фактори подолання наркотизації молоді.
14. Спорт у вашому житті.
15. Пріоритет професійного вибору.
16. Медичне обслуговування в Україні.
17. Чи є Україна демократичною країною?
18. Ваше ставлення до лікарських засобів.
19. Реклама у Вашому житті.
20. Громадянське суспільство: далеко чи близько?
21. Україна і проблеми євроінтеграції.
22. Гендерна політика в Україні.
23. Компроміс. Де розумні межі?
24. Девіантна поведінка серед сучасної молоді.
25. Чи задовольняє вас рівень професійної підготовки у ВНЗ?
26. Книга, театральна вистава, кіно у житті сучасної молоді.
27. Життєві ідеали у формуванні особистості.
28. Можете запропонувати і вибрати іншу тематику на Ваш розсуд.

4.4.5. Питання для самостійного вивчення

1. Контент-аналіз як метод соціологічного дослідження.
2. Особливості застосування соціологічного спостереження.
3. Методи факторного та кластерного аналізу.

4.4.6. Перевір себе (тестові завдання)

1. Соціологічне дослідження — це:

- A. Комплексна програма взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розвиток соціальних процесів у трудових колективах, регіонах.
- B. Вид практичних соціологічних рекомендацій, що являють собою відпрацьовану за операціями сукупність прийомів, методів і впливів, застосовуваних при розв'язанні різних соціальних проблем.
- C. Складний комплекс програмно-упорядкованих науково-теоретичних, методичних та організаційно-технічних засобів, спрямованих на досягнення дослідницьких цілей і завдань.

2. *Соціологічне дослідження дає змогу:*
 - А. Мати точну картину матеріального світу.
 - В. Формувати конкретні заходи щодо вдосконалення соціальної дійсності.
 - С. Поглибити уявлення про сутність природних явищ.
3. *Соціальний факт — це:*
 - А. Будь-який науковий факт.
 - В. Явище дійсності, яке має сутнісний смисл і значення.
 - С. Явище дійсності, яке має наукове значення.
4. *Фундаментальні соціологічні дослідження:*
 - А. Спрямовують для вивчення шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів.
 - В. Проводять здебільшого з міждисциплінарних проблем, які поєднують елементи фундаментальних та прикладних досліджень.
 - С. Спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем.
5. *Прикладні соціологічні дослідження:*
 - А. Спрямовують для вивчення шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів.
 - В. Проводять здебільшого з міждисциплінарних проблем, які поєднують елементи фундаментальних та прикладних досліджень.
 - С. Спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем.
6. *Комплексні соціологічні дослідження:*
 - А. Спрямовують для вивчення шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів.
 - В. Проводять здебільшого з міждисциплінарних проблем, які поєднують елементи фундаментальних та прикладних досліджень.
 - С. Спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем.
7. *Програма соціологічного дослідження — це:*
 - А. Теоретичні схеми, моделі, диспозиції, інші пізнавальні регулятиви.

- В. Науковий документ, який регламентує всі етапи, стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.
 - С. Механізми упереджувального сприйняття та реакцій груп, колективів, інститутів інших соціальних спільнот на зовнішні впливи.
8. *Об'єкт соціологічного дослідження — це:*
- А. Конкретизований проблемою цілісний фрагмент соціальної реальності, тобто особа, сім'я, група, колектив чи їх сукупність, суспільство в цілому чи сукупність суспільств.
 - В. Будь-який аспект, рівень чи зріз соціального явища, спроможний науковими методами сприяти пізнанню досліджуваного предмета;
 - С. Науковий документ, який регламентує всі етапи стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.
9. *Предмет соціологічного дослідження — це:*
- А. Конкретизований проблемою цілісний фрагмент соціальної реальності, тобто особа, сім'я, група, колектив чи їх сукупність, суспільство в цілому чи сукупність суспільств.
 - В. Будь-який аспект, рівень чи зріз соціального явища, спроможний науковими методами сприяти пізнанню досліджуваного предмета.
 - С. Науковий документ, який регламентує всі етапи стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.
10. *Опитування — це:*
- А. Науково обґрунтований підхід, що дає змогу робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише його окремих ознак.
 - В. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.
 - С. Метод добору інформації про об'єкт вивчення в ході безпосереднього або опосередкованого соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента шляхом реєстрації відповідей на запитання, що ставлять соціологи, і впливають з мети і завдань дослідження.
11. *Метод вибірки — це:*
- А. Науково обґрунтований підхід, що дає змогу робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише його окремих ознак.
 - В. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.

- С. Метод добору інформації про об'єкт вивчення в ході безпосереднього або опосередкованого соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента шляхом реєстрації відповідей на запитання, що ставлять соціологи, і впливають з мети і завдань дослідження.

12. Генеральна сукупність — це:

- А. Частина об'єктів генеральної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- В. Частина суб'єктів певної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- С. Об'єкт соціологічного дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак.

13. Вибіркова сукупність — це:

- А. Частина об'єктів генеральної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- В. Частина суб'єктів певної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- С. Об'єкт соціологічного дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак.

14. Репрезентативність — це:

- А. Теоретичні схеми, моделі, диспозиції, інші пізнавальні регулятиви.
- В. Принцип тотожності сформованої моделі досліджуваного об'єкта параметрам генеральної сукупності.
- С. Обґрунтоване припущення про майбутній стан явищ природи і суспільства або явища, не відомі в даний момент, але які піддаються виявленню.

15. Контент-аналіз — це:

- А. Тлумачення документа через з'ясування основних думок і ідей конкретно тексту, оцінка його змісту згідно з політичними, моральними або естетичними критеріями.
- В. Пошук таких ознак документа, які б відображали істотні сторони його змісту.
- С. Точне дослідження змісту текстових масивів з метою виявлення чи виміру соціальних тенденцій, репрезентованих цими масивами.

16. Спостереження у соціології — це:

- А. Реєстрація соціальних процесів, явищ або їх окремих елементів.
- В. Спосіб одержання інформації щодо кількісних і якісних змін показників діяльності поведінки соціального об'єкта

внаслідок впливу на нього деяких керованих і контрольованих чинників.

- С. Принцип тотожності сформованої моделі досліджуваного об'єкта параметрам генеральної сукупності.

17. Пошукове спостереження — це:

- А. Спостереження, при якому дослідник тією чи іншою мірою безпосередньо включений у досліджуваний процес.
- В. Спостереження, яке застосовують у реальній життєвій ситуації.
- С. Спостереження, яке використовують з метою пошуку фактів, коригуючи тему досліджень.

18. Польове спостереження — це:

- А. Спостереження, при якому дослідник тією чи іншою мірою безпосередньо включений у досліджуваний процес.
- В. Спостереження, яке застосовують у реальній життєвій ситуації.
- С. Спостереження, яке використовують з метою пошуку фактів, коригуючи тему досліджень.

19. Включене спостереження — це:

- А. Спостереження, при якому дослідник тією чи іншою мірою безпосередньо включений у досліджуваний процес.
- В. Спостереження, яке застосовують у реальній життєвій ситуації.
- С. Спостереження, яке використовують з метою пошуку фактів, коригуючи тему досліджень.

20. Експертне опитування — це:

- А. Науково-обґрунтований підхід, що дає змогу робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише його окремих ознак.
- В. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.
- С. Різновид опитування, в ході якого респондентами є експерти — спеціалісти у певній галузі діяльності.

21. Експеримент у соціології — це:

- А. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.
- В. Спосіб одержання інформації щодо кількісних і якісних змін показників діяльності поведінки соціального об'єкта внаслідок впливу на нього деяких керованих і контрольованих чинників.
- С. Принцип тотожності сформованої моделі досліджуваного об'єкта параметрам генеральної сукупності.

4.4.7. Інформаційні джерела

1. Антонов И.А. Микросоциология семьи (Методология исследования структур и процессов). — М.: Note Bene, 1998.
2. Білоус В.С. Соціологія у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2002. — 140 с.
3. Бутенко И.А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентами. — М.: Высшая школа., 1989. — 176 с.
4. Вайс, Керол. Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики. — К.: Основи, 2000. — 672 с.
5. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология: Учеб. для вузов. — М.: Гардарики, 1998. — 432 с.
6. Городяненко В.Г. Социологический практикум: Учеб. метод. пос. — К.: Изд. центр «Академия», 1999. — 160 с.
7. Девятко И.Ф. Методы социологического исследования // Социс. — № 2. — 2001.
8. Добренков В.И., Кравченко А.И. Методы социологического исследования: Учеб. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 768 с.
9. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посіб. — К.: МАУП, 1996.
10. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004.
11. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: Підруч. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
12. Харчева В.Г. Основы социологии: Учеб. — М.: Логос, 1997.
13. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття. — К., 1996.
14. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посіб. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
15. Соціологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: ВЦ «Академія», 2003. — 560 с.
16. Социология: Учеб. пос. / А.И. Елсуков, Е.М. Бабосов, А.Н. Данилов и др. под ред. А.Н. Елсукова. — Минск: «Тетра Системс», 1998. — 560 с.
17. Трейси Д. Менеджмент с точки зрения здравого смысла, Настоящая книга / Пер. с англ. Е. Симоновой. — М.: Автор, 1993. — 160 с.
18. Философия экономики: Учеб. пос. / Отв. Ред. С.В. Синяков. — К.: Альтерпрес, 2002. — 384 с.
19. Чупров В.И., Зубок Ю.А., Уильямс К. Молодежь в обществе риска. — 2-е изд. — М.: Наука, 2003. — 230 с.
20. Яковенко А. Вплив суспільних чинників на студентську молодь // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 1.
21. Шулепа М.О. Соціальний ареал особистості // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 2.

4.5. СОЦІОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ

4.5.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Працюючи над матеріалами лекції, навчальних підручників і посібників, використовуйте наведений нижче опорний конспект та дотримуйтесь запропонованого плану (логіки) засвоєння матеріалу:

1. Конфлітологічна парадигма в соціології.
2. Природа і сутність, класифікація та функції, суб'єкти соціального конфлікту.
3. Управління соціальним конфліктом, механізми регулювання.

Роботу над підготовкою до теми семінарського заняття слід розпочати із опрацювання питання проблематики конфлікту у соціології. Соціологія виходить з того, що конфлікт є природним явищем суспільного життя, на яке не можна закривати очі або заперечувати його наявність.

Серед теоретиків соціального конфлікту постаті таких відомих учених: К. Маркс, Г. Спенсер, Г. Зиммель, Р. Дарендорф, Л. Козер, Р. Даль, А. Раппопорт, П. Сорокін. Сучасна конфліктна теорія виникла як реакція на функціоналізм. Теоретичні передумови конфліктного підходу були сформульовані у працях К. Маркса і Г. Зиммеля.

Згідно з теорією Р. Дарендорфа причинами конфлікту є нерівномірний розподіл влади і авторитету. На його думку найбільш гострі конфлікти здатні викликати серйозні структурні зміни у суспільстві. Його концепція поклала початок конфліктному структуралізму. Концепція американського соціолога Л. Козера дала початок конфліктному функціоналізму. Він

приділив величезну увагу функціям конфлікту — конструктивним і деструктивним.

Під конфліктом у сучасній соціології розуміють протистояння і протиборство сторін з приводу розподілу цінностей, ресурсів, влади.

У своїй структурі соціальний конфлікт обов'язково має підставу, джерело, причину, привід. Для розгортання конфлікту потрібна конфліктна ситуація та інцидент.

Соціальні конфлікти класифікують як

- внутрішньоособистісні;
- міжособистісні;
- міжгрупові;
- конфлікти належності;
- конфлікти із зовнішнім середовищем.

Соціальний конфлікт типологізують як чвари, кон'юнктура, конфронтація, суперництво, боротьба, конкуренція.

Конфлікт з точки зору соціології — це, перш за все, модель поведінки з особливим розподілом ролей, послідовністю подій, способами вираження поглядів, ціннісних орієнтацій, формами відстоювання інтересів і цілей.

Розглядаючи роль конфлікту як неминучого явища розвитку суспільства, виділяють його конструктивні і деструктивні функції. Серед суб'єктів соціальних конфліктів розрізняють «Дійових осіб та виконавців» — суб'єктів і учасників. Управляти соціальним конфліктом можна на різних його стадіях: передконфліктній ситуації, початковій стадії, стадії вирішення конфлікту. Щоб вирішити соціальний конфлікт, треба знати об'єкт, склад учасників, його історичні корені, безпосередній привід, уявляти рівень напруги.

Вирішення конфлікту може бути частковим і повним. Вирішення конфлікту — справа складна, може йти різними шляхами і використовувати різні методи: уникнення конфлікту, метод переговорів, метод перенесення, метод компромісу, метод посередника, арбітражного або ж третейського суду, коли чітко керуються нормами закону, в т.ч. міжнародного права.

Уникнути соціальних конфліктів неможливо, але варто знати, якими способами можна перевести енергію із деструктивного зіткнення інтересів у конструктивне русло.

4.5.2. Опорний конспект

Конфлікт — природне явище суспільного життя, на яке не можна закривати очі, або заперечувати його наявність

Соціальний конфлікт — це зіткнення протилежних інтересів, цілей, позицій і думок, поглядів у системі суспільних відносин людей, соціальних груп, соціальних інститутів, суспільства у цілому

К. Маркс Ф. Енгельс	— соціальні конфлікти породжуються соціальною нерівністю і виявляються у класовій боротьбі — єдиний вихід із соціального конфлікту — революція
М. Вебер	— головний конфлікт у боротьбі між політичними партіями та бюрократією
Г. Зиммель	— увів у обіг термін «соціологія конфлікту» — вважав конфлікт універсальним явищем, що сприяє розвитку суспільства і може бути врегульованим
Т. Парсонс	— конфлікт — соціальна аномалія
Л. Козер	— обґрунтував ідею позитивної функції соціального конфлікту у відкритих суспільствах — соціальний конфлікт — боротьба за цінності, статуси, владу й ресурси
Р. Дарендорф	— автор теорії конфліктної моделі суспільства — визнавав універсальність конфліктів, породжених нерівністю соціальних позицій, відмінністю інтересів людей
К. Боулдинг	— конфлікт — різновид соціальної взаємодії — сучасні суспільства здатні регулювати конфлікти

Рис. 1. Конфліктологічна парадигма в соціології

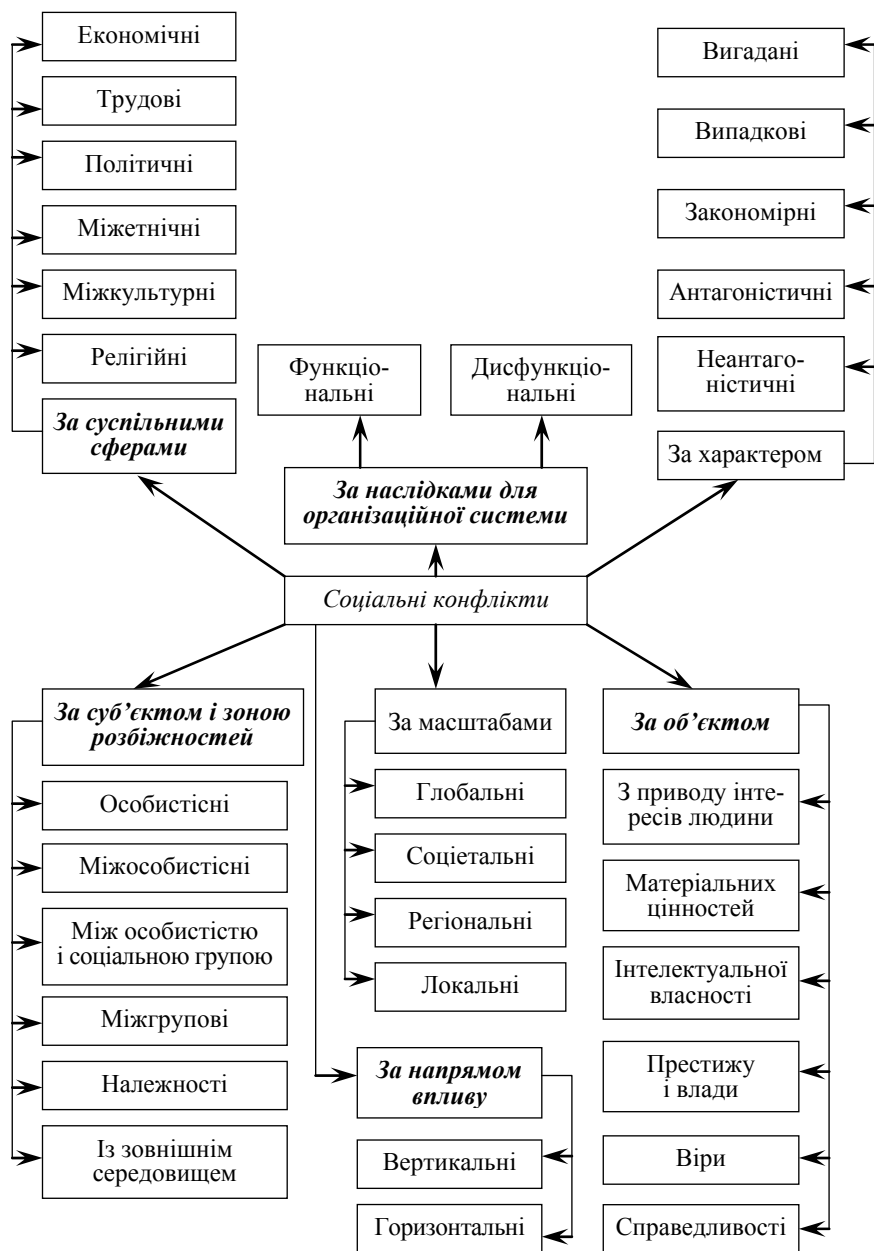

Рис. 2. Класифікація соціальних конфліктів

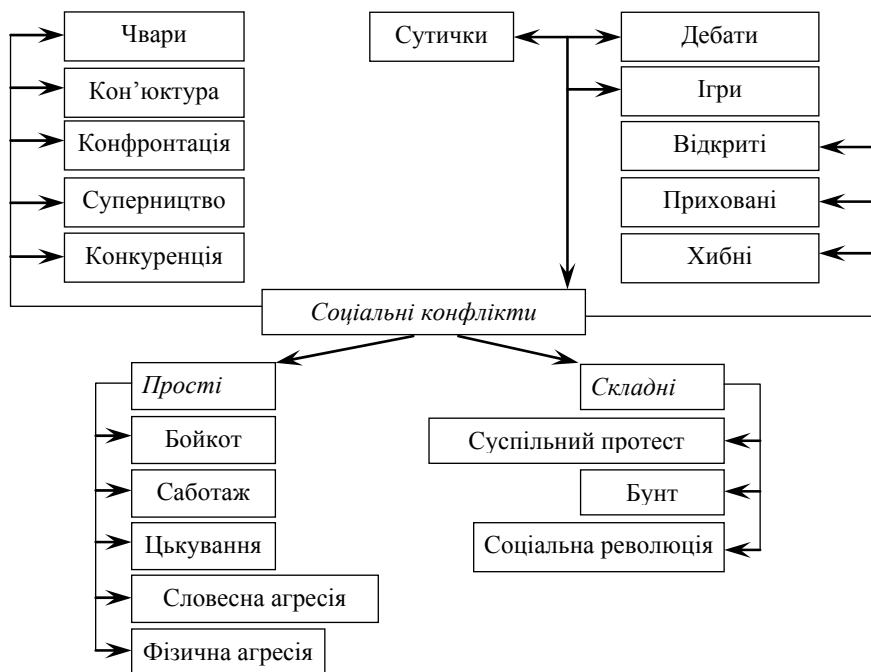

Рис. 3. Форми соціальних конфліктів

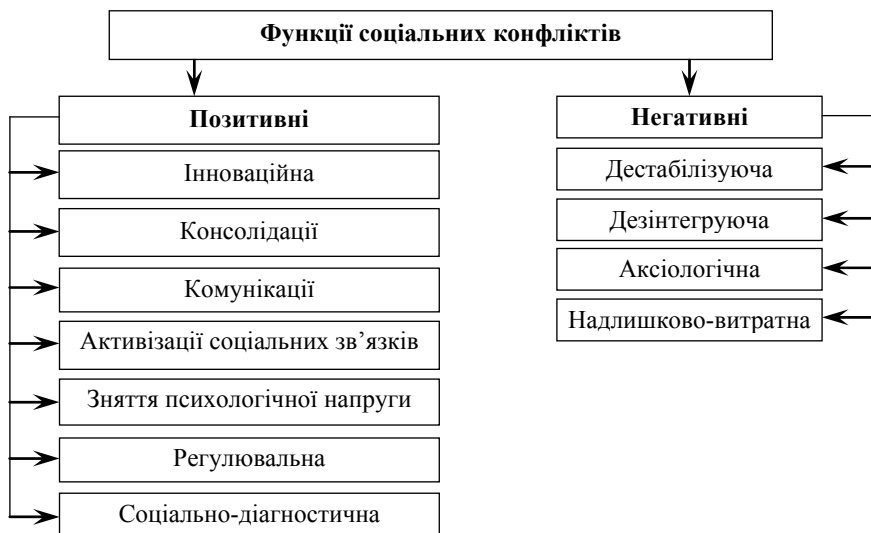

Рис. 4. Функції соціальних конфліктів

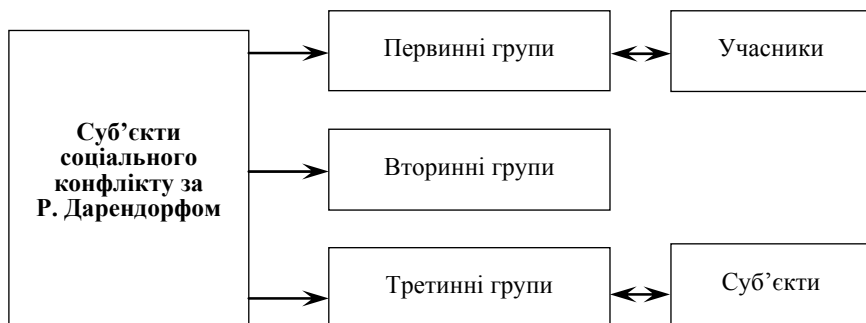

Рис. 5. Суб'єкти соціального конфлікту

Найхарактерніші групи причин соціальних конфліктів:
— Обмеженість ресурсів, які треба розподілити — Взаємозалежність виконуваних функцій та завдань — Різниця у цілях, меті — Розбіжності в уявленнях і цінностях — Розбіжності у манері поведінки, досвіді, рівні освіти — Незадовільні комунікації — Суб'єктивні, зумовлені конкретною поведінкою індивіда та психологічною структурою особистості

Рис. 6. Найхарактерніші групи причин соціальних конфліктів

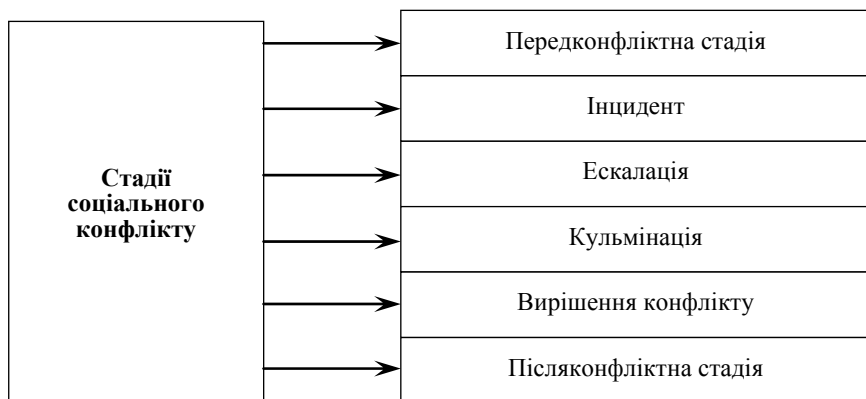

Рис. 7. Стадії соціального конфлікту

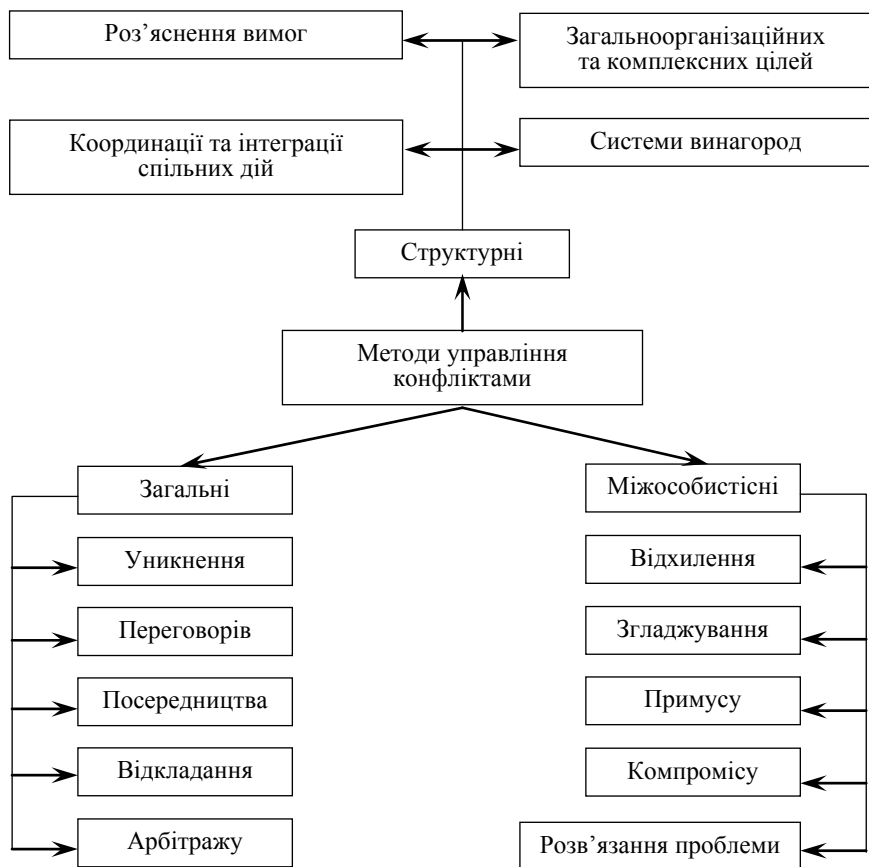

Рис. 8. Методи управління соціальними конфліктами

4.5.3. План семінарського заняття

1. Презентація моделі конфлікту та обґрунтування змодельованого конфлікту за запропонованою в індивідуальному завданні № 8 схемою.

Перш ніж приступити до складання моделі конфлікту, виконайте запропоновані завдання, використовуючи нижченаведені інформаційні джерела. Вдумливе виконання завдань дасть Вам можливість уникнути можливих помилок у процесі виконання індивідуального творчого завдання. Дотримуйтесь послідовної логіки їх виконання.

4.5.4. Практичні завдання

Завдання 1. Підберіть відповідну дефініцію поняттю:

Поняття:

- а) соціальний конфлікт;
- б) предмет соціології конфлікту;
- в) об'єкт соціології конфлікту;
- г) межі конфлікту;
- д) гострота конфлікту;
- е) кон'юнктура;
- є) конкуренція;
- ж) інцидент.

Дефініції:

1. Характеристика конфлікту, яка пов'язана із встановленням балансу сил, характеризується такими рисами, як зговір, угода, компроміс.
2. Перша сутичка конфліктантів, стадія, на якій може бути завершений конфлікт, коли конфліктанти вирішують свої непорозуміння.
3. Зіткнення протилежних цілей, позицій, думок і поглядів у системі суспільних відносин людей, соціальних груп, соціальних інститутів, суспільства в цілому.
4. Зовнішні структурно-динамічні кордони конфлікту.
5. Всі види соціальних конфліктів.
6. Ступінь зіткнення інтересів, глибина суперечностей учасників конфліктної взаємодії.
7. Поведінка особи або групи, яка приводить до соціального конфлікту, а також взаємовідносини людей у процесі вирішення соціального конфлікту.
8. Особлива форма конфлікту, мета якої — отримання вигоди, прибутку або доступу до дефіцитних благ.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

- а) соціологія конфлікту;
- б) конфліктний функціоналізм;
- в) ескалація;
- г) кульмінація;
- д) конфронтація;
- е) чвари;
- є) консолідуюча функція соціального конфлікту;
- ж) суперництво.

Завдання 3. Вкажіть авторство наведеного нижче положення про соціальний конфлікт.

Аристотель, А. Сміт, Г. Гегель, К. Маркс, М. Вебер, Г. Зиммель, Р. Дарендорф, Л. Козер.

Вважав, що в основі всього історичного розвитку лежить конфліктологічна парадигма.

Головний конфлікт вбачав у боротьбі політичних партій.

Вперше розглянув конфлікт як соціальне явище.

Ввів у науковий обіг поняття «соціологія конфлікту».

Вважав, що у суспільстві завжди існують елементи незгоди.

Розробив теорію конфліктного функціоналізму.

Розв'язання конфлікту бачив лише у соціальному вибуху-революції.

Вперше звернув увагу на соціальний конфлікт.

Вбачав причину соціального конфлікту в соціальній поляризації суспільства.

Безконфліктне суспільство вважає недієздатним.

Вважав, що функція конфлікту має залежність і вплив від типу соціальної структури суспільства.

Визнавав неминучість соціальних конфліктів внаслідок розподілу влади, багатства, статусів.

Вважав можливість і необхідність інституалізації конфліктів.

Завдання 4. Визначте, до якого виду можна віднести нижченаведені конфлікти:

а) «Підлеглий прийшов до свого керівника з вимогою унормувати години його праці. За словами робітника, його робочий день перевантажений. Керівник у дуже жорсткій формі вказав на помилки в його роботі і відповів, що у зв'язку з цим години праці залишаться попередньо визначеними»;

б) «Підприємство «Ритм» уклало договір із залізницею на відправку вантажів власного виробництва. Але залізниця вчасно не подала залізничних вагонів. Як наслідок, був зірваний план постачання, у зв'язку з чим були недоотримані і засоби на виготовлену продукцію»;

в) «Ірина вчиться у престижному університеті на 5-му курсі спеціальності міжнародна економіка. Досягла високих успіхів у навчанні, заклала підґрунтя для професійної кар'єри. Перемогла на університетському конкурсі «Найкращий спеціаліст у галузі міжнародна економічна діяльність» і отримала запрошення працювати за кордоном. Але в Ірини є юнак, кохана людина, яку вона не може зараз залишити. Вона вагається у виборі: їхати за ко-

рдон і стати бізнес-леді, чи залишитися з коханою людиною на батьківщині і бути щасливою»;

г) «Працівники одного відділу певної фірми давно планували на вихідних поїхати разом відпочивати за місто, до того ж відділ працював наполегливо. У п'ятницю ввечері в їх безпосереднього начальника виникли проблеми щодо виконання термінового завдання, і керівник наполіг, щоб підлеглі взялися вирішувати ці проблеми у вихідні дні. Інакше під загрозою зриву опинився б у край вигідний для фірми контракт. Серед членів відділу склалися непорозуміння. Деякі члени відділу наполягали на праві відпочинку, інші пропонували підтримати керівника».

Завдання 5. Проаналізувавши нижченаведений текст, висловіть думку про те, як функції конфлікту залежать від типу структури суспільства. Використайте теоретичні положення Л. Козера.

— «У гнучких соціальних структурах індивіди, являючись антагоністами в одній конфліктній ситуації, можуть бути союзниками в іншій».

— «Якщо у суспільстві допускається відкрите вираження суперниками своїх претензій, то конфлікти можуть сприяти усуненню причин і зміцненню єдності суспільства».

— «Чим жорсткіша соціальна система, тим менше в ній визнаних законними засобів, що дозволяють гасити або зменшувати соціальну напругу, тим гострішим буде конфлікт».

— «Численні конфліктні ситуації, пересікаючись одна із одною, ліквідують накопичення протиріч по обидва боки. Плюралізм веде до того, що існує багато конфліктних «фронтів», а значить інтенсивність будь-якого з них буде вірогідно низькою. Таким чином, «часткова» участь індивідів у більшості соціальних конфліктів є балансуєчим механізмом соціальної структури суспільства».

Завдання 6. Порівняйте форми конфлікту та наведіть приклад конкуренції, кон'юнктури, суперництва.

Завдання 7. Індивідуальні творчі завдання.

Змодельуйте один із видів соціального конфлікту:

- 1) внутрішньоособистісний;
- 2) міжособистісний горизонтальний;
- 3) міжособистісний вертикальний;
- 4) міжгруповий;
- 5) конфлікт належності;
- 6) конфлікт із зовнішнім середовищем.

Завдання 8. Проаналізуйте змодельований Вами конфлікт за схемою:

1. Що таке соціальний конфлікт? Чому Ви вважаєте, що змодельований Вами конфлікт є конфліктом відповідного виду (за класифікацією)?

2. Визначте сферу дії змодельованого конфлікту (політичний, економічний, ідеологічний, національно-етнічний, соціальний...).

3. Що є джерелом, підставою, приводом і причиною змодельованого Вами конфлікту?

4. Визначте гостроту, тривалість, межі конфлікту.

5. В якій формі (формах) проходить змодельований конфлікт (чвари, кон'юнктура, конфронтація, суперництво, боротьба, конкуренція)? Обґрунтуйте.

6. Розберіть, які механізми змодельованого Вами соціального конфлікту (процес розгортання, передконфліктна ситуація, інцидент, ескалація, кульмінація, завершення, післяконфліктна ситуація)?

7. Визначте суб'єкт змодельованого конфлікту.

8. Яке можливе вирішення змодельованого конфлікту (часткове, повне)?

9. За допомогою якого методу може бути врегульований чи вирішений змодельований Вами конфлікт (унікнення, переговори, компромісу, використання посередника, перенесення, арбітражного чи третейського суду)?

10. Які можливі функції може носити змодельований конфлікт (деструктивні (які?), конструктивні (які?))?

11. Теорії яких учених Ви будете використовувати при обґрунтуванні моделі Вашого конфлікту?

4.5.5. Питання для самостійного вивчення

1. Сучасні міжетнічні конфлікти.
2. Медіація у вирішенні конфліктів.
3. Чи існує взаємозв'язок між розвитком культури суспільства і рівня соціальних конфліктів?
4. Конфліктологічна теорія в Україні.

4.5.6. Перевір себе (тестові завдання)

1) Засновниками конфліктологічної концепції розвитку суспільства вважають:

- А) Г. Спенсера;
- В) З. Фрейда;

- C) К. Маркса;
 - D) П. Сорокіна.
- 2) *Соціологія конфлікту — це галузь соціології:*
- A) що вивчає конфлікти, які відбуваються всередині особистості, на рівні її індивідуальної свідомості;
 - B) вивчає індивіди, що становлять групи, які відчують тиск ззовні, перш за все, з боку адміністрації чи економічних норм і принципів;
 - C) вивчає сутність, зумовленість, наслідки та управління конфліктом як соціальним явищем.
- 3) *Макс Вебер вважав:*
- A) вихід із конфлікту лише у соціальному вибуху — революції;
 - B) головний конфлікт у суспільстві — боротьба політичних партій;
 - C) вважав конфлікт універсальним явищем.
- 4) *Ральф Дарендорф вважав, що:*
- A) у закритих суспільствах конфлікт виконує дестабілізуючу функцію;
 - B) кожне суспільство базується на насиллі одних членів суспільства над іншими;
 - C) сам розвиток демократії є постійно врегульований конфлікт.
- 5) *Автором теорії конфліктного функціоналізму вважають:*
- A) Макса Вебера;
 - B) Ральфа Дарендорфа;
 - C) Льюїса Козера;
 - D) Карла Маркса.
- 6) *Автором таких положень є:*
- 1) кожне суспільство завжди знаходиться у стані зміни;
 - 2) у сучасному суспільстві є можливість і необхідність інституалізації регулювання конфлікту, направлення його енергії у позитивне для розвитку суспільства русло;
 - 3) у кожному суспільстві завжди існують елементи незгоди, котрі ведуть до загальних конфліктів.
- A) Льюїс Козер;
 - B) Карл Маркс;
 - C) Ральф Дарендорф.
- 7) *Основою концепції Л. Козера є:*
- A) переконання, що кожен елемент суспільства може сприяти його інституалізації та зміні;

- В) визнання неминучості соціальних конфліктів унаслідок незадоволення тих чи інших груп розподілом у суспільстві влади, багатства, статусів;
 - С) визнання, що в основі всього історичного розвитку лежить антагонізм класів, єдиний вихід може бути в революційній зміні суспільно-економічної формації.
- 8) *Яке з тверджень є більш точним визначенням соціального конфлікту:*
- А) взаємодія суб'єктів, які мають взаємовиключні цілі та реалізують їх один за рахунок іншого;
 - В) зіткнення протилежних інтересів, цілей, позицій, думок і поглядів у системі суспільних відносин людей, соціальних груп, соціальних інститутів, суспільства в цілому, що характеризується посиленням протилежних тенденцій та інтересів.
- 9) *Гострота конфлікту — це:*
- А) часові виміри існування конфлікту;
 - В) зовнішні структурно-динамічні кордони конфлікту;
 - С) ступінь зіткнення інтересів, глибина суперечностей учасників конфліктної взаємодії.
- 10) *Внутрішньоособистісний конфлікт — це:*
- А) незгода між двома або більшою кількістю людей;
 - В) індивід чи група відчувають тиск ззовні з боку адміністрації, економічних норм і приписів;
 - С) зіткнення мотивів, потреб, інтересів, поглядів на рівні індивідуальної свідомості.
- 11) *Конфлікт, коли індивід має ніби подвійну належність, конфліктуючі утворюють всередині великої групи свою групу або індивід одночасно входить у дві конкуруючі групи — це:*
- А) конфлікт міжгруповий;
 - В) конфлікт міжособистісний;
 - С) конфлікт із зовнішнім середовищем;
 - Д) конфлікт належності.
- 12) *Кон'юнктура — це:*
- А) різновид конфлікту, синонім внутрішньоособистісного конфлікту, виникає в межах однієї зі сторін, яка виражає тезу чи антитезу;
 - В) характеристика конфлікту, яка пов'язана зі встановленням балансу сил;

- С) пасивне протистояння груп із протилежними політичними, економічними, соціальними інтересами.

13) Конфронтація — це:

- А) характеристика конфлікту, яка пов'язана зі встановленням балансу сил;
- В) боротьба за визнання особистих досягнень і творчих здібностей з боку особи, організації, суспільства;
- С) пасивне протистояння груп із протилежними політичними, економічними, соціальними інтересами.

14) Конкуренція — це:

- А) характеристика особливої форми конфлікту, метою якої є отримання вигоди, прибутку або доступу до дефіцитних благ;
- В) боротьба за визнання особистих досягнень і творчих здібностей з боку особи, організації, суспільства;
- С) характеристика конфлікту, яка пов'язана зі встановленням балансу сил.

15) Деструктивна функція конфлікту проявляється у суспільстві:

- А) у розрядці психологічної напруги між учасниками, стимулюванні пошуку компромісів;
- В) у сприянні розвитку суспільства завдяки трансформації сталих форм, руйнуванні нежиттєздатних структур;
- С) у порушенні соціального клімату, єдності, стабільності суспільства, окремих його сфер, спільнот, колективів.

16) Конструктивна функція конфлікту в суспільстві проявляється у:

- А) послабленні соціальних зв'язків у суспільстві, роз'єднаності, віддаленості його сфер, а також ускладненні пошуку компромісів;
- В) у консолідації, об'єднанні людей, що захищають власні інтереси, у виникненні інтересу до співпраці;
- С) у загостренні сприйняття, оцінці цінностей, стосовно яких спалахнула конфліктна ситуація, намаганні змінити систему пріоритетів.

17) Інцидент — це:

- А) вихід із конфлікту одним із способів: насильство, примирення, розрив;
- В) крайня точка, коли напруження досягає свого піку;
- С) перша сутичка конфліктів.

18) *Ескалація — це:*

- А) крайня точка, коли напруження досягає свого піку;
- В) реалізація дій чи протидій сторін в окремих актах;
- С) перша сутичка конфліктів.

19) *Використання посередника, перенесення, третейського або арбітражного суду, уникнення, переговори — це:*

- А) етапи конфлікту;
- В) його форми;
- С) методи вирішення.

4.5.7. Інформаційні джерела

1. Анцупов А.Я., Бакланевский С.В. Конфликтология в схемах и комментариях: Учеб. пос. — М.: Питер, 2005. — 288 с.
2. Герасимчук А.А. Конфлікти в організаціях і шляхи їх вирішення // Соціологія/ Герасимчук А.А., Палеха Ю.І., Шиян О.М. — К., 2002. — С. 186–198.
3. Гірник А.М., Бобро А.Ю. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження: Навч. посіб. — 2-е вид., випр. і доп. — К.: Основи, 2004. — 172 с.
4. Громова О.Н. Конфликтология: Курс лекций. — К.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем», изд-во ЭКМОС, 2000. — 320 с.
5. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии: Учеб. пос. — 2-е изд. доп. и перераб. — М.: Питер, 2004. — 400 с.
6. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода: основи когнітивної теорії конфліктів. — К.: Наукова думка, 1996. — 190 с.
7. Конфліктологія: Навч. посіб. / Л.М. Ємельяненко, В.М. Петюх, Л.В. Торгова, А.М. Гриненко. — К.: КНЕУ, 2005. — 315 с.
8. Конфликтология: Учеб. / А.Я. Кибплов, Е.И. Ворожейкин, Д.К. Захаров, В.Г. Коновалова. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 302 с.
9. Конфликтология: Вопросы — ответы: Учеб. пос. / Под ред. В.П. Ратникова. — М.: ЮННТА — ДАНА, 2004. — 240 с.
10. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс. Підруч. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
11. Нагаєв В.М. Конфліктологія: Курс лекцій (модульний варіант): навч. посіб. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 198 с.
12. Примуш М.В. Міждержавні конфлікти / Примуш М.В. // Конфліктологія: Навч. посіб. — К., 2006. — С. 183–202.
13. Синкевич З.В. Социология и психология национальных отношений: Учеб. пос. — СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. — 203 с.
14. Соціологія. Посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.Г. Горожаненка. — К.: ВЦ «Академія», 2006. — 560 с.
15. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. С.О. Макєєва. — 2-ге вид. — К.: Т-во «Знання», КОО. 2003. — 455 с.
16. Тренев Н.Н. Управление конфликтами: Учебно-практическое пособие. — М.: Изд-во ПРИОР, 1999. — 96 с.

4.6. СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ, СІМ'Ї ТА МОЛОДІ

4.6.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Для підготовки до семінарського заняття використайте матеріали лекції, рекомендовані інформаційні джерела, опорний концепт та план (логіку) засвоєння матеріалу:

1. Особистість як предмет вивчення у соціології.
2. Поняття, структура та типологія особистості.
3. Соціалізація особистості, основні етапи.
4. Соціологія сім'ї.

Розгляд питань, винесених на семінарське заняття, слід розпочати з аналізу теоретичних положень соціологічної теорії особистості, яка в різні часи знаходила своїх дослідників. Слід зауважити, що **соціологія особистості** — це галузь соціології, яка вивчає особистість як соціальну систему, як об'єкт соціальних відносин. Ці проблеми в тій чи іншій мірі розглядали такі дослідники як Р. Лінтон, Т. Парсонс та Р. Мертон; Г. Блумер, Т. Шибутані, М. Кун, В. Ядов, І. Кон; Дж. Хоманс і П. Блау; З. Фрейд, Е. Фромм, Г. Саліван; Д. Белл, А. Турен, О. Тоффлер, Л. Виготський, М. Вебер, Т. Беккер та багато ін. Особистість визначають як систему соціально значущих рис, що характеризують людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків. Структуру особистості становлять когнітивні, емоційні та поведінкові елементи, які опираються на потреби, інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації, установку і, насамкінець, вибір особистості. На сьогодні є різний підхід до типологізації особистості. У сучасній соціології, залежно від ціннісних орієнтацій, виділяють такі: традиціоналісти, ідеалісти, гедоністи та фрустровані типи особистості.

Процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, притаманний повноправним членам суспільства, назива-

ють **соціалізацією**. Є різні погляди на етапи соціалізації, для нас притаманний поділ на дотрудовий, трудовий і післятрудоий етап.

Основними інститутами соціалізації є сім'я, дошкільний колектив, школа, навчальний, трудовий колектив. Слід розібратись також і з такими поняттями, як соціальна адаптація особистості, інтеріоризація, амбівалентність. Враховуючи, що за умов нестабільного суспільства особистий вибір є однією із головних передумов суспільного вибору, соціологія особистості заслуговує на особливу увагу.

Розглядаючи наступне питання, зауважимо, що **сім'я** є предметом вивчення багатьох суспільних наук. За змістом, структурою та формою сім'я є історично змінювана мала соціальна група, заснована на родинних зв'язках та відносинами між подружжям, яка забезпечує розвиток соціальних та індивідуальних якостей особистості і здійснює певну економічну діяльність.

У будь-якому суспільстві сім'я має подвійний характер. З одного боку, це соціальний інститут, з другого — мала група, яка має свої закономірності розвитку і функціонування. Звідси її залежність від суспільного устрою, економічних, політичних, релігійних відносин та одночасно — відносна самостійність.

Сім'ї, залежно від представлених у них різних поколінь, бувають нуклеарні (батьки і діти) та розширені (подружня пара, діти, батьки кого-небудь з подружжя, інші родичі і т. п.). Процеси індустріалізації та урбанізації, які широко розгорнулись у сучасному світі, призвели до домінування нуклеарної сім'ї.

Головними питаннями кожної сім'ї є питання лідерства та розподілу обов'язків. Згідно з цими критеріями, соціологи виділяють три головних типи сім'ї:

1) *традиційна* (патріархальна) сім'я. Для неї характерно: існування під одним дахом мінімум трьох поколінь, роль лідера відводиться старшому чоловікові; економічна залежність жінки від чоловіка; функціональний розподіл сфер сімейного життя; визнання безумовного авторитету чоловіка в усіх питаннях;

2) *нетрадиційна* сім'я. В ній зберігаються установки на чоловіче лідерство та розподіл «жіночих» і «чоловічих» обов'язків, але, на відміну від першого типу, без достатніх на те економічних підстав;

3) *егалітарна* сім'я (сім'я рівних). Для такого типу характерні: пропорційний розподіл домашніх обов'язків, спільне прийняття рішень.

Існують також і перехідні типи сімей, у яких рольові установки чоловіків мають більш традиційний характер, ніж їх фактична поведінка, або, навпаки, при демократичних рольових установках чоловіки мало беруть участь у побутових справах.

Функції сім'ї тісно пов'язані з її структурою. Тому предметом дослідження соціології сім'ї є функції подружньої взаємодії, батьківські стосовно до дітей, співробітництва між батьками, взаємодії дітей, взаємодії подружжя та їх батьків, взаємодія прабатьків і онуків.

4.6.2. Опорний конспект

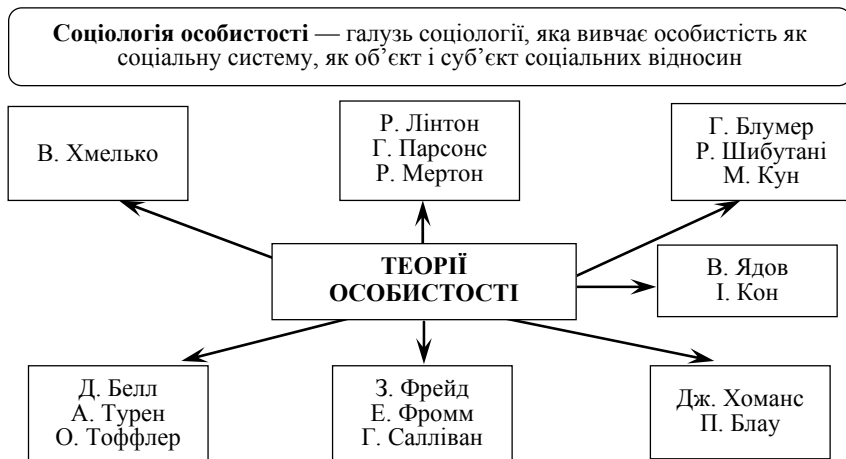

Рис. 1. Вектори розвитку теорії особистості

Рис. 2. Особистість як єдність родових і соціальних ознак

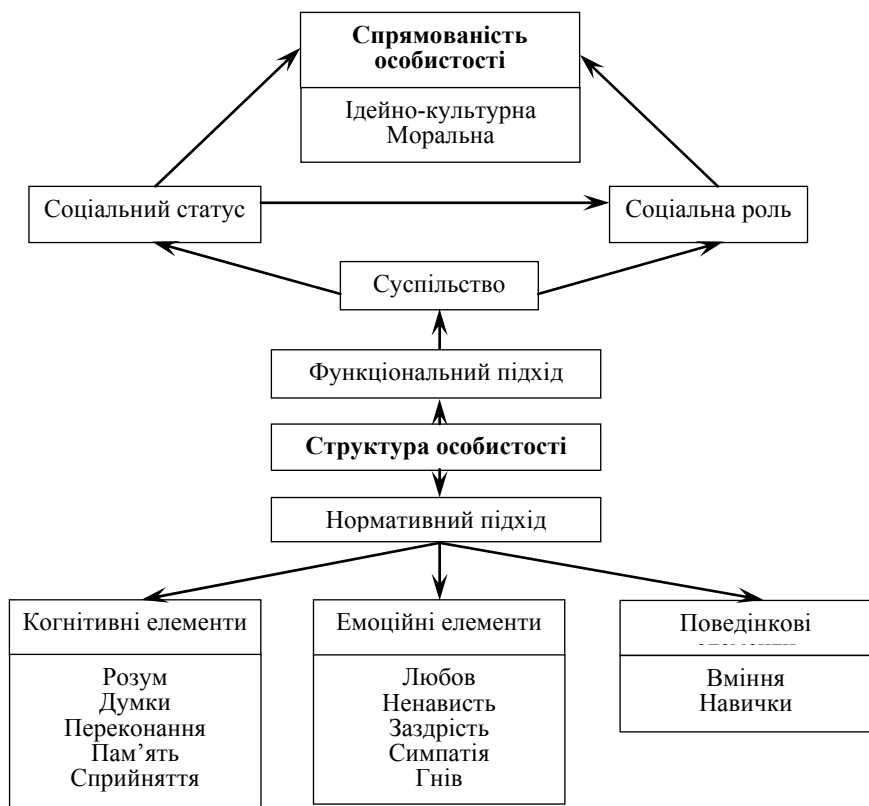

Рис. 3. Структура особистості за нормативними та функціональними підходами

Рис. 4. Ієрархія потреб людини за А. Маслоу

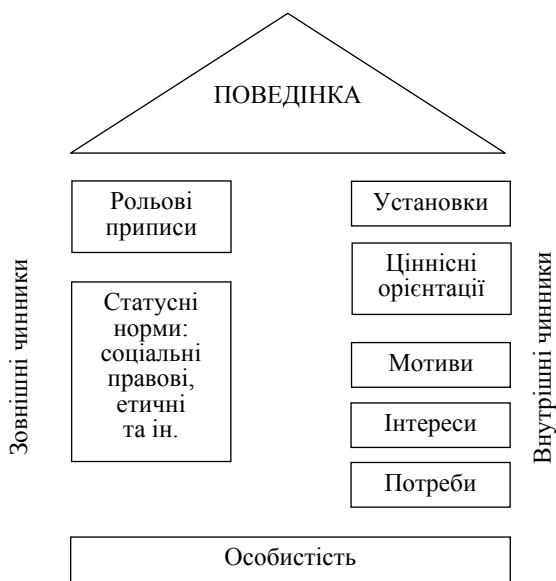

Рис. 5. Структура особистості як соціальної системи

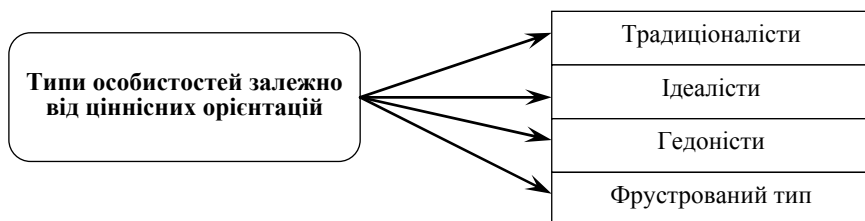

Рис. 6. Типи особистостей

Рис. 7. Соціалізація особистості

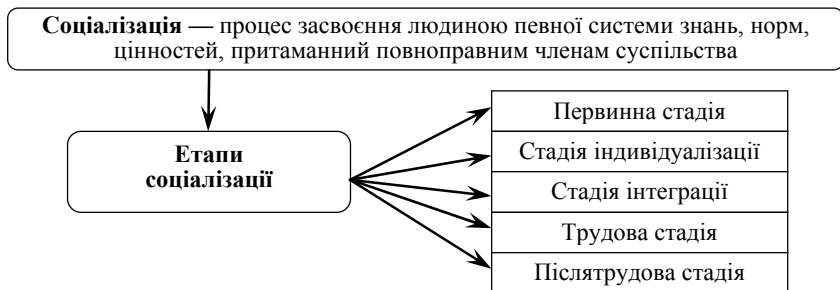

Рис. 8. Етапи соціалізації особистості

Форма сім'ї	Біологічні зв'язки, шлюб і правові норми: Нуклеарна — складається з батьків і дітей Розширена — включає нуклеарну і родичів
Форма шлюбу	Моногамія — шлюб між одним чоловіком та однією жінкою Полігамія — шлюб між одним і кількома партнерами Полігінія — шлюб між одним чоловіком і кількома жінками Поліандрія — шлюб між однією жінкою і кількома чоловіками Груповий — шлюб між кількома сім'ями
За розподілом влади	Патріархальна — влада чоловіка над іншими членами сім'ї Матріархальна — влада жінки у сім'ї Егалітарна — розподіл влади між чоловіком і жінкою
За місцем вибору партнера	Екзогамія — вибір партнера для шлюбу поза визначеними групами Ендогамія — вибір партнера для шлюбу в середині однієї соціальної групи
За місцем проживання	Неолокальна — сім'я проживає окремо від батьків Патрлокальна — дружина живе в домі чоловіка Матрлокальна — чоловік живе в домі дружини
Родовід і спадковість майна	По чоловічій лінії — патрілінеарні По жіночій лінії — матрілінеарні Двостороння спадковість

Рис. 9. Структура сім'ї залежно від суспільних систем

Фактори макросередовища	1. Соціально-економічні умови 2. Соціальні умови й відносини 3. Соціально-культурні умови й відносини 4. Соціально-економічні умови
Фактори просередовища	1. Сутність урбанізації 2. Можливості зайнятості 3. Демографічна структура 4. Етична структура 5. Інфраструктура 6. Цінності, норми, установи у сфері обмеженого життя

Рис. 10. Фактори впливу на умови функціонування сім'ї

№ п\п	Сфера сімейної діяльності	Суспільні функції	Індивідуальні функції
1	Репродуктивна	Біологічне відновлення суспільства	Задоволення потреби в дітях
2	Виховна	Соціалізація молодого покоління, підтримання культурної безперервності суспільства	Задоволення потреби в контактах з дітьми, їх виховання, самореалізація в дітях
3	Господарсько-побутова	Підтримка фізичного здоров'я членів суспільства, догляд за дітьми	Отримання господарсько-побутових послуг одними від інших
4	Матеріального забезпечення	Економічна підтримка неповнолітніх та непрацездатних членів суспільства	Отримання матеріальних коштів одних членів сім'ї від інших
5	Сфера первинного соціального контролю	Моральна регламентація поведінки членів сім'ї в різних сферах життєдіяльності, а також відповідальність та обов'язки у відносинах між подружжям, батьками й дітьми, представниками старшого та середнього покоління	Формування та підтримання правових і моральних санкцій за неналежну поведінку та порушення моральних норм взаємовідносин між членами сім'ї
6	Сфера духовного спілкування	Розвиток особистості членів сім'ї	Духовне взаємозбагачення членів сім'ї; закріплення дружніх основ шлюбного союзу
7	Соціально-статусна	Надання певного соціального статусу членам сім'ї, відновлення соціальної структури	Задоволення потреб у соціальному просуванні
8	Емоційна	Емоційна стабілізація індивідів та їх психологічна терапія	Отримання індивідом психологічного захисту, емоційної підтримки в сім'ї; задоволення потреб в особистому щасті та любові
9	Дозвільля	Раціональна організація та соціальний контроль у сфері дозвільля	Задоволення потреб у спільному відпочинку та взаємозбагаченні інтересів
10	Сексуальна	Контроль сексуальної поведінки членів суспільства	Задоволення сексуальних потреб членів сім'ї

Рис. 11. Класифікація функцій сім'ї

4.6.3. План семінарського заняття

1. Рольова гра (за пропонованою тематикою).
2. Моя сім'я з соціологічного погляду.

4.6.4. Практичні завдання

Використавши опорний конспект лекції, методичні рекомендації, інформаційні джерела, виконайте у логічній послідовності завдання до семінару. Ця робота дасть вам можливість ґрунтовно підготуватися до рольової гри. Спочатку виберіть, а потім обґрунтуйте всебічно поняття структури, типу, відповідного етапу соціалізації та статус особистості, яку Вам доведеться відтворити у рольовій ситуації.

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

- а) індивід;
- б) індивідуальність;
- в) особистість;
- г) інтеріоризація;
- д) пролонгований інфантилізм;
- е) мотиви;
- є) соціальні інтереси;
- ж) паразитична новація.

Дефініції:

1. Процес формування внутрішньої структури людської психіки за допомогою засвоєння соціальних норм і цінностей.
2. Дитинство, яке затрималось, виявляється у бажанні перекласти відповідальність на інших.
3. Тип поведінки, заснований на прагненні перехитрити державу, обдурити систему.
4. Сукупність біологічних і соціальних рис, що відрізняють одну людину від іншої.
5. Система соціально значущих рис, що характеризують людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків.
6. Об'єктивно зумовлені реальними можливостями, соціальним середовищем, націлені на соціальні інституції, організації, норми взаємовідносин у суспільстві, від яких залежить розподіл благ, що забезпечують задоволення потреб.

7. Окрема конкретна людина, представник людського роду.
8. Конкретні внутрішні збудники дії, що безпосередньо ситу-
аційно визначають поведінку людей.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

- 1) соціологія особистості;
- 2) предмет соціології особистості.
- 3) об'єкт соціології особистості;
- 4) соціалізація;
- 5) ресоціалізація;
- 6) девіація;
- 7) ціннісні орієнтації;
- 8) стигматизовані меншості.

Завдання 3. Хто з учених займався розробкою проблеми фор-
мування особистості у суспільстві? Знайдіть відповідність.

В. Ядов І. Кон	1.	Формування самосвідомості особистості розгляда- ється як результат соціальної взаємодії (інтерації), завдяки якій індивід здатний бачити себе «збоку», формувати свій образ через віддзеркалення свого «Я»
Дж. Хоманс П. Блау	2.	Учені пояснюють специфіку формування і розвиток соціальної активності особистості через категорію «соціальне очікування»
Д. Белл А. Турен О. Тоффлер	3.	Теорія формування ідеальної особистості
Р. Лінтон Т. Парсонс Р. Мертон	4.	Пошук шляхів виходу із постійного конфлікту осо- бистості і суспільства у розробці «суспільної психо- терапії»
Г. Блумер Т. Шибутані М. Кун	5.	Основна увага приділяється проблемі розвитку осо- бистості у мінливому соціальному світі «постінду- сальному», «інформативному»
З. Фрейд Г. Салліван Е. Фромм	6.	Розвиток особистості постав як результат фіксації ін- дивідом досвіду суспільної поведінки, що становить сукупність соціально прийнятих реакцій на стимули [необіхевіоризм]

Завдання 4. Запропонуйте 1–2 інші концепції формування особистості, з якою ви познайомилися у процесі підготовки до семінарського заняття.

Завдання 5. Охарактеризуйте структурні (когнітивні, емоційні, поведінкові) елементи свого колеги по парті.

Завдання 6. Як відомо, сила, цілісність особистості, її розвиток вимірюються стійкістю ціннісних орієнтацій. Залежно від ціннісних орієнтацій у сучасній соціології виділяють кілька типів особистостей: традиціоналісти, ідеалісти, гедоністи, фрустровані особистості.

Підберіть із кола своїх друзів, знайомих, колег, однокурсників, рідних, інших людей приклади кожного типу особистості, обґрунтуйте відповідь, що дає вам підстави типологізувати таким чином кожну особистість.

Завдання 7. Становлення людини включає два відносно автономні, але нерозривно пов'язані процеси:

– *натуральний* — це процес фізичного дозрівання індивіда (розвиток певної системи природно детермінованих якостей);

– *соціальний* — визрівання індивіда як особистості (етапи залучення індивіда до людської культури, оволодіння суспільно необхідними знаннями, нормами, цінностями).

Подумайте й обґрунтуйте свою відповідь, чим обумовлена необхідність соціалізації особистості:

- а) біологічною конституцією людини;
- б) ні тим, ні іншим;
- в) і біологічними, і соціальними причинами?

Завдання 8. Виберіть із кожної пари правильний варіант відповіді:

1. а) тварин теж можна навчати;	2. а) соціалізація закінчується у зрілому віці;
б) соціалізація притаманна не лише людині, але й тваринам;	б) первинна соціалізація найбільш активно протікає в першій половині життя;
3. а) соціалізація не включає освоєння соціальних ролей;	4. а) ресоціалізація — звільнення від попередніх норм, цінностей і ролей;
б) соціалізація — кумулятивний процес накопичення соціальних навичок;	б) навчання — рудиментна форма соціалізації.

Завдання 9. У російського письменника-філософа Л.М. Гумілова є цікава концепція «пасіонарності», в якій він класифікує людей залежно від «здатності поглинати біохімічну енергію живих організмів». Він поділяє людей на 3 типи:

— перший тип володіє достатньою енергією для задоволення потреб, що регламентуються інстинктом самозбереження, така людина працює, щоб жити;

— другий тип володіє надлишком енергії, її набагато більше, ніж потрібно для нормального життя, і людина у такому випадку працює для більш високої, ідеальної мети, це — пасіонарії;

— третій тип не прагне до активної життєдіяльності, живе за рахунок інших і володіє недостатньою енергією, це — субпасіонарії.

Беручи за основу таку типологію, наведіть приклади особистостей, відомих Вам з літератури, історії, життя.

Завдання 10. Визначте, до якого типу сім'ї можна віднести сім'ю, у якій ви живете: традиційна, нетрадиційна, егалітарна. Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 11. Охарактеризуйте свою сім'ю як нуклеарну чи розширену.

Завдання 12. За схемою «Класифікація функцій сім'ї» охарактеризуйте кожну функцію вашої сім'ї.

Завдання 13. Ознайомившись з рекомендованою літературою та підручниками, публікаціями в засобах масової інформації, запишіть найголовніші молодіжні проблеми, які загострилися останнім часом в Україні (висловіть власне бачення молодіжних проблем).

Завдання 14. Індивідуальне творче завдання. Виконання його ви традиційно розпочинаєте зі знайомством у розділі 5 «Індивідуальні завдання» з матеріалами, які допоможуть вам правильно, глибоко і вдумливо справитися з творчою роботою.

Підготуйтеся до рольової гри. Вибравши собі одну із нижченаведених ролей: а) складіть характеристику особи; б) складіть рольову поведінку особи у кожному випадку певної дії.

Студенти за бажанням можуть скласти будь-яку іншу ситуацію і вибрати собі відповідні ролі, виконавши вказане завдання.

План гри.

1. Вступна частина: ведучий розкриває мету і завдання гри, дає завдання відповідно до сценарію. Актори характеризують ту

особистість, яку будуть «грати» (типологію, структурні елементи, рольову поведінку у відповідності зі статусом).

2. Основні дії.

3. Обговорення гри.

4. Висновки.

Варіанти.

Рольова гра «На прийомі у лікаря «ультразвукове обстеження».

Варіанти вихідної системи ролей:

- студент;
- викладач;
- підприємець середнього бізнесу;
- реалізатор з ринку;
- пенсіонер;
- домогосподарка;
- молода жінка з дитиною;
- офіцер збройних сил;
- священик;
- «новий» українець;
- лікар;
- медсестра.

Дія перша.

Біля кабінету лікаря збирається черга. Лікаря в кабінеті ще немає. Виходить медсестра і звертається до черги з проханням при вході до лікаря пред'являти талончик добровільного внеску на підтримку медичної галузі. Як статусний набір впливає на поведінку кожної особи після повідомлення?

Дія друга.

Приходить лікар. Хтось із черги намагається прослизнути до лікаря в обхід інших. Як статус та структура впливає на поведінку в однаковій ситуації?

Дія третя.

Інша медична сестра приводить трьох пацієнтів зі стаціонару і наполягає на їх терміновому обстеженні.

Дія четверта.

Лікаря терміново викликають у інше відділення для консультації. Рольова модель поведінки кожного.

Варіант 2. Рольова гра «Людина в автобусі».

Варіанти вихідної системи ролей:

- студент;
- викладач вузу;
- інженер успішного підприємства;
- інженер підприємства, що збанкрутувало;

- пенсіонер;
- офіцер збройних сил;
- священик;
- домогосподарка;
- успішний бізнесмен (в автобусі випадково);
- кондуктор;
- контролер;
- мати з дитиною.

Дія перша.

Картина перша.

Посадка в автобус. Купівля квитків і пред'явлення проїзних документів (взаємовідносини з кондуктором). Як статусний набір та структура особистості пасажирів впливає на їх взаємовідносини з кондуктором?

Картина друга.

Входять контролери, починають перевіряти проїзні документи. Хто із дійових осіб без квитка?

Дія друга.

Хтось наступає на ногу домогосподарці. Учасники втручаються у конфлікт. Як статус та структура особистості різних людей впливає на поведінку в одній і тій же ситуації?

Дія третя.

Ремонт дороги. Автобус неочікувано змінює маршрут. Як виглядає рольова модель поведінки кожного?

Дія четверта.

Поломка автобуса. Вихід пасажирів. Що відбувається на сцені, якщо ті самі ролі зіграють інші актори?

Варіант 3. Рольова гра «Батьківські збори випускного 11-А класу в середній школі». Варіанти вихідної системи ролей:

- класний керівник;
- мама Люди — ветеринар у приватній клініці;
- бабуся Максима — жінка пенсійного віку, працює у бібліотеці;
- тато Оленки — власник нічного клубу (перший раз на зборах);
- уся родина відмінника Артура у складі мами та бабусі;
- мама Дмитра — багатодітна домогосподарка;
- тато Гриші з 9-Б (на зборах випадково);
- мати двічника Петра — офіціантка;
- батько Василя — слюсар III розряду;
- старша сестра Степана в ролі його матері;
- тато Лізи — перукар-стиліст;

- мама Василіси — артистка драматичного театру;
- вітчим невгамовних близнюків Саші і Паші;
- мама Катрусі, працює на трьох роботах;
- дідусь Славка — офіцер-підводник у відставці.

Дія перша.

Класний керівник розпочинає збори, дорікає на малу кількість присутніх. Обговорюються питання успішності та поведінки учнів, проведення підготовки до іспитів. Як статусний набір та структура особистості впливає на поведінку індивіда?

Дія друга.

Обговорюється питання про добровільні внески на розвиток драматичного гуртка при школі. Рольова модель поведінки присутніх.

Дія третя.

Обговорюється план проведення та організації випускного вечора, розподіляються обов'язки та завдання. Виникають суперечки з приводу подарунку для школи. Вплив статусного набору та структури особистості на поведінку присутніх.

4.6.5. Питання для самостійного вивчення

1. Етапи соціалізації особистості за теорією американського ученого Е. Еріксона.
2. Лонгітюдне дослідження американського ученого Г. Елдера «Діти великої депресії», 1974 р. та Харківської соціологічної школи «Життєвий шлях молоді», 1991.
3. Теорія соціальних ролей Р. Лінгтона та Дж. Г. Міда.
4. Соціологія молоді.

4.6.6. Перевір себе (тестові завдання)

1. Кожна людина, яка живе в суспільстві, — це:

- A) індивід, індивідуальність, особистість;
- B) тільки індивід;
- C) тільки особистість;
- D) тільки індивідуальність.

2. Індивід — це:

- A) сукупність біологічних та соціальних рис, які відрізняють одну людину від іншої;
- B) окрема конкретна людина, представник людського роду;

- С) система соціально значущих рис, що характеризує людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків.

3. *Індивідуальність — це:*

- А) сукупність біологічних та соціальних рис, які відрізняють одну людину від іншої;
- В) окрема конкретна людина, представник людського роду;
- С) система соціально значущих рис, що характеризує людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків.

4. *Особистість — це:*

- А) сукупність біологічних та соціальних рис, які відрізняють одну людину від іншої;
- В) окрема конкретна людина, представник людського роду;
- С) система соціально значущих рис, що характеризує людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків.

5. *Соціальний статус — це:*

- А) позиція, придбана індивідом у суспільстві завдяки його власним зусиллям;
- В) становище індивіда в суспільстві, пов'язане з певними правами та обов'язками;
- С) соціальне становище в суспільстві, приписане індивіду на основі його віку.

6. *Соціальна роль — це:*

- А) відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людей залежно від їх статусу або становища в суспільстві, системі міжособових відносин;
- В) значення, придбане індивідом у суспільстві завдяки його власним зусиллям;
- С) становище індивіда в суспільстві, пов'язане з певними правами та обов'язками.

7. *Соціалізація — це:*

- А) процес засвоєння індивідом протягом свого життя соціальних норм та культурних цінностей того суспільства, до якого він належить, набуття об'єктивної належності та суб'єктивного ототожнення з конкретною соціальною групою, спільнотою, класом;

- В) процес взаємодії людини з соціальним середовищем, під час якого узгоджуються вимоги й очікування його учасників;
- С) втрата особистістю об'єктивної належності до даної соціальної групи без наступного входження до іншої, а також втрата особистістю норм та цінностей відповідної субкультури.

8. *Який період у житті людини охоплює процес соціалізації?*

- А) від народження до повноліття;
- В) від повноліття до старості;
- С) від народження до старості.

9. *Соціальна активність особистості — це:*

- А) системна соціальна якість, яка визначає розуміння, прийняття інтересів суспільства та певних спільнот, а також уміння реалізувати ці інтереси, активна діяльність самостійного суб'єкта;
- В) процес взаємодії людини із соціальним середовищем, під час якого узгоджуються вимоги і очікування його учасників;
- С) втрата особистістю об'єктивної належності до даної соціальної групи без наступного входження до іншої, а також втрата особистістю норм та цінностей відповідної субкультури.

10. *Сім'я — це:*

- А) сукупність людей, пов'язаних спільністю життєвих умов, єдністю цінностей, відносинами організації та усвідомленням соціальної ідентичності;
- В) первинна форма соціальної організації, яка виникла на основі родових зв'язків та характеризується безпосереднім типом соціальних відносин;
- С) засноване на кровній спорідненості, шлюбі або усиновленні об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту, взаємними відповідальністю, піклуванням, допомогою.

11. *Сім'я нуклеарна — це:*

- А) сім'я, що складається з подружньої пари з дітьми чи без дітей;
- В) сім'я, що складається з кількох об'єднаних родинними взаєминами нуклеарних сімей, кожна з яких може бути повною або неповною і включати також родичів подружжя по прямій та побічній лінії;

- С) первинна форма соціальної організації, яка виникла на основі родових зв'язків та характеризується безпосереднім типом соціальних відносин.

12. Сім'я розширена — це:

- А) сім'я, що складається з подружньої пари з дітьми чи без дітей, або одного із батьків і дітей, які не перебувають у шлюбі;
- В) сім'я, що складається з кількох об'єднаних родинними взаєминами нуклеарних сімей, кожна з яких може бути повною або неповною і включати також родичів подружжя по прямій та побічній лінії;
- С) первинна форма соціальної організації, яка виникла на основі родових зв'язків і характеризується безпосереднім типом соціальних відносин.

13. Сім'я традиційна — це:

- А) тип сім'ї, для якого характерні економічна залежність жінки, чітке функціональне розподілення сфер сімейного життя, визнання беззаперечного авторитету чоловіка;
- В) тип сім'ї, для якого характерні чітке функціональне розподілення сфер сімейного життя, визнання беззаперечного авторитету чоловіка без достатніх економічних підстав;
- С) тип сім'ї, для якого характерні пропорційний поділ домашніх обов'язків, спільне обговорення головних проблем та прийняття спільних рішень.

14. Сім'я егалітарна — це:

- А) тип сім'ї, для якого характерні економічна залежність жінки, чітке функціональне розподілення сфер сімейного життя, визнання беззаперечного авторитету чоловіка;
- В) тип сім'ї, для якого характерні чітке функціональне розподілення сфер сімейного життя, визнання беззаперечного авторитету чоловіка без достатніх економічних підстав;
- С) тип сім'ї, для якого характерні пропорційний поділ домашніх обов'язків, спільне обговорення головних проблем та прийняття спільних рішень.

15. Сім'я неотрадиційна — це:

- А) тип сім'ї, для якого характерні економічна залежність жінки, чітке функціональне розподілення сфер сімейного життя, визнання беззаперечного авторитету чоловіка;
- В) тип сім'ї, для якого характерні чітке функціональне розподілення сфер сімейного життя, визнання беззаперечного авторитету чоловіка без достатніх економічних підстав;

- С) тип сім'ї, для якого характерні пропорційний поділ домашніх обов'язків, спільне обговорення головних проблем та прийняття спільних рішень.

16. Сім'я являє собою:

- А) соціальну верству;
В) соціальну асоціацію;
С) соціальний інститут.

17. Яка функція не притаманна сім'ї?

- А) репродуктивна;
В) виховання та первинного соціального контролю;
С) ілюзорно-компенсаторна;
D) духовно-емоційна.

18. Молодь — це:

- А) соціально-демографічна спільність суспільства, що перебуває в процесі переходу від дитинства до дорослого життя і переживає стан сімейної і позасімейної соціалізації, інтеріоризації норм і цінностей, творення соціальних і професійних очікувань, ролей, статусів;
В) сукупність людей певного віку (від 16 до 30 років), яких об'єднують спільні захоплення, смаки, уподобання та спосіб дозволя;
С) первинна форма соціальної організації, яка виникла на основі родових зв'язків та характеризується безпосереднім типом соціальних відносин.

19. Молодь у суспільстві виступає:

- А) соціальним інститутом;
В) соціальною спільнотою;
С) соціальною верствою.

20. Соціологія досліджує молодь як:

- А) соціальне явище;
В) соціальнодемографічну спільність;
С) соціальний інститут.

4.6.7. Інформаційні джерела

1. Антонов И.А. Микросоциология семьи (Методология исследования структур и процессов). — М.: Note Rene, 1998.

2. Білоус В.С. Соціологія у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2002. — 140 с.

3. Вебер Макс Протестантська етика і дух капіталізму: Пер з нім. О. Погорілого. — К.: Основи, 1994. — 261 с.
4. Джери Девид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.
5. Злобіна О. Категорія «Особистості» у системі понять соціологічної теорії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 2.
6. Злобіна О.Г., Тихонович В.О. Суспільна криза: життєві стратегії особистості. — К., 2001.
7. Казаринова Н.В., Филатова О.Г., Хренов А.Е. Практикум по социологии: Учеб. пос. / Н.В. Казаринова,. — М.: NOTA BENE, 2000. — 272 с.
8. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч. посіб. — К.: МАУП, 1996.
9. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004.
10. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: Підруч. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
11. Методологические и методические проблемы социологических исследований социальной активности личности // Вестник Харьковского университета. — Харьков: Основа, 1991. — № 351. — 62 с.
12. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття. — К., 1996.
13. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посібник. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
14. Смелзер Нейл. Социология: Пер. с англ. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
15. Сорокин П. Человек, цивилизация, общество. — М., 1992.
16. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / За ред. В.І. Волович і В.І. Тарасенко. — К.: Укр. центр духовної культури, 1998. — 736 с.
17. Соціологія: Підруч. для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненко. — К.: ВЦ «Академія», 2003.
18. Социология: Учеб. пос. / А.И. Елсуков, Е.М. Бабосов, А.Н. Данилов и др. под ред. А.Н. Елсукова. — Минск: «Тетра Системс», 1998. — 560 с.
19. Трейси Д. Менеджмент с точки зрения здравого смысла, Настольная книга / Пер. с англ. Е. Симоновой. — М.: Автор, 1993 — 160 с.
20. Философия экономики: Учеб. пос. / Отв. ред С.В. Синяков. — К.: Альтерпрес, 2002. — 384 с.
21. Чупров В.И., Зубок Ю.А., Уильямс К. Молодежь в обществе риска. — 2-е изд. — М.: Наука, 2003. — 230 с.
22. Шулега М.О. Соціальний ареал особистості // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 2.
23. Яковенко А. Вплив суспільних чинників на студентську молодь // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 1.

4.7. СОЦІОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ, РЕЛІГІЇ, НАУКИ ТА ОСВІТИ

4.7.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Підготовку до вивчення теми традиційно розпочніть із пригадування лекційного матеріалу, опрацювання відповідних розділів рекомендованих вам навчальних підручників і посібників, інших джерел. Використайте запропоновані вам опорний конспект та план (логіку) засвоєння матеріалу теми:

1. Поняття, форми, види та соціальні функції культури.
2. Нова соціально-культурна реальність в Україні.
3. Соціологія релігії.
4. Соціологія науки.
5. Соціологія освіти.

При підготовці до семінарського заняття необхідно усвідомити ту велику роль, яку у формуванні цілісності суспільства, його якісному визначенні відіграє культура.

Термін *«культура»* латинського походження і спочатку означав обробку землі, її культивування. Надалі цим терміном почали визначати все, створене людиною, а під культурою, розуміти все, що відрізняє людину, суспільство від природи, є результатом соціальної взаємодії. Це — знаряддя праці, соціальні форми життя, звичаї, норми, соціальне регулювання поведінки, соціальний контроль тощо.

Культура — поняття складне та багатогранне. В широкому значенні слова культура — це соціальний механізм взаємодії (методи, способи, засоби взаємодії) особистості, спільноти з середо-

вищем існування (природним і соціальним), який забезпечує передачу досвіду та розвиток перетворювальної діяльності. У вузькому значенні слова — це цінності, переконання, зразки поведінки, притаманні певній соціальній групі, певному суспільству.

Залежно від рівня, масштабів, форм соціальної взаємодії розрізняють типи, види та форми культури.

Історично склались дві форми культури: висока (елітарна) та народна (фольклорна). Елітарна включає, насамперед, класичну музику, живопис, літературу. Їх створюють професіонали високого рівня. Народна культура — фольклор, пісні, танці, казки, міфи — створюється людьми в повсякденному житті. Як правило, елітарна культура створюється та споживається невеликою кількістю людей, народна — пов'язана з життям широких мас.

У сучасному суспільстві у зв'язку з розвитком засобів масової інформації виникає ще одна форма — масова культура, яка апелює до всіх верств населення та розрахована на масове споживання.

Різноманіття культур не виключає спільних елементів або культурних універсалій. Виділяють десятки загальних рис, притаманних різним культурам. Насамперед, це виготовлення та використання одягу, знарядь праці, звичай дарування та гостинності, поховальні ритуали, засудження вбивств, крадіжок тощо. Культурні універсалії дозволяють говорити про спільні культурні тенденції розвитку загальнолюдської культури.

Головними складовими елементами культури є:

1) мова як система знаків, наділених певним значенням, які використовуються для збереження, переробки та передачі інформації;

2) цінності, які включають змістожиттєві цінності (уявлення про щастя, сенс життя), цінності міжособового спілкування, сім'ї, вірування, переконання.

3) норми, які виражають вимоги до поведінки. Вони дозволяють здійснювати соціальний контроль та дають зразок поведінки.

4) складні зразки поведінки: звичаї, традиції, обряди. Звичаї являють собою приклади соціальної регуляції, взяті з минулого. Традиції — успадковані елементи, які забезпечують послідовний зв'язок у людській історії. Обряди — стереотипи символічних колективних дій, що виражають почуття.

Всі ці елементи виступають не тільки засобом збереження та передачі досвіду, а й засобом перетворювальної діяльності.

Культура виконує цілий ряд функцій:

1) генетичну (народжена суспільством, сама впливає на нього);

2) ціннісно-нормативну та виховну (культурні норми, цінності впливають на соціалізацію індивідів);

- 3) інтегративну (як соціальна система, що впливає на розвиток суспільних відносин);
- 4) регулятивну (збереження відносної цілісності суспільства);
- 5) світоглядну (формує в межах культурної системи світогляд);
- 6) пізнавальну (виявляється в діяльності науки та в освіті);
- 7) комунікативну (реалізується в передачі соціальної спадщини за допомогою мови);
- 8) соціального контролю (виявляється в дії права і моралі) та ін.

Таким чином культура являє собою один з найвпливовіших соціальних інститутів, який суттєво обумовлює характер суспільних відносин та спрямованість соціальних процесів.

Специфічною формою духовного є релігія. Соціологію релігії цікавить це соціальне явище як важливий структурний компонент суспільства в різних його соціальних проявах, на різних соціальних рівнях. Предметом соціології релігії виступають релігійна свідомість, релігійні організації та інститути, як у взаємозв'язку між собою, так і з іншими компонентами суспільства.

Релігія — це соціальне явище. Її виникнення, існування, еволюція детерміновані певними суспільними умовами минулого та сьогодення, а в релігійних уявленнях, образах віроповідальних текстах специфічним чином закодовані певні типи суспільних відносин, норм, правил людського співіснування.

Релігія існує в суспільстві не ізольовано. Вона тісно пов'язана з суспільною структурою, переплітається та взаємодіє з іншими сферами та формами життєдіяльності суспільства: політикою, економікою, культурою, правом, мораллю; істотно впливає на них.

Вплив на суспільство та суспільні процеси релігія здійснює через свої інститути (культові установи, релігійні організації, общини віруючих), через систему організації релігійного культу, релігійну ідеологію та масову релігійну свідомість. Всі ці компоненти структури релігії в їх зв'язку з різними компонентами структури суспільства мають соціальний вимір і стають предметом соціологічного дослідження.

Головним сполучним, інтегруючим елементом сучасної культури є наука. Всі структурні елементи суспільства відчувають всезростаючий вплив науки. У свою чергу, наука піддається все більшому впливу соціально-економічних та інших процесів.

Наука — складний різноманітний феномен, який слід розглядати в різних аспектах. У культурологічному плані — це компонент культури, це форма передачі позитивного досвіду, що забезпечує прогрес суспільства, спадкоємність його розвитку. В практичному — це безпосередня виробнича сила суспільства, яка перетворює не тільки матеріальне виробництво, а й духовну сферу. Наука — це велика духовна, моральна та інтелектуальна сила суспільства. В інституціональному плані — це особливий соціальний інститут, який надає устаткованість та визначеність суспільним відносинам і разом з тим прискорює суспільний розвиток.

Наука виконує дві головні соціальні функції: пізнавальну та практичну. Перша спрямована на пошук нового, аналіз сутності процесів та явищ, виявлення закономірностей їх розвитку, друга — на використання знань у різних сферах суспільства.

Функціонування науки як соціального інституту тісно пов'язано з розвитком та функціонуванням інституту освіти.

Освіта як соціальний інститут відповідає за своєчасну та адекватну підготовку людей до повноцінної реалізації в суспільстві. Система освіти не єдиний, але надзвичайно важливий чинник соціалізації людей.

Специфічність процесу соціалізації людей у системі освіти полягає в тому, що він відбувається цілеспрямовано, систематично, за допомогою певного кола осіб, у спеціальних закладах. Цей соціальний інститут поширює панівну в суспільстві ідеологію, відображає у своїй структурі й функціонуванні суспільні відносини та є одним з важливих засобів забезпечення спадкоємності поколінь, соціальної безперервності, виконує багато інших соціально важливих функцій.

Освіта виконує також ряд інших важливих соціальних функцій:

1. Функція професійної соціалізації (підготовка кваліфікованих кадрів для всіх сфер життя).

2. Виховна функція (цілеспрямоване формування у підростаючого покоління певного світогляду, ціннісних орієнтирів, норм поведінки).

3. Функція загальноосвітньої підготовки (розширення меж професіоналізму та ерудиції).

4. Науково-дослідна функція (творення нового знання в системі освіти).

5. Відтворення і розвиток соціальної структури суспільства.

Виявлення основних функцій системи освіти залежить від стану та потреб суспільства, від окреслених державою соціальної мети і принципів освіти.

4.7.2. Опорний концепт

Соціологія культури — відносно самостійна галузь науки, що вивчає соціокультурну сферу як системну і функціональну цілісність.

Культура — системний спосіб людського буття, що відображає весь спектр практичної і духовної діяльності людини, ставлення людини до навколишнього світу і до самої себе.

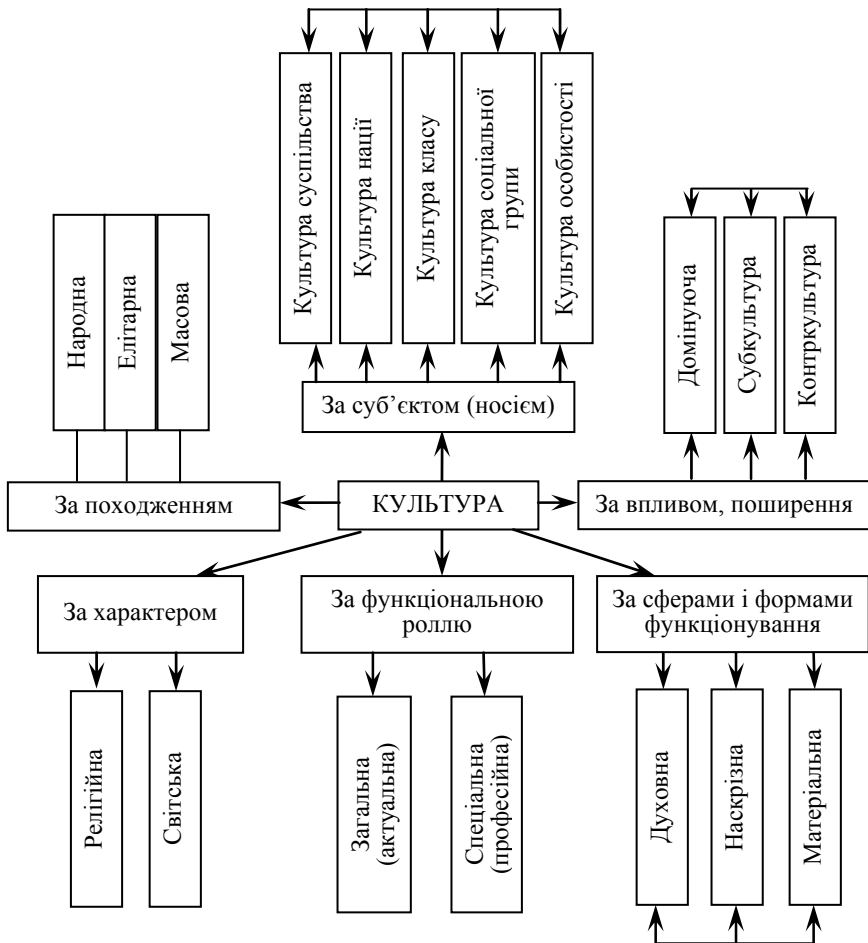

Рис. 1. Типологізація культурних явищ і процесів

Складові елементи культури виступають засобом збереження, передачі досвіду та перетворювальної діяльності

- Цінності — визнані суспільством цілі
- Норми — правила і стандарти поведінки
- Санкції — покарання чи нагороди з приводу дотримання норм
- Звичаї — установлені схеми поведінки
- Етикет — сукупність правил поведінки
- Традиції — сукупність сприйнятих суспільством елементів культурної спадщини
- Мова — сукупність знаків і символів
- Обряди — сукупність колективних людських дій
- Ритуали — стилізовані та ретельно сплановані набори тестів і слів
- Церемонії — символічні дії, покликані підкреслити значення подій, що відзначаються
- Уподобання — звичаї, що мають матеріальне значення
- Табу — абсолютна заборона дій, слів, предметів тощо
- Закони — закріплені в офіційних документах норми поведінки

Рис. 2. Основні елементи культури як соціальної системи

Рис. 3. Соціальні функції культури

Нова соціально-культурна реальність в Україні виявляється у:

- Поступовій зміні характеру відносин між людьми і стилю взаємин разом зі зміною виробничих відносин.
- Зміні соціальної орієнтації та ідеалів, подоланні заідеалізованості культури, новому соціальному виборі.
- Переоцінці цінностей і формуванні їх ієрархії.
- Особистісному акценті, що почався з т. зв. «людського фактора» по всьому полю соціуму і культури.
- Зростанні ступеня у свободі, багатоманітності, строкатості напрямів духовного життя як однієї з умов поповнення іманентного самодостатнього розвитку культури.
- Зняття «жорсткого» ієрархічного управління сферою культури і зростання самостійності розвитку культури в регіонах.
- Формування нової інфраструктури і нових принципів управління нею, поява недержавного сектора культури, комерціалізація культурної діяльності.

Рис. 4. Характеристики нової соціально-культурної реальності в Україні

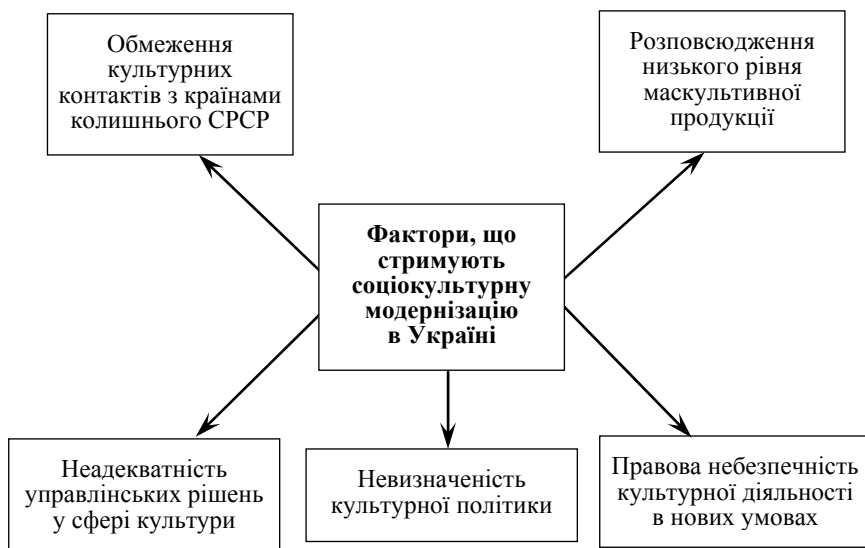

Рис. 5. Стимувальні фактори соціокультурної модернізації в Україні

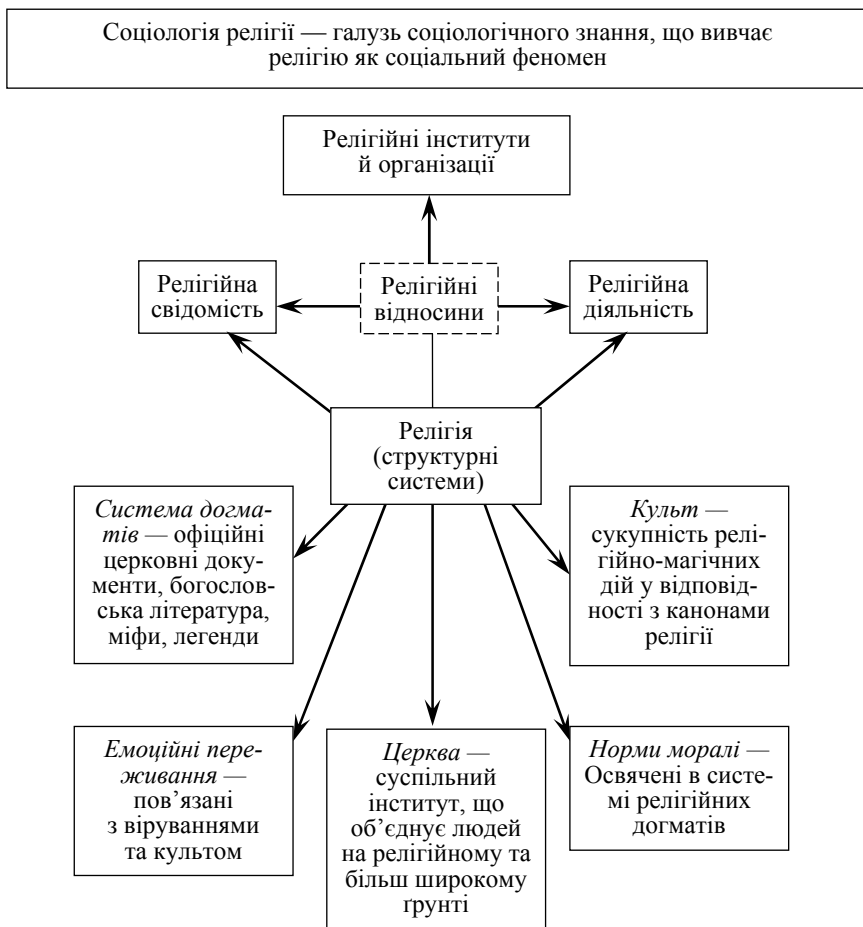

Рис. 6. Структурні елементи релігії як соціального феномена

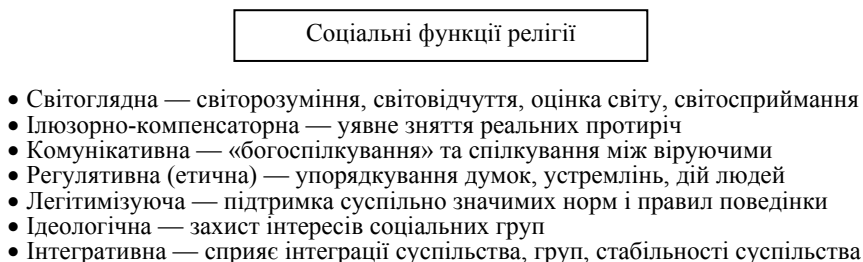

Рис. 7. Соціальні функції релігії

Соціологія науки — спеціальна соціологічна теорія, яка розглядає науку як соціальний інститут, своєрідну сферу діяльності

Основні напрями досліджень соціології науки
• Вивчення соціальних факторів генерації наукової діяльності
• Забезпечення розвитку нових наукових напрямів у науці, пошук шляхів удосконалення умов і організації науково-дослідницької діяльності
• Проблеми формування вченого як особистості, створення наукових колективів
• Соціальна структура та соціальна мобільність у наукових колективах
• Соціальний статус науковця і наукових дисциплін
• Мотивація наукової діяльності
• Соціальний клімат у наукових колективах
• Співвідношення науки та освіти
• Співвідношення науки і культури
• Соціальні програми розвитку науки

Рис. 8. Основні напрямки досліджень соціології науки

Соціологія освіти — галузь соціологічного знання, яка вивчає закономірності розвитку та функціонування освіти як соціального інституту та його взаємодії з суспільством

Функції соціології освіти:
• Теоретико-пізнавальна — виявлення тенденцій, формування закономірностей розвитку освіти як соціального інституту
• Методологічна — розробка засобів дослідження соціальних процесів в освіті
• Прогностична — передбачення наслідків змін в освіті
• Прикладна — визначення соціальних механізмів забезпечення ефективного функціонування освітніх установ
• Гуманістична — дослідження процесів гуманізації освіти
• Інноваційна — стимулювання змін в освіті
• Світоглядна — формування ціннісних установок щодо розвитку освіти
• Соціалізаційна — соціологічне забезпечення процесу соціалізації

Рис. 9. Функції соціології освіти

Структурні елементи освітньої системи
• Дошкільна освіта і виховання
• Загальна середня освіта
• Позашкільна освіта і виховання
• Професійно-технічна освіта
• Вища освіта
• Післядипломна підготовка
• Аспірантура і докторантура
• Самоосвіта

Рис. 10. Структурні елементи освітньої системи

4.7.3. План семінарського заняття (дискусія)

1. Що стримує соціально-культурну модернізацію в Україні?

Напрямки для міркування

А. Як Ви уявляєте соціально-просторову межу культури?

Б. Що собою являє соціально-культурне середовище?

В. Чому місто вважають соціально-культурним феноменом і яка ваша думка з цього приводу?

Г. Які, на вашу думку, сьогодні соціально-культурні проблеми села в Україні?

Д. Чи є сьогодні соціально-культурні проблеми української освіти і культури?

Е. Що вам відомо про концепцію М. Хвильового і М. Зерова щодо стану і перспектив української культури.

Є. Чи зустрічається вам коли-небудь книга О. Шпенглера «Занепад Європи»?

Ж. Окресліть важливі риси нової соціокультурної реальності.

З. Яка взаємозалежність національної свідомості і розвитку української культури.

І. Охарактеризуйте свій сьогоднішній і майбутній внесок у розвиток соціокультурного середовища своєї сім'ї, групи, свого факультету, села, міста, держави.

Щоб підготуватися до дискусії, вам, перш за все, необхідно виконати практичні завдання у запропонованій логічній послідо-

вності. Спочатку розібратися з дефініціями понять, що носять відтворювально-репродуктивний характер, а потім виконати завдання на розуміння цих понять і вміти творчо та осмислено застосовувати ці поняття у ході дискусії.

4.7.4. Практичні завдання

Завдання 1. Підберіть відповідну дефініцію запропонованому поняттю

Поняття:

- а) контркультура;
- б) масова культура;
- в) матеріальна культура;
- г) висока культура;
- д) субкультура;
- е) антропоцентризм;
- є) моральні принципи;
- ж) звичаї.

Дефініції:

1. Одна із форм суспільної свідомості, соціальний інститут, що виконує функцію регулювання поведінки людей в усіх без винятку сферах суспільного життя.

2. Зведення усієї багатогранності художнього досвіду до елементарного, банального, загальнодоступного, крайній вияв духовної несвободи, стандартизації і уніфікації особистості.

3. Традиційний порядок відзначення подій, свят, який пов'язаний з виконанням певних дій та використанням відповідних атрибутів і предметів.

4. Світогляд, згідно з яким людина є центром і метою всесвіту, зосередження досліджень на проблемах людини.

5. Сукупність засобів виробництва і матеріальних благ, що створюються людською працею на кожному етапі суспільного розвитку.

6. Форма культури, що створювалася і створюється кількістю людей, професіоналів, за своєю спрямованістю — просвітницька, за соціальним складом — для освічених людей.

7. Система символів, переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, які відрізняють ту чи іншу соціальну групу від культури більшості суспільства.

8. Новий тип функціонування культури, викликаний процесами масовізації суспільства, комерціалізації мистецтва, розвитком технологій масової комунікації.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

- а) культура;
- б) духовна культура;
- в) народна культура;
- г) кітч;
- д) етикет;
- е) цивілізація;
- є) об'єкт соціології культури;
- ж) еkleктизм.

Завдання 3. Можливо вам доводилося спостерігати чи бути учасником ситуації, коли на транспортній зупинці група молодих людей активно і голосно обговорюють якусь проблему, при цьому користуються ненормативною лексикою так, що галас і грубі слова накривають, наче куполом, усіх пасажирів, що чекають свого транспорту, роблячи їх мимовільними слухачами обговорення.

Згадайте свою реакцію:

- а) Ви відчували незручність у зв'язку з тим, що мимовільно підслуховували чужу розмову;
- б) Вас дратував галас групи юнаків, що відволікав від Ваших думок;
- в) Вам було цікаво спостерігати за поведінкою молодих людей;
- г) Вам була байдужа їх поведінка;
- д) Вас обурювала ненормативна лексика;
- е) Ви висловили своє обурення вголос;
- є) Ви зробили тактовне зауваження молодим людям;
- ж) якісь інші реакції чи думки.

Поставте це питання своїм знайомим, друзям.

Які реакції трапляються частіше інших?

Поясніть отриманий результат з точки зору наявності (або відсутності) протиріччя:

- 1) між домінуючими культурними цінностями і спробами бути надто розкутими і незалежними;
- 2) між культурною і соціальною складовою в житті суспільства (звичаї, традиції, норми, соціальні зв'язки і відносини).

Завдання 4. Висловіть власну думку з приводу популярності чи непопулярності серед сьогоденної молоді книги, театральної вистави, кіно, використовуючи наукову термінологію (духовна культура, норми, цінності, традиції, мотиви, інтереси...).

Завдання 5. Познайомившись з уривком відомого історика, політолога, соціолога Макса Вебера, дайте відповідь на запитання: які основні причини занепаду античної культури на думку М. Вебера?

Макс Вебер, Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. Олександр Погорілий. — К.: Основи, 1998. — С. 7–9.

«Насамперед зауважимо, що занепад давньоримської культури розпочинається раніше, аніж розпад давньоримської державності, Римська імперія як політичне утворення існувала іще кілька сторіч після доби культурного розквіту. Остання давно вже минула. Ще на початку третього сторіччя нашої ери вичерпується давньоримська література. Мистецтво юристів занепадає так само, як і їхні школи. Грецька і римська поезія занурюються у латаргійний сон. Історичні хроніки приходять у стан майже повного занепаду, і навіть написи перестають бути промовистими. Латинська мова майже повністю вироджується. Коли через півтора сторіччя після повалення останнього імператора Західна Римська імперія формально завершує своє існування, то складається враження, ніби варварство вже давно перемогло її зсередини. Внаслідок великого переселення народів на теренах зруйнованої імперії не постають якісь принципово нові соціальні утворення: держава Меровінгів — принаймні в Галлії — спочатку має всі типові ознаки римської провінції. І перед нами постає запитання; чим же зумовлений такого роду культурний присмерк античного світу?

Численні пояснення, які даються цьому явищу, є або повністю хибними, або ж такими, в яких здобуває хибне висвітлення у принципі правильна точка зору.

Кажуть, що деспотизм мусив психічно пригнічувати античну людину, її громадське життя та її культуру. Але ж деспотизм Фрідріха Великого виступив чинником, який сприяв духовному піднесенню.

Кажуть, що розкішне життя і фактична аморальність вищих верств римського суспільства буцімто наклали майбутню відплату і були засуджені історією. Однак обидва ці явища самі є тільки симптомами. Куди більш могутні процеси, аніж особисті провини, спричиняли як ми побачимо далі, занепад античної культури.

Кажуть, що емансипація античної жінки і послаблення міцності родини у представників панівних класів розхитували підвалини суспільного життя. Ті дурниці про германську жінку як безсловесну робочу конячку при хазяїнові-войовникові, які свого часу плели тенденційні реакціонери на кшталт Таціта, охоче повторюються сьогодні їхніми однодумцями. Насправді ж немину-

ча «германська жінка» мала таке ж саме до військових перемог германців, як і неодмінний «пруський вчитель» до битви при Кенігрці. У більшості випадків можна перекоонатися у тому, що відродження родини у нижчих прошарках суспільства йде руч-об-руч із посиленням занепаду античної культури.

Із давнини лунає до нас голос Плінія: «*Latifundia perdidere Italiam*». Отож, кажуть одні, юнкери були тими, згубив Рим. Проте, кажуть інші, вони стали такими лише тому, що їх підігрівав імпорт зерна. Якби було прийнято проект Каніца, римські імператори й досі сиділи б на своїх тронах. Ми побачимо, що перші кроки на шляху до відродження селянства збігаються в часі із занепадом античної культури.

Коли бракує ще й «дарвіністських» гіпотез, то одна із найновіших: антична раса дегенерувала внаслідок процесу природного відбору, оскільки найсильніші потрапляли до війська і були внаслідок цього приречені на безшлюбність. Можна перекоонатися у тому, що постійне поповнення війська з його власного середовища є процесом, який йде руч-об-руч із процесом занепаду Римської імперії.

Специфічні особливості соціальної структури античного суспільства — ось що мусимо ясно уявити собі перш за все. Ми переконаємося, що якраз вони були тим вирішальним чинником, котрий визначив увесь перебіг розвитку античної культури»

Завдання 6. Відомий англійський драматург Бернард Шоу зазначав наступне: «Якщо я маю одне яблуко і мій колега має одне яблуко, і ми дамо один одному по яблуку, то кожен з нас стане власником лише одного яблука. А якщо я маю ідею і мій колега, і ми обмінємося ідеями, то кожен з нас стане багатшим на одну ідею і буде власником двох ідей».

Про яку функцію культури йдеться у вищенаведеному тексті? Які ще функції виконує культура як соціальний інститут?

Завдання 7. Знайдіть відповідність між групами цінностей і їх змістом:

1. Сенс життя.	а) прив'язаність до малої батьківщини, сім'ї, віра в бога;
2. Вітальні.	б) свобода совісті, політичного вибору, національний суверенітет;
3. Суспільного визнання і покликання.	в) чесність, безкорисливість, доброзичливість;
4. Міжособистісного спілкування.	г) уявлення про добро, зло, щастя, ціль і сенс життя;

5. Демократичні.	д) любов до праці, соціальне становище, служіння людям;
6. Партикулярні*.	е) цінності життя, здоров'я, особистої безпеки, добробуту, сім'ї.

* партикулярний (лат. *Particularis*) — частковий, приватний, неофіційний.

Завдання 8. Індивідуальне творче завдання.

Зверніться спочатку до розділу 5 «Індивідуальні завдання». Уважно прочитайте матеріал, який допоможе вам креативно підійти до виконання поставлених завдань.

У наш університет за програмою обміну приїхали студенти з Європи (будь-якої країни чи, можливо, навіть іншого континенту). Що, на ваш погляд, необхідно знати іноземним студентам у перші дні перебування у країні, вашому місті, університеті. Пам'ятайте, що іноземні студенти зовсім не знайомі з місцевими звичаями, традиціями, символами.

Уявіть, що вас закріпили до групи іноземних студентів і ваше завдання бути господарем — на найвищому рівні провести зустріч, розповісти:

- а) про особливості і традиції нашого університету;
- б) про найвизначніші і найкрасивіші історичні місця вашого краю;
- в) уявіть, що студенти приїхали напередодні одного із державних чи народних свят, розкажіть і познайомте з традиціями і правилами поведінки під час свята.

(виберіть одне із свят: День університету, День міста, День Перемоги, День Незалежності, Шевченківські дні, День космонавтики, Новий рік, Різдво, Хрещення, Стрітєння, Пасхальні свята, Івана Купала, Маковея, Спаса, Покрови...).

Варіант завдання може бути довільний (презентація, екскурсія, есе, розповідь...).

Завдання 9. Індивідуальне творче завдання.

Підготуйтеся до дискусії за визначеною темою.

Підберіть відповідні аргументи, обов'язково підкріпивши їх прикладами, які знайшли своє відображення у художніх творах, театральних виставах, кінофільмах.

4.7.5. Питання для самостійного вивчення

1. Соціологія релігії.
2. Соціологія науки.
3. Соціологія освіти.

4.7.6. Перевір себе (тестові завдання)

1. *Культура — це:*

- А) система цінностей, життєвих уявлень, зразків поведінки, норм, сукупність способів та засобів людської життєдіяльності, об'єктивованих в предметних, матеріальних носіях та успадкованих наступними поколіннями;
- В) система символів, переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, які відрізняють ту чи іншу соціальну групу від культури більшості суспільства;
- С) форма культури, витвори якої стандартизуються та розповсюджуються серед широкого загалу, без урахування регіональних, класових та релігійних особливостей.

2. *Культура притаманна:*

- А) усім живим організмам;
- В) людині та всім високоорганізованим організмам;
- С) тільки людині.

3. *Для людини культура є:*

- А) специфічно людським способом життєдіяльності;
- В) засобом до існування;
- С) соціальним законом.

4. *Що не відноситься до елементів культури?*

- А) мова як знакова система;
- В) норми та цінності;
- С) кліматичні умови;
- Д) складні зразки поведінки (звичаї, обряди, традиції).

5. *Субкультура — це:*

- А) система цінностей, життєвих уявлень, зразків поведінки, норм, сукупність способів та засобів людської життєдіяльності, об'єктивованих в предметних, матеріальних носіях та успадкованих наступними поколіннями;
- В) система символів, переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, які відрізняють ту чи іншу соціальну групу від культури більшості суспільства;
- С) форма культури, витвори якої стандартизуються та розповсюджуються серед широкого загалу, без урахування регіональних, класових і релігійних особливостей.

6. *Процес включення людини в культуру називається:*

- A) урбанізацією;
- B) стигматизацією;
- C) культуризацією;
- D) соціалізацією.

7. *Культура за своїми формами може бути:*

- A) високою, низькою, масовою;
- B) високою, народною, немасовою;
- C) елітарною, народною, масовою;
- D) елітарною, низькою, народною.

8. *Наука — це:*

- A) система цінностей, життєвих уявлень, зразків поведінки, норм, сукупність способів і засобів людської життєдіяльності, об'єктивованих у предметних, матеріальних носіях та успадкованих наступними поколіннями;
- B) особлива форма суспільної свідомості; цілеспрямований процес отримання і впровадження знань, результат спеціалізованої діяльності, яка має матеріальне та методичне забезпечення;
- C) система символів, переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, які відрізняють ту чи іншу соціальну групу від культури більшості суспільства.

9. *Які принципи повинні домінувати при функціонуванні науки як соціального інституту:*

- A) економіки;
- B) моралі;
- C) релігії;
- D) політики.

10. *Наука виступає у суспільстві:*

- A) соціальною спільнотою;
- B) соціальним інститутом;
- C) соціальним законом.

11. *Інституціалізація науки пов'язана з:*

- A) економічною доцільністю та потребою наукового обґрунтування і вивчення досвіду людської діяльності виробничої, громадської та ін., посилення її ефективності;
- B) появою наукових професійних закладів та розвитком нормативно-ціннісних систем їх функціонування;

- С) появою політичних партій та рухів, які підтримують наукові дослідження.

12. Релігія — це:

- А) особлива форма суспільної свідомості; цілеспрямований процес отримання і впровадження знань, результат спеціалізованої діяльності, яка має матеріальне та методичне забезпечення;
- В) система вірувань і ритуалів, за допомогою якої група людей пояснює та реагує на те, що вважає надприродним та священним;
- С) система символів, переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, які відрізняють ту чи іншу соціальну групу від культури більшості суспільства.

13. Релігія виступає у суспільстві:

- А) соціальним інститутом;
- В) соціальним законом;
- С) соціальною спільнотою.

14. Найбільш розвинутою соціальною функцією релігії у наш час є:

- А) політична функція;
- В) економічна функція;
- С) ілюзорно-компенсаторна функція;
- Д) конструктивна функція.

15. Соціологія релігії вивчає:

- А) появу і розвиток релігійних уявлень;
- В) відношення віруючої людини до об'єкта поклоніння;
- С) вплив релігії на соціальну поведінку.

16. Освіта — це:

- А) особлива форма суспільної свідомості; цілеспрямований процес отримання і впровадження знань, результат спеціалізованої діяльності, яка має матеріальне та методичне забезпечення;
- В) система вірувань і ритуалів, за допомогою якої група людей пояснює та реагує на те, що вважає надприродним та священним;
- С) соціальний інститут, який специфічними методами реалізує процес соціалізації людей, передусім підростаючого покоління (підготовку і залучення до життя суспільства через навчання і виховання).

17. До якого соціального процесу в більшій мірі включається процес освіти?
- А) урбанізації;
 - В) культуризації;
 - С) соціалізації.
18. Освіта виступає у суспільстві:
- А) соціальним інститутом;
 - В) соціальним законом;
 - С) соціальною спільнотою.
19. Які функції не виконує освіта?
- А) економічну;
 - В) політичну;
 - С) соціальну;
 - Д) культурну.
20. Освіта відіграє важливу роль у місці особистості в . підструктурі суспільства:
- А) соціально-демографічній;
 - В) соціально-професійній;
 - С) соціально-територіальній;
 - Д) соціально-етнічній.

4.7.7. Інформаційні джерела

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. — К.: Основи, 1994. — 261с.
2. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. — К.: Основи, 1998. — 534 с.
3. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология: Учеб. для вузов. — М.: Гардарики, 1998. — 432 с.
4. Горядна В.И. Социология религии. — М.: Наука, 1996.
5. Гіденс Ентоні. Соціологія. — К.: Основи, 1999. 726 с.
6. Джери Девид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.
7. Елсуков А.И. Краткий курс теоретической социологии: Учеб. пос. — Минск: Тетра Системс, 1999. — 128 с.
8. Ершов А.А., Лукашевич Н.П. Социология религии. — К.: МАУП, 1999.
9. Краткий словарь по социологии / Под ред. Гвишнапи Д.; Сост. Коржева Є. — М.: Политиздат, 1988. — 479 с.

10. Курс лекцій по соціології образования: Учеб. пос. / Под общ. Ред. В.И. Астаховой. — Х.: Из-во НУА, 2003.
11. Лукашевич Н.П., Солодков В.Т. Социология образования: Конспект лекцій. — К.: МАУП, 1997.
12. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Социология. Загальний курс: Підруч. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
13. Примуш М.В. Загальна социология: Навч. посіб. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
14. Спеціальні та галузеві соціології: Навч. посіб. / За ред. В.Є. Пилипенка. — К.: Каравела, 2003. — 304 с.
15. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії / Навч. посіб. — К.: Атіка, 2004. — 480 с.
16. Радугин А.А., Радугин К.Н. Социология: Курс лекцій. — М.: Центр, 1996. — 208 с.
17. Смелзер Нейл. Социология / Пер. с англ. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
18. Соціологія. Навч. посіб. / Упорядник П.П. Марчук. — Тернопіль: «Астон», 1998. — 300 с.
19. Соціологія. Підруч. для студентів вищих навч. закл. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: ВЦ «Академія», 2003. — 560 с.
20. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. С.О. Макєєва. — 2-е вид. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 455 с.
21. Соціологія: Підруч. / За ред. В.П. Андрущенко та М.І. Горлача. — Київ-Харків, 1998. — 624 с.
22. Соціологія культури: Навч. посіб. / За ред. О.М. Семашко, В.М. Пічі. — К.: Каравела; Львів: Новий Світ, 2002. — 334 с.
23. Социальная культурология: Пос. для студентов ВУЗов. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 591 с.
24. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. — Львів: Кальварія, 1996. — Вип. 4. — 80 с.
25. Юрій М.Ф. Соціологія. — К.: Данор, 2004. — 552.
26. Яхнел И. Социология науки: теоретические и методологические проблемы. — М., 1997.

4.8. СОЦІОЛОГІЯ ЕКОНОМІКИ

4.8.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Вивчення теми традиційно розпочніть з повторення матеріалу лекції, аналізу відповідних розділів у підручниках та посібниках. Сподіваємося, що їх осмисленню допоможе запропонований нами план (логіка) засвоєння матеріалу:

1. Становлення соціології економіки як науки.
2. Об'єкт, предмет, категорії соціології економіки.
3. Економіка як соціальний інститут, соціально-економічна поведінка особистості.

Вивчення сутності соціальної поведінки людини у сфері економічної діяльності, насамперед, слід розпочати із з'ясування основних теоретичних положень і понять соціології економіки як галузевої соціальної теорії.

Слід наголосити, що соціологія економіки — одна із наймолодших гілок соціологічної науки.

Виникнення її зумовлено потребами у створенні спеціального знання щодо соціальної сутності економічних явищ і процесів, шляхів ефективного управління людським фактором в умовах науково-технічного прогресу, а також розширенням масштабів виробництва, ускладненням економічних зв'язків і загостренням соціальних суперечностей.

Важливим чинником становлення економічної соціології став процес соціалізації економічної науки та економіки, який охопив мотивацію економічної поведінки, співвідношення свободи в економіці, відносин людини і держави, бізнес і менеджмент, соціальні інститути.

Особливий вплив на становлення соціології економіки склали емпіричні дослідження, зокрема дослідження промислової соціології, теорії соціальної стратифікації і мобільності, організації тощо.

Всі ці проблеми ми зустрічаємо в працях теоретиків соціології економіки, таких як: Г. Тард, Е. Дюркгейм, К. Маркс, М. Вебер, Т. Парсонс, Н. Смерз, О. Вудворт, Ч. Арджіріс, Ф. Уриберн, Т. Беккер, українські вчені Ю.О. Чернецький, І.М. Попова та ін.

Значущість нової гілки соціологічного знання (соціології економіки) полягає у методологічно обґрунтованому посиленні соціалізації економічного життя суспільства, наданні сфері виробництва людського обличчя.

З'ясувавши об'єкт і предмет соціології економіки, зверніть увагу на групи проблем, які вона досліджує, зокрема: розробка економіко-соціальної моделі певного стану суспільства; соціально-економічне вивчення структури населення як суб'єкта економічної діяльності, обґрунтування стратегії і практики діяльності держави із урахуванням інтересів різних соціальних груп; системне дослідження соціальних регуляторів економіки, конкретних механізмів впливу на неї соціальних відносин.

Слід відмітити, що економіка як соціальний інститут суспільства тісно пов'язана з його структурою. Економічні відносини визначають положення соціальних груп, закріплюють їх соціальні зв'язки, визначають характер їх взаємодії.

Економіка як соціальний інститут має складну структуру. Її слід розглядати як сукупність елементів: економічної свідомості, економічних нормативних установок та організацій, установ та економічних відносин.

Економічна свідомість — це погляди, потреби, інтереси, ідеї, уявлення, переконання щодо економічних процесів та явищ, власного соціально-економічного становища, про види трудової діяльності, її винагороди, про можливості соціального переміщення, про ставлення до власності та ін. Масова практична реальна свідомість складна і суперечлива.

Реальна поведінка визначається складною взаємодією глибинних особливостей свідомості (цінностей, потреб) з поверхневими шарами. Під час неї фіксується протиріччя між ціннісними орієнтаціями та соціальними установками, останніми та реальною діяльністю.

Постійно відбувається процес інституціоналізації економічних поглядів. Це виявляється в утвердженні певних якостей, цінностей працівників, їх економічних ролей та норм поведінки. У процесі розвитку з'являється багато професійних і посадових ролей та норм поведінки.

Соціальні ролі в кінцевому результаті залежать від місця соціальних груп у системі економічних відносин. Поведінка соціальних груп залежить від того, в системі відносин приватної власно-

сті, або в системі, заснованій на державній власності, в умовах панування адміністративних чи економічних методів управління вони виконують свої ролі.

Взаємодія економічної свідомості, яка виступає у вигляді внутрішнього чинника економічної діяльності з зовнішніми чинниками, інституціоналізованими та іншими формами, складає соціальний механізм економічної діяльності та поведінки.

Економіка як соціальний інститут виконує цілий ряд функцій. Головними за впливом на соціальні процеси є:

1. Функція підтримки та розвитку суспільного поділу праці (відновлення трудових ресурсів, розподіл робочих місць і перерозподіл кадрів).
2. Функція стимуляції (підсилення стимулів до праці, економічна зацікавленість).
3. Функція інтеграції (забезпечення єдності інтересів працюючих).
4. Інноваційна функція (оновлення форм та організації виробництва, систем стимулювання).

Всі ці функції здійснюються через численні соціальні механізми. Це механізми підбору та розстановки кадрів, розподілу відносин, планування, забезпечення тощо. Ефективність реалізації функцій економіки в значній мірі залежить від рівня економічної культури суспільства, його членів.

Тому економіка і є такою сферою, де кожен індивід може якнайкраще самореалізувати себе як особистість.

4.8.2. Опорний конспект

Рис. 1. Теоретики основ соціології економіки XIX–XX ст.

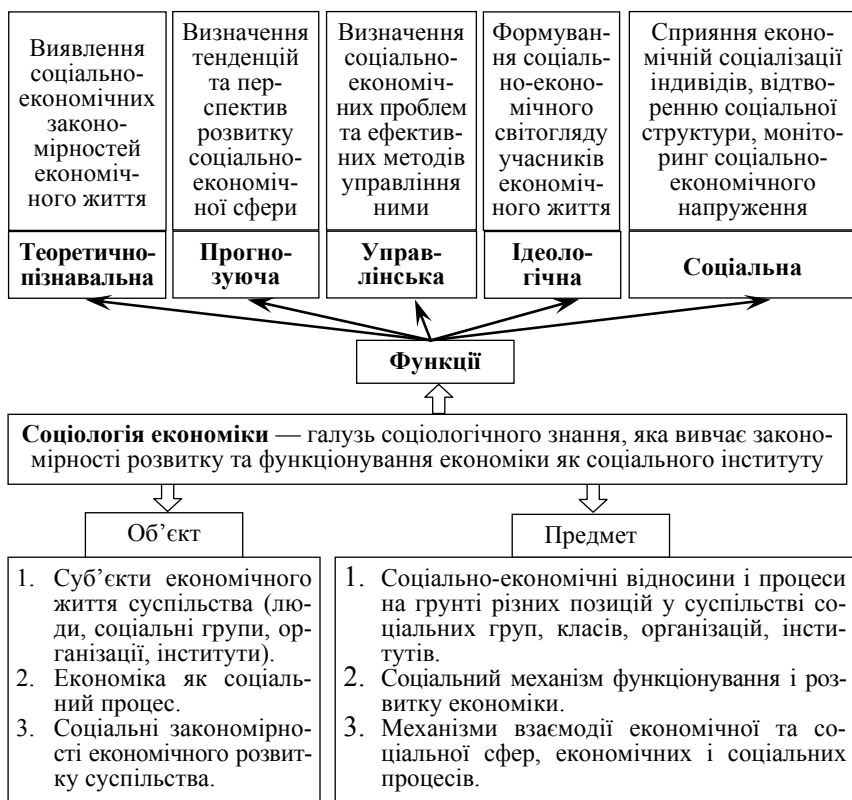

Рис. 2. Об'єкт, предмет та функції соціології економіки

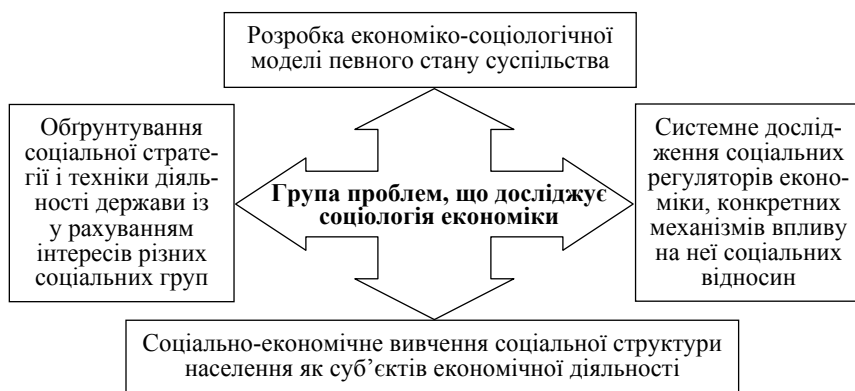

Рис. 3. Головні проблеми соціології економіки

Рівень	Зміст	Категорії
Загальнонауковий	Характеризують суспільство на перетині його з економікою	«Економічна сфера», «Сфера соціальних відносин», «Система», «Структура», «Функції», «Механізм»...
Загально-соціальний	Розкривають соціальний механізм розвитку економіки	«Соціальний механізм розвитку економіки», «Соціальні, економічні, виробничі відносини», «Соціальні спільноти», «Механізм розвитку»
Спеціальні (специфічні) категорії	Конкретизують зміст соціальних механізмів	«Економічна свідомість», «Економічне мислення», «Економічні інтереси», «Економічна діяльність», «Економічна культура»...

Рис. 4. Структура категорій соціології економіки

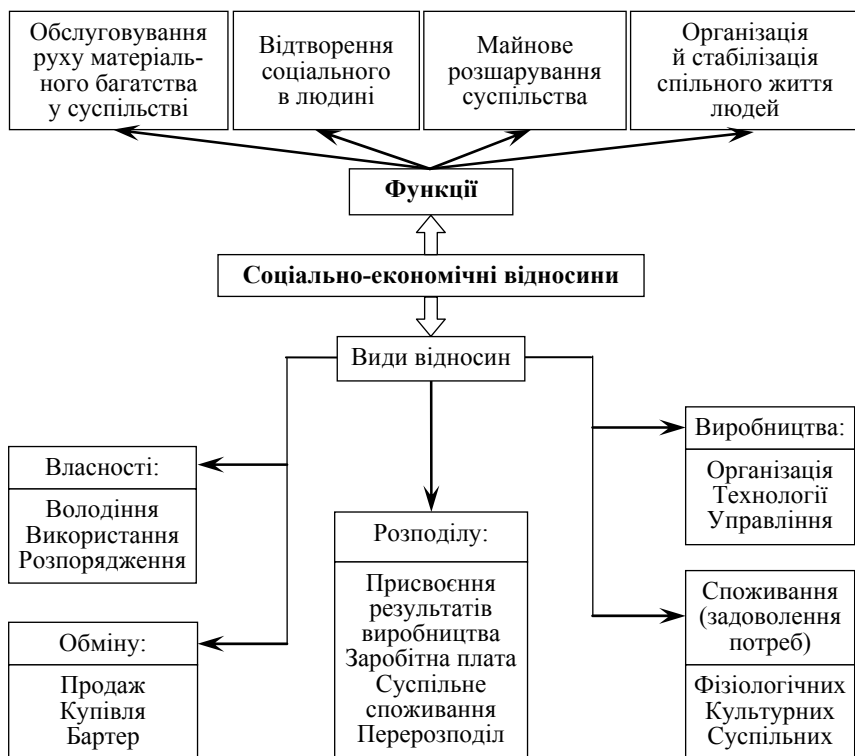

Рис. 5. Види та функції соціально-економічних відносин

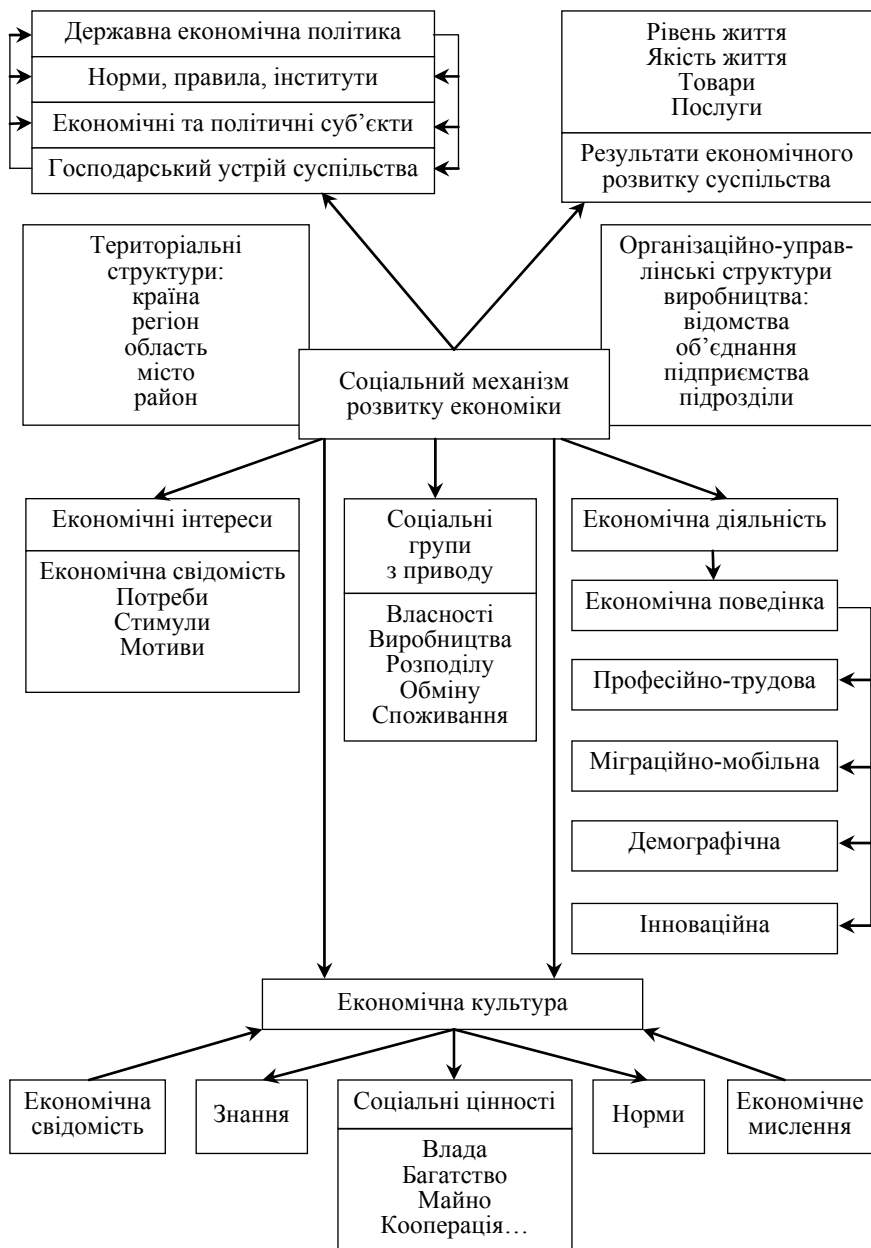

Рис. 6. Соціальний механізм розвитку економіки

Економіка — соціальний інститут, в рамках якого здійснюються матеріальне виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ та послуг

Рис. 7. Функції економіки як соціального інституту

4.8.3. Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

- а) економіка;
- б) об'єкт соціології економіки;
- в) предмет соціології економіки;
- г) соціальний механізм;
- д) ціннісно-нормативна функція;
- е) відтворювальна функція;
- є) економічний інтерес;
- ж) економічне мислення.

Дефініції:

1. Основна категорія соціології економіки для визначення реальних причин і корінних, найбільш глибоких мотивів економічної діяльності.

2. Погляди та уявлення, породжені практичним досвідом людей, їх участю в економічній діяльності, зв'язками, в які вони вступають у повсякденній діяльності.

3. Підтримує і розриває форми суспільного розподілу праці за рахунок відтворення трудових ресурсів, розподілу робочих місць та перерозподілу кадрів, забезпечення їх мобільності.

4. Стійка система взаємодії соціальних суб'єктів з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання.

5. Соціальне утворення, соціальний інститут, що є основою життєдіяльності людства, де здійснюється виробництво, розподіл, обмін і споживання.

6. Соціальний механізм, регулювання економічних відносин, особливості поведінки соціальних суб'єктів.

7. Взаємодія двох основних сфер суспільного життя: економічної і соціальної.

8. Забезпечення задоволення матеріальних потреб кожної особистості, сукупність яких формує цінності людини.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

- 1) економічна свідомість;
- 2) економічна культура;
- 3) економічна поведінка;
- 4) виробнича поведінка;
- 5) споживча поведінка;
- 6) обмінна поведінка;
- 7) соціальна сфера;
- 8) економічна сфера.

Завдання 3. Доведіть, що західні теоретики в галузі економічної соціології розглядають сферу економіки у широкому соціологічному контексті.

Завдання 4. Які основні напрями досліджень вітчизняної соціології економіки?

Завдання 5. З'ясуйте групу проблем, об'єкт і предмет соціології економіки.

Завдання 6. Які функції соціології економіки?

Завдання 7. Порівняйте соціальні механізми розвитку економіки за основними складниками:

	Радянська Україна (70-і рр. XX ст.)	Україна незалежна (1991 — теперішній час)
Система управління економікою		
Соціально-економічне становище соціальних спільнот		
Культура суспільства		
Діяльність і поведінка соціальних спільнот та результати економічного розвитку		

Завдання 8. Чи є закономірність між економічним інтересом та ідеологією? Як би Ви прокоментували вислів К. Маркса «Ідея завжди посоромлює себе, якщо відривається від інтересу»?

Завдання 9. Індивідуальне творче завдання.

Поясніть, як Ви розумієте, що людська самореалізація — це процес поповнення економіки живою людською силою.

Проаналізуйте, як залежить наповнення і зростання сукупності соціально-економічного життя від індивідуальної діяльності людини. Наведіть конкретний приклад, використовуючи категорії: економічний інтерес, економічна свідомість, економічне мислення, економічна культура, економічна поведінка.

4.8.4. Перевір себе (тестові завдання)

1. *Соціологія економіки — це:*

- А) галузь соціології, яка вивчає особливості поведінки особистості, соціальної групи чи спільноти у час, вільний від праці, навчальної діяльності, задоволення різноманітних фізіологічних потреб;
- В) галузева соціологічна теорія, яка вивчає закономірності формування, функціонування й розвитку соціальних утворень (систем, спільнот, інститутів) у сфері праці й пов'язані з ними процеси та явища;
- С) інтегральна наукова дисципліна, яка досліджує соціальні процеси та явища, що відбуваються у сфері економіки.

2. *Предмет соціології економіки — це:*

- А) стійка система соціальної поведінки та свідомості суспільних груп в економічній сфері, а також їх взаємодія в цій сфері між собою та з державою;
- В) сукупність структур та механізми соціальних відносин і соціальні процеси у сфері релігії;
- С) структура та механізми соціально-трудових відносин та соціальні процеси у сфері праці.

3. *Економічна сфера — це:*

- А) погляди, потреби, інтереси, переконання щодо економічних процесів та явищ, власного соціально-економічного становища, про види занять, трудової діяльності, її винаго-

роду, ставлення до професії, про можливість соціального переміщення тощо;

- В) цілісна підсистема суспільства, яка відповідає за виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ і послуг, необхідних для життєдіяльності людей;
- С) стійка система соціальної поведінки і свідомості суспільних груп в економічній сфері, а також їх взаємодія в цій сфері між собою та з державою.

4. *Економічна свідомість — це:*

- А) погляди, потреби, інтереси, переконання щодо економічних процесів та явищ, власного соціально-економічного становища, про види занять, трудової діяльності, її винагороду, ставлення до професії, про можливість соціального переміщення тощо;
- В) цілісна підсистема суспільства, яка відповідає за виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ та послуг, необхідних для життєдіяльності людей;
- С) стійка система соціальної поведінки і свідомості суспільних груп в економічній сфері, а також їх взаємодія у цій сфері між собою та з державою.

5. *Яку з перелічених соціальних функцій економіка не виконує?*

- А) суспільного розподілу праці;
- В) інтеграції;
- С) соціалізації;
- Д) інновації.

6. *Що являє собою економіка з соціологічного погляду?*

- А) соціальний інститут;
- В) соціальний закон;
- С) соціальну спільноту.

7. *Соціологія економіки розглядає людину як:*

- А) елемент трудових ресурсів;
- В) умову виробництва;
- С) суб'єкт економічних та соціальних процесів.

8. *Соціальний механізм економіки — це:*

- А) система складних механізмів, яка виражає та забезпечує соціальну взаємодію, в тому числі панівне становище одних соціальних груп, форми опору інших;

- В) складна взаємодія поведінки соціальних спільнот в економічній сфері та внутрішній і зовнішній регуляції цієї поведінки;
- С) структура та механізми соціально-трудових відносин та соціальні процеси у сфері праці.

9. *Який тип відносин визначає становище соціальних груп, закріплює їх глибинні соціальні зв'язки, встановлює характер їх взаємодії?*

- А) політичні відносини;
- В) національні відносини;
- С) економічні відносини.

10. *Економічний інтерес:*

- А) система соціальних дій, пов'язаних із використанням різних за функціями і призначенням економічних цінностей (ресурсів) та зорієнтованих на отримання користі (вигоди, винагороди, прибутку) від їх обігу;
- В) погляди й уявлення, погоджені практичним досвідом людей, їх участю в економічній діяльності, зв'язками, в які вони вступають у повсякденній діяльності;
- С) основна категорія соціології економіки для визначення реальних причин і корінних, найбільш глибоких мотивів економічної діяльності.

11. *Економічне мислення:*

- А) погляди та уявлення, погоджені практичним досвідом людей, їх участю в економічній діяльності, зв'язками, в які вони вступають у повсякденній діяльності;
- В) система соціальних дій, пов'язаних з використанням різних за функціями і призначенням економічних цінностей (ресурсів) та зорієнтованих на отримання користі (вигоди, винагороди, прибутку) від їх обігу;
- С) система символів, переконань, цінностей, норм, зразків, поведінки, які відрізняють ту чи іншу соціальну групу від культури більшості суспільства.

12. *Економічна культура:*

- А) система символів, переконань, цінностей, норм, зразків, поведінки, які відрізняють ту чи іншу соціальну групу від культури більшості суспільства;
- В) форма культури, витвором якої стандартизуються та розповсюджуються серед широкого загалу, без урахування регіональних, класових та релігійних особливостей;

- С) специфічний спосіб людської діяльності, що включає багатогранну систему позабіологічних вироблених механізмів, завдяки яким стимулюється, програмується, координується і реалізується активність людей у суспільстві.

13. Економічна поведінка:

- А) основна категорія соціології економіки для визначення реальних причин і корінних, найбільш глибоких мотивів економічної діяльності;
- В) система соціальних дій, пов'язаних із використанням різних за функціями і призначенням економічних цінностей (ресурсів) і зорієнтованих на отримання користі (вигоди, винагороди, прибутку) від їх обігу;
- С) структура та механізм соціально-трудових відносин і соціальні процеси у сфері праці.

4.8.5. Інформаційні джерела

1. Адамчук В.В. и др. Экономика и социология труда: Учеб. / В.В. Адамчук; О.В. Романов; М.Е. Сорокина. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 407 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. — К.: Основи, 1994. — 261 с.
3. Джери Дэвид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.
4. Дорин А.В. Экономическая социология: Учеб. пос. — Мн.: «Экоперспектива», 1997. — 254 с.
5. Касьянов В.В. Социология для экономистов: Учеб. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. — 288 с.
6. Косале Л.Я. Социальный механизм инновационных процессов. — Новосибирск: Наука, 1989. — 287 с.
7. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: Підруч. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
8. Марчук Е.К. Украина: новая парадигма прогресса / Пер. с укр. — К.: «Аваллон», 2001. — 224 с.
9. Матвеев С.А., Музыченко А.В. Экономическая социология: Учеб. пос. для студентов высших учеб. завед. — Х.: Одиссей, 2006. — 184 с.
10. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Домінік Мартен, Жан-Люк Мецжер, Філіп П'єр; Пер. з франц. Є. Маричева. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2005. — 302 с.

11. Нетрадиционные методы преподавания социологии: Учеб. пос. под ред. И.Д. Ковалевой. — Х., 2001. — 328 с.
12. Радаев В.В. Экономическая социология: вопросы и ответы: Учеб. пос. — Минск: Промпечать, 1999. — 96 с.
13. Рой О.М. Исследования социально-экономических и политических процессов: Учеб. — М.: Питер, 2004. — 364 с.
14. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії / Навч. посіб. — К.: Атіка, 2004. — 480 с.
15. Соціологія. Посіб. для студентів вищих навч. закл. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: ВЦ «Академія», 2003. — 560 с.
16. Сохань І. Становлення середнього класу в Україні / Аспекти праці. — 2001. — № 8.
17. Спеціальні та галузеві соціології: Навч. посіб. / За ред. В.Є. Пилипенка. — К.: Каравела, 2003. — 304 с.
18. Философия экономики: Учеб. пос. / Отв. ред. С.В. Синяков. — К.: Альтерпрес, 2002. — 384 с.
19. Чернецький Ю. Сучасний соціологічний інституціоналізм і «нова економічна соціологія» як напрям дослідження проблем економіки // Економіка України. — 2001. — № 5.
20. Юрчак Н. Регіональний аспект зайнятості та безробіття у соціологічному вимірі // Аспекти праці. — 2001. — № 1.

4.9. СОЦІОЛОГІЯ ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ

4.9.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Базовою основою при вивченні теми є набуті вами раніше знання з соціальної економіки, економічної теорії, історії економічних учень, інших соціогуманітарних дисциплін. Спробуйте актуалізувати їх, використовуючи відповідні розділи підручників та посібників з соціології, запропонований вам опорний конспект за таким планом (логікою) засвоєння матеріалу:

1. Об'єкт, предмет, категорії та функції соціології праці.
2. Види та соціальні функції праці.
3. Характеристика соціально-трудових відносин.
4. Безробіття як соціальне явище.
5. Соціологія управління.

Соціологія праці, соціологія управління, соціологія підприємництва, соціологія ринку та ряд інших є доповнювальними компонентами соціології економіки, які, водночас, виступають самостійними галузевими соціологічними теоріями.

Соціологія праці — це галузь соціології, яка вивчає групи та індивідів у процесі праці, їхні професійні та соціальні статуси і ролі, умови й форми трудової діяльності.

Об'єктом соціології праці є праця як суспільне явище, предметом — структура і механізм соціально-трудових відносин, соціальні процеси у сфері праці.

Слід наголосити, що праця є основою функціонування і розвитку людського суспільства, умовою виникнення та існування людства. Праця є фундаментом, на якому базуються соціальні процеси, формуються соціальні відносини. Вона змінює стано-

вище різних груп працівників, формує їх соціальний та професійний статус.

Сутність праці як соціального явища виявляється в її функціях. Найголовнішими з них є:

- функція створення матеріально-культурних благ (забезпечення суспільства предметами та послугами, які задовольняють потреби людини);

- функція забезпечення матеріального добробуту працівника та його сім'ї (адже сама по собі людина не може забезпечити себе всіма необхідними предметами та послугами);

- соціально-диференційна функція (зумовлена тим, що відмінність у змісті і характері праці визначає відмінність соціальних рис професійно-кваліфікованих груп робітників);

- статусна функція, тісно пов'язана з попередньою, зумовлена не однаковим значенням у суспільстві різних видів праці;

- функція формування особистості (праця стає сферою самореалізації, самоствердження людини);

- ціннісна функція (пов'язана з формуванням у працівників ціннісних установок, мотиваційної сфери, планів на майбутнє);

Основними категоріями соціології праці є *характер, зміст, умови праці, мотивація, адаптація професійна, адаптація трудова, соціально-психологічний клімат* тощо.

Характер праці визначається, з одного боку, особливостями виробничих відносин, з другого — соціально-економічним становищем учасників суспільного виробництва.

Показниками характеру праці є форма власності, ставлення працівників до засобів виробництва та своєї праці, розподільні відносини, соціальні відмінності. Відповідно до цих показників виділяють такі види праці: суспільна і приватна, вільна і підневільна, добровільна і примусова.

За *змістом праці* розрізняють такі види: проста й складна, творча і репродуктивна, фізична та розумова, ручна і механізована тощо.

Щодо *умов праці*, то виділяють соціально-економічні, організаційні та соціально-побутові умови.

Соціологія праці вивчає не тільки об'єктивні, а й суб'єктивні характеристики праці, до яких належать: ставлення до праці, мотивація праці, соціально-психологічний клімат, трудова адаптація тощо.

Окрема група проблем, яку вивчає соціологія праці — ринок праці, який вона розглядає як систему суспільних відносин, що узгоджують інтереси роботодавців і найманих працівників.

Ефективність функціонування ринку праці розкривається через категорії «зайнятість населення» та «безробіття». Зайнятість населення — діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка є джерелом доходу. Безробіття — перевищення пропозицій над попитом на робочу силу на ринку праці.

Безробіття — об'єктивне явище ринкової економіки, проте держава має бути готовою «амортизувати» його негативні соціальні явища.

У зв'язку з соціалізацією та ускладненням механізмів функціонування економіки та інших сфер суспільної діяльності зростає роль соціального управління в цілому. Від його ефективності багато в чому залежить майбутнє суспільства. Закономірності, засоби, форми та методи цілеспрямованого впливу на соціальні процеси й відносини з метою впорядкування, підтримки, збереження оптимального функціонування суспільства, його розвитку вивчає спеціальна галузева теорія — соціологія управління.

Об'єктом соціології управління виступають різноманітні соціальні системи й підсистеми, що створюються в суспільстві для досягнення певної мети та розв'язання певних завдань.

Предметом соціології управління є управлінські відносини, управлінські процеси і властивості суб'єктів управління різних рівнів, управлінської ієрархії, а також закономірності, особливості, умови, функції та методи управлінської діяльності.

До фундаментальних категорій соціології управління належать «соціальне управління» та «управління соціальними процесами». Перша з них підкреслює комплексний підхід до регулювання соціальної сфери, друга підкреслює виокремлення конкретних процесів, які підлягають управлінському впливу з урахуванням їх специфіки.

Управлінська функція соціології розкривається також через категорії «соціальне прогнозування», «соціальне проектування», «соціальне планування» та «соціальні технології».

Соціальне прогнозування — виявлення варіантів розвитку та вибір оптимального, виходячи з ресурсів, часу та соціальних сил, здатних забезпечити їх реалізацію. Соціальне прогнозування — це робота з альтернативами, глибокий аналіз міри вірогідності та багатоваріантність можливих рішень.

Особливості соціального прогнозування виявляються у наступному:

1. Формулювання цілі в ньому носить порівняно загальний та абстрактний характер: вона дозволяє велику міру вірогідності. Мета прогнозування — на основі аналізу стану та поведінки сис-

теми в минулому та вивчення можливих тенденцій зміни чинників, які впливають на дану систему, правильно визначити вірогідні кількісні та якісні параметри її розвитку в майбутньому, розкрити варіанти ситуації, в яких опиниться система.

2. Соціальне прогнозування не має директивного характеру. Тобто якісна різниця між варіантним прогнозом і конкретним планом полягає в тому, що прогноз дає інформацію для обґрунтування рішення та вибору методів планування. Він вказує на можливість того чи іншого шляху розвитку у майбутньому, а в плані виражене рішення про те, яку з можливостей суспільство реалізує.

3. Соціальне прогнозування використовує специфічні методи: складну екстраполяцію, моделювання, можливість проведення експерименту.

Соціальне проектування як галузь соціологічної науки з'явилося у XX ст., коли стало зрозумілим, що ігнорування соціальних аспектів розвитку може призвести до серйозних збоїв у функціонуванні сучасних суспільств.

Соціальне проектування — це специфічна діяльність, пов'язана з науково обґрунтованим визначенням варіантів розвитку соціальних процесів та явищ і з цілеспрямованими глибинними змінами конкретних соціальних інститутів.

При розробці соціального проекту використовують специфічні методи, головними з яких є:

1. Матриця ідей (коли на основі кількох незалежних змінних величин розробляють різні варіанти рішень).

2. Метод аналогії. Завжди існують ефективно функціонуючі підприємства, населені пункти тощо, в яких раціонально вирішені ті чи інші соціальні проблеми. Ці підходи до справи певною мірою можуть служити зразком, за аналогією до якого створюють соціальний проект, що використовується для конструювання соціальних завдань і цілей.

3. Метод асоціації. Найбільш доцільний, коли рішення соціальної проблеми в іншій сфері суспільного життя підказує шлях, яким легше прийти до цілі.

4. Метод синектики (коли декілька запропонованих ідей розглядаються окремо одна від одної, а потім між ними встановлюється певний взаємозв'язок і взаємозалежність).

Головними видами соціального проектування є: соціальне проектування нових виробництв і проектування нових міст.

Поряд із соціальним прогнозуванням і соціальним проектуванням визначне місце в соціальному управлінні посідає соціальне планування.

Соціальне планування — це науково обґрунтоване визначення цілей, показників, завдань (строків, темпів, пропорцій) розвитку соціальних процесів і головних засобів їх запровадження в життя в інтересах всього населення.

Об'єктами соціального планування виступають всі рівні соціальної організації — від суспільства в цілому до конкретного виробництва.

Соціальне планування на рівні всього суспільства дозволяє розробляти перспективні плани вирішення соціально значимих проблем, які визначають життєздатність та сталість суспільства.

На рівні окремих сфер суспільного життя — економічної, соціальної, політичної, духовної — передбачається планомірне вирішення таких проблем, як покращання умов та змісту праці, професійно-кваліфікаційна підготовка, престижність сфер праці, задоволення матеріальних і духовних потреб, участь у політичному житті та ін. Планове вирішення цих проблем — основа забезпечення раціональної взаємодії людини та суспільства.

На регіональному рівні соціальне планування виступає у формі цілеспрямованого регулювання соціальних процесів у республіці, області та в інших адміністративних одиницях.

І нарешті, рівень виробничих організацій, трудових колективів передбачає реалізацію головної установки — стимулювання людини до творчої праці, забезпечення максимуму сприятливих умов для її трудового та повсякденного життя.

Соціальне планування має дві форми:

1. Адресне планування, яке включає розробку та обґрунтування системи завдань, яка доводиться до відома різних державних або суспільних організацій. Встановлюються завдання щодо досягнення певного рівня суспільного розвитку.

2. Соціальне планування за допомогою побічних (економічних і соціальних) важелів. При цій формі планування детально вивчається, які елементи, складові частини не підлягають державному та суспільному регулюванню. Стосовно них ставиться завдання їх кількісного виміру та прогнозування для прийняття відповідних рішень з метою послаблення або нейтралізації негативних наслідків.

Необхідно зазначити, що ці дві форми планування в чистому вигляді не існують, а тісно переплітаються між собою.

Одним з найновіших термінів у соціологічній науці є термін «соціальні технології».

Соціальні технології — це сукупність послідовних операцій, процедур цілеспрямованої дії та реалізації раніше намічених планів (програм, проектів) та отримання оптимального соціаль-

ного результату. Соціальна технологія — найважливіший елемент механізму управління, конкретний засіб переходу намірів до практики управління. Цьому допомагає формалізація соціального управління та його розподіл на складові елементи за допомогою операцій і процедур.

Соціальні технології розрізняються за видами залежно від того, в якій сфері суспільного життя вони реалізуються — економічній, соціальній, політичній або духовній.

Розробка, конструювання і реалізація соціальної технології має декілька етапів. Теоретичний — пов'язаний з визначенням цілі, об'єкта, технологізації, з розподілом соціального процесу на складові частини та виявленням зв'язку між ними. Методичний — з вибором методів, засобів отримання інформації, її опрацювання, аналізу, принципів її трансформації в конкретні висновки та рекомендації. Процедурний етап пов'язаний з організацією практичної діяльності щодо реалізації вимог соціальних технологій.

Підсумовуючи розгляд видів соціального управління, слід зазначити, що соціальне прогнозування, соціальне проектування, соціальне планування та соціальні технології регулюють, підтримують та вдосконалюють систему управління в цілому.

4.9.2. Опорний конспект

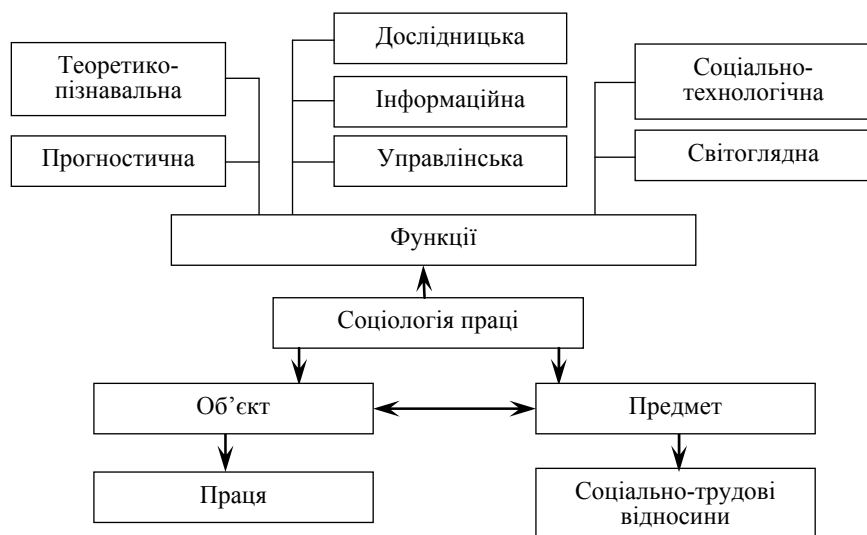

Рис. 1. Об'єкт, предмет та функції соціології праці

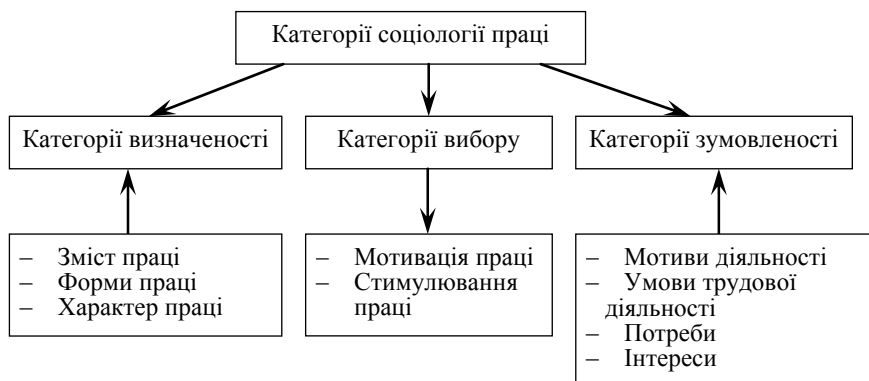

Рис. 2. Категорії соціології праці

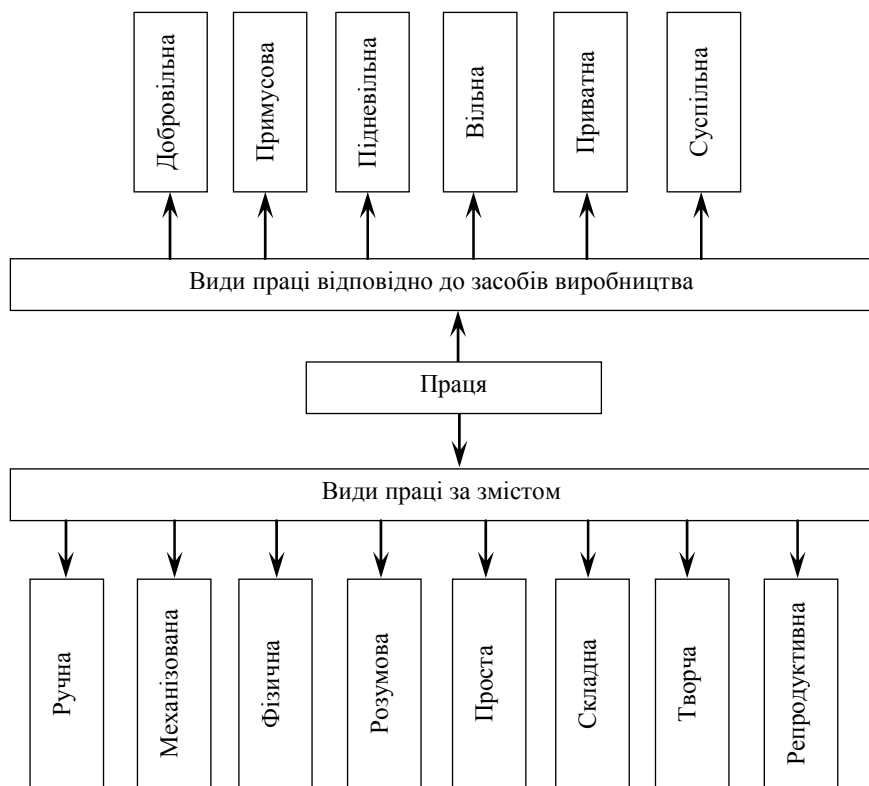

Рис. 3. Види праці

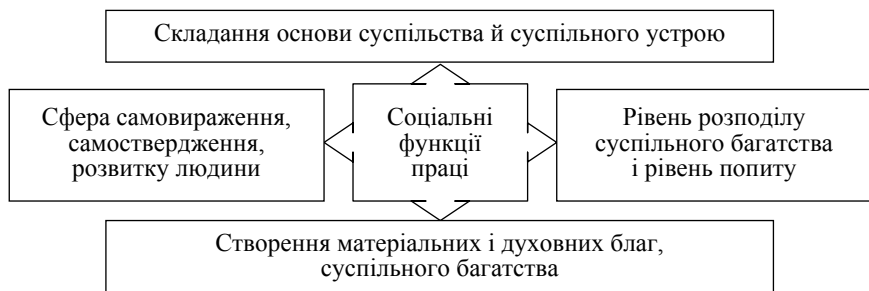

Рис. 4. Соціальні функції праці

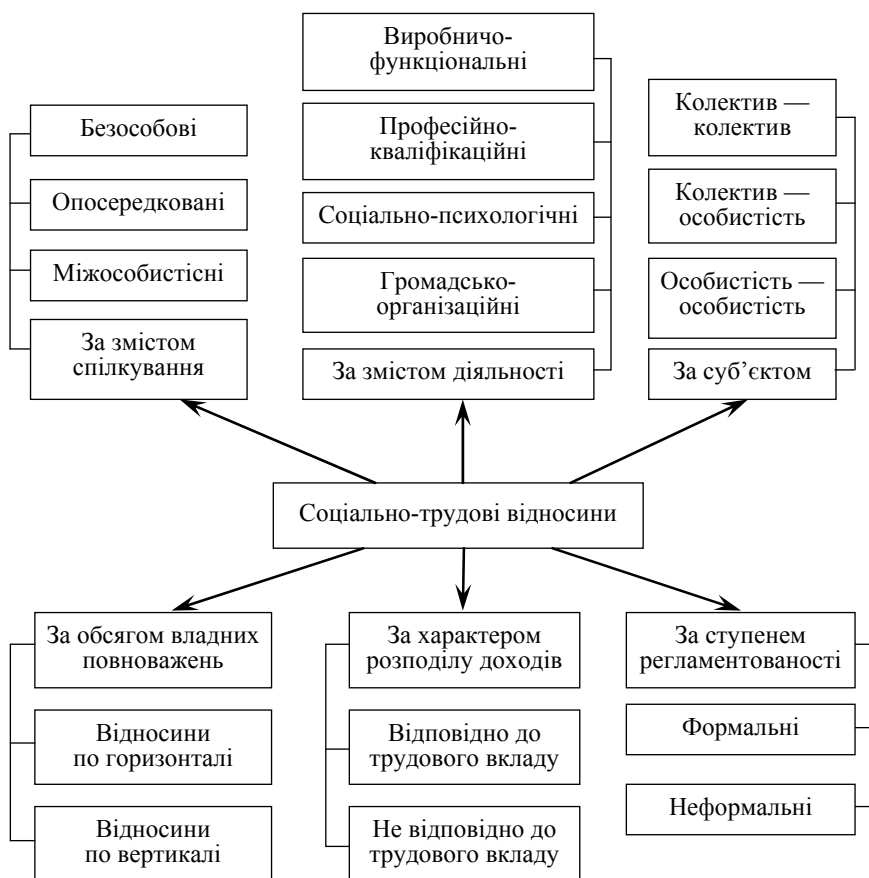

Рис. 5. Класифікація соціально-трудових відносин

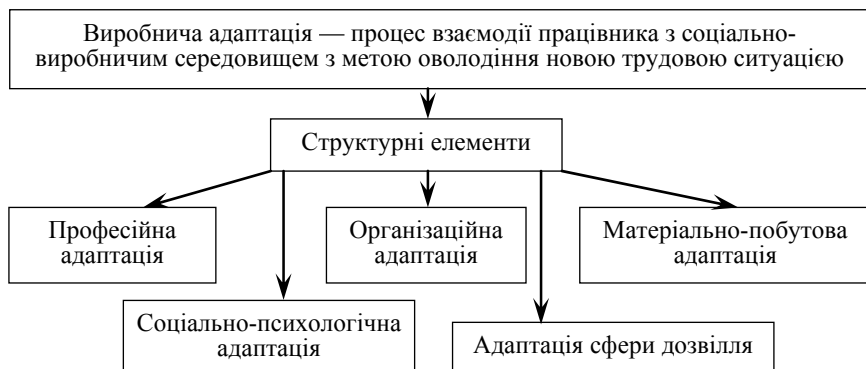

Рис. 6. Структурні елементи виробничої адаптації

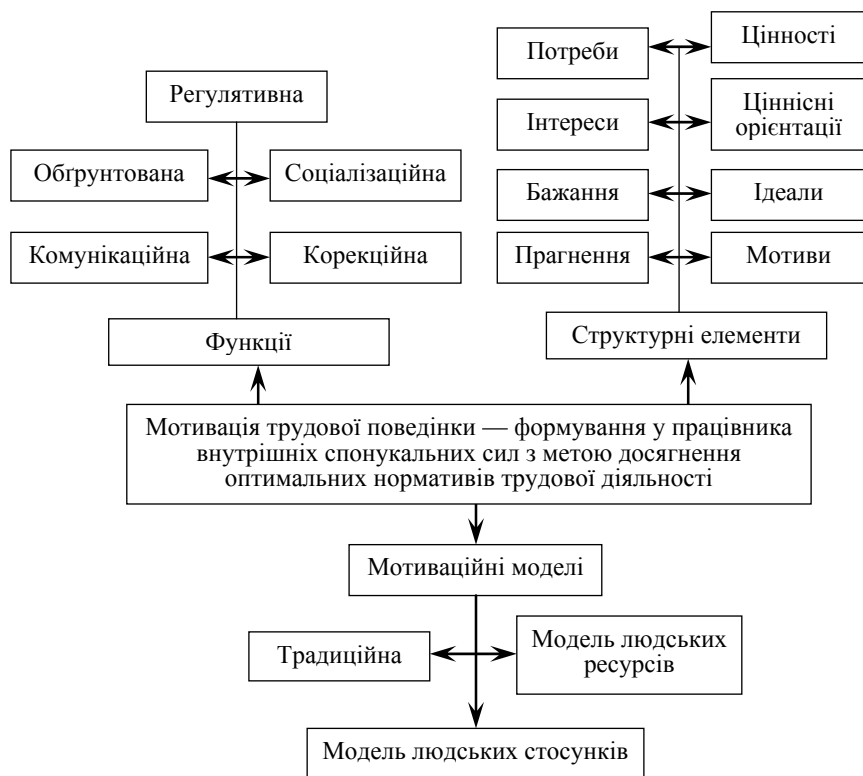

Рис. 7. Структура, функції та моделі мотивації трудової поведінки

Рис. 8. Види та функції соціального контролю

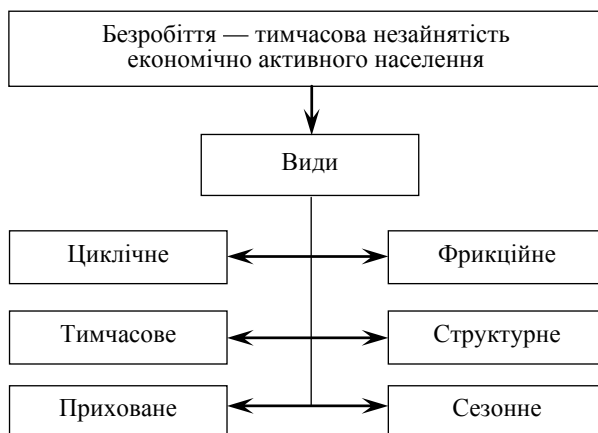

Рис. 9. Види безробіття

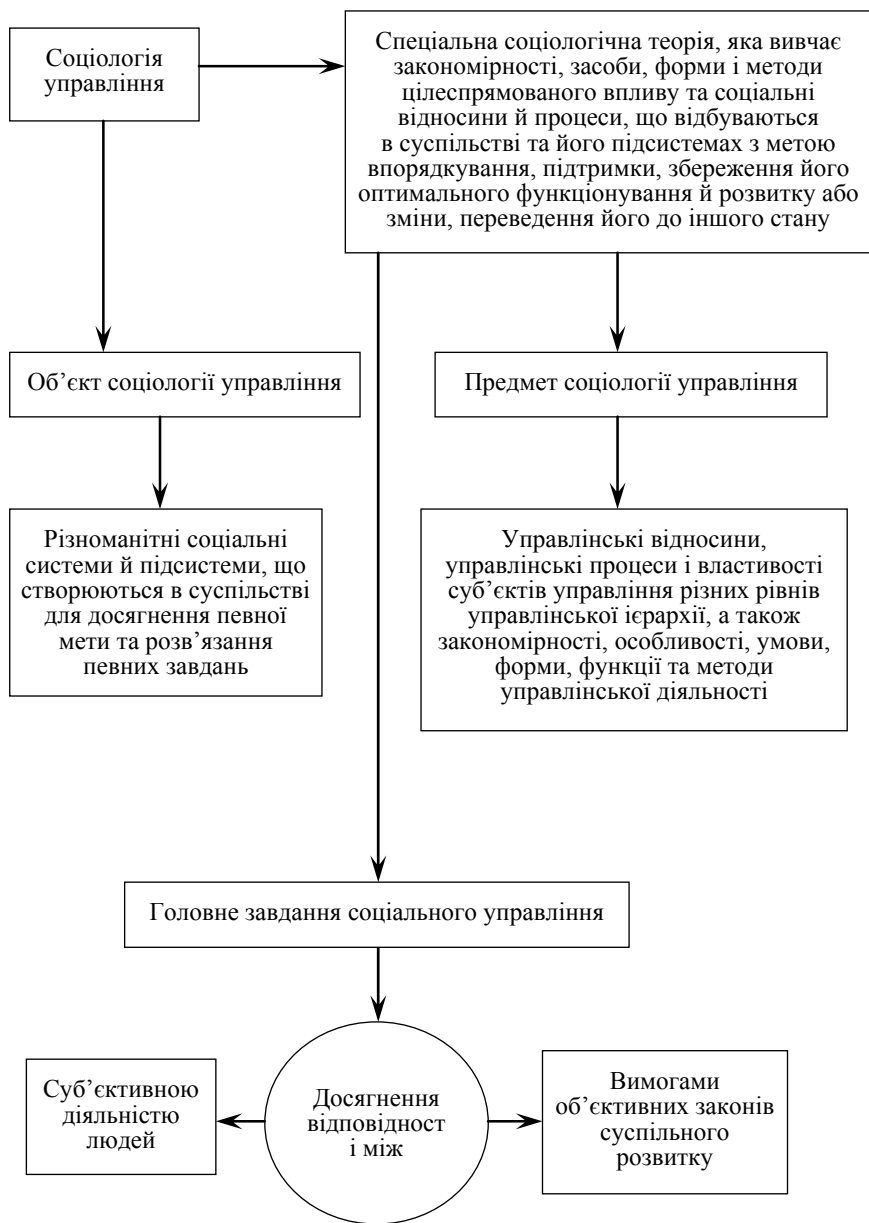

Рис. 10. Об'єкт, предмет та завдання соціології управління

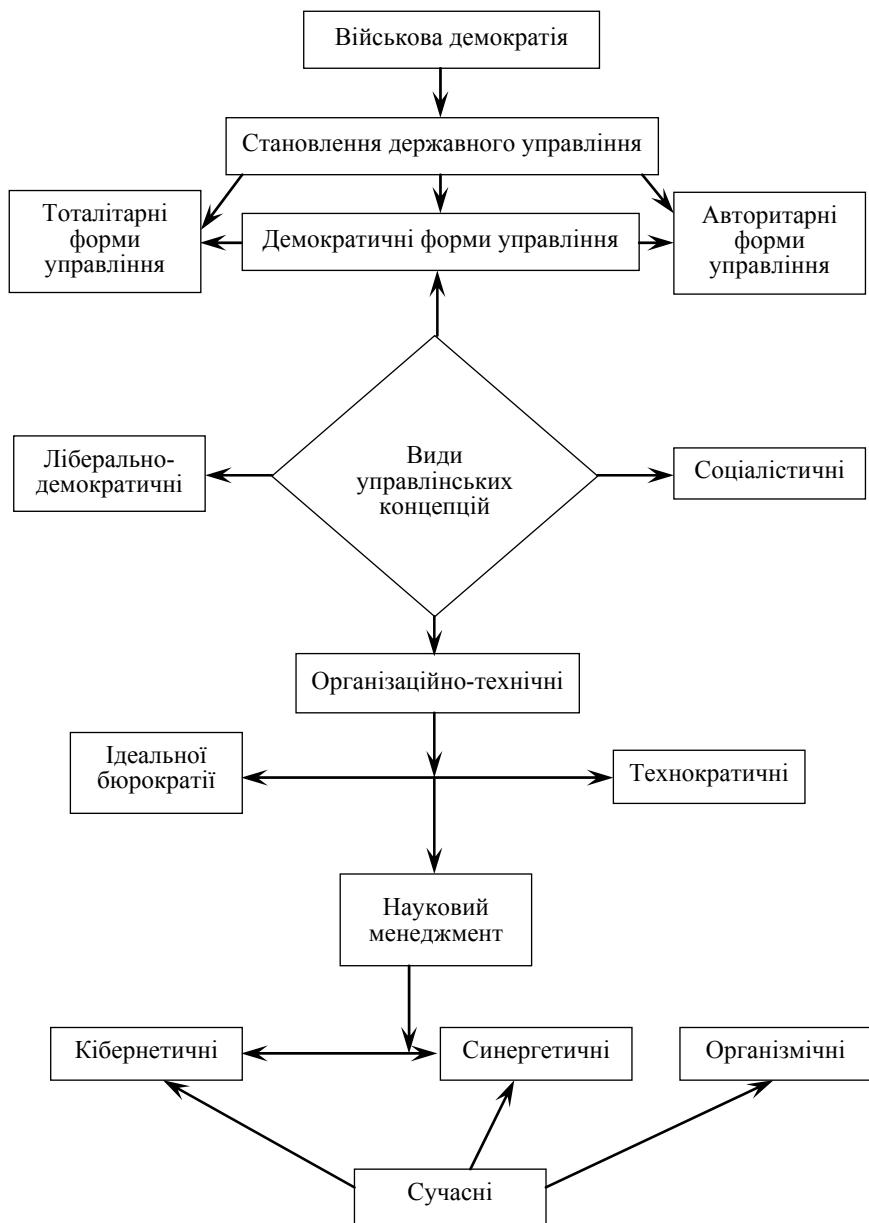

Рис. 11. Еволюція форм і концепцій соціального управління за М.П. Лукашевичем та М.В. Туленковим

4.9.3. Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

- а) інноваційна функція;
- б) характер праці;
- в) ставлення до праці;
- г) задоволеність працею;
- д) соціальний контроль;
- е) мотивація праці;
- є) трудова поведінка.

Дефініції:

- 1. Спонування до активної трудової діяльності, побудоване на задоволенні важливих для людини потреб.
- 2. Спосіб регулювання суспільної життєдіяльності, який через прийняті в суспільстві норми і цінності забезпечує впорядковане функціонування всіх його елементів.
- 3. Система пов'язаних між собою вчинків і дій, які люди здійснюють у виробничій сфері під впливом особистих і групових інтересів та мотивів.
- 4. Емоційно-оцінне ставлення працівника, трудового колективу до виконуваної роботи або умов, у яких вона здійснюється.
- 5. Поняття, яке відображає фундаментальні засади системи цінностей особистості, комплекс мотивів, які пов'язують особистість із діяльністю і суспільством.
- 6. Оновлення форм та організації виробництва, систем стимулювання.
- 7. Категорія, яка характеризує соціально-економічну природу трудового процесу, суспільну форму його організації, спосіб взаємодії людей у процесі праці.

Завдання 2. Сформулюйте визначення понять:

- 1) метод синектики;
- 2) культура праці;
- 3) виробництво;
- 4) організація праці;
- 5) соціальне прогнозування;
- 6) матриця ідей;
- 7) стимуляція праці;
- 8) трудовий колектив;
- 9) зміст праці.

Завдання 3. Як відомо, сутність праці як соціального явища виявляється у її функціях. Наведіть приклади реалізації цих функцій.

	Функція	Приклад
1	Створення матеріально-культурних благ	
2	Забезпечення матеріального добробуту працівника та його сім'ї	
3	Соціально диференційна	
4	Статусна	
5	Формування особистості	
6	Ціннісна	

Завдання 4. Як відомо, показником характеру праці є форма власності, ставлення працівників до засобів виробництва та своєї праці, розподільні відносини та соціальні відмінності, відповідно до яких виділяють види праці. Визначте, про який вид праці йдеться у кожному випадку:

а) молодь добровільно бере участь у акції з благоустрою дитячого майданчика;

б) вихідці із західних областей щорічно наймаються у нашому селі на збір урожаю;

в) багато моїх знайомих працюють приватними підприємцями;

г) Еміль Золя у творі «Жерміналь» описує тяжку працю шахтарів;

д) на будівництві Байкало-Амурської магістралі використовували працю людей, позбавлених волі;

е) я кожного року беру участь у суботнику, який організовує правління нашого кооперативу.

Завдання 5. Проінтерпретуйте термін «культура праці» відповідно до різних соціально-професійно-кваліфікаційних спільнот.

Завдання 6. Чим трудова адаптація відрізняється від професійної?

Завдання 7. Заповніть таблицю:

Соціальне прогнозування	Соціальне проектування	Соціальне планування
<i>особливості:</i>	<i>специфічні методи:</i>	<i>форми:</i>

Завдання 8. Що таке соціальні технології, на які етапи можна розподілити соціальні технології?

Завдання 9. Творче завдання.

Як відомо, формування організаційної культури є важливим моментом соціального процесу управлінської діяльності.

Складіть організаційний план одного із власних робочих днів.

4.9.4. Перевір себе (тестові завдання)

1. Соціологія праці — це:

- A) галузь соціології, яка вивчає особливості поведінки особистості, соціальної групи чи спільноти у вільний від праці час, навчальної діяльності, задоволення різноманітних фізіологічних потреб;
- B) галузева соціологічна теорія, яка вивчає закономірності формування, функціонування й розвитку соціальних утворень (систем, спільнот, інститутів) у сфері праці й пов'язані з ними процеси та явища;
- C) інтегральна наукова дисципліна, яка досліджує соціальні процеси та явища, що відбуваються у сфері економіки.

2. Предмет соціології праці — це:

- A) сукупність структур і механізми соціальних відносин і соціальні процеси у сфері релігії;
- B) стійка система соціальної поведінки і свідомості суспільних груп в економічній сфері, а також їх взаємодія у цій сфері між собою та з державою;
- C) структура та механізми соціально-трудових відносин і соціальні процеси у сфері праці.

3. Що являє собою праця із соціологічного погляду?

- A) соціальний закон;
- B) соціальне явище;
- C) соціальну спільноту.

4. Які з перелічених соціальних функцій не властиві праці?

- A) створення матеріально-культурних благ;
- B) соціальної диференціації;
- C) біологічне відтворення суспільства;
- D) формування особистості.

5. Характер праці — це:

- А) категорія, яка виражає соціальну сутність праці як важливого суспільного процесу;
- В) сукупність чинників, які впливають на працездатність, здоров'я працівника;
- С) узагальнена характеристика процесу праці, яка враховує різноманітні функції праці, види трудових операцій, галузевий поділ виробничої діяльності, фізичне й інтелектуальне напруження працівників, технічне оснащення тощо.

6. Зміст праці — це:

- А) категорія, яка виражає соціальну сутність праці як суспільно значимого процесу;
- В) сукупність чинників, які впливають на працездатність, здоров'я працівника;
- С) узагальнена характеристика процесу праці, яка враховує різноманітні функції праці, види трудових операцій, галузевий поділ виробничої діяльності, фізичне та інтелектуальне напруження працівників, технічне оснащення тощо.

7. Умови праці — це:

- А) категорія, яка виражає соціальну сутність праці як суспільно значимого процесу;
- В) сукупність чинників, які впливають на працездатність, здоров'я працівника;
- С) узагальнена характеристика процесу праці, яка враховує різноманітні функції праці, види трудових операцій, галузевий поділ виробничої діяльності, фізичне та інтелектуальне напруження працівників, технічне оснащення тощо.

8. Мотивація трудової діяльності — це:

- А) відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується у процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;
- В) соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості з трудовим середовищем;
- С) зовнішня чи внутрішня спонука до трудової діяльності задля досягнення певних цілей, зацікавленість у такій діяльності, способи її ініціювання.

9. Професійна адаптація — це:

- А) відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується у процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;
- В) соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості й трудового середовища;
- С) пристосування, звикання людини до умов професійної діяльності, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій.

10. Трудова адаптація — це:

- А) відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується у процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;
- В) соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості й трудового середовища;
- С) пристосування, звикання людини до умов професійної діяльності, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій.

11. Соціально-психологічний клімат — це:

- А) відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується в процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;
- В) соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості й трудового середовища;
- С) пристосування, звикання людини до умов професійної діяльності, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій.

12. Соціальне управління — це:

- А) галузь наукових знань, що охоплює перспективи соціальних процесів;
- В) сукупність методів, прийомів, впливів, застосовуваних для досягнення поставлених цілей у процесі соціального планування і розвитку, розв'язанні різних соціальних проблем;

- С) свідомий цілеспрямований вплив на соціальну систему, організацію, інститут чи процес, метою якого є приведення напряду і темпів їхнього розвитку та функціонування у відповідність з дією об'єктивних соціальних законів.
13. *Соціальне передбачення, прогнозування, проектування, планування — це ... соціального управління.*
- А) окремі види;
 - В) послідовні стадії;
 - С) незалежні етапи.
14. *Коли з'явилося наукове соціальне передбачення?*
- А) у VII ст. до н.е.;
 - В) у XIX ст.;
 - С) у XX ст.
15. *Соціальне управління включає соціальне:*
- А) ясновидіння;
 - В) пророцтво;
 - С) передбачення.
16. *Соціальне передбачення — це:*
- А) специфічна діяльність, пов'язана з науково обґрунтованим визначенням варіантів соціального розвитку соціальних процесів та явищ і з цілеспрямованими докорінними змінами конкретних соціальних інститутів;
 - В) визначення варіантів розвитку та вибір оптимального з урахуванням ресурсів, часу та соціальних сил, які здатні забезпечити їх реалізацію;
 - С) обґрунтоване припущення про майбутній стан суспільних явищ або про явища і події не відомі в даний момент, але які піддаються виявленню.
17. *Соціальне прогнозування — це:*
- А) специфічна діяльність, пов'язана з науково обґрунтованим визначенням варіантів соціального розвитку соціальних процесів і явищ і з цілеспрямованими докорінними змінами конкретних соціальних інститутів;
 - В) визначення варіантів розвитку та вибір оптимального з урахуванням ресурсів, часу та соціальних сил, які здатні забезпечити їх реалізацію;
 - С) обґрунтоване припущення про майбутній стан суспільних явищ або про явища і події, не відомі в даний момент, але які піддаються виявленню.

18. Якому виду соціального управління характерні методи екстраполяції, експертних оцінок і моделювання?

- А) соціальне прогнозування;
- В) соціальне проектування;
- С) соціальне планування.

19. Прогноз нормативний — це:

- А) прогноз, зміст якого полягає у визначенні можливих станів об'єктів прогнозування в майбутньому;
- В) прогноз, який полягає у визначенні шляхів і строків досягнення бажаних станів об'єкта прогнозування в майбутньому;
- С) науково обґрунтоване визначення цілей, показників, завдань (строків, темпів, пропорцій) розвитку соціальних процесів і головних засобів їх утілення в життя.

20. Прогноз пошуковий — це:

- А) прогноз, зміст якого полягає у визначенні можливих станів об'єктів прогнозування в майбутньому;
- В) прогноз, який полягає у визначенні шляхів і строків досягнення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому;
- С) науково обґрунтоване визначення цілей, показників, завдань (строків, темпів, пропорцій) розвитку соціальних процесів і головних засобів їх утілення в життя.

4.9.5. Інформаційні джерела

1. Адамчук В.В., Романов О.В., Сорокина М.Е. др. Экономика и социология труда: Учеб. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 407 с.
2. Вебер М. Избранные произведения. — М.: Прогресс, 1990.
3. Веблен Т. Теория праздного класса. — М.: Прогресс, 1984.
4. Галкина Т.П. Социология управления: от группы к команде: Учеб. пос. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 224 с.
5. Горбунов В.М. Управление социальным развитием трудового коллектива: конспект лекций. — К.: МАУП, 1998. — 80 с.
6. Дворецька Г.В. Соціологія праці. — К.: КНЕУ, 2001.
7. Дюркгейм Э.О. О разделении общественного труда. Метод социологии. — М.: Прогресс, 1991.
8. Димитрова Л.М. Соціологія управління та організації: Навч. посіб. — 2-е видання, виправл. і доповн. — К.: ІВЦ Видавництво «Політехніка», ТОВ «Ліра — К», 2005. — 156 с.
9. Джери Дэвид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.

10. Зборовский Т.Е. Общая социология: Учеб. — М.: Гардарики, 2004 — 592 с.
11. Касьянов В.В. Социология для экономистов: Учеб. / В.В. Касьянов. — Ростов-на -Дону: Феникс, 2004. — 288 с.
12. Косов Ю.В. В поисках стратегии выживания. Анализ концепций глобального развития. — СПб.: Изд. Санкт-Петербургского университета, 1991. — 120 с.
13. Кравченко А.И. Социология менеджмента: Учеб. пос. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 366 с.
14. Лукашевич Н.П. Основы социологии труда: Конспект лекций для менеджеров. — К.: МАУП, 1994. — 144 с.
15. Лукашевич Н.П. Социология труда: Учеб. пос. — К.: МАУП, 2001. — 320 с.
16. Лукашевич М.П. Соціологія праці: Підруч. — К.: Либідь, 2004. — 440 с.
17. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004.
18. Молодцов А.В. Управление социальным развитием трудового коллектива: основные понятия и программа обучения: Методические рекомендации. — К.: ВЗУУП, 1991. — 73 с.
19. Нагорний Б. Соціологія управління: пошук відповідей на виклик часу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — №4. — 2002.
20. Полторак В.А. Соціологія. Основи соціології праці та управління: Конспект лекцій для студентів ВНЗ / Пер з рос. — К.: НМК ВО, 1992. — 144 с.
21. Романов О.В. Социология труда: Учеб. пос. — М.: Гардарики, 1999. — 320 с.
22. Смоловик В.В. Искусство управления. — К.: Молодь, 1982. — 126 с.
23. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / За ред. В.І. Волович і В.І. Тарасенко. — К.: Укр. центр духовної культури, 1998. — 736 с.
24. Соціологія: Підруч. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: Вид. центр «Академія», 2003. — 560 с.
25. Спеціальні та галузеві соціології: Навч. посіб. / За ред. В.Є. Пилипенка. — К.: Каравела, 2003.
26. Трейси Д. Менеджмент с точки зрения здравого смысла. Настольная книга / Пер. с англ. Е. Симоновой. — М.: Автор, 1993. — 160 с.
27. Удальцова М.В. Социология управления: Учеб. пос. — М.: ИН-ФРА-М, Новосибирск: НГАЭ и У, 1998. — 144 с.
28. Экономическая социология: Учеб. пос. / Под ред. В.Е. Пилипенко. — К.: МАУП, 2002.

4.10. СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ

4.10.1. Методичні рекомендації до вивчення теми

Використовуючи знання, набуті на лекціях із соціології, а також в ході опанування курсу «Політологія», рекомендовані до теми навчальні підручники та посібники, опорний конспект, розкрийте зміст основних питань плану (логіки) вивчення теми:

1. Об'єкт, предмет, структура, функції соціології політики.
2. Політика як соціальний інститут.
3. Характеристика масових соціальних рухів.

При розгляді питань, винесених на опрацювання, насамперед необхідно з'ясувати різницю між політичною соціологією та політологією. І перша і друга науки займаються вивченням проблем політичного життя. Політологія вивчає ці питання «зверху», з боку держави, політичних партій та інших організацій, які беруть участь у функціонуванні влади. Політична соціологія розглядає ці ж самі проблеми «знизу», від людини, яка сприймає конкретні акції представників державної влади, політичних діячів і партій.

Соціальна структура суспільства знаходить найяскравіше втілення в такому соціальному інституті, як політика.

Політика має складну структуру. Головними її елементами є політична свідомість, політична організація та політичні відносини.

Політична свідомість — це почуття, погляди, інтереси, ідеали, цінності, переконання, пов'язані з відношенням соціальних груп до влади, її завоювання та утримання. У суспільстві постійно відбувається інституціоналізація поглядів, ідей у цілі, програми діяльності. За своїм рівнем свідомість може бути науковою та повсякденною, в ній можуть переважати психологічні та ідеологічні

елементи. Вона може бути оптимістичною та песимістичною, прогресивною і реакційною та ін.

Політична соціологія вивчає реальну свідомість мас та її стан, настрої, переконання. При цьому розкривається роль таких елементів духовної структури, як потреба участі в управлінні, активної політичної діяльності, політичних інтересів, політичних цінностей, ціннісних орієнтацій та мотивації.

Політична організація — це сукупність усіх державних і недержавних установ та організацій, які регулюють політичну владу, беруть участь у регулюванні взаємовідносин між соціальними групами. Вона включає органи державної влади та державного управління, установи, організації, що переслідують політичні цілі.

Політичні відносини — це сталі політичні зв'язки та взаємодії, які складаються у зв'язку з функціонуванням політичної влади. Це відносини політичних діячів, керівників і маси, еліти та електорату (виборців), лідерів і груп підтримки тощо.

До сталих видів діяльності відносяться участь у виборах органів влади, здійснення законодавчих функцій, функцій управління, функцій суду, керівництва, організації партійної роботи.

Політика як соціальний інститут виконує різноманітні функції:

1. Ціннісно-орієнтаційна функція полягає в тому, що політика виражає докорінні інтереси соціальних груп, дає визначення колективних цілей, програм суспільного розвитку.

2. Функція управління та керівництва політичними і соціальними процесами в інтересах окремих соціальних груп і суспільства в цілому, вирішення соціальних і політичних протиріч.

3. Інтегративна функція полягає в тому, що політика як соціальний інститут управляє різними галузями суспільного життя та інтегрує різні сфери суспільства.

4. Інноваційна функція. Саме з політикою пов'язана трансформація суспільства.

5. Виховна функція, функція політичної соціалізації та ін.

Для кращого розуміння процесу включення людини в політичне життя розглянемо питання політичної соціалізації.

За змістом політична соціалізація — це процес засвоєння ідей, поглядів та зразків політичної поведінки.

Цей процес починається в ранньому шкільному віці, коли в дитини виховують повагу до країни, в якій вона живе. У 8–13 років у дітей настає важливий етап засвоєння політичних поглядів. Саме в цей час виховуються політичні симпатії та антипатії до політичного ладу (який ототожнюється та персоніфікується з керівником держави), до певних соціальних груп і верств.

У 13–17 років починається наступний, підлітковий, період соціалізації. У цей час підлітки вже мають уявлення про політичне життя, структуру влади, суспільство та державу. У цей період відбуваються перші спроби залучення до діяльності різних суспільних організацій, у тому числі й до тих, що мають політичну орієнтацію.

18 років — час, коли людина має змогу повноправно включатися до політичної діяльності. Вважається, що саме в цьому віці в людини складається світогляд та відбувається її громадянське становлення. Тобто саме тепер людина стає повноцінним суб'єктом політичного життя.

Однак процес політичної соціалізації на цьому не завершується, оскільки людина протягом свого життя може змінювати свої політичні погляди і, відповідно, політичну діяльність.

Найважливішим засобом удосконалення всіх елементів політики та політичної системи в цілому є політична культура.

Політична культура включає політичне мислення, представлене сукупністю теоретичних положень, поглядів, ціннісних орієнтацій та ін., які реалізуються (або повинні реалізуватися) в процесі здійснення функцій політичної влади.

Основою політичної культури є інформованість людей, їх знання теоретичних проблем. Політичні знання здобуваються в двох формах:

1. Стихійна форма (відомості, отримані в сім'ї, школі, від друзів, у процесі функціонування суспільної думки).

2. Систематизована форма (відомості, отримані через засоби масової інформації або навчання).

Відсутність систематизованої цілеспрямованої просвіти в сучасній Україні може призвести до серйозних проблем: відсутності політичної орієнтації, притуплення та викривлення історичної пам'яті, пасивної політичної поведінки.

Велике значення для політичної культури мають політичні орієнтації, цінності, установки, все, що формує переконання та здатність до дій. Підвищення ролі переконань особистості призвело до того, що політичні лідери вже не можуть не враховувати позицій масових демократичних рухів, які висувують політичні вимоги.

Своє втілення політична культура знаходить в політичній діяльності. Вона характеризує не тільки сам факт участі, а й ступінь зрілості, глибину розуміння та втілення політичного знання в практику, що нарешті проявляється через участь людей в прийнятті політичних рішень, особливо на рівні місцевого самоврядування.

На політичне життя сучасного суспільства впливають різноманітні інститути, які покликані виражати та забезпечувати інтереси різних соціальних спільнот: класів, етносів, релігійних, професійних та інших груп населення. Взаємодія спільнот між собою, а також політичною владою відбувається в системі соціального представництва, через яке громадяни включаються в процес прийняття політичних рішень. Ця система включає політичні партії, громадянські асоціації, масові суспільні рухи та організації.

На останніх варто зупинитися дещо детальніше.

Соціальні рухи та організації — це добровільні об'єднання людей на основі спільних інтересів і цілей, що виникають в результаті вільного вияву їх волі. Їх призначення — виражати та представляти інтереси людей, які до них входять, у взаєминах між собою та державою.

Сучасні масові соціальні рухи та організації мають загальні принципи виникнення та функціонування: добровільність, колективність, рівноправність учасників, самоврядування, сполучення особистих і суспільних інтересів, законність та гласність.

Суспільні масові рухи та організації, на відміну від держави, не мають владних повноважень. Вони не ставлять собі за мету завоювання державної влади, тобто не є спочатку політичними, хоча можуть політизуватися з часом.

Серед найбільш характерних рис сучасних суспільних масових рухів слід виділити наступні:

1. Специфічна соціальна база: нові середні прошарки — інтелігенція, службовці. Серед активістів багато гуманітаріїв, вчених, колишніх військових, віруючих, молоді.

2. Опозиційність до політичної влади та держави.

3. Висунення нової проблематики та вимог, заперечення насильства взагалі та, насамперед, повсякденного насильства над людиною та природою.

4. Орієнтація на загальнолюдські цінності: мир, життя, свободу, гуманізм, зрозумілі для більшості людей та підтримані ними.

5. Різноманітність та неординарність форм боротьби та протесту: акції блокади автомагістралей, обнародування результатів хіміко-біологічного аналізу проб повітря, води та ін.

Соціальні масові рухи прийнято класифікувати на:

1. Трансформативні, направлені на радикальні зміни в суспільстві.

2. Реформативні, націлені на зміну окремих сторін суспільного життя, усунення економічної, соціально-політичної та культурної нерівності.

3. Релігійні, рухи за спасіння від «гріховного» способу життя.
4. Альтернативні, передбачають часткові зміни індивідуального стилю життя людей.

Ефективність діяльності соціальних рухів залежить від ресурсів, якими вони володіють. Це рівень згуртованості, кількісний склад учасників, володіння власністю, професіоналізм і досвід. Все це дозволяє знаходити раціональні рішення актуальних питань суспільного життя.

4.10.2. Опорний конспект

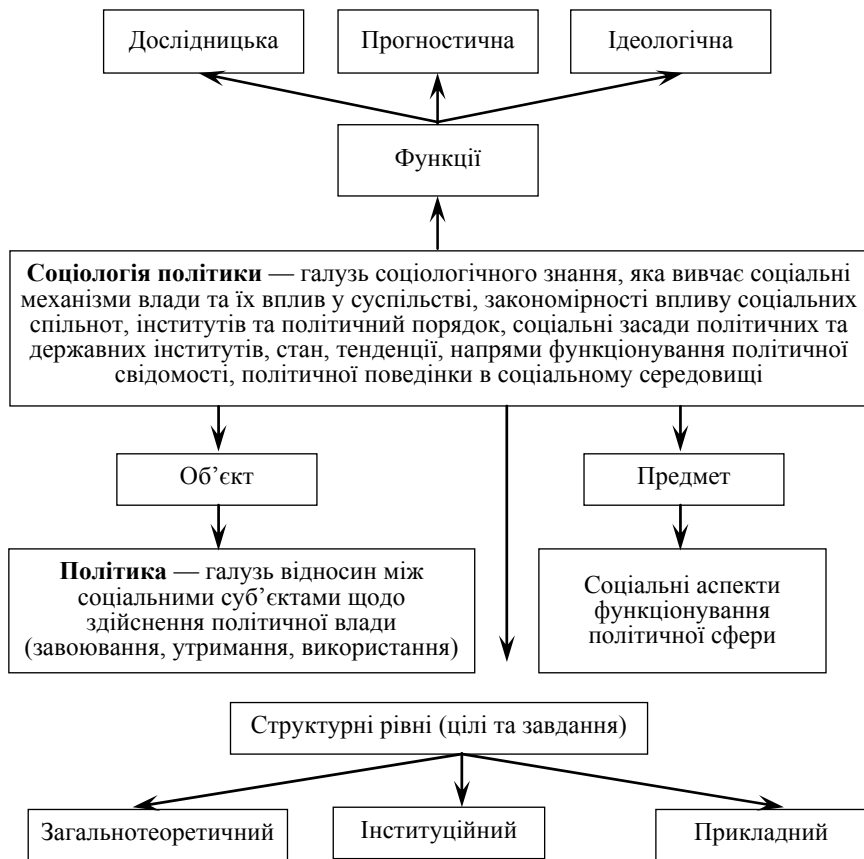

Рис. 1. Об'єкт, предмет, структурні рівні та функції соціології політики

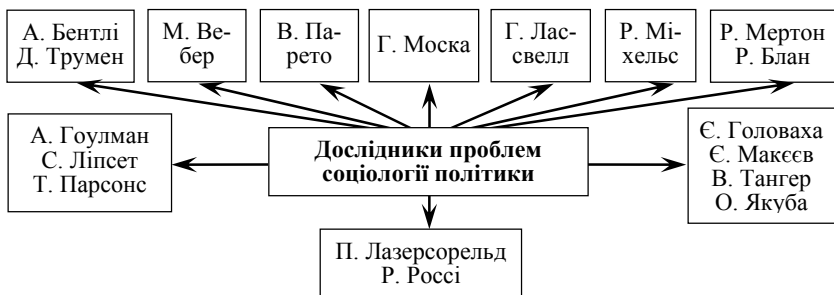

Рис. 2. Дослідники проблем соціології політики

Рис. 3. Структура, види та функції політики

Рис. 4. Методи соціологічного дослідження політики

4.10.3. Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

- а) політична партія;
- б) правляча еліта;
- в) легітимність;
- г) політична влада;
- д) виборча система;
- е) партійна система;
- є) політичний режим.

Дефініції:

1. Сукупність високостатусних груп, що здійснюють планування і владу в суспільстві.
2. Впорядкована взаємодія структур політичної системи, а також сукупність методів досягнення політичних цілей і здійснення влади.
3. Порядок організації і проведення виборів у представницькі заклади чи індивідуального керівного представництва, закріпленого в юридичних нормах, а також попередньою практикою діяльності державних і громадських організацій.
4. Можливість одного соціального суб'єкта реалізувати свою волю всупереч спротиву інших учасників політичної дії.
5. Об'єднання індивідів на основі спільних інтересів, що прагнуть справити вплив на політичні інститути з метою забезпечення прийняття найбільш прийнятних для себе рішень.
6. Механізм взаємодії і суперництва партій у боротьбі за владу і її здійснення.
7. Правомочність влади, її підтримка з боку суспільства.

Завдання 2. Дайте визначення поняттям:

- 1) політична соціологія;
- 2) політична культура;
- 3) політична соціалізація;
- 4) меритократія;
- 5) тоталітаризм;
- 6) авторитаризм;
- 7) демократія
- 8) політика.

Завдання 3. Як Ви розумієте, що таке політична свідомість? Якою вона може бути за своїм рівнем? Які елементи у ній можуть переважати?

Завдання 4. Що таке політична організація, які органи вона включає?

Завдання 5. Яка різниця між поняттями «політичні відносини» і «соціальні відносини»? Обґрунтуйте.

Завдання 6. Виберіть ті фактори, які можуть виступати причинами делегітимізації влади. Обґрунтуйте відповідь.

- а) низька ефективність влади;
- б) харизматичний тип панування;
- в) порушення традиційних норм і цінностей політичної культури;

- г) демократичний характер режиму;
- д) зростання корумпованості вищих елементів влади;
- е) загострення конфлікту між інтересами соціальних груп і вузькокорпоративними інтересами правлячої еліти;
- є) нерівномірний характер розподілу влади у суспільстві;
- ж) відсутність консенсусу між основними політичними силами і базовими цінностями;
- з) зростання сепаратизму і націоналізму.

Завдання 7. Які з методів, що нижче наведені, відносяться до:

- а) легального лобіювання;
- б) нелегального лобіювання.

Методи лобіювання:

- 1) підготовка законопроектів у комітетах і комісіях парламенту;
- 2) підкуп посадових осіб;
- 3) організація кампаній «тиску з місць»;
- 4) підготовка і розповсюдження результатів наукових (перш за все соціологічних) досліджень.
- 5) надання особистих послуг особам, що приймають рішення;
- 6) фінансування виборчих кампаній;
- 7) організація особистих зустрічей, переговорів, контактів між зацікавленими особами.

Завдання 8. Структура політичної культури включає:

- а) політичний досвід;
- б) політичні орієнтації;
- г) політичні символи.

Доповніть елементи політичної культури.

Завдання 9. Чи можна розповідь людини, що справила такий сильний вплив на політичні події, вважати політичною участю? Аргументуйте свою відповідь.

Багдадський каліф Граун-аль-Рашид полюблив прогулюватися вулицями міста, перевдягнувшись бідняком. Одного разу, гуляючи ринковою планкою, він почув розмову, з якої довідався про інтриги візира. Повернувшись до палацу, він наказав стратити невірного підданого і різко змінив політику.

Завдання 10. Самостійно підберіть літературу до теми. Проаналізуйте на Ваш вибір одне або кілька підібраних Вами джерел.

4.10.4. Перевір себе (тестові завдання)

1. *Соціологія політики — це:*

- A) галузь соціологічного знання, що вивчає генезис, сутність функцій, спільні закономірності розвитку етносів, міжетнічні відносини й виробляє основні принципи їх дослідження;
- B) галузь соціологічного знання, що вивчає політику як комплекс політичних інститутів і процесів у їх соціальному контексті;
- C) це система ідей, поглядів, уявлень, що містить у собі теоретичне осмислення політичного буття з погляду інтересів, потреб, цілей, ідеалів соціальних груп та верств, національних утворень.

2. *Соціологія політики вивчає:*

- A) шляхи і методи досягнення політичними партіями влади та завоювання домінуючого становища в суспільстві;
- B) яким чином політичні феномени впливають на інші аспекти суспільства і якому впливу з їх боку піддаються самі;
- C) відповідність політичної діяльності принципам і нормам права та моралі.

3. *Політика — це:*

- A) система ідей, поглядів, уявлень що містить у собі теоретичне осмислення політичного буття з погляду інтересів, потреб, цілей, ідеалів соціальних груп і верств, національних утворень;
- B) цілісна підсистема суспільства, яка відповідає за виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг, необхідних для життєдіяльності людей;
- C) галузь цілеспрямованих відносин між соціальними групами з приводу використання влади та її розподілу для реалізації своїх докорінних інтересів.

4. *Що не відноситься до структурних елементів політики?*

- A) політична свідомість;
- B) політичні відносини;
- C) політична організація;
- D) політична етика.

5. *Політична свідомість — це:*

- A) погляди, потреби, інтереси, переконання щодо суспільних процесів і явищ, власного соціально-економічного стано-

вища, про види занять, трудової діяльності, її винагороду, ставлення до професії, про можливість соціального переміщення тощо;

- В) сукупність знань, оцінок соціального суб'єкта щодо політичного середовища, політики, політичної влади;
- С) цілісна підсистема суспільства, яка відповідає за виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг, необхідних для життєдіяльності людей.

6. Політичні відносини — це:

- А) внутрішньонаціональні взаємодії соціальних сил, які зачіпають сферу національних інтересів і національної політики;
- В) система складних механізмів, яка виражає і забезпечує соціальну взаємодію, в тому числі панівне становище одних соціальних груп, форми опору інших;
- С) взаємодія суб'єктів політики та влади, при якому відбувається їх об'єднання та розділення, передача ідей, поглядів, обмін ресурсами, передача вольових пробуджень від активного суб'єкта до пасивного.

7. Політичні рухи — це:

- А) нові суспільні рухи, які протиставляють підходам традиційних організацій (державі, політичним партіям, профспілкам) свої рішення глобальних і місцевих проблем;
- В) динамічні співтовариства великих груп людей, які усвідомили єдність своїх соціальних, економічних і духовних інтересів, відмінність від інтересів інших класових верств і груп населення і відстоюють їх перед державою;
- С) взаємодія суб'єктів політики та влади, при якому відбувається їх об'єднання та розділення, передача ідей, поглядів, обмін ресурсами, передача вольових пробуджень від активного суб'єкта до пасивного.

8. Альтернативні рухи — це:

- А) нові суспільні рухи, які протиставляють підходам традиційних організацій (державі, політичним партіям, профспілкам) свої рішення глобальних і місцевих проблем;
- В) динамічні співтовариства великих груп людей, які усвідомили єдність своїх соціальних, економічних і духовних інтересів, відмінність від інтересів інших класових верств і груп населення і відстоюють їх перед державою;

- С) взаємодія суб'єктів політики та влади, за якої відбувається їх об'єднання та розділення, передача ідей, поглядів, обмін ресурсами, передача вольових пробуджень від активного суб'єкта до пасивного.

9. Політична діяльність — це:

- А) форма суспільного життя, яка являє собою сукупність духовного та практично-предметних проявів політичного буття людини і суспільства, спрямована на вироблення політичних зв'язків і відносин між людьми та організаціями;
- В) політичний феномен, що являє собою сукупність ролей і статусів, спрямованих на задоволення певних соціальних потреб;
- С) одна з форм соціальної активності, індивідуальна чи колективна, участь у політичному житті, яка прямо чи опосередковано переслідує політичні інтереси великих суспільних груп.

10. Політичне життя — це:

- А) форма суспільного життя, яка являє собою сукупність духовного та практично-предметних проявів політичного буття людини і суспільства, спрямована на вироблення політичних зв'язків і відносин між людьми та організаціями;
- В) політичний феномен, що являє собою сукупність ролей і статусів, спрямованих на задоволення певних соціальних потреб;
- С) одна з форм соціальної активності, індивідуальна чи колективна, участь у політичному житті, яка прямо чи опосередковано переслідує політичні інтереси великих суспільних груп.

11. Політичний інститут — це:

- А) форма суспільного життя, яка являє собою сукупність духовного та практично-предметних проявів політичного буття людини та суспільства, спрямована на вироблення політичних зв'язків і відносин між людьми й організаціями;
- В) політичний феномен, що являє собою сукупність ролей і статусів, спрямованих на задоволення певних соціальних потреб;
- С) одна з форм соціальної активності, індивідуальна чи колективна, участь у політичному житті, яка прямо чи опосередковано переслідує політичні інтереси великих суспільних груп.

12. Політичні інтереси — це:

- А) усвідомлення соціальними суб'єктами (особами, групами, класами) об'єктивної можливості та потреби участі у здійсненні політичної влади за допомогою держави, політичних партій, суспільних організацій;
- В) політичний феномен, що являє собою сукупність ролей і статусів, спрямованих на задоволення певних соціальних потреб;
- С) одна з форм соціальної активності, індивідуальна чи колективна, участь у політичному житті, яка прямо чи опосередковано переслідує політичні інтереси великих суспільних груп.

13. Політична культура — це:

- А) усвідомлення соціальними суб'єктами (особами, групами, класами) об'єктивної можливості та потреби участі в здійсненні політичної влади за допомогою держави, політичних партій, суспільних організацій;
- В) система відносно стійких політичних знань, оцінок, моделей поведінки, цінностей, традицій норм, що склались історично та регулюють політичні відносини у суспільстві;
- С) одна з форм соціальної активності, індивідуальна чи колективна, участь у політичному житті, яка прямо чи опосередковано переслідує політичні інтереси великих суспільних груп.

14. Політизація — це:

- А) процес розвитку, протягом якого діти та підлітки сприймають ідеї, політичні позиції та поведінку, характерні для даної спільноти;
- В) посилення впливу політики на сфери суспільного життя, пов'язане з цим підвищення ролі держави в суспільстві та включення рядових громадян у політичний процес;
- С) спосіб дії у сфері політики, вид участі (неучасті) в політичному житті суспільства, конкретна повсякденна діяльність індивіда, соціальної групи, що виражається в оцінках, позиціях, певних діях.

15. Політична соціалізація — це:

- А) процес розвитку, протягом якого діти та підлітки сприймають ідеї, політичні позиції та поведінку, характерні для даної спільноти;

- В) посилення впливу політики на сфери суспільного життя, пов'язане з цим підвищення ролі держави в суспільстві та включення рядових громадян у політичний процес;
- С) спосіб дії у сфері політики, вид участі (неучасті) в політичному житті суспільства, конкретна повсякденна діяльність індивіда, соціальної групи, що виражається в оцінках, позиціях, певних діях.

16. Політична поведінка — це:

- А) процес розвитку, протягом якого діти та підлітки сприймають ідеї, політичні позиції та поведінку, характерні для даної спільноти;
- В) посилення впливу політики на сфери суспільного життя, пов'язане з цим підвищення ролі держави в суспільстві та включення рядових громадян у політичний процес;
- С) спосіб дії у сфері політики, вид участі (неучасті) в політичному житті суспільства, конкретна повсякденна діяльність індивіда, соціальної групи, що виражається в оцінках, позиціях, певних діях.

17. Політична організація — це:

- А) велика вторинна група, яка утворюється задля досягнення політичних цілей;
- В) нові суспільні рухи, які протиставляють підходам традиційних організацій (державі, політичним партіям, профспілкам) свої рішення щодо глобальних і місцевих проблем;
- С) динамічні співтовариства великих мас людей, які усвідомили єдність своїх соціальних, економічних і духовних інтересів, відмінність від інтересів інших класових верств і груп населення і відстоюють їх перед державою.

18. Соціальна політика — це:

- А) цілеспрямована діяльність держави та інших політичних інститутів з метою створення сприятливих умов життя людей і реалізації їх міжособистісних відносин;
- В) діяльність держави та інших політичних інститутів, спрямована на врегулювання етнічних відносин і створення умов для розвитку етносів шляхом виявлення, узгодження та задоволення їх інтересів;
- С) діяльність держави й інших політичних інститутів, спрямована на регулювання якості та динаміки народонаселення країни.

19. Політичний процес — це:

- А) сукупна діяльність інституціоналізованих і неінституціоналізованих суб'єктів, спрямована на здійснення своїх специфічних функцій у сфері влади, що обумовлюють формування і функціонування політичної системи суспільства;
- В) послідовна зміна явищ суспільного буття, соціальні зміни в динаміці;
- С) формування різних видів соціально-політичної практики, як соціальних інститутів.

20. Чим виступає політика з соціологічного погляду?

- А) соціальною спільнотою;
- В) соціальним законом;
- С) соціальним інститутом.

4.10.5. Інформаційні джерела

1. Артемов Г.П. Политическая социология: Учеб. пос. — М.: Логос, 2002. — 280 с.
2. Бурдые Пер. Социология политики. — М.: 1993. — 333 с.
3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. — К.: Основи, 1998. — 534 с.
4. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология: Учеб. для вузов. — М.: Гардарики, 1998. — 432 с.
5. Джери Дэвид, Джери Джулия. Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах. — М.: Вече, 1999. — Т. 1. — 544 с., Т. 2. — 528 с.
6. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: Підручник. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
7. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посіб. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
8. Словник соціологічних та політологічних термінів: Довідк. вид. / Уклад. В.І. Астахова, В.І. Даниленко, А.І. Панов та ін. — К.: Вища школа, 1993. — 141 с.
9. Соціологія. Посіб. для студентів вищих навч. закл. / За ред. В.Г. Городяненка. — К.: ВЦ «Академія», 2003. — 560 с.
10. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. С.О. Макеева. — 2-е вид., К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 455 с.
11. Соціологія: Підруч. / За ред. В.П. Андрущенко та М.І. Горлача. — Київ-Харків, 1998.
12. Соціологія: Конспект лекцій / Герасимчук А.А. та ін. — К.: НМК ВО, 1992. — 244 с.
13. Юрій М.Ф. Соціологія. — К.: Дакор, 2004. — 552 с.
14. Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2000. — 212 с.

5. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. До першої теми «Соціологія як наука» кожному студенту необхідно виконати два індивідуальні творчі завдання.

У завданні № 10 кожен із Вас має підібрати будь-який приклад і спробувати пояснити його із соціологічної точки зору. Як, наприклад, пояснює відомий соціолог Ентоні Гіденс романтичне кохання: «Чи закохувались ви коли-небудь? Безперечно, що так. Більшість людей ще зі свого підліткового віку знають, що це таке закохатись. Романтичне почуття любові є для багатьох із нас найсильнішим переживанням, яке ми коли-небудь спізнавали. Чому люди закохуються? Відповідь на це запитання здається на перший погляд очевидною. В коханні знаходить вияв фізичний та особистісний потяг, який двоє індивідів відчувають одне до одного. Сьогодні ми можемо ставитися скептично до поняття любов навіки», але ніхто не стане заперечувати, що закоханість — це та частина життєвого досвіду, яка виникає з базових людських емоцій. Якщо двоє закохуються одне в одного, то цілком природно, що вони прагнуть особистісного та сексуального завершення своїх взаємин — можливо, у формі шлюбу.

Проте ця ситуація, яка сьогодні видається нам самоочевидною, насправді досить рідкісна. Закоханість — це не той досвід, який переживають більшість людей у світі, а коли й переживають, то нечасто пов'язують із думкою про одруження. Ідея романтичного кохання набула повсюдного поширення в нашому суспільстві зовсім недавно, а в більшості культур узагалі ніколи й не існувала.

Лише в новітні часи на любов і сексуальність стали дивитись, як на тісно пов'язані почуття. Історик середньовічної Європи Джон Босвел зазначив, якими дивними є сучасні уявлення про романтичне кохання. В середньовічній Європі ніхто, по суті, не одружувався з кохання. Була навіть така середньовічна приказка: «Палке кохання до своєї дружини — це подружня зрада». У ті часи і ще багато сторіч потому чоловіки та жінки брали шлюб

тільки для того, щоб утримати власність у руках родини або задля народження й виховання дітей, які працюватимуть у родинному господарстві. По одруженні чоловік і жінка могли стати близькими одне одному; проте це відбувалося, як правило, після шлюбу, а не раніше. Подеколи люди мали сексуальні взаємини поза шлюбом, але це пробуджувало в них лише частку тих емоцій, які ми ототожнюємо з коханням. На романтичне кохання дивилися, в кращому випадку, як на слабкість, а в гіршому — як на хворобу.

Наше сьогодинішнє поводження майже цілком протилежне. Босвел слушно говорить про «справжню одержимість новітньої індустріальної культури» романтичним коханням: *«Усі, хто поринає сьогодні в «море кохання», вважають це чимось цілком природним... Дуже мало дотеперішніх або неіндустріалізованих сучасних культур погодилися б із незаперечним на Заході твердженням, що «мета чоловіка — покохати жінку, а мета жінки — покохати чоловіка». Більшість людей у більшості історичних епох та країн визнали б таке визначення духовних поривань людини надто вбогим!»*

Таким чином, романтичне кохання не можна вважати за природне для людини; воно формується під дією широких суспільних та історичних впливів. А це якраз ті впливи, що вивчають соціологи.

Більшість із нас сприймають світ відповідно до знайомих характеристик з нашого особистого життя. Соціологія показує, що треба мати набагато ширший погляд на те, чому ми є такі, як ми є, і чому ми поводимося так, а не інакше. Вона вчить нас, що те, що ми сприймаємо, як природне й немінуче, добре або істинне, може й не історичних та суспільних сил. Розуміння витончених, але складних і глибоких способів, в які індивідуальне життя кожного з нас віддзеркалює контексти нашого соціального досвіду, є фундаментальним для соціологічного світогляду.

Приклад: Завдання 10. Соціологія паління

Виконав Сахно Дмитро, студент групи Ф-22, 2007 р.

1. *Конформізм* — схильність людини підкорюватись загальноприйнятій думці та поглядам, більшість починають палити тільки через те, що так роблять інші. У різних суспільствах, суспільних верствах населення відсоток паліїв різний.

2. *Паління, як наркотик*: паління викликає залежність і більшість людей не може покинути палити «Бросить курить могут все, но не все могут не начать заново».

3. *Паління — причина багатьох захворювань*, що впливають на смертність, народжуваність і стан здоров'я майбутніх поколінь.

4. *Паління, як частка сімейного бюджету*, люди відмовляються від споживання інших товарів і послуг, віддаючи перевагу палінню.

5. *Паління, як засіб спілкування*, доведений психологами факт, що двом людям, які виконують ті ж самі дії одночасно (палять) легше знайти спільну мову, приклад цього можна побачити в університетському місці для паління (у внутрішньому дворіку), там більшість людей вільно спілкуються зі вже знайомими їм людям та тими, яких вони не знали раніше.

6. *Паління, як засіб прибутку*: продаж тютюну — це великі гроші, за які ведуть боротьбу виробники з багатьох країн, люди працюють на виробництві тютюну, що є досить нелегкою працею, та отримують за це гроші, на які існують їхні сім'ї. Крім того, багато непрямих доходів від паління — лікарі отримують гроші за лікування наслідків паління і тому подібне.

7. *Паління, як «дратівник»* паління в громадських місцях дратує людей, які не палять, що є потенційною соціальною небезпекою.

8. *Паління, як частина історії*. Мабуть усі добре пам'ятають трубку миру, а образ Фіделя Кастро без сигари у зубах, навіть, не приходить на думку.

9. *Паління, як хвилинка для роздумування*, коли людині задають питання і вона повинна відразу відповісти, то цигарка, сигара чи трубка дає декілька секунд на роздуми, саме тому, вище згаданий Фідель Кастро завжди ходив із сигарою, так само робив і Черчіль, і дотепер багато хто так робить.

10. *Паління, як причина сварок у сім'ях*, коли одна людина у сім'ї палить, а інша ні, то можуть виникати суперечки, або, наприклад, відносини батьки-діти, батьки забороняють палити, а часто і сварять за це.

11. *Паління, як прояв певного соціального стану*: чим багатша людина, тим кращі речі вона палить; добре закарбований в уяві образ «аристократа» з трубкою або мундштуком.

12. *Паління, як традиція*: паління кальяну у східних країнах, є традицією, жителі це роблять майже кожен день.

13. *Паління, як альтернатива використанню тютюну*: крім того, що тютюн палять, з нього ще виготовляють тканину, в'яжуть канати.

14. *Паління, як причина багатьох пожеж*: багато пожеж відбувається через непогашені цигарки, що призводить до значних

наслідків: матеріальних збитків, травм чи смерті людей, що, у свою чергу, теж має значні наслідки.

15. *Паління, як стереотип*, реклама давно вже сформувала образ успішної людини, яка палить, якщо уважно простежити за всіма рекламами цигарок, то можна побачити, що в них усіх показані успішні люди приблизно 30-и років, повні сил.

У завданні № 11. Вам треба, використовуючи вже відомі поняття, спробувати проінтерпретувати казку (чи уривок) за Вашим бажанням, так щоб Ви побачили, які проблеми соціального життя постають майже у кожному реченні казкового твору.

Приклад завдання 11 **Інтерпретація казки «Русалонька»**

Виконала Липко Віра, студентка групи МЕ-23, 2006 р.

Казка «Русалонька»

У відкритому синьому морі жили морський цар і його мати.

(Соціальний статус — становище індивіда або соціальної групи пов'язане з певними правами та обов'язками)

І було у царя шість дочок.

(Сім'я — засноване на близьких родинних зв'язках, шлюбі або усиновленні, об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту, взаємною відповідальністю за виховання дітей)

Та найменша була найгарнішою.

Біля їхнього палацу возвеличувався дивовижний сад, за яким сестри повинні були наглядати.

(Соціальний обов'язок)

Наймолодшій дочці завжди подобалося слухати розповіді про людей, котрі живуть на землі.

(Соціальна нерівність)

Та лише з 15 років дозволялося впливати на поверхню моря. Найстаршій сестрі дозволялося покидати підводне царство, адже вона досягла зазначеного віку.

(Статус приписаний — соціально набутий, але однаковий за назвою з природженим статусом)

Та із плином часу кожній із п'яток сестер виповнювалося п'ятнадцять років, лише найменша ще не мала права впливати на поверхню моря.

І нарешті Русалоньці виповнилось 15 років. Одягнувши на себе вінок вона, піднялася вгору. Там вона побачила корабель, на якому було багато людей, але найкращий з усіх був молодий принц.

(Соціальний статус).

І раптом почалася буря, блиснула блискавка, вдарила корабель, і він почав іти на дно — всі рятувалися, як могли. Вона побачила принца! Ні, ні, він же може померти! І Русалонька врятувала його.

(Соціальна взаємодія — форма соціальної комунікації, в якій люди діють, відчують вплив один на одного, на основі чого виникає сутність солідарності чи незгоди між ними).

Буря стихла. Красуня залишила принца на березі, сподіваючись, що його хтось знайде. Поблизу гуляли молоді дівчата, які прийшли йому на допомогу.

(Соціальна спільнота — сукупність людей, об'єднана відносно стійкими соціальними зв'язками, відносинами)

Русалоньці стало дуже прикро, адже саме вона врятувала принца. Кожен день найменша сестра спостерігала за принцом, за рибалками, їх дружинами, які проводжали їх із гавані. Все більше вона закохувалася в їх спосіб життя.

(Соціальна діяльність — спосіб здійснення і розвитку соціологічної дійсності, прояву соціальної активності).

Одного дня Русалонька цікавилася у бабусі, чи може вона отримати безсмертну душу — стати людиною. Бабуся відповіла: «Так, але для цього потрібно, щоб хто-небудь із людей покохав тебе, щоб ви одружилися».

(Сім'я; Соціальні відносини — самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражають діяльність соціальних суб'єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві, та роллю у суспільному житті).

Але це неможливо! Бо твій риб'ячий хвіст, (соціальний статус) який для нас вважається найгарнішим, люди знаходять бридким. Нічого вони не розуміють в красі!

(Громадська думка — спосіб формування і впливу масової свідомості, що виражає ставлення людей до суспільно значимих подій, фактів, до діяльності окремих спільнот, груп).

Тоді Русалонька вирішила звернутися до морської відьми, попросивши ту зробити її людиною.

(Співробітництво — соціальний процес, який полягає в узгодженні діяльності індивідів, груп у досягненні загальної мети, незалежно від її характеру).

— Та пам'ятай, — сказала відьма, — якщо ти станеш людиною, то вже ніколи не будеш русалкою. З першою зіркою після одруження ти перетворишся піною морською. І за це ти повинна віддати мені свій чудесний голос. І русалонька погодилась.

Рано-вранці дівчина прокинулася на березі моря, а перед нею стояв красень-принц. Він забрав її до палацу.

(Соціальна мобільність – перехід людей з одних соціальних груп і прошарків в інші, а також їх просування до позицій з більш високим престижем, прибутком та владою).

Та відьма сказала правду: кожен крок русалоньки причиняв їй величезний біль.

(Соціальна адаптація – пристосування людей до певних умов життєдіяльності;

Соціальне пристосування – прийняття індивідом чи групою культурних норм, цінностей нового середовища).

При дворі Русалонька танцювала для принца. Молодий спадкоємець брав завжди її із собою.

(Соціальні відносини).

Кожен день принц все більше зважав до неї. Почали казати, що принц одружиться з дочкою сусіднього короля.

(Однаковий, рівний соціальний статус).

І корабель вирушив у путь.

Прибувши у гавань сусіднього королівства, у місті відразу почалися святкування. І ось прибула принцеса. Русалонька, дивлячись на неї, не могла не усвідомлювати, наскільки дівчина була гарною. Принц зразу закохався у неї.

(Соціальне суперництво – соціальний процес, який полягає у зіткненні протилежних інтересів індивідів; або прагнення до задоволення власних інтересів).

Вони одружились, і Русалонька перетворилася піною морською, піднеслась у повітря, де зустрілася з дочками небес.

Отже, у казці піднімаються різні соціальні аспекти, проблеми, які зустрічаються у суспільстві.

2. До другої теми «Основні етапи і тенденції розвитку соціології» кожен із Вас виконує індивідуальне творче завдання, готуючись до наукової міні-конференції. Тема наукової міні-конференції: «Віртуальний міжконтинентальний науковий симпозіум учених усіх століть з найважливіших проблем соціології».

Кожен студент має вибрати собі одну із постатей учених, запропонованих у завданні або за бажанням обрати постать будь-якого ученого, користуючись енциклопедичним словником Джери Девид, Джери Джулія. Большой толковый социологический словарь. — М.: Вече; АСТ, 1999. — Т. 1. — 544 с.; Т. 2. — 528 с.

Вибравши постать ученого, Ви маєте: а) представити коротку характеристику епохи вибраного вченого, країни, яку представляє,

та описовий портрет; б) викласти основні теоретичні погляди ученого з найголовніших проблем соціології від першої особи (тобто особи ученого «Я — Огюст Конт, мої теоретичні положення такого змісту ...»; в) взяти участь у дискусії, відстоюючи теоретичні положення з основних проблем соціології ученого, постать якого вибрали.

Виконуючи завдання б), Ви маєте використати своє вміння, здобуте при вивченні курсу філософії підготовки реферативної доповіді. Використайте здобуті у перші тижні навчання в університеті навички бібліографічної роботи, самостійно підберіть наукові джерела, можна також використати Інтернет-сайт www.krugosvet.ru «Социология в лицах». Підготуйте реферативну доповідь про ученого, постать якого вибрали. Реферативна доповідь повинна мати певну логічну побудову, послідовність та завершеність і має бути написана від руки, або набрана на комп'ютері на 10-12 сторінках, обов'язково вміщувати вступну частину і список літератури.

Наступним кроком після підготовки реферату є запис у зошиті для семінарських робіт із «Соціології» тез власного виступу на семінарі-конференції. Тези можуть бути викладені коротко, але містити основні концептуальні положення теорії ученого і записані тепер у зошиті від першої особи: «Я — Огюст Конт...».

3. У темі «Суспільство як система» кожному студенту треба підібрати один приклад із життя, драматичних творів, художньої літератури, кіномаргінальних особистостей і обґрунтувати, чому саме цей приклад, на Ваш погляд, є найбільш вдалим. Уважно прочитайте приклад про життя знаменитого Ван Гога та, даючи відповідь на питання, використайте наведену нижче інформацію про маргіналізацію.

Маргінальність — соціологічний термін, яким позначають перехідний, структурно-невизначений соціальний стан суб'єкта. Маргінали — це люди, які з різних причин випали зі звичного соціального середовища і не здатні примкнути до нових соціальних спільнот (іноді з причин культурної невідповідності), люди, що відчувають сильну психологічну напругу і переживають кризу самосвідомості.

К.Маркс розробляв проблеми соціально декласованих елементів. Макс Вебер, розглядаючи соціальну дію, стверджував, що рух суспільства починається тоді, коли маргінальні верстви об'єднуються у соціальну силу (спільність) і дають поштовх соціальним змінам — реформам та революціям.

Макс Вебер дав глибинне пояснення маргінальності, пояснював формування нових професійних, статусних, релігійних та інших спільнот, котрі не у всіх випадках виникали із «соціальних покидьків» — індивідів, насильницьки викинутих із своїх спільнот (біженців, мігрантів, безробітних) чи асоціальних за вибраним стилем життя (бродяг, наркоманів.).

З одного боку, соціологи завжди визнавали безумовний зв'язок між виникненням маси людей, виключених із системи звичайних соціальних зв'язків, і процесом формування нових спільнот.

З другого боку, виникнення нових класів, груп, прошарків майже ніколи не пов'язано з організованою активністю бомжів, скоріше воно розглядається як формування паралельних «соціальних структур» людьми, чиє суспільне життя до останнього моменту «переходу» на нову, раніше підготовлену структурну позицію, була впорядкованою.

У ХХ ст. теорія маргіналів була сформульована представником Чикагської соціологічної школи Р.Е.Парком.

Під маргіналами розуміються індивіди, їх групи і спільноти, що формуються на межі соціальних структур і в рамках переходу від одного типу соціальності до іншого або в межах одного типу соціальності при складних його деформаціях.

Серед маргіналів можуть бути етномаргінали: національні меншини, біомаргінали, чиє здоров'я перестає бути предметом турботи соціуму, соціомаргінали — групи, що знаходяться в процесі незавершеного соціального переміщення, вікові маргінали, що виникають при розриві зв'язків між поколіннями, політичні маргінали: їх не влаштовують легальні можливості і легітимні правила суспільно-політичної боротьби; економічні маргінали, або так звані нові бідні (безробітні); релігійні маргінали, що не наважуються зробити вибір між конфесіями, кримінальні маргінали і ті, чий статус у соціальній структурі ще не визначений.

Приклади:

Приклад 1. Завдання 16, виконав студент групи Ф-22 Биков Дмитро, 2007 р.

Це дуже важка для обговорення тема, котру неможливо описати у самостійній роботі, але тема, яка має бути обговорена. Доля Вінсента ван Гога у чомусь трагічна, сумна, жаліслива, але вона має навчити нас багатьом речам.

По-перше, я вважаю, що уривок, підібраний у завданні, має бути перероблений. В уривок варто включити більше матеріалу щодо дитинства цієї Людини. На моє глибоке переконання у ди-

тинстві ми можемо побачити причину подальшого смутку у житті митця.

Вінсент каже: «Мое дитинство було холодне, пусте і сумне». Зі свідчень гувернантки ми можемо почути, що Вінсент був чудний, важкий хлопчик з дивними манерами, за що був часто покараний. А люди з його рідного села кажуть про те, що Вінсент був тихий, серйозний хлопець. У 11 років його віддали у школу-інтернат, хоча він дуже не хотів лишати оселю батьків. Я пишу це все тому, що відчуваю, що Ван Гог був пригноблений з дитинства. Він мав 6 молодших братів і сестер, дитина зі своєрідним характером не мала досить уваги та опіки від батьків.

По-друге, Вінсент був людиною з Серцем. Він відчував біль людей, а це є великий дар.

Можливо власний біль давав йому такі сили, але він завжди чутливо розумів страждання людей. Про це свідчить факт з його біографії щодо місіонерства у Боринажі, бідному шахтарському містечку на півдні Бельгії. Він живе впроголодь, як і шахтарі, віддає всі гроші на ліки хворим. За такі дії його покарало керівництво церкви і відкликала звідти, але митець не згодився і залишився допомагати знедоленим.

Я можу багато чого написати про долю цієї Людини з великої літери, та історія все ж поставила все на свої місця. Життя Вінсента ван Гога вже наштовхнуло на роздуми мене, а може і ще когось.

Чи був він маргіналом, та напевно, що був. Чи випав він із звичного соціального середовища, чи його силоміць виштовхнули звідти? Чи не здатен він був примкнути до нових соціальних спільнот, чи нові соціальні спільноти виштовхували його знову і знову?

Не знаю, був Ван Гог маргіналом чи ні, хіба то є важливим. Знаю лише, що він був Людиною, а те що суспільство не прийняло його таким, яким він був..., таке трапляється часто..., на жаль. (Але Господь випробовує лише тих, хто здатен винести випробування).

Я уважно прочитав уривок у самостійній роботі про Ван Гога, а Ви? Невже, знаючи про нього, ми можемо назвати його «невдахою»??? Можливо йому не поталанило народитися там, де він народився, але тоді світ не побачив би ніколи видатних шедеврів його творчості, митця і видатну Людину — Вінсента ван Гога.

Щодо прикладу маргіналізації з кінематографа, то кожна надлюдина є маргіналом (Людина-павук, Бетмен, Супермен та ін.). Незгодні з суспільним устроєм завжди випадають із суспільного середовища..., напевно, така доля «людей, яким небайдуже».

Приклад 2. Завдання 16, виконала Лугівська Леся, студентка групи Ф-21, 2007 р.

Я хочу навести приклад, на мій погляд, маргінальної особистості, про яку я прочитала в пресі. Математик, який у даний час проживає в Санкт-Петербурзі, але прізвища, на жаль, я вже не пам'ятаю. Йому приблизно 60 років, він дуже давно закінчив Московський державний університет. Серед рідних у нього залишилася лише старенька 85-річна мати, з якою він мешкає в однокімнатній квартирі в ненайкращому районі Санкт-Петербурга. Після закінчення університету він викладав математику студентам 4 роки, а потім залишив роботу і ніде не працює по нині. Ще навчаючись в університеті, він був чи не найкращим студентом, відзначався швидким мисленням і здатністю розв'язати будь-яку математичну задачу. Його потенціал був значно вищим, навіть, ніж у деяких професорів університету, але він не скористався своїми здібностями згідно із суспільними нормами і правилами. Він плідно працює, займаючись математикою вдома, живучи на пенсію мами. Два роки тому світова організація математиків оголосила число тих людей, які розв'язали складні математичні задачі, що впродовж багатьох десятиліть залишались без розв'язку. Серед них виявився і цей математик. За розв'язок задач йому і деяким іншим математикам присуджена премія 1 млн дол. США. Та на здивування усіх, він не збирається отримувати свою премію і продовжує жити серед людей нижчого класу, купуючи їжу і одяг на мізерні гроші. Саме цю людину я вважаю маргіналом, який не сприймає суспільних норм, правил (ну навіть йому 1 млн дол., якщо можна жити на кілька тисяч рублів). Він не намагається реалізувати себе у суспільстві, коло його соціальних зв'язків обмежене, можливо, і з психічним здоров'ям у нього не все гаразд. І все-таки він залишив у науці певний слід.

4. До теми «Методика і техніка соціологічного дослідження» кожен студент має навчитися працювати у невеликій групі і зрозуміти, що від виконання ним його функцій у групі залежатиме кінцевий результат і відповідна кількість балів, якими група оцінюватиметься за дану форму роботи. Працюючи у групі, Ви маєте зрозуміти, що сьогодні Ваша взаємодія оцінюється лише в балах, «завтра» у трудовому колективі від Вашої співпраці буде залежати заробітна плата, яку кожен із Вас отримає за виконання поставленого завдання.

Суть завдання полягає в обґрунтуванні віртуального соціологічного дослідження. Для цього Вам потрібно скласти Програму

віртуального соціологічного дослідження, анкету за вибраною темою і обґрунтувати Ваше соціологічне дослідження за вказаним зразком.

Зразок обґрунтування:

1. Що таке соціологічне дослідження.
2. Етапи Вашого соціологічного дослідження, на якому етапі Ви складатимете Програму Вашого дослідження.

3. Мета Вашого соціологічного дослідження?

4. Що є об'єктом Вашого соціологічного дослідження?

5. Що є предметом Вашого соціологічного дослідження?

6. Класифікуйте Ваше соціологічне дослідження:

А) за часом

експрес
короткострокове
середньострокове
довгострокове

Б) за видами завдань

фундаментальне
прикладне
комплексне

В) за характером поставлених цілей

розвідувальне
описове
аналітичне
пілотне
експериментальне

Г) за замовником

госпрозрахункове
держбюджетне

Д) за об'єктом

монографічне
порівняльне (панельне, тендове,
генетичне)

7. Чи будете Ви використовувати Вибірку (генеральну чи вибірову сукупність)?

8. Аргументуйте, які за формою питання Ви використовували при складанні анкети (відкриті, напіввідкриті, шкальні, альтернативні, питання з преамбулою, питання таблиці)?

9. Які питання за предметним змістом зустрічаються у Вашій анкеті (про факти, про знання, про думки, про мотиви)?

10. Який спосіб розповсюдження анкет Ви будете використовувати (роздатковий, поштовий, телетайпний)?

Тематика соціологічних досліджень

1. Чи вважаєте ви актуальною проблему здоров'я у нашому суспільстві?
2. Фактори, що впливають на рейтинг професій.
3. Вплив на вибір абітурієнтом форми навчання.
4. Вільний час та світ захоплень студентів.
5. Студентський гуртожиток. Проблеми та перспективи.
6. Взаємовідносини студентів у групі.
7. Як вам подобається університетська їдальня?
8. Чи допитлива сучасна молодь?
9. Джерела інформації для студентів ПУСКУ.
10. Морально-етичні норми. Пережиток минулого чи необхідна вимога існування суспільства?
11. Засоби зв'язку у житті сучасної молоді.
12. Чим ви керуєтеся при виборі парфумів?
13. Фактори наркотизації молоді у сучасному суспільстві.
14. Спорт у вашому житті.
15. Пріоритет професійного вибору.
16. Медичне обслуговування в Україні.
17. Чи є Україна демократичною країною?
18. Ваше ставлення до лікарських засобів.
19. Реклама у вашому житті.
20. Громадянське суспільство: далеко чи близько.
21. Україна і проблеми євроінтеграції.
22. Гендерна політика в Україні.
23. Компроміс. Де розумні межі?
24. Девіантна поведінка серед сучасної молоді.
25. Чи задовольняє вас рівень професійної підготовки у вузі?
26. Книга, театральна вистава, кіно у житті сучасної молоді.
27. Життєві ідеали у формуванні особистості.
28. Можете запропонувати і вибрати іншу тематику на Ваш розсуд.

Приклад: віртуальне соціологічне дослідження на тему: «Чи потрібно Україні вступати до Світової організації торгівлі?» Виконала група у складі Дев'ятко Ілони та М'якенької Олени, студентки групи МЗД -11, 2005 р.

1. Соціологічне дослідження — це складний комплекс програмно упорядкованих, методичних, організаційних та технічних засобів, спрямованих на досягнення дослідницьких цілей і завдань.

2. Існує чотири етапи соціологічного дослідження:

- підготовка — обдумування цілей, програми і плану, визначення засобів, термінів, способів опрацювання інформації;
- добір первинної соціологічної інформації (записи дослідника, виписки із документів тощо);
- підготовка добраної інформації до опрацювання і безпосереднє опрацювання;
- заключний — аналіз опрацювання інформації, вироблення рекомендацій для замовника.

Програма соціологічного дослідження — це науковий документ, який регламентує всі етапи підготовки, стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.

Програма соціологічного дослідження включає два взаємопов'язані блоки — методологічний та методичний.

У свою чергу *методологічний блок*:

- а) включає такі компоненти
 - формулювання теми, мети і завдання соціологічного дослідження;
 - визначення об'єкта і предмета соціологічного дослідження;
 - інтерпретація основних понять;
- б) має такі складники:
 - розрахунок і обґрунтування вибірки;
 - підбір і обґрунтування завдань;
 - розробка стратегічного і робочого плану завдання.

Програму соціологічного дослідження ми склали на першому етапі (підготовка).

Програма соціологічного дослідження

Тема: Чи потрібно Україні вступати до Світової організації торгівлі?

Обґрунтування теми соціологічного дослідження. Ми вибрали цю тему тому, що питання вступу до Світової організації торгівлі є актуальним для України. Вітчизняні науковці з цього приводу розділилися на три ворогуючі табори. Одні стверджують, що Україні не слід вступати до Світової організації торгівлі. Інші, навпаки, говорять, що нам треба зробити цей відповідальний крок і якнайшвидше. Третя група вчених схиляється до думки, що Україні треба вступити до Світової організації торгівлі, але дещо пізніше, коли наша держава, так би мовити, «стане на ноги».

Процес вступу до Світової організації торгівлі надзвичайно трудомісткий. Доведеться провести багато змін. Перша з них —

це гармонізація законодавства, тобто приведення його до світових норм.

Доведеться розробити регуляторний інструментарій, який би сприяв повноцінній роботі наших підприємців на світових ринках.

І це ще неповний перелік тих змін, які треба буде реалізувати Україні.

Якщо ми не вступимо до Світової організації торгівлі, то можемо залишитися поза світовою системою. На даний момент Україна не є ланкою технологічного ланцюжка, що формується в глобалізованому світі. Наш вітчизняний виробник не включений до міжнародного поділу праці, що негативно впливає на торгівлю з іншими країнами.

Якщо ми вступимо до Світової організації торгівлі через рік чи два, то це може викликати ряд негативних наслідків. Буде відмінене субсидування деяких галузей; великі втрати понесуть вітчизняні виробники, які не готові до жорсткої конкуренції, що панує на світовому ринку, і т.д.

Якщо ж ми вступимо до Світової організації торгівлі через вісім чи десять років, то за цей час зможемо підготуватися до цього кроку. Уряд міг би розробити ряд заходів, які б мінімізували вплив негативних наслідків вступу до Світової організації торгівлі і т.д.

Крім того, ми мусимо розуміти, що наслідки вступу до Світової організації торгівлі можуть бути як прямі, та і непрямі. Одні з них настануть одразу, інші — дещо пізніше. Тобто в питанні вступу до Світової організації торгівлі є надзвичайно багато «але», «крім того», «чи» і т.д.

Все це думки вчених. А що з цього приводу думають пересічні громадяни України?

Мета: прагнення на основі соціологічних даних виявити особливості ставлення респондентів до вступу України у Світову організацію торгівлі.

Об'єкт: представники різних вікових категорій, які є основним витокком інформації про роль Світової організації торгівлі в житті українського суспільства.

Предмет: ставлення населення України до Світової організації торгівлі і вступу до цієї організації.

Основні поняття:

Світова організація торгівлі — це міжнародна організація, що функціонує на основі багатосторонніх договорів, в яких містяться принципи і правила міжнародної торгівлі, обов'язкові для країн-учасниць;

субсидія — грошова або натуральна допомога, яка надається державою за рахунок коштів державного бюджету місцевим органам влади, підприємствам, організаціям, іншим державним та фізичним особам;

субсидування — процес надання субсидії;

експорт — вивіз із країни товарів, капіталу, цінних паперів, послуг тощо для реалізації їх на зовнішньому ринку;

інвестиція — довготермінове вкладення капіталу у підприємства різних галузей народного господарства в середині країни чи за кордоном;

інвестування — процес вкладення інвестицій;

дискримінація — обмеження прав держав, юридичних чи фізичних осіб;

Європейський Союз — політико-економічне об'єднання держав Західної Європи, спільні рішення якого обов'язкові для всіх країн-учасниць;

Євразійське Економічне Співтовариство — економічне об'єднання країн-учасниць СНД.

Гіпотеза: попередній аналіз матеріалів про ставлення українців до Світової організації торгівлі виявив, що наші співвітчизники розділилися на два табори. Одні хочуть бачити Україну членом Світової організації торгівлі, а інші не хочуть.

У зв'язку з цим питання анкети будуть направлені на виявлення ставлення українців до Світової організації торгівлі та вступу до цієї організації. За допомогою деяких питань анкети ми з'ясуємо ставлення населення до змін, які будуть викликані вступом до Світової організації торгівлі.

За видами завдань: фундаментальне (виявляє фундаментальні тенденції, закономірності розвитку і розв'язання складних соціальних проблем суспільства).

За часом: середньострокове (6–36 місяців).

За типом об'єкта: монографічне (дослідження проводять на одному і тому ж об'єкті).

За типом логічних завдань: описове (соціологічне дослідження, яке дає змогу за допомогою отриманої емпіричної інформації скласти цілісне уявлення про явище, яке вивчається).

За замовленням: держбюджетне (замовлення державною структурою).

Вибірка: у нашому соціологічному дослідженні ми будемо застосовувати вибірку сукупність. Із 100 % респондентів 40 % — це люди віком від 18 до 35 років, 60 % — особи, старші за 35 років. Дане процентне співвідношення ми взяли з ураху-

ванням того, що українська нація є старіючою. Крім того, наші респонденти є представниками різних професій, статей, мешканцями і міст, і сіл.

Завдання:

— виявлення дійсного ставлення населення до Світової організації торгівлі;

— виявлення ставлення населення до політики держави стосовно цього питання;

— виявлення готовності українців до змін після вступу до Світової організації торгівлі.

За формою у нашій анкеті ми використовували питання переважно альтернативні (питання, у яких передбачаються варіанти відповідей).

За змістом у нашій анкеті ми використовували питання:

— про знання (№№2, 12);

— про факти (№№11, 10, 9);

— про думки (№№ 4, 5, 6);

— про мотиви (№№ 8,15).

У даному дослідженні ми будемо використовувати роздатковий спосіб розповсюдження анкет, бо вважаємо його найбільш прийнятним у нашому випадку.

Анкета

Добрий день!

Наш соціологічний центр вивчає думку населення України.

Дане анкетне опитування має на меті виявити Вашу думку щодо входження України до Світової організації торгівлі (СОТ).

Просимо Вас надати нам допомогу, заповнивши анкету. Разом з Вами ми сподіваємося, що результати опитування будуть враховані органами державного управління. Анкета анонімна, результати опитування будуть використані в загальному вигляді.

Анкета заповнюється досить просто. Вам необхідно уважно прочитати запитання і вибрати лише той варіант відповіді, який найбільше Вам підходить чи збігається в Вашою точкою зору. Потім вибраний варіант відповіді необхідно обвести кружечком.

1. Чи цікавитесь Ви політико-економічним життям України?

а) цікавлюся, постійно читаю газети та дивлюся новини;

б) цікавлюся, але читаю газети та дивлюся новини лише у вільний час;

в) не цікавлюся, політика та економіка не для мене.

2. *Що на Вашу думку є СОТ?*
 - а) вільний ринок;
 - б) економічне об'єднання країн;
 - в) політичне об'єднання країн.
3. *Чи потрібно Україні вступати в СОТ?*
 - а) потрібно;
 - б) не потрібно;
 - в) мені все одно.
4. *Як Ви думаєте, чи готова Україна зараз вступити до СОТ?*
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) не знаю.
5. *Як Ви думаєте, чи потрібно Україні вдосконалитися перед вступом до СОТ?*
 - а) так, частково;
 - б) так, повністю;
 - в) ні, усе досконало.
6. *Як на Вашу думку, чи чекає СОТ на Україну?*
 - а) так, ми їй потрібні;
 - б) можливо;
 - в) ні.
7. *Які зміни в Україні викличе вступ до СОТ?*
 - а) позитивні;
 - б) негативні;
 - в) і позитивні, і негативні.
8. *Після вступу до СОТ на український ринок рине величезна кількість зарубіжних товарів. Як Ви ставитеся до цього?*
 - а) це розширить асортимент товарів на українському ринку;
 - б) це призведе до наповнення нашого ринку неякісними товарами;
 - в) це призведе до знищення українського виробника.
9. *Після вступу до СОТ припиниться субсидування аграрного сектора. Що Ви думаєте з цього приводу?*
 - а) аграрний сектор може прожити без субсидування;
 - б) це призведе до занепаду аграрного сектора;
 - в) Україна не зможе експортувати товари аграрного сектора на світовий ринок.

10. *Вступ до СОТ може призвести до розширення інвестування деяких галузей економіки. Як Ви до цього ставитесь?*
- а) це призведе до поліпшення структури інвестицій;
 - б) це призведе до поглинання нашого ринку закордонними інвестиціями;
 - в) це викличе ряд позитивних і негативних наслідків.
11. *За рік українські експортери втрачають 2-3 млрд дол. США від дискримінаційних дій. Чи зміниться ця ситуація після вступу до СОТ?*
- а) безперечно, Україна стане частиною світової економічної системи;
 - б) я думаю, що все залишиться так само;
 - в) можливо, становище експортерів покращиться.
12. *Вступ до СОТ прискорить структурні зміни в економіці України. Як це вплине на економіку нашої держави?*
- а) позитивно;
 - б) негативно;
 - в) я не знаю.
13. *Деякі фахівці стверджують, що Україні краще вступити до Євразійського Економічного Співтовариства. Саме там зосереджені інтереси України. Що Ви думаєте з цього приводу?*
- а) Україні треба вступити до цього економічного об'єднання;
 - б) Україні не потрібно вступати до цього економічного об'єднання;
 - в) Україні не потрібно вступати до жодного економічного об'єднання.
14. *Деякі фахівці стверджують, що Україні, перш за все, треба стати членом Європейського Союзу, а потім нас візьмуть до СОТ. Як Ви до цього ставитесь?*
- а) Україні не треба вступати до ЄС, ми і так станемо членами СОТ;
 - б) Україні треба вступити до ЄС, якщо це прискорить процес вступу до СОТ;
 - в) я не знаю.
15. *Яких змін Ви очікуєте особисто для себе після вступу України до СОТ?*
- а) вступ до СОТ змінить моє економічне становище на гірше;
 - б) вступ до СОТ викличе зниження цін;
 - в) я зможу купувати товари всесвітньовідомих виробників.

Дякуємо Вам за згоду у співробітництві.

5. До теми «Соціологія конфлікту» кожен студент має взяти участь у підготовці презентації моделі конфліктної ситуації із подальшим її обґрунтуванням і захистом своїх позицій. Для цього група студентів підбирає один із видів конфліктів, спираючись на теоретичний матеріал лекції. Групи мають представити різні види конфліктних ситуацій, розподіл видів конфліктів можна провести жеребкуванням таким чином: одна група презентує внутрішньоособистісний конфлікт, інша — міжособистісний, наступна — міжгруповий, далі — конфлікт належності, конфлікт із зовнішнім середовищем. Можна використати й інші види, користуючись різними концепціями учених-теоретиків.

Якщо всі види конфліктів розібрані для представлення групами, то групи, що залишилися, можуть взяти повторно якийсь вид конфлікту. Але всі види конфліктів мають бути представлені на семінарі. Організацію виконання цього завдання має взяти на себе староста групи.

Підібравши модель конфлікту, група обдумує його характеристику за вказаними параметрами і розподіляє ролі, якщо модель конфлікту вимагає інсценування дій. Сама модель конфлікту викладається на папері (формат А-4), а далі йде його характеристика. Представлення моделі конфлікту може бути груповим, але для представлення характеристики і захисту положень викладач визначає одного студента з групи.

Завдання 7,8

Приклад моделі внутрішньо-особистісного конфлікту. Виконали: Краус Катерина, Ростовська Віталіна, Хорос Яна, Сторожук Тетяна, студентки гр.Ф-22, 2006 р.

Вступ

Конфлікт виникає тоді, коли люди починають усвідомлювати, що їхні інтереси, потреби і цілі не можуть бути задоволеними у разі збереження існуючої системи соціальних відносин і починають діяти так, щоб змінити ситуацію.

Сьогодні ми живемо у світі, в якому безконфліктне життя неможливе. Раніше людина жила в мирі й злагоді з іншими членами свого суспільства, з природою і, перш за все, із самим собою, адже усі жили за єдиними правилами й законами, керувалися прийнятними для всіх нормами та цінностями. Тому й конфлікти у такому суспільстві виникали лише тоді, коли інтереси й цілі одних людей були протилежними інтересам інших. Але у наш

час конфлікти уже стали звичним явищем. Часто ми стаємо суб'єктами цих конфліктів, навіть не розуміючи, у чому полягає їх суть, причини, і чи не принесуть користь вони суспільству. Крім цього, у більшості випадків розв'язання таких конфліктів уже давно не можливе без насильства.

Чому ж виникають конфлікти? Хто їх породжує?

Вчені здавна стверджують, що причиною всіх конфліктів є сама людина, її боротьба за владу та матеріальні ресурси. Щодня кожен із нас зіштовхується із безліччю конфліктів, які виникають через протиріччя наших почуттів, поглядів й думок. У такій ситуації людина ніби «роздвоюється» на два зовсім протилежних «Я». Конфлікт, який виникає на основі боротьби протилежних внутрішніх сторін особи називається внутрішньоособистісним.

Щоб краще зрозуміти, у чому ж полягає внутрішньоособистісний конфлікт, розглянемо конкретний приклад.

Модель внутрішньо-особистісного конфлікту

Джеймс Бланш — французький художник-імпресіоніст. Можливо, не всім відоме його ім'я, але насправді він був дуже талановитим і здібним художником. Джеймс Бланш жив наприкінці XIX — на початку XX століття, тобто у період постійних війн і революцій. Мабуть, саме тому він завжди говорив про себе, як про бунтаря, революціонера, розбійника і визволителя. Джеймс Бланш постійно вів війну. Але це була війна не з людьми, не із зовнішнім світом, а із самим собою. Він знав «закони» й принципи мистецтва, його найвищі цінності, але не міг погодитися з ними, бо вважав їх неправильними й неефективними. Для Джеймса Бланша картина була чимось особливим, не просто плоскою поверхнею, а полотном, покритим дібраними у певному порядку кольорами.

Сенс свого життя він вбачав у тому, щоб звільнити мистецтво від перешкод і обмежень, закладених традиційними школами і гуртками. Джеймс Бланш рішуче і енергійно повертав до життя колір, пробуджував живопис, звільняючи його тим самим від нашарувань та вікових традицій. Але у цій боротьбі за піднесення мистецтва на більш високий і досконалий рівень він втратив усе: своє соціальне становище, здоров'я, сім'ю, друзів. І все-таки він переміг. Його перемога беззаперечна. І доказом цього є його картини — справжні шедеври мистецтва.

Обґрунтування моделі внутрішньоособистісного конфлікту

1. **Соціальний конфлікт** — це зіткнення протилежних інтересів, цілей, думок, поглядів у системі суспільних відносин людей, соціальних груп, соціальних інститутів, суспільства в цілому. Тому даний змодельований конфлікт можна вважати внутрішньоособистісним соціальним конфліктом, так як виник він на рівні індивідуальної свідомості особистості, коли Джеймс Бланш ніби «роздвоюється» на два протилежні суб'єкти і відчуває внутрішню боротьбу із самим собою за те, яким чином йому діяти. Класифікація соціального конфлікту:

- *за способом розв'язання* — ненасильницький, оскільки він не передбачає насильницьких методів свого розв'язання;

- *за ступенем виявлення* — відкритий, бо має на меті всезагальний розголос;

- *за суб'єктами* — внутрішньоособистісний;

- *за наслідками* — наш СК поєднує у собі елементи конструктивного і деструктивного, оскільки виконує як позитивні, так і негативні функції;

- *за мотивацією* — СК з приводу цінностей та життєвих установок;

- *за масштабами* — локальний;

- *за формою* — простий.

2. **Дії** змодельованого нами конфлікту відбуваються у сфері культури.

3. **Джерело конфлікту** — це збуджувальний мотив. У нашому випадку це ціннісні орієнтації, тобто те, що є принципово важливим для даного соціального суб'єкта та його життєдіяльності, виступає для нього самоціллю, виразом його розуміння самого себе, своєї власної природи, з втратою якої зникає він сам як, власне, суб'єкт, який гідний визнання та поваги інших суб'єктів суспільства.

Підставою даного конфлікту є практичний мотив Джеймса Бланша — прагнення виявити свою індивідуальність по-новому.

Приводом конфлікту є пусковий механізм прагнення до незалежності, незадоволення академічним навчанням живопису.

Причина конфлікту — порушення рівноваги обох сторін — розбіжності у поглядах, уявленнях та цінностях суб'єктів взаємодії.

4. **«Живопис — це єдина моя мета»** — говорив Джеймс Бланш. Саме живопис визнав внутрішню логіку життя, думок і творчості Бланша. Він намагається звільнити її від пут і тому невтомно пе-

ребуває у творчому пошуку і постійній боротьбі із самим собою. Отже, СК триває протягом усього його творчого життя.

5. Наш соціальний конфлікт проходить у формі **суперництва** — боротьби за визнання особистих досягнень.

6. Змодельований конфлікт включає такі механізми: процес розгортання (формування світогляду Джеймса Бланша на мистецтво), передконфліктна ситуація — формування соціальних умов, що викликають розбіжності інтересів та цілей суб'єктів конфлікту (зіткнення поглядів художника та уже існуючих принципів мистецтва); процес розгортання, в межах якого відбувається перша суперечка конфліктуючих сторін — інцидент, наступне поглиблення конфліктного протистояння — ескалація та досягнення ним вищої точки напруги — кульмінації; завершення конфлікту — вихід із нього конфліктуючих сторін у зв'язку зі смертю художника; післяконфліктна ситуація.

7. Суб'єкт конфлікту — художник Джеймс Бланш.

8. Можливе часткове вирішення змодельованого конфлікту.

9. Наш конфлікт може бути врегульований за допомогою методу уникнення конфлікту, який дозволяє виграти час, мобілізувати ресурси, об'єктивно оцінити ситуацію, скоригувати свої цілі, але не усуває причини, а отже, — і ймовірності виникнення конфлікту у майбутньому.

10. Змодельований нами конфлікт може носити такі функції:

— **конструктивні**: *інноваційну* — конфлікт сприяє оновленню соціальних відносин, утвердження нових норм та духовних цінностей, дозволяє уникнути культурного застою, є джерелом нововведень та прогресивних тенденцій; *комунікативну* — сприяє пошуку шляхів розв'язання конфлікту, який активізує соціальну взаємодію, забезпечує взаємоприспосовування взаємоприйнятих рішень; *соціально-психологічну* — конфлікт сприяє зняттю психологічної напруги, викиду негативних емоцій і поступовому зниженню їх інтенсивності;

— **деструктивні**: *надлишково-витратну* — конфлікт вимагає використання додаткових матеріальних, часових, моральних, зокрема, емоційних ресурсів для вирішення проблем, навколо яких вони виникають; *дезорганізуючу* — конфлікт уповільнює та ускладнює процеси прийняття рішень, відволікають від виконання поточних планових завдань, порушують ритм та ефективність діяльності.

В обґрунтуванні змодельованого нами конфлікту ми використали такі теоретичні положення учених:

Ніколо Макіавеллі висловив думку про позитивну роль конфліктів різного рівня у суспільному житті.

Геракліт намагався обґрунтувати позитивну роль боротьби у процесі суспільного розвитку.

Ф. Бекон вперше всебічно проаналізував причини соціальних конфліктів, а також можливі способи їх подолання.

Р. Дарендорф висунув теорію конфліктної моделі розвитку суспільства: у будь-якому суспільстві завжди є елементи незгоди, які сприяють його інтеграції; кожне суспільство засноване на насиллі одних над іншими; причина конфліктів — у конфлікті інтересів, політичних факторах.

Л. Козер висунув теорію позитивно-функціонального конфлікту: нерівність існує у будь-якому суспільстві; СК — це боротьба за певний статус, владу, ресурси; мета боротьби — нанесення збитку або усунення супротивника.

К. Боулдинг висунув загальну теорію конфлікту і вважав, що конфлікт — це невід’ємне явище суспільства.

Отже, даний змодельований конфлікт носить важливе соціально-культурне значення, оскільки він породив значні зміни в розумінні мистецтва як такого, змінив відносини між митцем та соціальним середовищем, в якому він творив.

6. У темі «Соціологія особистості, сім’ї і молоді» кожен студент має взяти участь у рольовій грі, підготувавши у письмовому вигляді характеристику особи, роль якої буде виконувати і прогнозовану поведінку у кожній дії, мотивуючи, чому саме так себе буде поводити людина у відповідній ситуації.

У характеристиці особи студент має описати особливості структурних елементів (когнітивні, емоційні, поведінкові) людини, роль якої буде виконувати. Віднести людину до певного типу особистостей, пояснити, чому саме таким типом наділив цю людину. Розписати, якими внутрішніми чинниками (потреби, установка, вибір) і зовнішніми чинниками (загальноприйнятні норми, соціальні правові санкції, ситуація) керується людина у відповідній дії.

Рольова гра «На прийомі у лікаря «ультразвукове обстеження».

Варіанти вихідної системи ролей:

- студент;
- викладач;
- підприємець середнього бізнесу;
- реалізатор з ринку;
- пенсіонер;
- домогосподарка;

- молода жінка з дитиною;
- офіцер Збройних Сил;
- священик;
- «новий» українець;
- лікар;
- медсестра.

Дія перша.

Біля кабінету лікаря збирається черга. Лікаря в кабінеті ще немає. Виходить медсестра і звертається до черги з проханням при вході до лікаря пред'являти талончик добровільного внеску на підтримку медичної галузі. Як статусний набір впливає на поведінку після повідомлення?

Дія друга.

Приходить лікар. Хтось із черги намагається прослизнути до лікаря в обхід інших. Як статус впливає на поведінку в однаковій ситуації?

Дія третя.

Інша медична сестра приводить трьох пацієнтів зі стаціонару і наполягає на їх терміновому обстеженні.

Дія четверта.

Лікаря терміново викликають у інше відділення для консультації. Рольова модель поведінки кожного.

Варіант 2. Рольова гра «Людина в автобусі».

Варіанти вихідної системи ролей:

- студент;
- викладач вузу;
- інженер успішного підприємства;
- інженер підприємства, що збанкрутувало;
- пенсіонер;
- офіцер Збройних Сил;
- священик;
- домогосподарка;
- успішний бізнесмен (в автобусі випадково);
- кондуктор;
- контролер;
- мати з дитиною

Дія перша.

Картина перша.

Посадка в автобус. Купівля квитків і пред'явлення проїзних документів (взаємовідносини з кондуктором). Як статусний набір пасажирів впливає на їх взаємовідносини з кондуктором?

Картина друга.

Входять контролери, починається перевірка проїзних документів. Хто із дійових осіб без квитка?

Дія друга.

Хтось наступає на ногу домогосподарці. Учасники вступають у конфліктну взаємодію. Як статус різних людей впливає на поведінку в одній і тій же ситуації?

Дія третя.

Ремонт дороги. Автобус неочікувано змінює маршрут. Як виглядає рольова модель поведінки кожного?

Дія четверта.

Поломка автобуса. Вихід пасажирів. Що відбувається на сцені, якщо ті самі ролі зіграють інші актори?

Приклад.

Завдання 14 Виконала Лугівська Леся, студентка гр. Ф-21, 2007 р.

*Рольова гра «На прийомі у лікаря «ультразвукове обстеження»
Шановні панове!*

До Вашої уваги пропонується рольова гра на тему: «На прийомі у лікаря «ультразвукове обстеження», дійовими особами якої є: студент, викладач, підприємець середнього бізнесу, реалізатор з ринку, пенсіонерка, домогосподарка, молода жінка з дитиною, офіцер збройних сил, юрист, «новий» українець, лікар, медсестра.

Вступ

Кожен із нас є особистістю з певним усталеним комплексом якостей, набутих під впливом відповідної культури суспільства, конкретних соціальних груп і спільнот, до яких ми належимо.

Особистість, взаємодіючи із суспільством, виявляє свої характерні риси, такі як самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, внутрішню духовну структуру (потреби, інтереси, цінності, мотиви, соціальні норми, переконання, світоглядні принципи та ін.). Ці структурні елементи взаємодіючи і розвиваючись утворюють систему. Результатом цієї взаємодії є переконання — стандарти, за допомогою яких людина виявляє свої соціальні якості. Такі стандарти називаються стереотипами, що означає «тривалі, повторювальні».

Ми діємо відповідно до свого статусу в суспільстві, своєї соціальної ролі. Саме соціальний статус особистості охоплює уза-

гальнювальну характеристику становища індивіда у суспільстві: професію, кваліфікацію, освіту, характер виконуваної праці, посаду, матеріальне становище, наявність влади, ділові відносини, належність до демографічних та етнічних груп.

Тому головна мета гри — зрозуміти, як статусний набір впливає на поведінку особистості; з'ясувати структуру особистості кожного героя, які елементи диспозиції особистості (когнітивні, емоційні чи поведінкові) використовує герой при реагуванні на певні явища соціальної дійсності. Подивитися на людей «збоку», впізнати серед героїв своїх друзів, сусідів, знайомих та ін. На основі цього зробити певні висновки і, можливо, змінити щось у своїй структурі особистості.

Завданням гри є: моделювання певної життєвої ситуації, під час якої розвиваються взаємовідносини особистості у процесі соціальної взаємодії.

Характеристика дійової особи (реалізатор з ринку)

Моя героїня має низький соціальний статус у суспільстві, оскільки робота її вважається неprestижною, не цінується серед людей; напевне вона має лише середню або профтехнічну освіту; не обіймає ніякої посади, а тому її праця оплачується відповідно до кількості реалізованої продукції. Матеріальне становище її не задовольняє, але покращити його суттєво вона не може, тому що не має вищої освіти і зв'язків.

Як особистість вона є досить розумною жінкою, має власні думки і переконання, які не завжди є правильними, проте вона наполегливо їх відстоює. Має гарну пам'ять, тому дуже привітна з постійними клієнтами і, залежно від настрою та погоди, спілкується з іншими клієнтами. Сприймає дійсність відповідно до свого соціального середовища. При цьому, перш за все, вона керується емоціями, які досить легко можуть переростати від прихильності до ненависті, від симпатії до антипатії; дуже заздрісна особа. Керується життєвим принципом : «моя хата скраю — нічого не знаю».

При вирішенні певних проблем проявляє сильну волю і наполегливість, часто користується своїм умінням переконувати, нав'язувати людям свою позицію.

Основними мотивами життєдіяльності даної особистості є: фізіологічні та екзистенціальні потреби (у безпеці свого існування, впевненості у завтрашньому дні, гарантованості праці), соціальні

потреби. Реалізатор має певні соціальні цінності, які проявляються у тому, щоб розбагатіти, знайти нову роботу у теплому магазині, прогледувати свою сім'ю, допомагати батькам.

Цікавиться вона переважно серіалами, життям їхніх головних героїв; не байдужа до політичних подій у країні та світі.

Зневажає тих людей, які порушують соціальні норми, зневажливо ставляться до інших.

Дану особу можна віднести до традиціоналістичного типу особистості, оскільки вона орієнтована на цінності обов'язку, порядку, дисципліни, не виявляє самореалізації. Це людина — філістер, бо вона спирається на традицію, не виявляє соціальної гнучкості, не виявляє опори.

Є дуже схильною до конфліктів, особливо конфронтаційного характеру; постійно є суб'єктом чвар.

У рольовій грі реалізатор з ринку виступає проти купівлі талона, з її точки зору це звичайне здирництво. Вважає, що в лікарні, перш за все, усі дбають про покращення свого матеріального становища, а не про здоров'я людей.

Шокована тим, що хтось намагається прослизнути в кабінет лікаря поза чергою, а тому прагне цьому перешкодити.

Висновки

На прикладі даної рольової гри ми переконалися, що провідне місце у визначенні поведінки особистості посідає соціальна структура та соціальний статус особистості у суспільстві. Саме завдяки «статусному набору» особистості можливо спрогнозувати її дії в тій чи іншій життєвій ситуації.

Проаналізувавши рольову гру, ми дійшли висновку, що деякі особистості можуть проявляти девіантну поведінку, порушуючи усталені соціальні норми, а тому засуджуються іншими дійовими особами (прагнення деяких героїв пройти до кабінету лікаря поза чергою).

Але хочемо наголосити на тому, що ми складали характеристики і прогнозували дії героїв відповідно до певних стереотипних уявлень про певні професії людей, характер виконуваної ними праці. Тому не всі люди відповідних професій, статусу діють однаково у життєвих ситуаціях.

7. У темі «Соціологія культури, релігії, науки, освіти» кожен студент виконує індивідуальне творче завдання, уявляючи себе гідом, якого прикріпили до групи іноземних студентів, які

приїхали до нашого вищого навчального закладу з візитом по обміну. Завдання студента — підготувати розповідь:

а) про особливості і традиції нашого університету;

б) про найвідоміші і найкрасивіші історичні місця вашого рідного міста;

в) про одне із свят, напередодні якого приїхали іноземні студенти (День університету, День міста, День Перемоги, День Незалежності, Шевченківські дні, День космонавтики, Новий рік, Різдво, Хрещення, Стрітіння, Пасхальні свята, Івана Купала, Маковея, Спаса, Покрови...).

Варіант індивідуальної роботи може бути добровільний, екскурсія, діалог, есе.

Коротко про есе.

Есе — нетрадиційний метод розгляду соціальної дійсності, охоплює особистісно-психологічний бік соціальних явищ. Есе — особливий метод, що здатний викликати живу думку і непідробну зацікавленість. Прийнято вважати, що цей метод започаткований у філософії і засновником його є блискучий мислитель французького Відродження М. Монтень.

Безсмертні «Досліди» М. Монтеля залишили відбиток на всій наступній європейській традиції.

Закон жанру есе — простий. Він чесний з боку автора, так як взагалі з самого початку відмовляється від претензій на об'єктивність. Автор — це трибун, що звертається до людей, до їх живої суперечливої природи, до постійно змінного настрою і складу душі, яка відкрита гармонії слова і готова сприйняти те, що знаходиться далеко за раціональними межами. Тому право есеїста — виходити за рамки існуючих форм, знаходячи різні шляхи до людського розуму і серця.

Есе практично використовували усі соціологи: Георг Зиммель, Карл Поппер, Роберт Мертон, Ральф Дорендорф та ін. Есе — це політ думки, сміливість ідеї і творча пристрасть.

Характер есе дарує відчуття прозоріння у слухача, який зворушений стихією слова, водночас перебуваючи під емоційним впливом, коли йому відкривається інтуїтивна сторона досягнення дійсності.

Есеїст може свідомо провокувати конфлікт з читачем — «середньою людиною», «сірою масою», до яких читач з першої літери категорично не хоче відносити себе, таким чином примушуючи до глибоких роздумів на перетині розуму і совісті.

Читач повністю захоплений предметом обговорення. Його сприйняття напружене, його логічна думка загострена, а сам він

себе відчуває повноправним учасником бесіди, до якого звертаються як до рівного і від його здатності мислити залежить пошук істини. І хоч висновки, до яких підштовхує мислитель, могли б ніколи не приходити в голову читача, у нього залишається відчуття, що власне він сам до них дійшов.

Пропонуємо до Вашої уваги есе із книги Робіна Шарма «Кто заплачет, когда ты умрешь» / Пер. с англ. — М.: «София», 2005. — 256 с. (мовою перекладу).

Найди свое призвание

«Еще подростком я услышал от своего отца слова, которые никогда не забуду:

— Сынок, мир радовался твоему появлению на свет, а ты при этом плакал. Проживи жизнь так, чтобы мир плакал, когда ты, исполненный радости, покинешь его.

Из-за сумасшедших скоростей современной жизни мы перестали сознать свое истинное предназначение. Сегодня человек может без труда высадиться на поверхность Луны, но не найдет времени перейти на другую сторону улицы, чтобы познакомиться с новым соседом. Мы можем запустить баллистическую ракету на другой конец планеты, рассчитав ее траекторию с поразительной точностью, но не находим свободного времени, чтобы сводить родных детей в зоопарк.

Чтобы поддерживать связь друг с другом, люди используют электронную почту, факсы и цифровые телефоны, но при этом никогда еще человеческие существа не были более разобщенными. Мы лишились гуманных начал и утратили свою истинную цель в жизни. Мы перестали обращать внимание на подлинные человеческие ценности.

Теперь, коль скоро ты приступил к чтению этой книги, позволь мне спросить: кто заплачет, когда ты умрешь? Скольких людей трогает тот факт, что ты удостоился чести ходить по Земле? Как отразится твоя жизнь на судьбах последующих поколений? Какое наследие достанется твоим потомкам, когда с последним вздохом ты уйдешь из жизни?

Основываясь на личном опыте, я пришел к такому выводу: если ты возьмешься за свою жизнь, то она непременно возьмется за тебя. Дни незаметно перетекают в недели, недели — в месяцы, а месяцы в годы. Жизнь быстро идет к неизбежной развязке, и очень скоро мы с болью в душе начинаем сознать, что половина жизни уже прожита.

Когда Джорж Бернард Шоу лежал на смертном одре, его спросили:

— Кем бы вы хотели быть, если бы вам довелось заново прожить свою жизнь?

Немного подумав, он произнес с глубоким вздохом разочарования:

— Я бы хотел быть человеком, которым мог стать, но так и не сумел.

...Постоянно путешествуя по городам Северной Америки с семинарами, я посвятил много времени участию в многочисленных конференциях, чтобы донести до людей свое представление об основополагающих законах жизни. Мне хотелось поделиться с ними личным пониманием лидерства — как в его бытовом проявлении, так и в деловой сфере. Несмотря на то что люди, которых мне довелось встречать, представляют разные слои общества, их беспокоят одни и те же вопросы: «Как найти смысл жизни? Насколько труд может сделать мою жизнь полнее? Как жить так, чтобы успеть насладиться жизненным путешествием, пока еще не стало слишком поздно?».

Отвечая на эти вопросы, я говорю одно и то же: *Ищите свое призвание.*

У меня нет сомнений, что любой из нас имеет особый дар, который временно дремлет, пока ему не представится случай раскрыться в полной мере. Каждый человек живет, чтобы выполнить свою уникальную задачу — достичь благородной цели, которая позволит ему в высшей мере реализовать свой человеческий потенциал и вместе с тем обогатить жизнь других людей. Поиск своего призвания вовсе не означает, что ты должен отказаться от работы, которую выполняешь в данный момент. Просто надо еще больше отдавать себя своему делу и сосредоточиться на том, что тебе удастся лучше всего.

Довольно жить, надеясь на то, что твоя судьба изменится к лучшему исключительно благодаря участию в ней других людей. Как сказал Махатма Ганди: «*Стань сам той переменной, которую ты больше всего хочешь видеть в своей жизни*».

И, как только это случится, твоя жизнь изменится.»

6. КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА з дисципліни «Соціологія»

Обов'язкові види			
Вид самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю і звітності	Максимальна кількість балів
1.1. Підготовка до семінарських занять	систематично, у відповідності з розкладом аудиторних занять	Активна робота на семінарських заняттях	20
1.2. Підготовка до модульних контрольних робіт (2 модулі)	після останнього заняття відповідного модуля (згідно з графіком деканату)	Перевірка правильності виконання модульних робіт	20 (10×2)
1.3. Виконання домашніх практичних та індивідуальних творчих завдань	у відповідності до розкладу аудиторних занять	Перевірка правильності виконання завдань	20
Разом балів за обов'язкові види робіт із «Соціології»			60
2.1. Написання рефератів за заданою тематикою	I–II семестр	Захист підготовленого реферату під час індивідуально-консультативної роботи (ІКР)	5
2.2. Аналітичний огляд нової літератури з «Соціології»	I–II семестр	Розгляд підготовлених матеріалів під час аудиторних занять або індивідуально-консультативної роботи	5
2.3. Ведення словника соціологічних термінів (не менше 200 термінів)	I–II семестр	Перевірка до кожного семінарського заняття та в кінці семестру	5
2.4. Підготовка доповіді на наукову студентську конференцію 2.5. Підготовка матеріалу до семінару у формі «Презентації в PowerPoint»	I–II семестр	Виступ з доповіддю на конференції	10
Разом балів за вибіркові види роботи з «Соціології»			25

7. ПОРЯДОК І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Поточний контроль

Поточний контроль знань студентів з дисципліни «Соціологія» здійснюється в ході семінарських та практичних, а також індивідуальних занять і має на меті перевірку рівня засвоєння студентом навчального матеріалу дисципліни. До кожної теми семінарського заняття за модулем студент має виконати обов'язковий перелік завдань. Навчальні завдання до кожного модуля складені таким чином, що дозволяють реалізувати основні компоненти сучасної парадигми освіти: **когнітивний** — дає знання про класичні і сучасні концепції розвитку суспільства; **діяльно-творчий** (поведінковий) — озброює вміннями і навичками соціальної взаємодії та професійної комунікації; **аксіологічний** (оцінний) — вводить студента у світ загальноприйнятих цінностей; **особистісний** — забезпечує самовдосконалення.

Логіка побудови завдань у всіх темах носить наступний характер: **відтворювально-репродуктивний**. Це найелементарніший рівень, який дає можливість студенту тренувати пам'ять і забезпечує основу — базу для подальшої роботи над матеріалом теми. На цьому етапі викладач пропонує студентам завести словник соціологічних термінів, у який студент записує дефініцію поняття з пам'яті, що допомагає тренуванню пам'яті і усвідомленому, а не механічному відтворенню понять. Словник перевіряється викладачем **після кожного** семінарського заняття. Друга група завдань — це завдання **на розуміння** суті вже відомих понять. Це складніший рівень, він виконує функції евристики, тобто в ході виконання завдань студенти набувають здатності знаходження для себе нового знання.

І третя група завдань — це завдання найскладнішого рівня, який вимагає **творчо осмислювати і застосовувати** набуті студентами знання.

Виконання усього комплексу завдань до кожної теми є обов'язковою умовою підготовки студента до семінарського заняття.

Контроль за виконанням завдань здійснюється викладачем систематично в ході кожного семінарського заняття.

Обговорення програмних питань дисципліни на семінарських заняттях проводиться систематично і займає 90 % робочого часу.

10 % робочого часу відводиться на проведення модульного поточного контролю.

Поточний контроль знань студентів проводиться за основними напрямками:

1. Контроль систематичності і активності роботи на семінарських заняттях;
2. Контроль за виконанням модульних завдань;
3. Контроль за виконанням завдань для самостійного опрацювання.

Студент, який має поточну заборгованість з поважних причин, має право на поточний контроль пропущених занять під час індивідуальних консультацій, контроль знань такого студента здійснюється викладачем за допомогою відповідних тестів в усній та письмовій формі або бесіди.

Організація контролю за модулями

Проміжний контроль за вивченням матеріалу дисципліни здійснюється за спеціальними завданнями, які оцінюються за 10-бальною шкалою.

Контрольна робота за I-м модулем «Загально-теоретична соціологія» вміщує одне питання за темою «Соціологія як наука» (найвища оцінка — 3 бали); одне питання за темою «Становлення і розвиток соціології» (найвища оцінка — 3,5 бала) і одне питання за темою «Суспільство як соціальна система» (найвища оцінка — 3,5 бала). Загальна вища оцінка — 10 балів.

Контрольна робота за II-м модулем «Емпірична соціологія та соціологічні теорії середнього рівня» містить 125 тестових питань за всіма темами (найвища оцінка — 5 балів) і завдання на творче застосування категоріально-понятійного апарату з усього курсу дисципліни «Соціологія» (найвища оцінка — 5 балів).

Оцінка рівня знань при проведенні модульного поточного контролю

10 балів (оцінка «відмінно»)	Студент має систематичні та глибокі знання навчального матеріалу, вміє без помилок виконувати практичні завдання, які передбачені програмою дисципліни, засвоїв основну й ознайомився з додатковою літературою, викладає матеріал у логічній послідовності, робить узагальнення й висновки, наводить практичні приклади у контексті тематичного теоретичного матеріалу
8 балів (оцінка «добре»)	Студент повністю засвоїв навчальний матеріал, знає основну літературу. Вміє виконувати завдання, викладає матеріал у логічній послідовності, робить певні узагальнення й висновки, але не наводить практичних прикладів у контексті тематичного теоретичного матеріалу або допускає незначні помилки у формулюванні термінів, категорій
5 балів (оцінка «задовільно»)	Студент засвоїв навчальний матеріал не у повному обсязі, дає неповну відповідь на поставлені теоретичні питання, допускає грубі помилки при розв'язуванні практичних завдань
менше 5 балів (оцінка «незадовільно»)	Студент не засвоїв навчального матеріалу, дає неправильні відповіді на поставлені теоретичні питання, не вміє навести прикладів із життя

Підсумковий контроль

Іспит

Іспит проводиться у письмовій формі, екзаменаційний білет носить три види завдань: теоретичне, методологічне і практичне, кожне з яких оцінюється за шкалою 15; 10; 5; 0 балів; загальна найвища оцінка — 40 балів.

15 балів	Ставиться, якщо відповідь студента є теоретично правильною, обґрунтованою, вичерпною, матеріал викладено в логічній послідовності та у повному обсязі
10 балів	Ставиться, якщо відповідь в основному правильна, студент володіє матеріалом, але допущені незначні помилки у формулюванні термінів, категорій, тобто відповідь правильна, але недостатньо обґрунтована
5 балів	Ставиться, якщо студент засвоїв навчальний матеріал не у повному обсязі, дає неповну відповідь на поставлені теоретичні питання, допускає грубі помилки при розв'язуванні практичних завдань
0 балів	Ставиться, якщо студент не засвоїв навчального матеріалу, дає неправильні відповіді на поставлені теоретичні питання, не вміє навести приклади з науки та життя

Загальна підсумкова оцінка з дисципліни складається з суми балів за результатами поточного контролю знань та за виконання завдань, що виносяться на іспит (за умови, що студент набрав 20 балів і вище).

У разі коли відповіді студента оцінені менше ніж у 20 балів, він отримає незадовільну оцінку за результатами іспиту (тобто 0 балів) і загальна підсумкова оцінка включає лише результати поточного контролю.

До заліково-екзаменаційної відомості заносяться сумарні результати в балах поточного контролю та іспиту (загальна підсумкова оцінка).

Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання за національною шкалою та шкалою ECTS у такому порядку:

Критерії підсумкового контролю результатів навчання студента шляхом складання іспиту з дисципліни «Соціологія»

Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за бальною шкалою, що використовується в ПУСКУ	Оцінка за 4-бальною шкалою
F	1–34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
FX	35–59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання
DE	60–70 балів	Задовільно
BC	71–85 балів	Добре
A	86–100 балів	Відмінно

Оцінка рівня знань при складанні іспиту

Оцінка «відмінно»	Студент має систематичні та глибокі знання навчального матеріалу, вміє без помилок виконувати практичні завдання, які передбачені програмою дисципліни, засвоїв основну й ознайомився з додатковою літературою, викладає матеріал у логічній послідовності, робить узагальнення й висновки, наводить практичні приклади у контексті тематичного теоретичного матеріалу
Оцінка «добре»	Студент повністю засвоїв навчальний матеріал, знає основну літературу. Вміє виконувати завдання, викладає матеріал у логічній послідовності, робить певні узагальнення й висновки, але не наводить практичних прикладів у контексті тематичного теоретичного матеріалу або допускає незначні помилки у формулюванні термінів, категорій
Оцінка «задовільно»	Студент засвоїв навчальний матеріал не у повному обсязі, дає неповну відповідь на поставлені теоретичні питання, допускає грубі помилки при розв'язуванні практичних завдань
Оцінка «незадовільно»	Студент не засвоїв навчального матеріалу, дає неправильні відповіді на поставлені теоретичні питання, не вміє навести приклади з життя

Розподіл балів, що отримують студенти за результатами вивчення дисципліни «Соціологія»

Назва модуля, теми	Вид навчальної роботи	Кількість балів
Змістовий модуль 1. Загальнотеоретична соціологія.	Лекція. Семінар. Самостійна робота. Індивідуально-консультативна робота.	26 балів
<i>4 лекції за темами:</i> Тема 1. Соціологія як наука (2 год) Тема 2. Становлення і розвиток соціології (2 год) Тема 3. Суспільство як соціальна система (4 год)	Підготовка до міні-конференції. Модульна контрольна робота. Підготовка реферату Презентація в PowerPoint Підготовка есе.	
<i>3 семінари за темами:</i> Тема 1. Соціологія як наука (2 год) Тема 2. Становлення і розвиток соціології (2 год) Тема 3. Суспільство як соціальна система (2 год)	Інше	
Змістовий модуль 2. Емпірична соціологія та соціологічні теорії середнього рівня	Лекція. Семінар. Самостійна робота. Індивідуально-консультативна робота.	31 бал
<i>6 лекцій за темами:</i> Тема 4. Методика і техніка соціологічних досліджень (2 год) Тема 5. Соціологія конфлікту (2 год) Тема 6. Соціологія особистості, сім'ї, молоді (2 год) Тема 7. Соціологія культури, релігії, науки, освіти (4 год) Тема 8. Соціологія економіки (2 год)	Виступ з презентацією віртуального соціологічного дослідження. Презентація моделі конфлікту. Рольова гра. Виступ з доповіддю на студентській науковій конференції. Модульна контрольна робота. Підготовка реферату Презентація у формі PowerPoint	
<i>5 семінарів за темами:</i> Тема 4. Методика і техніка соціологічних досліджень (4 год) Тема 5. Соціологія конфлікту (2 год) Тема 6. Соціологія особистості (2 год) Тема 7. Соціологія культури (2 год)		31 бал
Самостійна робота за темами	Виконання практичних та тестових завдань, індивідуально-консультативна робота	3 бали
Тема 8. Соціологія економіки Тема 9. Соціологія праці та управління Тема 10. Соціологія політики		
Разом 1 та 2 модулі		60 балів
	іспит	40 балів
Разом за навч. рік		100 балів

Система нарахування балів за видами навчальної роботи

Форма навчальної роботи	Вид навчальної роботи	Бали
1. Аудиторна		
1.1. Лекція	1. Відвідування (1 лекція)	0,5
1.2. Практичне семінарське, лабораторне заняття	1–2. Захист виконаного домашнього завдання	1
	3. Відповіді при опитуванні (змістовні)	3
	4–5. Участь в обговоренні відповідей і доповнення при опитуванні	0,5
	6. Виконання навчальних завдань	1
	7. Доповнення при виконанні навчальних завдань	0,5
	8. Доповіді з рефератами, есе	5
	9–10. Участь в обговоренні рефератів, есе. Доповнення до рефератів, есе	0,5
	11. Тестування	5
	12. Заключний контроль за результатами лабораторно-го заняття	—
	13. Інше	—
3. Самостійна та індивідуально-консультативна робота	1. Опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу	1
	2. Підготовка до семінарських, практичних, лабораторних занять	1
	3. Вивчення окремих тем або питань, що передбачені робочою програмою для самостійного опрацювання (1 тема)	1
	3. Переклад іноземних текстів встановлених обсягів	—
	4. Виконання домашніх завдань, передбачених робочою програмою з дисципліни	1
	5. Підготовка до модульних контрольних робіт та інших форм поточного контролю (2 модулі)	10
	6. Вирішення (аналіз) конкретної виробничої ситуації з підготовкою аналітичної записки	
	7. Вирішення і письмове оформлення задач, схем, діаграм, інших робіт графічного характеру	
	8. Систематика вивченого матеріалу дисципліни перед написанням модульних контрольних робіт та іспитом	
	9. Відпрацювання тренінгових програм (завдань) з навчальних дисциплін; аналіз конкретної виробничої ситуації та підготовка аналітичної записки (<i>Case study</i>)	
	10. Підготовка наукового дослідження та виступ з ним на науковій студентській конференції	10
4. Підсумковий модуль		60
5. Підсумковий контроль	1. Іспит	40

Система нарахування додаткових балів за видами робіт з вивчення дисципліни «Соціологія»

Форма роботи	Вид роботи	Бали
1. Навчальна	1. Участь у предметних олімпіадах: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних. 2. Участь у конкурсах на кращого знавця дисципліни: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних. 3. Виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань підвищеної складності. 4. Інші	10
2. Науково-дослідна	1. Участь у наукових гуртках. 2. Участь у наукових студентських клубах. 3. Участь в конкурсах студентських робіт: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних. 4. Участь в наукових студентських конференціях: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних. 5. Інші	5 5 10 10
3. Інші	Загальна кількість додаткових балів не може перевищувати 40 балів	40

Система нарахування штрафних балів за видами робіт з вивчення дисципліни «Соціологія»

Форма роботи	Вид робіт	Бали
Навчальна	1. Пропуски занять. 2. Порушення термінів підготовки. 3. Інше	5 2
Самостійна робота студента	1. Порушення термінів виконання домашніх завдань. 2. Непідготовленість до аудиторного заняття. 3. Інше	2 5
Індивідуально-консультаційна	1. Порушення термінів виконання індивідуальних завдань. 2. Інше	2

8. КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ ЗА І МОДУЛЕМ

Контрольні завдання

Завдання І.

1. Порівняйте поняття повсякденне знання, наукове знання. Обґрунтуйте.
2. Яке місце займає соціологія в системі інших наук? Обґрунтуйте.
3. У чому особливості і відмінності об'єкта і предмета соціології?
4. Що означає: соціологія — це наукове вивчення суспільства? Обґрунтуйте.
5. Розкрийте структуру соціологічної системи знань. Обґрунтуйте.
6. Методи, якими користується соціологія. Обґрунтуйте.
7. Що таке категорія, які групи категорій вам відомі. Обґрунтуйте.
8. Дайте визначення, що таке соціальне, наведіть приклад, який би засвідчив розуміння вами цієї категорії.
9. Як ви розумієте, що таке соціальне явище. Наведіть приклад розуміння вами цього поняття.
10. Поясніть розуміння вами категорії соціальні відносини, наведіть приклад.
11. Що таке соціальний закон. Що ви знаєте про соціальні закони?
12. Мікросоціологія та макросоціологія. Поясняйте, як ви розумієте зміст цих понять.
13. У чому різниця між соціальною проблемою і соціологічною проблемою? Підтвердіть ваші знання прикладом.
14. Розкрийте функції соціології як науки.
15. Яке значення має соціологія для модернізації українського суспільства?

Завдання II.

1. Розкрийте періодизацію розвитку соціології.
2. Формування соціологічної думки у Стародавні часи.
3. Соціальні теорії Середньовіччя та Відродження.
4. Формування підґрунтя соціології у Нову добу, кінець XVII–XVIII ст.
5. Що вам відомо про О. Конта як засновника соціології?
6. Герберт Спенсер та суть його теорії.
7. Еміль Дюркгейм та значення його соціологічної теорії.
8. Значення та недоліки соціологічної теорії К.Маркса.
9. Макс Вебер, основні теоретичні положення.
10. Що вам відомо про формування протосоціологічної думки у часи Київської Русі та Козацьку добу в Україні?
11. Теорія Г.С. Сковороди у соціологічному заломленні.
12. Формування соціологічної думки в Україні у XIX ст. М. Драгоманов, М. Грушевський.
13. Формування соціологічної думки в Україні у XIX ст. Максим Ковалевський, Микита Шаповал.
14. Сучасні соціологічні концепції: символічний інтеракціонізм, теорія еліт, психоаналітичні теорії;
15. Сучасні соціологічні концепції: структурний функціоналізм, конфліктологічна парадигма.

Завдання III.

1. Поняття та типи суспільств, їх характерні об'єднуючі ознаки.
2. Соціальний статус та соціальна роль особистості.
3. Соціальна спільнота та її види.
4. Соціальна група, поняття та види.
5. Соціальна структура суспільства, види соціальних структур.
6. Головні елементи соціальної структури суспільства.
7. Теорія соціальної стратифікації, основні критерії.
8. Типи стратифікаційних систем — закриті та відкриті.
9. Особливості стратифікації українського суспільства.
10. Поняття соціального інституту, функції соціальних інститутів.
11. Соціальні процеси, їх класифікація.
12. Основні характеристики, властиві соціальному процесу.
13. Соціальна мобільність. Теорія соціальної мобільності П. Сорокіна.
14. Соціальний процес. Міграція. Маргіналізація.
15. Соціальний процес. Аскрипція. Досягнення.

9. КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ ЗА II МОДУЛЕМ

У II модульному контролі дві групи завдань.

1. Комп'ютерне тестування (125 тестових питань, з якими Ви працювали в ході підготовки до кожної теми).

2. Виконання контрольного завдання на творче використання понять.

До виконання другого творчого завдання студент повинен підготуватися заздалегідь, вибравши собі один із тридцяти вказаних варіантів або свій власний.

Комп'ютерне тестування дає студенту максимально 5 балів при 100-відсотковій правильній відповіді. Виконання творчого завдання дає студенту максимально 5 балів. Усього максимально за II модульним контролем студент може отримати 10 балів.

Завдання 2. Проінтерпретуйте за допомогою соціологічного понятійно-категоріального апарата сюжет одного із нижче названих творів:

1. Ліна Костенко «Маруся Чурай».
2. Ліна Костенко «Берестечко».
3. Ліна Костенко «Любов Нансена».
4. Леся Українка «Камінний господар».
5. Тарас Шевченко «Сон».
6. Михайло Коцюбинський «Fata Morgana».
7. Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні».
8. Василь Стус «За літописом Самовидця».
9. Василь Стус «Терпи, терпи — терпець тебе шліфує».
10. Василь Симоненко «Монархи».
11. Василь Симоненко «Кривда».
12. Василь Симоненко «Ні, не вмерла Україна!».
13. Іван Франко «Захар Беркут».
14. Михайло Старицький «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці».

15. Володимир Сосюра «Любіть Україну».
16. Олександр Довженко «Земля».
17. Микола Хвильовий «Я — Романтика».
18. Володимир Винниченко «Сонячна машина».
19. Олесь Гончар «Собор».
20. Павло Тичина «Чистила мати картоплю».
21. Іван Котляревський «Наталка Полтавка».
22. Григорій Сковорода «Всякому городу нрав і права».
23. Микола Гоголь «Вечори на хуторі біля Диканьки».
24. Антуан де Сент Екзюпері «Маленький принц».
25. Пауло Коэльо «Алхимик».
26. Пауло Коэльо «Дьявол и сеньорита Прим».
27. Ричард Бах «Чайка Джонатан Ливингстон».
28. Ричард Бах «Единственная».
29. Юлія Друніна «Дураки».
30. Герман Гессе «О слове «хлеб»».
31. Можна вибрати довільний варіант будь-якого твору на власний вибір.

10. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Особливості предмета й об'єкта соціології як науки.
2. Структура соціологічної системи знань, функції соціології.
3. Місце соціології в системі суспільствознавства, її зв'язок з іншими гуманітарними науками.
4. Методи, категорії, закони соціології.
5. Значення соціології для розв'язання соціально-економічних і політичних проблем модернізації українського суспільства.
6. Соціально-культурні та наукові передумови виникнення соціології як науки.
7. Зародження і розвиток суспільно-політичних теорій у Стародавньому світі.
8. Погляди на суспільство в епоху Середньовіччя.
9. Соціальні теорії Відродження.
10. Розвиток соціального знання у Новий час.
11. Роль О. Конта у становленні соціології як науки.
12. Соціологічна теорія Г. Спенсера.
13. Соціологічна теорія Е. Дюркгейма.
14. Класичний період розвитку. М. Вебер.
15. Марксистська теорія суспільства. Логіка пошуку факторів суспільного розвитку.
16. Формальна соціологія Г. Зиммеля.
17. Інтегральна соціологія П. Сорокіна.
18. Структурний функціоналізм. Т. Парсонс.
19. Основні напрями сучасної зарубіжної соціології.
20. Розвиток соціологічних теорій в Україні.
21. Формування соціально-політичної думки в Україні у XIX–XX ст.
22. Суспільство, основні ознаки та типи суспільства.
23. Соціальна спільнота та її види як складник соціальної системи.
24. Види соціальних структур. Маргіналізація.
25. Соціальна група як суб'єкт суспільного життя. Види соціальних груп.

26. Соціальні інститути, їх види та функції.
27. Соціальна дія та соціальна взаємодія як складники соціального процесу.
28. Соціальна структура суспільства, її головні елементи.
29. Теорія соціальної стратифікації.
30. Типи стратифікаційних систем. Закрита та відкрита соціальна стратифікація.
31. Особливості стратифікації українського суспільства.
32. Соціальна мобільність. Аскрипція, досягнення.
33. Соціальні процеси, їх класифікація.
34. Соціальний статус та соціальна роль особистості.
35. Програма соціологічного дослідження.
36. Соціологічне дослідження, його етапи та функції.
37. Характеристика методів соціологічного дослідження.
38. Види соціологічного дослідження.
39. Анкетування, вимоги до складання анкетних питань.
40. Безробіття як соціальна проблема, його форми.
41. Економіка — соціальне утворення у суспільстві, категорії соціології економіки.
42. Соціальні аспекти ринкової економіки.
43. Природа, класифікація і функції соціального конфлікту.
44. Управління соціальним конфліктом, механізми їх вирішення.
45. Розробка проблеми соціального конфлікту.
46. Види, суб'єкти та функції соціального конфлікту.
47. Особистість як предмет соціологічного вивчення.
48. Поняття та структура особистості.
49. Соціальна типологія та структура особистості.
50. Соціальний статус особистості.
51. Соціалізація особистості. Основні етапи.
52. Соціальні потреби та соціальні інтереси особистості як спонукальні мотиви соціальної дії.
53. Аномічні явища у суспільстві. Соціологія девіантної поведінки.
54. Соціальні функції політики.
55. Сім'я як соціальний інститут, поняття сім'ї, її функції.
56. Система освіти, її соціальні функції.
57. Соціологія праці та управління (предмет, основні проблеми, категорії).
58. Соціологія молоді (предмет, основні проблеми, категорії).
59. Соціальні функції релігії.
60. Поняття культури, її форми та елементи. Соціальна роль та функції культури.

11. ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Завдання 1. Визначте і розпишіть, які соціальні статуси із «статусного набору» Роберта Мертона Ви маєте на сьогодні, обґрунтовуючи зміст відповідного статусу.

Завдання 2. Визначте, до якої спільноти можна віднести запропоновані нижче соціальні спільноти, охарактеризуйте їх, попередньо давши їм визначення:

1) до масової соціальної спільноти: а) за кількістю; б) за тривалістю в часі; в) за щільністю зв'язків;

2) чи до соціальної групи: а) первинна; б) вторинна; в) формальна; г) неформальна.

1. Члени клубу «Шкіряний м'яч».
2. Студентська група.
3. Сім'я.
4. Концертна аудиторія.
5. Футбольна команда.
6. Трудовий колектив.
7. Кримські татари.
8. Прихожани церкви «Відродження».
9. Учасники з'їзду аграріїв.
10. Редколегія журналу «Здоров'я».
11. Члени партії «Демократичні ініціативи».
12. Молодь села.
13. Троє справжніх друзів.

Завдання 3. Визначте три головні функції, властиві усім соціальним інститутам без винятку. Розподіліть, які із наведених функцій належать яким соціальним інститутам, впишіть їх у нижченаведену таблицю:

- 1) функція політичної соціалізації;
- 2) функція професійної соціалізації;

- 3) функція задоволення конкретних потреб людей;
- 4) науково-дослідна функція;
- 5) функція підтримки та розвитку суспільного поділу праці;
- 6) функція соціального управління;
- 7) функція підсилення стимулів до праці;
- 8) репродуктивна функція;
- 9) генетична функція;
- 10) функція соціального контролю;
- 11) світоглядна функція;
- 12) ілюзорно-компенсаторна функція;
- 13) ціннісно-нормативна функція;
- 14) виховна функція;
- 15) господарсько-побутова функція.

Для всіх соціальних інститутів	
Соціальний інститут політики	
Соціальний інститут економіки	
Соціальний інститут сім'ї	
Соціальний інститут культури і освіти	
Соціальний інститут релігії	

Завдання 4. З точки зору процесу інституціоналізації, про що можуть свідчити такі фактори, як:

а) зміна правил проведення виборів до місцевих органів влади вже в ході виборчої кампанії;

б) неефективна робота системи організаційної комунікації, коли розпорядження вищої керівної ланки виконуються неточно або взагалі не виконуються, не відлагоджена система горизонтальних зв'язків в організації (наприклад, керівником дається розпорядження, працівниками воно не виконується).

Завдання 5. Визначте, до якої групи процесів (загальні, особливі, соціетальні) відносяться наведені нижче процеси, попередньо давши визначення поняття «соціальний процес», аргументуйте свою відповідь:

- а) процес функціонування системи охорони здоров'я;
- б) процес урбанізації;
- в) процес виховання;
- г) процес глобалізації;
- д) процес управління системою охорони здоров'я;

- е) процес адаптації;
- є) процес функціонування соціального інституту;
- ж) процес дезорганізації;
- з) процес еволюції;
- і) процес стабілізації;
- й) процес реструктуризації підприємства;
- к) процес соціалізації;
- л) процес асиміляції;
- м) процес освіти.

Завдання 6. Визначте, які із наведених нижче суспільств відносяться до історичних типів стратифікаційних систем закритої, відкритої чи змішаної. Обґрунтуйте, що значить закрыта, відкрита чи змішана стратифікаційна система. Назвіть конкретний історичний тип стратифікаційної системи:

- 1) Стародавня Індія;
- 2) Буржуазна Франція;
- 3) Стародавня Греція;
- 4) Феодальна Іспанія;
- 5) Японія XIX ст.;
- 6) Київська Русь X ст.;
- 7) Росія XVIII–XIX ст.;
- 8) Візантійська імперія IV ст.;
- 9) Радянська Україна;
- 10) Імперіалістична Німеччина.

Завдання 7. Давши пояснення, що таке соціальна мобільність, проаналізуйте, до якого виду соціальної мобільності можна віднести той чи інший соціальний процес:

- а) студент, відчуваючи дискомфорт у групі, переходить з дозволу деканату в іншу групу;
- б) студент, отримавши три двійки на іспитах, відряджується із університету;
- в) студент за відмінне навчання та активну громадську діяльність відзначається іменною стипендією і обирається до ради університету;
- г) студент, працюючи офіціантом у вільний від навчання час, переходить на роботу до іншого ресторану, бо він розміщений ближче до його місця проживання;
- д) студент випускного курсу, працюючи у вільний від навчання час за плаваючим графіком на одній із фірм менеджером-стажером, отримавши диплом спеціаліста, зарахований у цій фірмі на посаду менеджера;

е) студент випускного курсу за результатами рейтингу серед 28 студентів впродовж усього терміну навчання отримує сімнадцятий рейтинг, і, як результат, позбавляється права вступу до магістратури, про яку мріяв на першому курсі.

Завдання 8. Відмітьте в таблиці, яким типам соціальної дії відповідають наведені нижче приклади. Аргументуйте свої відповіді, даючи визначення різним типам дій за Максом Вебером.

	Приклади	Цілера- ціона- льна	Ціннісно- раціона- льна	Афектна	Тради- ційна
1	Капітан корабля не залишає судна, яке тоне				
2	Селянин сіє пшеницю				
3	Офіцер гусарського полку помирає від рани, отриманої на дуелі				
4	Державний гімн всі громадяни слухають стоячи				
5	Жінка біжить за потягом, в котрому від'їжджає її коханий				
6	Приймаючи гостя, господар пропонує йому сісти				
7	Господиня купує на базарі продукти до обіду				
8	Мати хлиськає нижче спини розбещене дитинча				
9	Перед весіллям наречену вбирають у білу сукню				
10	Не маючи підручника вдома, студент іде працювати до читального залу бібліотеки				

Завдання 9. Визначте, кому із учених у протосоціологічний період належать такі думки:

1. Демокрит
2. Платон
3. Аристотель
4. Августин Блажений
5. Нікколо Макіавеллі
6. Томас Гоббс
7. Томас Мор
8. Жан Жак Руссо

- а) розробив принципи, що лягли в основу сучасної теорії соціального менеджменту;
- б) вважав, що громадяни добровільно обмежують власну свободу, отримуючи натомість надійний захист;
- в) наполягав на думці, що розвиток знань не тотожний розвитку мудрості людей, і що суспільство само привело себе до нещастя і страждань;
- г) розглядав розшарування суспільства, що є основою сучасної теорії соціальної стратифікації;
- д) вважав, що закони створюються людьми штучно, а істинні із них лише ті, що направлені на благо, при цьому рабство вважав законним і необхідним явищем;
- е) вважав, що все належить всім і ніхто нічим не володіє, наполягав на меритократії у суспільстві (наявність людей, гідних влади);
- є) визначав людину як політичну тварину;
- ж) вважав, що суспільство процвітає, коли його основу складає більша частина середнього класу;
- з) на його думку, громадянське суспільство породжене страхом одних проти інших, страх не роз'єднує, а об'єднує;
- і) вважав, що в основі відчуження одних людей від інших лежать загальнокультурні причини, зокрема, брехливість і фальш протискаються у стосунки між людьми;
- й) прихильник теорії християнського провіденціалізму, вважав, що розвиток суспільства — це випробування волі людей до добра, вищим ідеалом будь-якого суспільства є модель теократичної держави;
- к) вважав, що потреби людей є вчителями життя;
- л) вважав, що лідер має бути сильним, як лев, і хитрим, як лис;
- м) вважав, що людина — істота соціальна, а саме її життя полягає у досягненні вищого блага через розумну діяльність.

Завдання 10. Знайдіть відповідність між вказаним прізвищем і періодом. У якому хронологічному періоді розгорталася діяльність наступних учених, громадських чи державних діячів, які формували соціологічну думку України?

Станіслав Ориховський	(академічний XIX ст.)
Володимир Мономах	(академічний XIX ст.)
Олександр Потебня	(протосоціологічний, Козацька доба, XVIII ст.)
Стефан Зизанія	(протосоціологічний, XVIII ст.)
Микита Шаповал	(протосоціологічний, становлення Київської Русі V–XV ст.)
Іван Вишенський	(академічний XIX ст.)
Василь Каразін	(протосоціологічний, Козацька доба, XVI–XVII ст.)
Петро Могила	(академічний XIX ст.)
В'ячеслав Ліпінських	(протосоціологічний, Козацька доба, XVI ст.)
Інокентій Гізель	(академічний, початок XIX ст.)
Михайло Драгоманов	(протосоціологічний, Козацька доба, XVI–XVII ст.)
Максим Ковалевський	(протосоціологічний XV ст.)
Григорій Сковорода	(академічний, кінець XIX — поч. XX ст.)

Завдання 11. Дайте відповідь на поставлене питання. Обґрунтуйте свою відповідь, використовуючи конкретно соціологічні категорії, попередньо давши їм визначення: соціальне, соціальне явище, соціальні відносини.

Жінка купує чотири путівки в будинок відпочинку в Криму, де вона та її сім'я будуть відпочивати два тижні. Визначте, що в цій ситуації зацікавило б соціолога в першу чергу:

а) розглянув би придбання путівок щодо того, яким є бюджет сім'ї, структура та джерела доходів, рівень забезпечення інших потреб;

б) з'ясував би, чому жінка вибрала саме це місце для відпочинку з урахуванням природних і кліматичних умов;

в) відмітив би, що разом із жінкою, яка купила путівки, їдуть відпочивати її чоловік та двоє дітей; зацікавився б тим, наскільки та яким чином вони могли вплинути.

Завдання 12. Визначте, до якого виду можна віднести нижченаведені конфлікти:

а) підлеглий прийшов до свого керівника з вимогою стабілізувати години його праці. За словами робітника, його робочий день перевантажений. Керівник у дуже жорсткій формі вказав на по-

милки в його роботі і відповів, що у зв'язку з цим години праці залишаються попередніми;

б) підприємство «Ритм» уклало договір із залізницею на відправку вантажів власного виробництва. Але залізниця вчасно не подала залізничні вагони. Як наслідок, був зірваний план постачання, у зв'язку з чим були недоотримані і засоби на виготовлену продукцію;

в) Ірина вчиться у престижному університеті на 5-у курсі спеціальності міжнародна економіка. Досягла високих успіхів у навчанні, заклала підґрунтя для професійної кар'єри. Перемогла на університетському конкурсі «Найкращий спеціаліст у галузі «Міжнародна економічна діяльність» і отримала запрошення працювати за кордоном. Але у Ірини є юнак, кохана людина, яку вона не може зараз залишити. Вона вагається у виборі: їхати за кордон і стати бізнес-леді чи залишитися з коханою людиною на батьківщині і бути щасливою;

г) працівники одного відділу певної фірми давно планували на вихідних поїхати разом відпочивати за місто, до того ж їх відділ працював наполегливо. У п'ятницю ввечері в їх безпосереднього начальника виникли проблеми щодо виконання термінового завдання, і він наполіг, щоб підлеглі взялися вирішувати ці проблеми у вихідні дні. Інакше під загрозою зриву опинився б украй вигідний для фірми контракт. Серед членів відділу склалися непорозуміння. Деякі члени відділу наполягали на праві відпочинку, інші пропонували підтримати керівника.

Завдання 13. Хто з учених займався розробкою проблеми формування особистості у суспільстві? Знайдіть відповідність.

В. Ядов І. Кон	1.	Формування самосвідомості особистості розглядається як результат соціальної взаємодії (інтерації), завдяки якій індивід здатен бачити себе «збоку», формувати свій образ через віддзеркалення свого «Я».
Дж. Хоманс П. Блау	2.	Учені пояснюють специфіку формування і розвиток соціальної активності особистості через категорію «соціальне очікування».
Д. Белл А. Турен О. Торфлер	3.	Теорія формування ідеальної особистості.

Р. Лінтон Т. Парсонс Р. Мертон	4.	Пошук шляхів виходу із постійного конфлікту особистості і суспільства у розробці «суспільної психотерапії».
Г. Блумер Т. Шибутані М. Кун	5.	Основна увага приділяється проблемі розвитку особистості у мінливому соціальному світі.
З. Фрейд Г. Салліван Е. Фромм	6.	Розвиток особистості постав як результат фіксації індивідом досвіду суспільної поведінки, що становить сукупність соціально прийнятих реакцій на стимули (необіхевіоризм).

Завдання 14. Виберіть із кожної пари правильний варіант відповіді:

1. а) тварин теж можна навчати;
б) соціалізація властива не лише людині, але й тваринам.
2. а) соціалізація закінчується у зрілому віці;
б) первинна соціалізація найбільш активно протікає в першій половині життя.
3. а) соціалізація не включає освоєння соціальних ролей;
б) соціалізація — кумулятивний процес накопичення соціальних навичок.
4. а) ресоціалізація — звільнення від попередніх норм, цінностей і ролей;
б) навчання — рудиментна форма соціалізації.

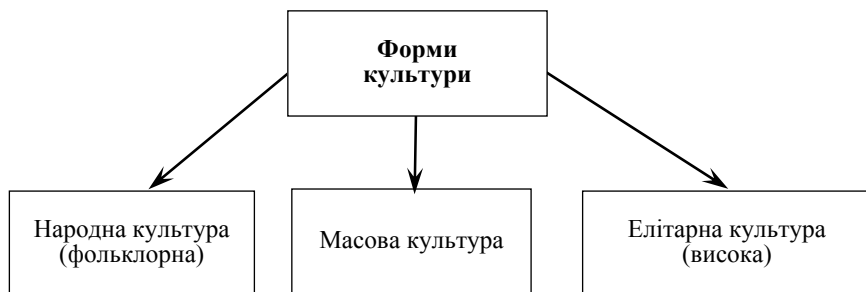
Завдання 15. Становлення людини включає два відносно автономні, але нерозривно пов'язані процеси:

- *натуральний* — це процес фізичного дозрівання індивіда (розвиток певної системи природно детермінованих якостей);
- *соціальний* — визрівання індивіда як особистості (етапи залучення індивіда до людської культури, оволодіння суспільно-необхідними знаннями, нормами, цінностями).

Подумайте і обґрунтуйте свою відповідь, чим обумовлена необхідність соціалізації особистості:

- а) біологічною конституцією людини;
- б) ні тим, ні іншим;
- в) і біологічними, і соціальними причинами.

Завдання 16. Визначте, до якої з форм культури можна віднести нижченазвані твори:

- а) «Місячна соната» Л.В. Бетховена;
- б) телесеріал «Друзі»;
- в) роман О. Гончара «Собор»;
- г) колядки, щедрівки;
- д) циркова вистава;
- е) музичний шлягер;
- є) балет Чайковського «Лебедине озеро»;
- ж) казка «Котигорошко»;
- з) гопак (танок).

Завдання 17. Як відомо, показником характеру праці є форма власності, ставлення працівників до засобів виробництва та своєї праці, розподільні відносини та соціальні відмінності, відповідно до яких виділяють види праці: проста й складна, творча і репродуктивна, фізична та розумова, ручна і механізована.

Визначте, про який вид праці йдеться у кожному випадку:

- а) молодь добровільно бере участь у акції з благоустрою дитячого майданчика;
- б) вихідці із західних областей щорічно наймаються у нашому селі на збір врожаю;
- в) багато моїх знайомих працює приватними підприємцями;
- г) Еміль Золя у творі «Жерміналь» описує тяжку працю шахтарів;
- д) на будівництві Байкало-Амурської магістралі використовували працю людей, позбавлених волі;
- е) я кожного року беру участь у суботнику, який організовує правління нашого кооперативу.

Завдання 18. Визначте, до якого виду соціальної дії, за М. Вебером, можна віднести наступні приклади:

	Приклади	Ціле- раціо- нальна	Ціннісно раціона- льна	Афектна	Тради- ційна
1	На міжнародних змаганнях футболісти збірної перед початком матчу виконують гімн своєї країни				
2	Щоб зварити юшку, рибалка має піймати рибу				
3	9 травня ми вшановуємо усіх загиблих у війні хвилиною мовчання				
4	У деякі японські храми відвідувачі мають заходити босоніж				
5	Приймаючи присягу, військовослужбовці клянуться у вірності батьківщині				
6	Ми удобрюємо ґрунт, щоб росли красиві троянди				
7	Ризикуючи життям, пожежники виносять із полум'я дитину				
8	Розгнівана матуся карає розбещене дитинча				
9	Отримавши хороші результати аналізів обстеження після довгого лікування, Олена кидається подрузі на шию				
10	Не маючи підручника вдома, студент іде працювати до читального залу бібліотеки				

Завдання 19. 1. У своїй геніальній праці «Комедія» («Божественна комедія») [автор] об'єднує богословські, філософські, наукові та поетичні уявлення про світ, вводить елементи нових уявлень про людину як істоту, що належить «обом природам» — божественній і земній, говорить, що слід берегти і цінувати людину, бо однією з особливостей її душі є воля, яка може вибирати між добром і злом.

2. Величезною заслугою гуманістів була орієнтація на античну культуру. Духовну спадщину Греції та Риму вони використовували для аналізу сучасності, запровадили критично-раціональний підхід до вивчення суспільних явищ, який витісняє містику, простий перелік фактів замінили концептуальним аналізом фактів та явищ життя.

Завдання:

Назвіть прізвище та ім'я автора, про якого йдеться в уривку № 1. До якого періоду формування протосоціологічних знань ми відносимо цього автора? Чим характерний цей період протосоціологічних знань? Імена яких діячів цієї епохи Вам відомі?

Завдання 20. У творі «Про засоби проти щасливої і нещасної долі» [автор] говорить про наявність двох начал у людині — добротинності і долі (фортуни). «Людина прагне до щастя, якщо ж вона знаходить його в багатстві, то не досягає щастя, оскільки багатство породжує заздрість і зло».

Завдання:

Назвіть автора вказаної праці, який уславив своє ім'я також збіркою «Канцоньєре» та працею «Лист до нащадків».

До якого періоду формування протосоціологічних знань належить автор? Висловіть власну думку на погляд автора «Людина прагне до щастя.» Обґрунтуйте.

Завдання 21. Один із античних авторів вважав, що держава виникає як природний поділ праці (або соціальних функцій): одні зайняті виробництвом і обміном матеріальних благ, інші — зміцненням могутності держави і її захистом, а треті — повністю зайняті управлінням. Раби не вважалися членами громадянського суспільства і не включались у систему суспільних відносин. Тому автор скрупульозно описує систему відбору і підготовки воїнів від їх фізичного загартування до духовного виховання і розумового розвитку. Найважливішим тут вважається виховання абсолютної єдності поглядів і бажання людини. Без такої єдності, на думку автора, втрачається міць і монолітність держави. Його вислів: «Чи може бути. більше зло для держави, ніж те, що приз-

водить до втрати єдності і розпаду на безліч частин? Чи може бути більше благо, ніж те, що об'єднує державу і сприяє її єдності?» Ця єдність прямо пов'язана з особливим типом особистості воїна, повністю позбавленого будь-яких приватновласницьких інтересів, сімейних і побутових проблем, на що налаштована і вся система відбору і виховання воїнів.

Завдання:

Про якого автора йдеться у наведеному тексті? Що Вам відомо про його протосоціологічну теорію? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 22. Пріоритет філософа в управлінні державою визначається тим, що йому доступні загальні принципи буття (добро, справедливість, благо, краса), спираючись на які правитель може посилювати непохитну міць держави і її єдність. Тому любов до істини, осягнення глибинної суті буття, вічних ідей, розумність і справедливість дають право філософам (тобто найбільш підготовленим членам суспільства) керувати державою. Звісно, для цього потрібні особлива освіта, особливий відбір, вищий прояв діалектики мислення, чому і присвячені найкращі частини твору автора.

Завдання:

Про якого автора і який твір йдеться в уривку?

Що Вам відомо про теорію цього ученого, яка стосується соціологічних знань?

Завдання 23. Гармонійне поєднання трьох складових частин суспільства (виробників, воїнів і правителів) забезпечує, на думку автора, ідеальне функціонування держави. «Тільки в такій державі, — пише він, — будуть правити ті, хто справді багатий, — не золотом, а тим, чим повинна бути багата щаслива людина: добропорядністю і розумним життям. Якщо ж бідні і неміщі добиваються доступу до суспільних багатств, розраховуючи собі урвати шматок звідтіля, тоді не бути добру, влада стає чимось таким, що можна опротестовувати, і подібного роду домашня, внутрішня війна губить і учасників її та інших громадян».

Завдання:

Про яку теорію і якого ученого йдеться у наведеному уривку? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 24. Сім'я, в концепції автора, виступає як політична, так і господарська одиниця, а також як регулятор майнових відносин. «Власність, — пише автор, — є частина дому, і прид-

бання є частина сімейної організації: без предметів першої необхідності не можна не тільки добре жити, але жити взагалі».

На думку автора, людина — істота соціальна. Поза суспільством може жити лише недорозвинена або надлюдина.

Сенс життя людини — у досягненні блага через діяльність. Тільки розумна діяльність робить людину красивою.

Завдання:

Кому із античних авторів належать ці ідеї?

Що Вам відомо про теорії цього ученого?

Завдання 25. Порушення балансу сил між середніми, багатими і бідними сприяло переходу від однієї форми правління до іншої, від кращої до гіршої, від царства до тиранії, від аристократії до олігархії, від політії до демократії, а також від однієї поганої форми правління до іншої, ще гіршої, наприклад, від демократії до тиранії.

Перемогти ці крайності і загасити соціальні конфлікти (головним із яких є боротьба за владу) можна, на думку автора, тільки у тому випадку, якщо до влади приходять середні прошарки суспільства. «Найкраще державне спілкування — те, яке досягається за допомогою середнього елемента, і ті держави мають хороший лад, де середняки представлені в більшій кількості, де в кращому випадку, вони сильніші обох крайностей, або, в іншому випадку, кожної з них окремо».

Завдання:

Хто є автором висловленої концепції?

Що Вам відомо про інші теоретичні положення цього ученого?

Завдання 26. Один із античних авторів у своїй протосоціологічній теорії виділяє три способи життя:

Перший — грубий (зарозумілий) — коли люди під благом і щастям розуміють лише розваги і утіхи.

Другий — державний — під яким достойні і діяльні люди розуміють повагу і пошану як мету життя.

Третій — споглядальний спосіб життя.

Автор достатньо широко розглянув суто соціологічну проблему, як дозвілля і вільний час. Дозвілля — початок усього і умова розвитку порядності і політичної діяльності людини — істоти політичної і соціальної. Дозвілля — невід’ємна складова частина життя людини у зв’язку зі споживанням благ, відчуттям задоволення, щастя, блаженства. Дозвілля — не просто вільний час,

а час, заповнений різнорідними заняттями: філософським спогляданням, іграми, вправами, забавами, що викликають почуття приємності і задоволення, мистецтвом, музикою, бесідами, спілкуванням. Дозвілля потребує багатьох предметів широкого вжитку, тому раби не мають дозвілля. Кількість і якість розваг залежить від форм державного правління. Щастя царів — у дозвіллі, тирані ж зацікавлені в його відсутності. Відсутність дозвілля автор пов'язує із бідністю.

Завдання:

Про теорію якого античного автора йдеться у наведеному тексті?

Що Вам відомо про цього ученого?

Завдання 27. Природа людини не ідеалізувалась автором, навпаки, людина у своїй природі поставала як жадібна, честолубива й егоїстична істота. Ця природність була притаманна людині в її природному, додержаному існуванні, в котрому проявлялися дві крайності — прагнення до рівності і ворожнеча.

Люди, що мають від природи рівні якості, мають рівні права на все. Але у цій рівності закладена небезпека ворожнечі, бо для всіх не вистачає тих благ, на які люди можуть мати претензії, тому у вільному суспільстві, де немає верховної влади держави, права людини неминуче утискаються, через що виникають постійні конфлікти між людьми.

Цей природний стан неминуче призводить до війни, в якій кожен відстоює свої права. Життя людей без спільної влади, що тримає усіх у страху, породжує стан, названий автором «війною всіх проти всіх».

Якщо суспільство довго змушене буде перебувати у такому стані, воно неминуче загине. Тому страх смерті і бажання миру необхідно ведуть людей до обмеження своїх прав на користь законів і верховної влади.

Суть цих законів у тому, що виробляється загальне правило, згідно з яким людині заборонено робити те, що небезпечно для її власного життя. Кожна людина завдяки цьому правилу має прагнути до миру і самозахисту. На цій основі виробляється морально-правовий принцип: людина повинна задовольнятися такою мірою свободи стосовно інших людей, яку вона б допускала з боку інших людей стосовно себе.

Завдання:

Яку назву носить ця теорія і хто її автор? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 28.

		Тради- ційна	Цілера- ціональна	Цінніс- нораціо- нальна	Афектна
1	Сім'я прикрашає ялинку на Новий рік				
2	Водій, щоб уникнути аварії, різко гальмує				
3	Випускники шкіл покладають квіти до пам'ятника Т.Г. Шевченку				
4	Склавши іспити, студенти на радіощах перебігають дорогу, порушуючи правила дорожнього руху				
5	Туристи збирають у лісі хмиз, щоб розпалити багаття				
6	Школярі, поважаючи старість, допомагають людині перейти через дорогу				
7	На День учителя вихованці дарують педагогу квіти				
8	Солдат рятує прапор, ризикуючи життям				
9	На Свято Пасхи зустрічні вітають одне одного зверненням «Христос Воскрес!»				

12. ЗРАЗОК МОДУЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

Варіант 3

МОДУЛЬ I

Завдання I. У чому особливості та відмінності об'єкта і предмета соціології?

Завдання II. Макс Вебер. Основні теоретичні положення.

Завдання III. Соціальна мобільність. Теорія соціальної мобільності П. Сорокіна.

Варіант 5

МОДУЛЬ I

Завдання I. Розкрийте структуру соціологічної системи знань. Обґрунтуйте відповідь.

Завдання II. Що Вам відомо про О. Конта як засновника соціології?

Завдання III. Соціальні процеси, їх класифікація.

МОДУЛЬ II

Варіанти

1. Тестові завдання (125 тестів (див. вище)).
2. Проінтерпретуйте за допомогою соціологічного понятійно-категоріального апарата сюжет твору Василя Симоненка «Ні, не вмерла Україна!».

13. ЗРАЗОК ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ УКООПСПІЛКА

Полтавський університет споживчої кооперації України

кафедра філософії та політології

Екзаменаційний білет № 11 з дисципліни **Соціологія**

1. Роль Огюста Конта у становленні соціології як науки.
2. Види, суб'єкти та функції соціологічного дослідження.
3. Практичне завдання.

Практичне завдання до білета 11

Визначте, до якого виду соціальної дії, за М. Вебером, можна віднести такі приклади:

	Приклади	Ціле- раціо- нальна	Ціннісно раціо- нальна	Афектна	Тради- ційна
1	На міжнародних змаганнях футболісти збірної перед початком матчу виконують гімн своєї країни				
2	Щоб зварити юшку, рибалка має піймати рибу				
3	9 травня ми вшановуємо усіх загиблих у війні хвилиною мовчання				
4	У деякі японські храми відвідувачі мають заходити босоніж				
5	Приймаючи присягу, військовослужбовці клянуться у вірності батьківщині				

Закінчення практ. завд. до білета 11

	Приклади	Ціле- раціо- нальна	Ціннісно раціо- нальна	Афектна	Тради- ційна
6	Ми удобрюємо ґрунт, щоб росли красиві троянди				
7	Ризикуючи життям, пожежники виносять із полум'я дитину				
8	Розгнівана матуся карає розбещене дитинча				
9	Отримавши хороші результати аналізів обстеження після довгого лікування, Олена кидається подрузі на шию				
10	Не маючи підручника вдома, студент іде працювати до читального залу бібліотеки				

Зав. кафедри _____ Екзаменатор _____

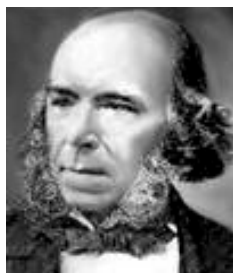
Затверджено на засіданні кафедри, протокол № _____ від
«__» _____ 200__ р.

«Соціологія в обличчях»

Огюст Конт
1798–1857

Французький учений, засновник позитивістської філософії і позитивістської соціології, обґрунтував необхідність наукового вивчення суспільства і можливість пізнання законів його розвитку, визначив загальні контури соціальної структури і ряду соціальних інститутів. («Курс позитивної філософії»).

Герберт Спенсер
1820–1903

Англійський учений, вважається засновником соціології як науки поряд з О. Контом. Теоретик еволюціонізму, засновник функціонально-органічної концепції розвитку суспільства. («Система синтетичної філософії»).

Макс Вебер
1864–1920

Німецький учений, належить до числа універсально освічених умів, фахівець у галузі політичної економії, права, філософії, соціології, засновник теорії «соціальної дії», «розуміючої соціології» («Протестантська етика і дух капіталізму», «Основні поняття стратифікації»).

**Еміль
Дюркгейм
1858–1917**

Французький учений, розглядав соціологію як об'єктивний аналіз «соціальних фактів», розробив методологію і методи соціологічних досліджень, пояснив поняття аномії («Правила соціологічного методу», «Метод соціології», Самогубство. Соціологічний етюд).

**Карл Маркс
1818–1883**

Німецький учений, стояв на позиціях діалектико-матеріалістичного розуміння історії, розробив вчення про суспільно-економічну формацію, суспільство як соціальну систему, автор перших спроб створення теорії соціальної стратифікації, засновник конфліктологічного напрямку в соціології («Капітал»).

**Георг
Зиммель
1858–1918**

Німецький учений, займався проблемами визначення предмета соціології, розробив типологічний аналіз соціальних відносин і проблем розвитку аналітичної соціології, основоположник «формальної соціології» («Спілкування. Приклад чистої або формальної соціології»).

**Толкотт
Парсонс
1902–1979**

Американський учений, творець сучасної теорії «соціальної дії», на основі якої сформульована структурно-функціональна теорія соціальних систем («Структура соціальної дії»).

**Роберт
Мертон
1910 р.н.**

Американський учений, теоретик органічного поєднання теоретичного і емпіричного знання в соціології, на основі розроблених теорій функціонального аналізу і «середнього рівня», представник «структурно-функціональної концепції».

**Льюїс Козер
1913 р.н.**

Американський учений, один із засновників теорії соціального конфлікту, теоретик конфліктного функціоналізму («Функції соціального конфлікту», «Продовження дослідження соціального конфлікту»).

**Максим
Ковалевський
1851–1916**

Українсько-російський соціолог, засновник власної соціологічної традиції розгляду не лише політичних, а й всебічного вивчення соціальних, економічних, юридичних систем — плюралістичного, багатовекторного напрямку в соціології, член Міжнародного соціологічного товариства, автор двотомного підручника «Соціології».

**Питирим
Сорокін
1886–1968**

Російсько-американський учений, професор Гарвардського університету, розробник теорії соціальної мобільності, вчення про соціальну динаміку, що стали основою створення інтегральної концепції розвитку суспільства.

**Джордж
Хоманс**

Американський соціолог, який в 50–60-х роках XX ст. формулює концепцію системи соціального обміну, в основі якої лежать принципи раціональності, утилітарності, природної «заданості соціальної поведінки», природної гармонії інтересів.

Пітер Блау

Американський учений XX ст., прихильник структуралістського підходу до соціальних явищ, прагнучи удосконалення теорії соціального обміну доповнив її принципами функціоналізму, конфліктології та інтеракціонізму.

**Еріх Фромм
1900–1980**

Німецько-американський учений, неофрейдист, неомарксист, засновник оригінальної соціологічної теорії на основі аналізу попередніх соціологічних течій, виокремив три концептуальні підходи до вивчення суспільства: психологічний, економічний, ідеалістичний

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Олексій Олексійович НЕСТУЛЯ

Світлана Іванівна НЕСТУЛЯ

СОЦІОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проєктів – Б. А. Сладкевич

Дизайн обкладинки – Б. В. Борисов

Редактор – О. О. Лісна

Верстка – О. Г. Михолат

Підписано до друку 26.09.2008. Формат 60х84 1/16.

Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.

Умовн. друк. арк. 17.

Наклад 1000 прим.

Видавництво “Центр учбової літератури”

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006